

การจัดการลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา

โดย

นายเปรมชัย จันทร์จำปา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาบริหารรัฐกิจ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา

โดย

นายเปรมชัย จันทร์จำปา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาบริหารรัฐกิจ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

CULTURAL CAPITAL MANAGEMENT FOR URBAN DEVELOPMENT,
SONGKHLA MUNICIPALITY, THAILAND

BY

MR. PREMCHAI JANJUMPA

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER DEGREE OF POLITICAL SCIENCE

PUBLIC ADMINISTRATION

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

THAMMASAT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2016

COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นายเปรมชัย จันทร์จำปา

เรื่อง

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต

เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2559

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.สุพิน เกษาคุปต์)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ผศ.ดร.ทวิดา กมลเวช)

กรรมการวิทยานิพนธ์

(รศ.ดร.สุรเชษฐ์ ชีระมณี)

คณบดี

(รศ.ดร.ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา
ชื่อผู้เขียน	นายเปรมชัย จันทร์จำปา
ชื่อปริญญา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	บริหารรัฐกิจ รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวิดา กมลเวชช
ปีการศึกษา	2558

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาที่ทรงคุณค่าและสามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนาเมืองได้ เพื่อศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะภาครัฐส่วนท้องถิ่นและภาคประชาชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา และเพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา โดยการศึกษาเชิงคุณภาพการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล จากกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมเมืองสงขลาและกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา โดยศึกษาในประเด็นองค์ประกอบของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมทั้ง 4 ด้าน คือ ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง พันธะการลงทุนของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทักษะคติของประชาชนและผู้เกี่ยวข้องต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ประเด็นลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาเมืองใน 5 มิติ คือ เศรษฐกิจเมือง สังคมและวัฒนธรรมเมือง การบริหารปกครองเมือง สิ่งแวดล้อมเมือง และโครงสร้างพื้นฐาน บริการสาธารณะ และการจัดสรรพื้นที่เมือง

ผลการศึกษาพบว่าองค์ประกอบของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาทั้ง 4 องค์ประกอบ ส่งผลให้ประชาชนเมืองสงขลามีการตื่นตัวในประเด็นนี้สูง ซึ่งองค์ประกอบสำคัญที่สุดคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากกลุ่มภาคประชาสังคมมีบทบาทร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างสูงในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนองค์ประกอบจัดการทุนทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ

สำหรับลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้นพบว่าเทศบาลนครสงขลามีการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” หรือสิ่งที่ถูกจัดการ มากกว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือ” เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานด้านอื่น ส่วนผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้น พบว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมส่งผลต่อการพัฒนาเมืองในทุกมิติทั้งเศรษฐกิจเมือง สังคมและวัฒนธรรมเมือง การบริหารปกครองเมือง และโครงสร้างพื้นฐาน บริการสาธารณะ และการจัดสรรพื้นที่เมือง แต่ผลการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมเมืองนั้นมีน้อยกว่าด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการรณรงค์ปัญหาทางสิ่งแวดล้อม แตกต่างจากมิติอื่น ๆ ซึ่งเป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะประเด็นของการพัฒนา

คำสำคัญ: ทุนทางวัฒนธรรม การจัดการทุนทางวัฒนธรรม เทศบาลนครสงขลา

Thesis Title	CULTURAL CAPITAL MANAGEMENT BY THE DEPARTMENT FOR URBAN DEVELOPMENT, SONGKHLA MUNICIPALITY, THAILAND.
Author	Mr. Premchai Janjumpa
Degree	Master of Political Science
Department/Faculty/University	Public Administration Political Science Thammasat University
Thesis Advisor	Associate Professor Tavida Kamolvej, Ph.D.
Academic Year	2016

ABSTRACT

Understanding cultural capital management in Songkhla Municipality, a city in Songkhla Province of southern Thailand, may help in urban development. Qualitative research was done by documents research and in-depth interviews. Samples were 11 cultural experts from Songkhla and 23 city managers include stakeholder and resident. Aspects of cultural capital management focused on included the city as cultural capital, agency investments, public and stakeholder attitudes, and resident participation. Results for urban development of cultural capital management were examined for economic, societal, governmental, environmental and infrastructure effects.

Results were that residents were highly aware of all aspects of cultural capital management, starting with resident participation. Society and local governments drive other elements of cultural capital management. Cultural capital was managed as a subject rather than as a tool for support the other approaches. It affected development in the urban economy, society, governance, and infrastructure. Development of urban environment was less significant than other aspects, such as cultural capital as a tool for environmental campaigns. Cultural capital management was essential for development. These findings may be useful for local government

and residents as guidelines, with suggestions leading to urban development through cultural capital management.

Keywords: Cultural capital, Cultural capital management, Songkhla municipality.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณา และการชี้แนะที่เป็นประโยชน์จากกรรมการวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุพิณ เกษาคุปต์ ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. สุรเชษฐ์ ชีระมณี กรรมการวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความกรุณาสละเวลาให้ข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำวิทยานิพนธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวิดา กมลเวชช กรรมการและที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่คอยแนะนำ แก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ และชี้แนะให้คำปรึกษา ขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์อารี รั้งสิโยภักษ์ อาจารย์ ดร.อัจฉรา วงศ์พัฒนามงคล รองศาสตราจารย์ ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร และ อาจารย์ ดร.จเร สุวรรณชาติ ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการเก็บข้อมูลและสละเวลาให้สัมภาษณ์ รวมทั้งบรรดาผู้เชี่ยวชาญด้านทุนทางวัฒนธรรม ในพื้นที่เทศบาลนครสงขลา ผู้บริการส่วนราชการ ตัวแทนกลุ่มสมาคม ชมรม ชุมชน และชาวเทศบาลนครสงขลาทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณคณาจารย์และพี่ ๆ เจ้าหน้าที่ทุกท่านในคณะรัฐศาสตร์ และเพื่อนพี่น้อง PATU 55 ทุกคนในมิตรภาพ คำแนะนำ การกระตุ้นเตือนซึ่งกันและกัน ขอขอบคุณสรรเพชญ ศรีทอง และบุศย์สิรินทร์ ยิ่งเกียรติกุล มิตรผู้มีส่วนช่วยเหลือสำคัญหลายอย่างในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์และพี่น้องชาวคณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เอื้อเฟื้อและให้กำลังใจในการทำงานและการศึกษา ขอขอบคุณกมลทิพย์ อาวุธโสภากและพี่น้องชุมนุมสันทนากการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เป็นกำลังใจสำคัญตลอดระยะเวลาการศึกษา ทำயที่สุดขอขอบพระคุณ บิดา มารดา และครอบครัวที่คอยสนับสนุนและเป็นกำลังใจในทุกย่างก้าวอย่างด้วยดีเสมอมา

หากผลการศึกษานี้มีข้อบกพร่องประการใด ผู้ศึกษาขอน้อมรับไว้เพื่อปรับปรุง แก้ไขในการศึกษาครั้งต่อไป

นายเปรมชัย จันทร์จำปา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(16)
สารบัญภาพ	(17)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	7
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	7
1.4 ขอบเขตงานวิจัย	7
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย	8
1.5.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา	8
1.5.2 ขั้นตอนการวิจัย	10
1.5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	12
1.5.4 การตรวจสอบข้อมูล	13
1.5.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	14
1.6 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ	14
1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย	17
1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	18

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	19
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม	19
2.1.1 ทุนทางสังคม	19
2.1.2 แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)	21
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมสาธารณะ	26
2.2.1 แนวคิดวัฒนธรรมสาธารณะ (Public Culture)	26
2.2.2 แนวคิดปริมณฑลสาธารณะ	26
2.3 แนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) และแนวคิดเมืองสร้างสรรค์ (Creative City)	28
2.3.1 เศรษฐกิจสร้างสรรค์	28
2.3.2 เมืองสร้างสรรค์	30
2.4 แนวคิดประชาสังคมและการมีส่วนร่วม	33
2.5 การวิเคราะห์มิติการพัฒนาเมือง (The Inter-Dimensional Analysis of Urban Development)	35
2.6 งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง	43
2.6.1 โครงการการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะนวัตกรรมส่งเสริมการมี ส่วนร่วมทางการเมืองในการบริหารนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในบริบทการกระจายอำนาจ โดย ดร.แก้วตา จันทรานุสรณ์ และคณะ (2555)	43
2.6.2 กลไกการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่: กรณีศึกษาเทศบาลนครสงขลา และเทศบาลตำบลปริง จังหวัดสงขลา โดย อาจารย์ ดร.ชนิษฐา ชูสุข คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2553)	44
2.6.3 ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่านต่อการส่งเสริมการเป็นเมืองเก่า ที่มีชีวิต โดย ดร.เลหล่า ตรีเอกานุกูล สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ (2556)	47
2.6.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: กรณีศึกษาผ้าขาวม้าร้อยสี บ้านหนองขาว อำเภอดงหลวง จังหวัดกาญจนบุรี	49

(2554)

บทที่ 3 รากฐานทางวัฒนธรรมสู่ความเป็นเมืองสงขลา	51
3.1 การตั้งถิ่นฐานและชุมชนโบราณในสงขลา	52
3.1.1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์	52
3.1.2 สมัยชุมชนโบราณคาบสมุทรสทิงพระ	53
3.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา	56
3.2.1 เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง	57
3.2.2 เมืองสงขลาฝั่งแหลมสม	64
3.2.3 เมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง (เมืองสงขลาในปัจจุบัน)	72
3.3 พัฒนาการเมืองสงขลาหลังการปฏิรูปการปกครอง – ปัจจุบัน	75
3.3.1 เมืองสงขลาในยุคการปกครองรูปแบบมณฑลเทศาภิบาล จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	75
3.3.2 การเจริญเติบโตของตระกูลคหบดีท้องถิ่นและการกลืนกลายทางวัฒนธรรม	77
3.3.3 สภาพสังคมความเป็นอยู่ชาวสงขลา การศึกษา การพัฒนาสาธารณูปโภค หลังการปฏิรูปการปกครอง	78
3.3.4 สงขลากับสงครามโลกครั้งที่ 2	80
3.3.5 เมืองสงขลาในปัจจุบัน	82
3.3.6 เมืองสงขลากับการเติบโตของท้องถิ่นและภาคประชาชนกับการบริหาร จัดการเมือง	86
3.3.6.1 เทศบาลนครสงขลา	86
3.3.6.2 ภาคประชาชนที่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในเทศบาลนครสงขลา	89
3.4 บทวิเคราะห์	91
บทที่ 4 ทูทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา	94
4.1 ทูทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อและโลกทัศน์	95
4.1.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง	95

4.1.1.1 คติความเชื่อศาสนาพุทธ อิสลาม พราหมณ์ คริสต์	95
และคติความเชื่อจีน	
1) พุทธศาสนา	95
2) ศาสนาอิสลาม	96
3) ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู	97
4) คริสตศาสนา	97
5) คติความเชื่อของชาวจีน	97
4.1.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับผีสงและเทวดา	98
1) ผีตายาย	98
2) ผีครุหมอ	98
3) ทวดหรือเที้ยมดา	99
4) ผีอารักษ์	100
4.1.1.3 ตำนาน นิทาน ความเชื่อเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองและ	101
สถานที่ต่าง ๆ	
(1) หัวนายแรงและเก้าเส้ง	101
(2) เกาะหนูเกาะแมวและเขาดังกวน	103
4.1.1.4 ค่านิยมความเป็นนักเลง	103
4.1.1.5 แนวคิด “สามหลักผสมเกลียว เป็นหนึ่งเดียวในบ่อียง”	104
4.1.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน	104
4.1.2.1 ประเพณีทำบุญเดือนสิบ	104
4.1.2.2 ประเพณีชักพระ	105
4.1.2.3 ประเพณีสมโภชทวดหัวเขาแดง	106
4.1.2.4 ประเพณีสมโภชเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา	107
4.1.2.5 ประเพณีทำบุญชายเล	107
4.1.2.6 รับเที้ยมดา	108
4.1.2.7 วันอีดทั้งสอง	109
4.1.2.8 ศาสดรา	109

	(10)
4.1.2.9 จารึกสำโรง	109
4.1.3 ระดับสถาบัน	111
4.2 ทูทางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิต	111
4.2.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง	111
4.2.1.1 ความเชื่อเรื่องการปลูกต้นไม้ในบริเวณบ้าน	111
4.2.1.2 การประกอบอาชีพ	112
4.2.1.3 การถนอมอาหาร	113
4.2.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน	114
4.2.2.1 การชุดตระพังและบ่อน้ำ	114
4.2.2.2 ลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมอาคารสาธารณะและ ที่อยู่อาศัยในเมืองเก่าสงขลา	115
4.2.2.3 อาหารพื้นบ้านโบราณชาวบ่อয়ง	116
4.2.2.4 การแต่งกายของชาวสงขลา	117
4.2.2.5 รถสามล้อ	118
4.2.3 ระดับสถาบัน	119
4.2.3.1 ย่านเมืองเก่าสงขลา: รางวัลรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ครั้งที่ 9 ประเภท แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ดีเด่น พ.ศ. 2556	119
4.3 ทูทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐกรรม	119
4.3.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง	119
4.3.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน	120
4.3.2.1 จิตรกรรม	120
(1) จิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร	120
(2) จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์ปฐมवास	121
(3) จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณคีรี	122
4.3.2.2 หัตถกรรมพื้นบ้าน งานช่างและงานฝีมือ	122
(1) กระเบื้องเมืองสงขลา	122
(2) ผ้าทอเกาะยอ	123

(3) เครื่องปั้นดินเผาสีทิงหม้อ	123
(4) เรือพระ	123
4.3.2.3 การแสดงพื้นบ้าน	124
(1) หนังตะลุง	124
(2) โนรา หรือ มโนราห์	124
4.3.2.4 สถาปัตยกรรมและสถานที่สำคัญ	126
(1) พระอุโบสถวัดมัจฉิมาวาสวรวิหาร	126
(2) วัดสุวรรณคีรี	126
(3) เจดีย์พระบรมธาตุวัดไชยมงคล	126
(4) พระเจดีย์หลวงและศาลาพระวิหารแดงบนเขาตั้งกวน	127
(5) เจดีย์องค์ขาว เจดีย์องค์ดำ	127
(6) มัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน)	127
(7) ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง	128
(8) ศาลเจ้าจีนในเขตน่านเมืองเก่าสงขลา	129
(9) พระตำหนักเขาน้อย	129
(10) สุสานสุลต่านสุลัยมาน	130
(11) ปรากฏการณ์เมืองสงขลา	130
(12) กำแพงเมืองสงขลา (หัวเขาแดง)	130
(13) กำแพงเมืองสงขลา (บ่อทราย)	131
(14) ประตูเมืองสงขลา	132
(15) ป้อมเมืองสงขลา	132
(16) สถาปัตยกรรมเมืองเก่าสงขลา	132
(17) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดสงขลา (เรือนพระยาสุนทรานุรักษ์)	133
(18) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมัจฉิมาวาส สงขลา	134
(19) พิพิธภัณฑ์ท่ามระรงค์	134
(20) โรงสีหับ โห้ หิ้น	134
(21) สถานีรถไฟสงขลา	135
4.2.3.5 ประติมากรรม	135
(1) พระบรมรูปกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	135

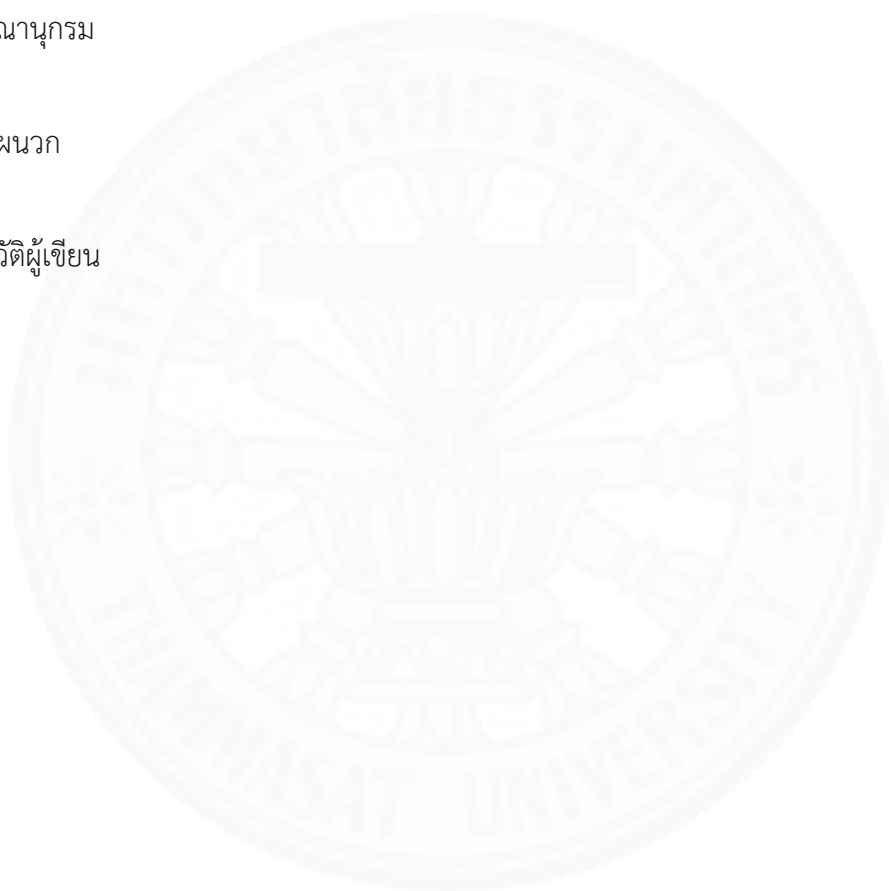
(2) ประติมากรรมนางเงือกทอง	136
(3) ประติมากรรมคนอ่านหนังสือ	136
(4) ประติมากรรมพญานาคพ่นน้ำ	136
(5) ประติมากรรมเฉลิมพระเกียรติ	137
4.3.3 ระดับสถาบัน	137
4.3.3.1 ศิลปินแห่งชาติ	137
4.3.3.2 เขตเมืองเก่าสงขลา	137
4.3.3.3 โรงสีหับ โห้ หิ้น	138
4.3.3.4 พิพิธภัณฑ์ท่ามะรงค์	138
4.3.3.5 สถานีรถไฟสงขลา	138
4.4 ทูทางวัฒนธรรมด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม	138
4.4.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง	138
4.4.1.1 การสวดหนังสือ	138
4.4.1.2 ธรรมเนียมการเป็นเกลอกัน	139
4.4.1.3 เพลงกล่อมเด็ก	139
4.4.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน	140
4.4.2.1 ภาษาถิ่นและวรรณกรรมท้องถิ่น	140
4.4.2.2 วันนัด	141
4.4.2.3 วันว่าง	142
4.4.2.4 ประเพณีการกินในโอกาสต่าง ๆ	143
(1) การกินงาน	143
(2) กินวาน	143
(3) ข้าวหม้อแกงหม้อ	143
(4) กินแขก	143
(5) มาแกบูโละ	144
4.4.3 ระดับสถาบัน	144
4.4.3.1 ภาศึคนรักเมืองสงขลา	144

	(13)
4.5 บทวิเคราะห์	144
บทที่ 5 การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา	148
5.1 องค์ประกอบในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา	148
5.1.1 ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง	148
5.1.2 พันธะการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม	148
5.1.2.1 หน่วยงานส่วนท้องถิ่น (ระดับปฏิบัติการ)	149
(1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	149
- เทศบาลนครสงขลา	149
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา	154
(2) กลุ่มประชาชนหรือกลุ่มเอกชนที่สนใจต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม	155
- ภาศึคนรักเมืองสงขลาสมาคม	155
- สงขลาฟอรั่ม	160
- ชมรมวัฒนธรรมประเพณีเก่าห้อง	162
- ชุมชนในเขตเทศบาลนครสงขลา	163
- ภาคเอกชน	164
(3) สถาบันการศึกษา/วิชาการและสถาบันศาสนาในท้องถิ่น	165
- มหาวิทยาลัย	165
- โรงเรียน	165
- วัดและมัสยิด	167
5.1.2.2 หน่วยงานส่วนภูมิภาค (ระดับยุทธศาสตร์)	171
(1) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา	171
(2) สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ที่ 13 จังหวัดสงขลา	173
(3) สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา	175
(4) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา	181
5.1.3 ทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม	182

5.1.4 การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชน	190
5.1.4.1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและเหตุแห่งปัญหา	191
5.1.4.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ	193
5.1.4.3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน	194
5.1.4.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินการดำเนินงาน	197
5.2 ผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมือง	198
5.2.1 เศรษฐกิจเมือง (Urban Economy)	198
5.2.2 สังคมเมือง (Urban Society)	202
5.2.3 การบริหารการปกครองเมือง (Urban Governance)	204
5.2.4 สิ่งแวดล้อมเมือง (Urban Environment)	205
5.2.5 โครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการพื้นที่เมือง (Urban Infrastructure)	208
5.3 ลักษณะของทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาเมือง	211
5.3.1 ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” หรือ “สิ่งที่ถูกจัดการ”	212
5.3.2 ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือในการพัฒนา”	218
5.4 บทวิเคราะห์	222
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	227
6.1 สรุปผลการศึกษาและอภิปรายผล	227
6.1.1 เป้าหมายการพัฒนาเมืองสงขลาและยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง กับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม	227
6.1.2 องค์ประกอบการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา	229
6.1.3 ลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในจังหวัดสงขลา	232
6.1.4 ผลการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ	230
6.2 อภิปรายผลการศึกษา	236
6.3 บทเรียนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาและการนำไปปรับใช้	239

6.4 ข้อเสนอแนะต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา	240
6.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงกฎหมาย	243
6.4.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	245
6.4.3 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	249
6.5 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาครั้งต่อไป	250
บรรณานุกรม	252
ภาคผนวก	265
ประวัติผู้เขียน	268

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง	8
1.2 ขั้นตอนการดำเนินการศึกษา	10

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	17
2.1 การวิเคราะห์มิติต่างๆ ภายในเมือง โดย Michael Safier	42
3.1 แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองสงขลาทั้ง 3 ยุค	57
3.2 ภาพประชาชนเมืองสงขลาอรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้าประตูเมืองสงขลาแห่งหนึ่ง พ.ศ.2448	74
4.1 ศาลปู่ทวดหัวเขาแดง	99
4.2 จารึกสำโรง 3 หลัก 3 ภาษา	110
4.3 อาหารพื้นเมืองสงขลา	116
4.4 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลาตามประกาศสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติ	129
4.5 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา	128
4.6 สถาปัตยกรรมย่านเมืองเก่าสงขลา	133
4.7 สถาปัตยกรรมย่านเมืองเก่าสงขลา	133
4.8 สถาปัตยกรรมย่านเมืองเก่าสงขลา	133
4.9 สถาปัตยกรรมย่านเมืองเก่าสงขลา	133
4.10 โรงสีหับ โห้ หิ้น	138
4.11 งานสืบสานประเพณีวันว่าง “ขึ้นเบญจสารงน้ำขอพรสามสมเด็จเจ้าแห่งกลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี 2558”	142
5.1 การประชุมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าสงขลา ณ ศาลเจ้ากวนอู เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2551	191
5.2 การประชุมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าสงขลา ณ ศาลเจ้ากวนอู เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2552	191
5.3 ถนนคนเดินสงขลาแต่แรก	200
5.4 โครงการตลาดนัดชุมชนบ่อทราย	201
5.5 โครงการตลาดนัดชุมชนบ่อทราย	201
5.4 พิธีขอมาคารวะหาต ในงานแลเลแลหาดครั้งที่ 2 พ.ศ.2552	208
5.5 ผู้นำเมืองเก่าในภูมิภาคลงนามความร่วมมือในปฏิญญาสงขลา	217

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

ท่ามกลางการพัฒนาด้วยกระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization) อันเป็นกระแสหลักแห่งการพัฒนาประเทศมาหลายทศวรรษ แต่ในระยะหลังความสนใจในเรื่องวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยในแง่มุมต่าง ๆ เริ่มได้รับการสนใจเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ หลังจากที่ผลพวงของการพัฒนาด้วยการทำให้ทันสมัยตามอย่างชาติตะวันตกส่งผลต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตในสังคมประเพณีที่ได้สร้างสมอารยธรรมของตนขึ้น และสร้างปัญหาต่าง ๆ มากมายแทบทุกด้านทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท จนไม่อาจดำรงรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าแบบเดิมที่หลอมรวมเป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นฐานที่เคยเป็นมาในอดีตได้อีกต่อไป

ด้วยอิทธิพลของ “วัฒนธรรมใหม่” ที่ครอบคลุมด้านการเมือง การปกครอง การทหาร ความรู้วิทยาการ ความเชื่อ เศรษฐกิจ ประเพณีและการศึกษา ถ่ายทอดสู่ทุกภูมิภาคของประเทศและค่อย ๆ กลืนกลายวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่มีมาแต่เดิมไป ด้วยเหตุปัจจัยอย่างน้อยสี่ประการ ดังนี้

ประการแรก การปฏิรูปโครงสร้างและกลไกการปกครองที่รวมศูนย์อำนาจมาไว้ที่เมืองหลวง มีระบบราชการเป็นกลไกหลักในการปกครองส่งผลให้ “วัฒนธรรมหลวง” มีบทบาทเหนือ “วัฒนธรรมราษฎร์” ผู้คนในท้องถิ่นถูกปลูกฝังความเชื่อเรื่องความเป็นปึกแผ่นผ่านแนวคิด “ชาตินิยม” จนละเลย “ท้องถิ่นศึกษา” ไปโดยพลตินัย

ประการที่สอง การสื่อสารและการคมนาคมสมัยใหม่ ที่มีความสะดวก ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานไปมาหาสู่กันได้ง่ายขึ้น ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนที่มีการพึ่งพอใจในอดีตคลายตัวลง ส่งผลให้เมืองขยายตัวมากขึ้น และชนบทถูกกระทำด้วยการดูดซับทรัพยากรต่าง ๆ จากพื้นที่เมืองอย่างทารุณ

ประการที่สาม แบบแผนการผลิตและการบริโภคของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้รูปแบบการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตแตกต่างจากเดิม เป็นการผลิตเพื่อขายมากกว่าการผลิตเพื่อยังชีพ ระบบการพึ่งพากันระหว่างบุคคลในท้องถิ่นไม่อาจดำรงอยู่ได้

และ ประการที่สี่ การศึกษาและกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างคนให้เข้าสู่ความทันสมัย ด้วยระบบการเรียนการสอน หลักสูตร ผู้สอน การวัดการประเมินผลที่เป็นแบบแผนเดียวกันทั้งหมด

ที่สร้าง “ทรัพยากรมนุษย์” สู่ความเป็นคนที่มีจิตสำนึกในฐานะของคนที่เป็นคนของแผ่นดินไทย ร่วมกัน¹ มากกว่าความภูมิใจในค่านิยมท้องถิ่นของตนเอง

ในขณะที่วัฒนธรรมใหม่ได้หลอมรวมประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ เข้าสู่สำนักแบบชาตินิยม มีรูปแบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และการบริโภคเป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกันแทบทุกพื้นที่ คุณค่าท้องถิ่นในรูปแบบของภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาหลายชั่วอายุคนกำลังดิ้นรนต่อสู้ในรูปแบบต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรปัญญาซึ่งโดยมากเป็นสมบัติส่วนรวมของคนในท้องถิ่น ถูกหยิบยกขึ้นมา ปรับปรุง ตกแต่ง เพื่อให้สอดคล้องกับค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยอาจมุ่งหมายเพื่อแสดงอัตลักษณ์ ของชุมชนท้องถิ่นเดิมด้วยทุนทางวัฒนธรรมที่ตนเองมี

ทุนทางวัฒนธรรมเป็น “ทุน” ที่มีลักษณะเหมือนทุนชนิดอื่น ๆ นั่นคือ เป็นสิ่งที่มีการ สะสมและขยายออกเพื่อเพิ่มมูลค่าได้ ตามแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ นักคิดด้าน “ทุน” ที่สำคัญของ ประเทศฝรั่งเศสได้จำแนกทุนออกเป็น 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทาง สัญลักษณ์ และทุนทางวัฒนธรรม นอกจากนี้บูร์ดิเยอร์ยังแบ่งทุนทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบการแสดงออกทางร่างกายและจิตใจที่ถาวร (Embodied form) คือทุนทางวัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในระบบวิถีชีวิตของบุคคล เป็นรูปแบบความคิด ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่คนในสังคมยึดถือ รูปแบบที่สอง คือ ทุนที่ถูกทำให้ อยู่ในรูปของรูปธรรมที่จับต้องได้ (Objectified form) คือทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุอาจเป็น สมบัติที่ครอบครองโดยปัจเจกบุคคลหรืออาจเป็นสมบัติส่วนรวมของสาธารณะ เช่น วรรณกรรม หนังสือ รูปแบบการแสดง งานช่าง อนุสาวรีย์ สิ่งก่อสร้าง เป็นต้น และรูปแบบสุดท้าย คือ ทุนที่ถูก ทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalized form) ด้วยวิธีการอ้างอิงคุณสมบัติเริ่มต้นของทุนทาง วัฒนธรรมและถูกเข้าใจว่าเป็นการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง หรือการสอบ เช่น คุณภาพ/ชื่อเสียงของสถาบันการศึกษา การรับรองเป็นสถานที่สำคัญ เป็นต้น²

แม้ว่าในบางครั้งมีการใช้คำว่าทุนทางวัฒนธรรมร่วมกับทุนทางสังคม ทว่าคำทั้งสองนี้ก็ ไม่ได้ให้ความหมายเดียวกัน โดยทุนทางสังคมมุ่งเน้นและให้น้ำหนักกับความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งใน ระดับบุคคลและในระดับกลุ่ม/สถาบัน ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ในระดับบุคคลทั้งในแนวราบ และแนวตั้ง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีลักษณะของความไว้วางใจกันและมีการปฏิบัติต่อกันต่าง ๆ บนพื้นฐานของความเอื้ออาทร และมีความแตกต่างจากทุนทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจนในแง่ของมิติ ระยะเวลาที่ทุนทางเศรษฐกิจสามารถวัดการเพิ่มหรือลดลงของทุนได้ สามารถโอนกรรมสิทธิ์

¹ เอกวิทย์ ฌ กลาง, *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544), 83.

² กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง กับสื่อการศึกษา* (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551), 551.

ระหว่างผู้ครอบครองได้ ยิ่งใช้ก็ยิ่งเสื่อมราคาลงไป แต่ทุนทางสังคมมีลักษณะ “ยิ่งใช้ ยิ่งได้” ไม่สามารถถ่ายถอดหรือโอนกรรมสิทธิ์ให้แก่กันได้ในลักษณะของรูปธรรมและไม่มีการเสื่อมราคา

แต่ทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะร่วมระหว่างทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมอยู่ เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีทั้งรูปแบบที่จับต้องได้ (ตรงกับรูปแบบ Objectified form/ Institutionalized form ตามแนวคิดของบูร์ดิเยอ) และไม่สามารถจับต้องได้ (ตรงกับรูปแบบ Embodied form/ Institutionalized form ตามแนวคิดของบูร์ดิเยอร์) ทุนทางวัฒนธรรมบางส่วนจึงสามารถถือครองโดยปัจเจกบุคคลได้ สามารถวัดมูลค่าได้ ในขณะที่ทุนทางวัฒนธรรมบางส่วนไม่สามารถทำได้ ทั้งนี้ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างทุนทางสังคมกับทุนทางวัฒนธรรมอยู่ที่แหล่งกำเนิดและสะสมทุน ซึ่งแหล่งกำเนิดและสะสมทุนทางสังคม คือ “ระบบความสัมพันธ์” ในรูปแบบต่าง ๆ ในขณะที่แหล่งกำเนิดและสะสมทุนทางวัฒนธรรม คือ “ความเชื่อ ความรู้ และความคิด” ที่ถ่ายถอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ

จากผลการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาภาครัฐให้ความสำคัญเรื่องของทุนทางวัฒนธรรมไม่มากนัก เนื่องจากการลงทุนทางวัฒนธรรม มีเป้าหมายต่างไปจากการผลิตสินค้าหรือบริการเพื่อหวังผลกำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการมีราคาแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด การลงทุนทางวัฒนธรรมจึงมักถูกมองว่าเป็นการใช้จ่ายมากกว่าการลงทุน ที่สำคัญคือมักถูกมองว่าเป็นรายจ่ายที่ไม่จำเป็น ไม่มีผลทางเศรษฐกิจ จึงได้รับการตีค่าทางคุณประโยชน์โดยอาศัยข้อพิจารณาทางเศรษฐกิจแต่เพียงด้านเดียว โดยทั่วไปแล้วมักจะถูกวิพากษ์เชิงคุณค่าว่า นอกจากจะไม่ใช้การผลิตที่มีประสิทธิภาพแล้วยังเป็นรายจ่ายที่ฟุ่มเฟือยอีกด้วย³ แต่กระนั้นก็ได้ไม่ได้หมายความว่า การลงทุนทางวัฒนธรรมทั้งในแง่นโยบายและงบประมาณนั้นไม่ก่อให้เกิดผลที่คุ้มค่าต่อการดำเนินการด้านนี้ อย่างไรก็ตามการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอันหมายรวมถึงกระบวนการต่าง ๆ ทั้งนโยบายทางวัฒนธรรม การลงทุนทางวัฒนธรรม ตลอดจนการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นก็เป็นกิจกรรมอันส่งผลในระยะยาวต่อท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งในเชิงเศรษฐกิจหรือเชิงกายภาพที่สามารถวัดมูลค่าได้และเชิงสังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดชุดความคิด ค่านิยมและแบบแผนพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ที่ส่งผลต่อการดำเนินกิจการด้านต่าง ๆ ในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไป

ในเชิงเศรษฐกิจ “ทุนทางวัฒนธรรม” เป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเมืองตามแนวคิดเมืองสร้างสรรค์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์ พัฒนาการของพื้นที่ วิถีชีวิตและกิจกรรมของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งเป็นสินทรัพย์ชนิดหนึ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้ (Intangible Asset) แต่สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวมาสร้างเป็นมูลค่าในทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ ได้ทั้งโดยตรงและทางอ้อม

³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *วัฒนธรรมคือทุน* (กรุงเทพฯ: บริษัทสุโขมและบุตร จำกัด, 2540), 22.

บริบทการพัฒนา“เมือง” ในปัจจุบัน “เมืองสร้างสรรค์” เป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการวางแผนพัฒนาเมืองเพื่อสนับสนุนการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ “เมืองสร้างสรรค์” ตามนิยามที่การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและพัฒนา (UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development) ให้ไว้ในหนังสือ Creative Economy Report หมายถึงเมืองที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจและสังคมของเมืองนั้น ๆ และต้องประกอบไปด้วยรากฐานที่มั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรมมีการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่นของคนทำงานสร้างสรรค์และมีสภาพแวดล้อมที่ดึงดูดการลงทุนเพราะความยั่งยืนของสถานที่ในเชิงวัฒนธรรม

ปัจจุบันหลายประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) มากขึ้นซึ่งประเทศไทยได้เริ่มคำนึงถึงเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550-2554) และมีความชัดเจนขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555-2559) ที่ระบุว่าแนวทางการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจประการหนึ่งที่สำคัญ คือ การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเมืองสร้างสรรค์ซึ่งประเทศไทยมีความพร้อมด้านทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพวัฒนธรรมและทรัพยากรมนุษย์ที่มีความเป็นเลิศในการต่อยอดแนวคิดสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้ประเทศไทยมีบทบาทที่สำคัญในเวทีการค้าโลก

ในเชิงสังคม การเมืองและวัฒนธรรม “การจัดการทุนทางวัฒนธรรม” ยังเป็นกระบวนการสร้าง “วัฒนธรรมสาธารณะ” อันเป็นพื้นที่อัตลักษณ์เพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเมือง รวมถึงเป็นกระบวนการต่อรองและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในภาคส่วนต่าง ๆ ภายในสังคมเมืองผ่านนโยบายและความร่วมมือในงานด้านวัฒนธรรมที่มักสถาปนาอำนาจของกลุ่มอัตลักษณ์ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มชนชั้น กลุ่มวิชาชีพ เป็นต้น ผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมอยู่เสมอ

สำหรับประเทศไทยได้ตระหนักและให้ความสำคัญของการกระจายอำนาจการปกครองในท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่น ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 ได้กำหนดข้อบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทางวัฒนธรรม หรือในยุทธศาสตร์แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 รวมทั้งหลักการจัดบริการสาธารณะที่ได้กำหนดให้เป็นภารกิจที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องจัดให้แก่ชุมชนด้วย

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีความแตกต่างอยู่ระหว่างสังคมชนบทและสังคมเมืองในสังคมที่มีความเชื่อมโยงระหว่างเครือข่าย มีความสนิทสนมคุ้นเคยของสมาชิกในสังคมสูงเช่นสังคมชนบทนั้น ทุนทางวัฒนธรรมมีบทบาทอย่างสูงต่อทั้งวิถีชีวิต แบบแผนพฤติกรรม การประกอบ

อาชีพ ตลอดจนกิจกรรมสาธารณะของสังคม แตกต่างจากสังคมเมืองที่มีลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม เป็นสังคมที่ผู้คนโดยมากอพยพมาจากต่างถิ่นฐานกันเพื่อโอกาสในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตที่ดีกว่า สังคมเมืองจึงประกอบด้วยวัฒนธรรมที่หลากหลายและมีการช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมระหว่างกันอยู่เสมอ แต่ในทางกลับกันการเป็น “ชุมทาง” ทางวัฒนธรรมของสังคมเมือง ส่งผลให้สังคมเมืองสะสมทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และสามารถเลือกใช้ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นเพื่อการดำเนินการต่าง ๆ ของเมืองได้

ทุนทางวัฒนธรรมมีความเกี่ยวพันกับการเมืองและสังคมของพื้นที่ใน 2 มิติ มิติแรกคือ ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือ” ในการสร้างเสริมให้เกิดการกระทำทางสังคมและการเมือง ทั้งการมีส่วนร่วม การต่อต้าน การเรียกร้อง และการแสดงออกในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้อีกมิติหนึ่งทุนทางวัฒนธรรมยังเป็น “ตัวถูกกระทำ” (Passive) หรือเป็น “ประเด็น” ของ การจัดการผ่านนโยบาย และแนวทางต่าง ๆ ที่ดำเนินการผ่านตัวแสดงทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในปัจจุบันรัฐจึงไม่ได้เป็นตัวแสดงเดียวที่มีอำนาจสิทธิ์ขาด ในกระบวนการจัดการ หากแต่เอกชนและประชาสังคมได้เข้ามามีบทบาทในกิจการดังกล่าวเป็นอย่างมาก เนื่องจากในปัจจุบันรัฐให้ความสำคัญเรื่องของสิทธิชุมชนมากขึ้น โดยการกระจายอำนาจการปกครอง มีกลไกการบริหารทรัพยากรในชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เมืองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่ป้องกันสิทธิทางวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการ “ทรัพยากรสาธารณะ” หรือ “สมบัติสาธารณะ” อันหมายถึงทรัพยากรทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และหมายรวมถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรม เช่น ระบบภูมิปัญญาตามประเพณีในด้านต่าง ๆ ไม่มีผู้ใดสามารถอ้างความเป็นเจ้าของได้เพียงลำพัง เพราะทรัพยากรเหล่านี้เป็นที่พึ่งพาอาศัยใช้ประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน สิทธิชุมชนนี้จึงเกี่ยวข้องกับ การที่ชุมชนมีสิทธิในการดูแล จัดการใช้ประโยชน์ และบำรุงรักษาทรัพยากรสาธารณะในอาณาเขตของตนอย่างเต็มที่

สำหรับพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมายาวนาน และมีวัฒนธรรมเฉพาะตัวอันเกิดจากการปะทะทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ที่เป็นคาบสมุทรแห่งนี้ ผ่านการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน โดยเฉพาะเมืองสงขลาซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ด้วยทำเลที่ตั้งซึ่งอยู่บนคาบสมุทรและภูมิประเทศแบบทะเลสาบที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาสู่การเป็นเมืองท่า ทำให้เมืองสงขลาได้รับวัฒนธรรมจากหลายแหล่ง และผู้คนบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานถ่ายทอดวัฒนธรรมของตนสู่คนรุ่นต่อมา ๆ เมื่อวัฒนธรรมจากแหล่งหนึ่งมาผสมกลมกลืนกับอีกวัฒนธรรมหนึ่ง จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นสงขลา ในขณะที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมเดิมบางส่วนของตนไว้ด้วย ทำให้วัฒนธรรมของพื้นที่เมืองสงขลาหรือเทศบาล

สงขลาในปัจจุบัน เป็นผลรวมของพหุวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่ผ่านการหลอมรวมมาแล้ว อยู่ด้วยกัน

เทศบาลนครสงขลา เป็นพื้นที่เมืองหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ การศึกษา และอื่น ๆ ตามกรอบของรัฐส่วนกลางมายาวนาน รวมกับความเป็นชุมชนเมือง ท่าคาบสมุทรมาแต่โบราณกาล ส่งผลให้สงขลาเป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สร้างขึ้น จากกลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่มี “เอกลักษณ์” เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันชัดเจนหากแต่มี “อัตลักษณ์” หลากหลายที่น่าสนใจ สะสมจนกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งของเมืองสงขลาและ ถูกหยิบยกมาใช้ประโยชน์อย่างมากในยุคปัจจุบันที่กระแสท้องถิ่นนิยม (Localization) และการ โหยหาอดีต (Nostalgia) กำลังโหมแรง จนได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ครั้งที่ 9 ประเภท แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดีเด่น ในปี พ.ศ. 2556 การเป็นพื้นที่นำร่อง ศิลปวัฒนธรรม 1 ใน 5 ของประเทศ และการที่จังหวัดสงขลาได้รับเลือกเข้าร่วมโครงการประตู วัฒนธรรมสู่อาเซียน (ASEAN Cultural Gateway) ของกระทรวงวัฒนธรรม เป็นการแสดงให้เห็นว่า เทศบาลนครสงขลามีความโดดเด่นในเรื่องความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ซึ่งความเข้มแข็งที่กล่าวนั้นมี อาจเกิดขึ้นเองได้ตามธรรมชาติ ต้องมีกระบวนการสร้างสรรค์พัฒนาร่วมกันหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ผ่านนโยบาย เครือข่าย รวมถึงความร่วมมือและการต่อรองในรูปแบบ ต่าง ๆ ระหว่างภาครัฐส่วนกลาง ภูมิภาค ท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่ กลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ตลอดจนถึง เยาวชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการจัดการทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าว ผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่าส่วนหนึ่ง เป็นการกระทำโดยมุ่งหมายผลต่อการพัฒนาเมืองในเชิงการท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นออกมาอย่าง ชัดเจนมากกว่าการพัฒนาเมืองในประเด็นอื่นเนื่องจากมีรางวัลเป็นเครื่องหมายรับรองผลของการ พัฒนาในแง่นี้ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าแท้จริงแล้วเมืองสงขลาที่มีทุนทางวัฒนธรรมใดบ้างที่ทรงคุณค่า และมีความเหมาะสมในการนำมาเป็นเครื่องมือหรือประเด็นในการพัฒนาเมือง ทุนทางวัฒนธรรมที่ถูก ใช้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่กำลังดำเนินอยู่ทั้งในแง่ที่ทุนทางวัฒนธรรมเป็น เครื่องมือหรือในแง่ที่ทุนทางวัฒนธรรมเป็นประเด็นนั้นส่งผลต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ อย่างไร บ้าง ในแต่ละมิติของการพัฒนาเมือง ทุนทางวัฒนธรรมในบทบาทใดส่งผลต่อการพัฒนาได้ดีกว่า ในท้ายที่สุดการศึกษานี้มุ่งหวังจะค้นพบข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการนำคุณค่าของทุนทาง วัฒนธรรมของเมืองสงขลาเป็นแนวทางในการพัฒนาเมืองสงขลาในด้านต่าง ๆ ให้ชุมชนท้องถิ่นได้ อาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาตลอดหลายชั่วอายุคนในพื้นที่แก้ปัญหาและพัฒนาพื้นที่ที่ตนเองอาศัย อยู่ได้อย่างยั่งยืน

1.2 คำถามการวิจัย

สงขลามีทุนทางวัฒนธรรมใดบ้างที่เหมาะสมต่อการนำมาจัดการเพื่อการพัฒนาเมือง มืองค์ประกอบในการจัดการและมีลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอย่างไร รวมทั้งส่งผลต่อ มิติต่าง ๆ ของการพัฒนาเมืองอย่างไรบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาและนำเสนอทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาที่ทรงคุณค่าและ สามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนาเมืองได้

1.3.2 เพื่อศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะภาครัฐส่วน ท้องถิ่นและภาคประชาชนในการพัฒนาเมือง

1.3.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองจากข้อ ค้นพบที่ได้จากการศึกษา

1.4 ขอบเขตงานวิจัย

1.4.1 เชิงประเด็น ศึกษาจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมือง กำหนดขอบเขต การศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในความหมายที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีตมีคุณค่าต่อ มนุษย์และความต้องการของสังคม โดยแบ่งการศึกษาเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ ส่วนแรกคือรากฐานทาง วัฒนธรรมเมืองสงขลา ส่วนที่สองศึกษาลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมและองค์ประกอบ การจัดการทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา พันธะการลงทุนทางวัฒนธรรมของ ภาคส่วนต่าง ๆ ทัศนคติของประชาชนและผู้เกี่ยวข้องต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และการมีส่วน ร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชน และส่วนสุดท้ายคือผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มีต่อการ พัฒนาเมืองใน 5 มิติ คือ เศรษฐกิจเมือง สังคมเมือง การบริหารปกครองเมือง สิ่งแวดล้อมเมือง โครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการการพื้นที่เมือง

1.4.2 เชิงพื้นที่ ศึกษาประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาเมืองในเขต เทศบาลนครสงขลา จังหวัดสงขลา

1.4.3 เชิงประชากร ศึกษาประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาเมืองจาก ประชากรที่อาศัยในเขตเทศบาลนครสงขลา ทั้งนี้ผู้ศึกษากำหนดกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเป็น 2 กลุ่ม

คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาและกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) เพื่อศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา โดยใช้กระบวนการทัศน์การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมมาศึกษากระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ว่ามีกลไกในการดำเนินการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง ในขณะเดียวกันก็ทำการศึกษาว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้นส่งผลให้เกิดคุณค่าทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ ผ่านกรอบแนวคิดเมืองสร้างสรรค์และวัฒนธรรมสาธารณะอย่างไร โดยกระบวนการศึกษามีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

1.5.1 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมืองสงขลา และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา ซึ่งใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection) และวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบอกต่อ (Snowball Selection) เป็นผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง

1.5.1.1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมืองสงขลา เป็นปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญ ได้รับการยอมรับทั้งจากในท้องถิ่นและระดับชาติว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมืองสงขลาและสามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ด้านทุนทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี โดยได้รับคำแนะนำในการเลือกกลุ่มตัวอย่างจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในพื้นที่มาอย่างยาวนาน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญดังตารางที่ 1.1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1.1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

ที่	ชื่อ-สกุล	สาขาที่เชี่ยวชาญ	หน่วยงานที่สังกัด
1	สาวิตรี สัตยานุรักษ์	คติชนวิทยา, ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้	สถาบันทักษิณคดีศึกษา
2	จรรุญ หยุทอง	คติชนวิทยา, ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้	สถาบันทักษิณคดีศึกษา
3	อารี รังสิโยภุชณ์	ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา, ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ที่	ชื่อ-สกุล	สาขาที่เชี่ยวชาญ	หน่วยงานที่สังกัด
4	อัจฉรา วงศ์วัฒนา มงคล	ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
5	เขมชาติ เทพไชย	การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม	กระทรวงวัฒนธรรม
6	จรูญ นราคร	การบริหารจัดการงานวัฒนธรรม	กระทรวงวัฒนธรรม
7	อรทัย สัตยสันต์สกุล	ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา	ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม
8	สำราญ ศรีพจนารถ	อาหารท้องถิ่นเมืองสงขลา	ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม
9	วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ	ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา, วัฒนธรรมเมืองสงขลา	องค์การบริหารส่วนจังหวัด สงขลา
10	จเร สุวรรณชาติ	สถาปัตยกรรมเมืองสงขลา, ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองสงขลา	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระ มงคลศรีวิชัย
11	ยงธนีสร์ พิมลเสถียร	Urban Development Planning Citizen Involvement in Planning Urban Conservation	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่มา : เปรมชัย จันทร์จำปา

1.5.1.2 กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา
ไม่ได้จำกัดจำนวนที่สัมภาษณ์เพียงแต่แบ่งประเภทของกลุ่มตัวอย่างและดำเนินการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมจนกว่าจะได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการตอบคำถามของการศึกษาในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น

(1) กลุ่มตัวแทนภาครัฐ ที่เป็นตัวแทนของเทศบาล และหน่วยงานส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคในพื้นที่

- 1) ตัวแทนเทศบาล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด
- 2) หน่วยงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในพื้นที่

(2) กลุ่มตัวแทนภาคประชาสังคมและภาคเอกชน ที่เป็นตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ

ได้แก่

- 1) ตัวแทนกลุ่มเศรษฐกิจและสังคม

1.1) กลุ่มภาคธุรกิจหรือองค์กรธุรกิจเอกชน อาทิ ตัวแทน

หอการค้าจังหวัด ตัวแทนผู้ประกอบการ ตัวแทนสมาคมเอกชน

1.2) กลุ่มภาคสังคมหรือกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน อาทิ ตัวแทนภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ตัวแทนกลุ่มสงขลาฟอรั่ม ตัวแทนชมรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

1.3) ตัวแทนสื่อท้องถิ่น

2) ตัวแทนประชาชนที่เป็นประชาชน/คณะกรรมการชุมชนจากชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่เทศบาลนครสงขลา

1.5.2 ขั้นตอนการวิจัย มีรายละเอียดและขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ผู้ศึกษาสำรวจและรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมจากสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ ฉบับมูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ ปี พ.ศ.2542 รวมทั้งเอกสารจากแหล่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมจากกลุ่มตัวอย่างที่ได้เลือกไว้แบบเฉพาะเจาะจง และจากกลุ่มตัวอย่างเพิ่มเติมที่ได้จากการแนะนำต่อจากกลุ่มตัวอย่างกลุ่มแบบเฉพาะเจาะจง

ขั้นที่ 2 ผู้ศึกษาศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่และสังเกตการณ์การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ของภาครัฐและภาคประชาชน

ขั้นที่ 3 ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลและประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสาร การสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการจัดการ รูปแบบความร่วมมือในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในรูปแบบต่างๆ และหาข้อเสนอแนะต่อไป ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุปรายละเอียดขั้นตอนการวิจัย ดังแสดงในตารางที่ 3.2 ขั้นตอนดำเนินการศึกษา

ตารางที่ 1.2 ขั้นตอนดำเนินการศึกษา

วัตถุประสงค์การวิจัย	ขั้นตอนการวิจัย	เครื่องมือในการวิจัย	ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย
1. ศึกษาและนำเสนอทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาที่ทรงคุณค่าและสามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนาเมืองได้	1.1 การค้นคว้าเอกสาร 1.2 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างผู้เชี่ยวชาญทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา	- สารานุกรม ตำราหนังสือ ด้านทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา - เครื่องบันทึกเสียง - สมุดบันทึก	- ข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา - ข้อเสนอการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมือง
2. ศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของ	2.1 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างจากกลุ่ม	- ประเด็นหรือแนวคำถามในการ	- แนวทางการดำเนินงานด้านการจัดการทุนทาง

วัตถุประสงค์การวิจัย	ขั้นตอนการวิจัย	เครื่องมือในการวิจัย	ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย
ภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะภาครัฐส่วนท้องถิ่นและประชาสังคมในการพัฒนาเมือง	ตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ 2.2 การสังเกตการณ์การทำกิจกรรมระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน เพื่อประกอบเป็นข้อมูลในการศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมร่วมกัน	สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semistructured interviews) จากกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ทั้งจากกลุ่มตัวแทนภาครัฐและภาคประชาสังคม - ประเด็นหรือกรอบที่เป็นแนวทางในการสังเกตการณ์การทำกิจกรรมระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม	วัฒนธรรมของแต่ละภาคส่วนในพื้นที่ - ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา	3.1 ประมวลผลข้อมูลที่ได้เก็บข้อมูลทั้งจากการค้นคว้าเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์	- ข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา - ข้อมูลด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา	- บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมและการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครสงขลา - ผลการพัฒนาเมืองอันเกี่ยวเนื่องมาจากการจัดการทุนทางวัฒนธรรม - ข้อเสนอแนะและแนวทางสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

ที่มา : เปรมชัย จันทรจำปา

1.5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.5.3.1 การเก็บและการรวบรวมข้อมูลเอกสาร

ผู้ศึกษาทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร หนังสือ และบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม การจัดการทุนทางวัฒนธรรม การจัดการเมือง ประชาสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบในการวิจัย

ในส่วนข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา ผู้ศึกษาใช้ข้อมูลจากการค้นคว้าสารานุกรมวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ มุลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ ปี พ.ศ. 2542 จำนวน 18 เล่ม โดยคัดเลือกทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเมืองสงขลาที่มีลักษณะสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มหรือพื้นที่อย่างเด่นชัด คงคุณค่าและสามารถใช้ประโยชน์ได้ในยุคสมัยปัจจุบันเป็นสำคัญ เป็นข้อมูลหลักประกอบกับเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ นอกจากนี้ ผู้ศึกษาทำการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาของเทศบาล แผนพัฒนา 3 ปี และแผนพัฒนาประจำปีของเทศบาล เพื่อเป็นข้อมูลในส่วนการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

1.5.3.2 การเก็บและการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

(1) การเตรียมพื้นที่ศึกษา เริ่มจากการประสานงานและติดต่อกับหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยผู้ศึกษาติดต่อประสานงานกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมในพื้นที่ ผู้บริหารส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่จัดการทุนทางวัฒนธรรม รวมถึงกลุ่มประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ได้แก่ เทศบาลนครสงขลา

(2) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่

1) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมืองสงขลา

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) สร้างจากข้อมูลแนวคิดและวรรณกรรมต่าง ๆ ที่พบทวนมา ทดสอบความเที่ยงตรงโดยการนำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ และเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ทั้งกลุ่มตัวแทนภาครัฐและภาคประชาชน โดยประเด็นหรือแนวคำถามเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน บทบาทภาคประชาสังคมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม กลไกในการขับเคลื่อนนโยบายการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาล รวมถึง

ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของการขับเคลื่อนนโยบายทางวัฒนธรรม

3) เครื่องอัดเทปสำหรับการสัมภาษณ์

4) ประเด็นแนวทางในการสังเกตการณ์การทำกิจกรรมระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคม

(3) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ดังมีรายละเอียดของการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) การสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interviews) กับบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิมีความเชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมของเมืองสงขลา และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) กับบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ ซึ่งผู้ศึกษาทำการสัมภาษณ์บุคคลจากพื้นที่ศึกษาตามแนวคำถามที่ได้เตรียมไว้ โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มตัวแทนภาครัฐ โดยการสัมภาษณ์ตัวแทนผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในพื้นที่ (2) กลุ่มตัวแทนภาคประชาชน โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผลประโยชน์ภาคธุรกิจและภาคสังคม สื่อท้องถิ่น ตัวแทนคณะกรรมการชุมชน/แกนนำ/ผู้มีบทบาทในชุมชน สำหรับการสัมภาษณ์ มีเนื้อหาการสัมภาษณ์ได้แก่ ประเด็นหรือแนวคำถามเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน บทบาทภาคประชาสังคมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม กลไกในการขับเคลื่อนนโยบายการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาล รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของการขับเคลื่อนนโยบายทางวัฒนธรรม

2) การสังเกตการณ์ ใช้การสังเกตการณ์เพื่อช่วยในการเก็บข้อมูล ทำให้เห็นภาพการจัดการทุนทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่ชัดเจนขึ้น อันทำให้ทราบถึงลักษณะของกิจกรรมในพื้นที่ว่าใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไร รวมถึงลักษณะและรูปแบบในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นกิจกรรมของชุมชนเอง และเป็นกิจกรรมที่ภาครัฐจัดขึ้น นอกจากนี้ยังรวมถึงการสังเกตกิจกรรมอื่น ๆ ด้วย เช่น การประชุมร่วมระหว่างภาครัฐกับภาคสาธารณะ กิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่ เป็นต้น

1.5.4 การตรวจสอบข้อมูล

ผู้ศึกษาทำการตรวจสอบข้อมูลตลอดเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม กล่าวคือ ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ก็ตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหาด้วย หากตรวจ

พบว่าข้อมูลที่ได้ไม่ครบถ้วนก็ทำการรวบรวมข้อมูลที่ขาดหายไปมาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้น นอกจากนี้ ผู้ศึกษาใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) กล่าวคือ การตรวจสอบข้อมูลโดยพิจารณา 3 ด้าน คือ ข้อมูลที่ได้มาจากบุคคลที่ต่างกัน ในเวลาที่ต่างกัน และมาจากสถานที่ที่ต่างกัน เพื่อป้องกันมิให้ข้อมูลบกพร่องหรือเกิดความคลาดเคลื่อนโดยข้อมูลที่ตรวจสอบก็ยึดตามแนวคำถาม และวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้ตั้งไว้

1.5.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยวิเคราะห์ข้อมูลระหว่างการเก็บข้อมูลตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัย นั่นคือ หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้ศึกษานำข้อมูลเหล่านั้นมาสรุปและอภิปรายผล โดยนำเสนออย่างเป็นหมวดหมู่ตามกรอบการวิเคราะห์และวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไป

1.6 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีตเกี่ยวข้องกับคุณค่าความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคมทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม มีคุณค่าต่อการใช้ประโยชน์เพื่อการดำเนินการต่าง ๆ ในการศึกษาครั้งนี้จัดทุนทางวัฒนธรรมเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ด้านความเชื่อเรื่องโลกทัศน์ ด้านวิถีการดำรงชีวิต ด้านศิลปหัตถกรรมและประติมากรรม และด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และแบ่งทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละประเภทเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ทุนวัฒนธรรมระดับเป็นรูปเป็นร่าง (Embodied state) ทุนวัฒนธรรมระดับเป็นขึ้นเป็นอัน (Objectified state) และทุนทางวัฒนธรรมระดับสถาบัน (Institutionalised state)

องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการจัดการและพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่หนึ่ง ๆ ในการศึกษาครั้งนี้แบ่งองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรมโดยพัฒนาจากแนวคิดของสำนักงานกิจการบ้านเมือง คณะผู้บริหารเขตปกครองพิเศษฮ่องกง (Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region Government) ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง การลงทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่าง ๆ ที่ศรัทธาของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชน

ลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง ฐานะของทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกใช้ในกระบวนการจัดการเพื่อให้เกิดผลต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ โดยในการศึกษาคั้งนี้แบ่งลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็น 2 ลักษณะ คือ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะประเด็นหรือสิ่งที่ถูกจัดการ และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะเครื่องมือ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือเทศบาลนครสงขลาเป็นสำคัญ

เมืองสงขลา หมายถึง พื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวสงขลาซึ่งครอบคลุมพื้นที่เทศบาลนครสงขลาและพื้นที่ใกล้เคียง ใช้ในการรวบรวม วิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ทั้งสองส่วนมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาร่วมกันยาวนาน

เทศบาล หมายถึง เทศบาลนครสงขลาครอบคลุมพื้นที่ตามที่มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลเมืองสงขลาเป็นเทศบาลนครสงขลา (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอน 110 ก. วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2542)

ภาครัฐ หมายถึง หน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐในทุกระดับทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการภายในพื้นที่เขตเทศบาลนครสงขลา

ภาคประชาชน หมายถึง กลุ่มประชาชนหรือชุมชนในเขตเทศบาลนครสงขลา ที่รวมกลุ่มกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์และร่วมกันกระทำกิจกรรมเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง

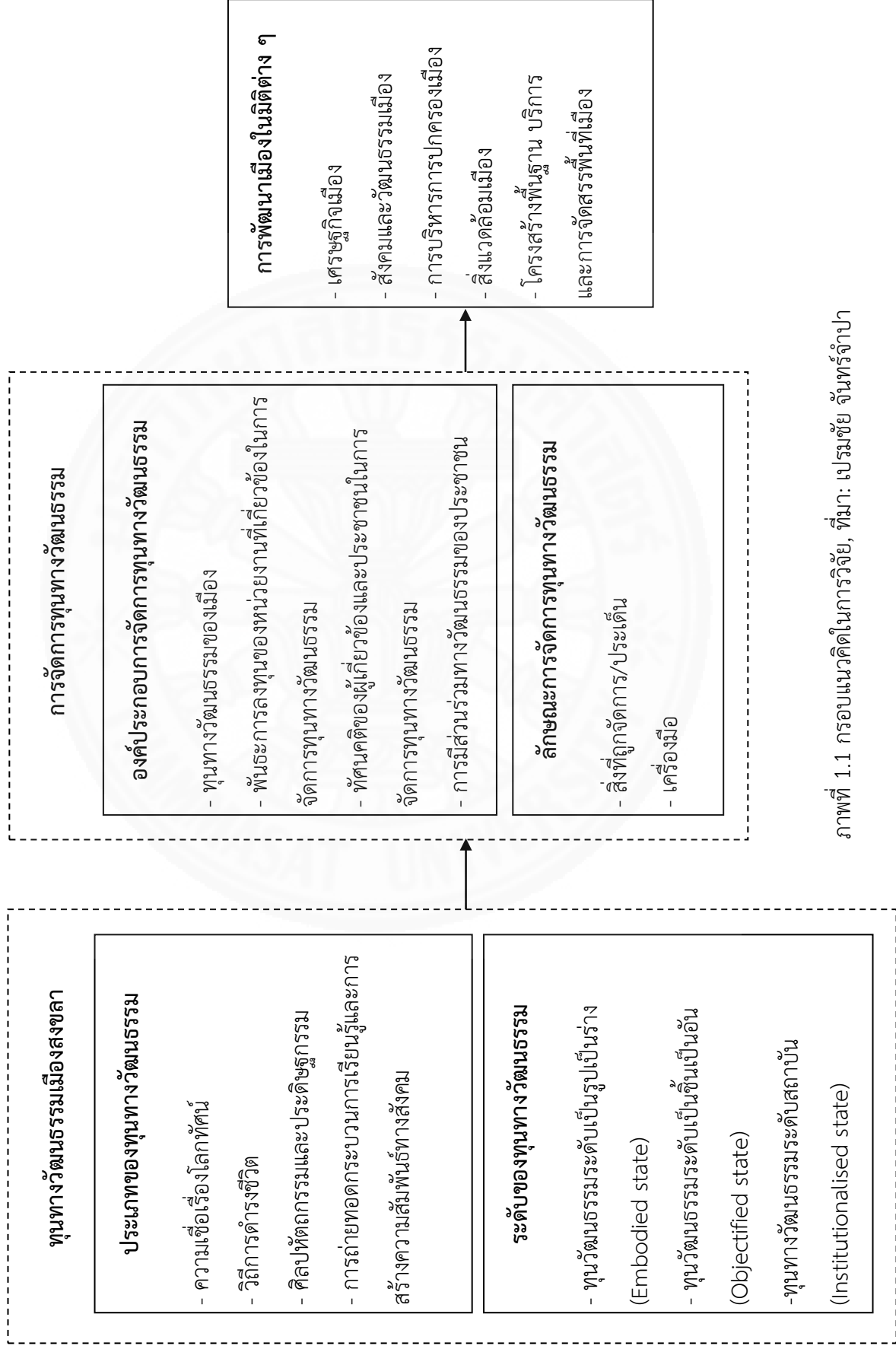
ภาคเอกชน หมายถึง องค์กรทางธุรกิจหรือกลุ่มทางธุรกิจที่ดำเนินกิจการในเขตเทศบาลนครสงขลา

การพัฒนาเมือง หมายถึง กระบวนการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองให้ดีขึ้น มุ่งหมายศึกษาการพัฒนาเมืองตามนิยามนี้เฉพาะพื้นที่ภายในเขตเทศบาลนครสงขลา โดยแบ่งตามแนวคิดของ Michael Saffier เป็น 5 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจเมือง สังคมและวัฒนธรรมเมือง การบริหารจัดการเมือง สิ่งแวดล้อมเมือง และโครงสร้างพื้นฐาน การบริการและการจัดสรรพื้นที่ของเมือง

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาคั้งนี้ผู้ศึกษาศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่มีของเมืองสงขลา โดยจำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ ความเชื่อเรื่องโลกทัศน์ วิธีการดำรงชีวิต ศิลปหัตถกรรมและประติมากรรม และการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และแบ่งได้ 3 ระดับ คือ ทุนวัฒนธรรมระดับเป็นรูปเป็นร่าง (Embodied state) ทุนวัฒนธรรมระดับเป็นขึ้นเป็นอัน

(Objectified state) และทุนทางวัฒนธรรมระดับสถาบัน (Institutionalised state) และพิจารณาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยพิจารณาองค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง การลงทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่าง ๆ ทศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม แล้ววิเคราะห์ลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นในฐานะ “ประเด็น” ที่ถูกจัดการให้มีคุณค่าหรือมูลค่าสูงขึ้น และพิจารณาทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือ” การพัฒนาเมืองผ่านการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมกับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของเทศบาลนครสงขลา เพื่อแสดงอัตลักษณ์คนสงขลา และวิเคราะห์ว่าการดำเนินการดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาเมืองในมิติเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การบริหารการปกครอง สิ่งแวดล้อม และโครงสร้างพื้นฐานบริการ และการจัดสรรพื้นที่ได้อย่างไร ด้วยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินต่อกันในพื้นที่ในรูปแบบใดและมีระดับความร่วมมือกันมากน้อยเพียงใด

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย, ที่มา: เปรมชัย จันทร์จำปา

1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ได้องค์ความรู้ด้านทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ ของเมืองสงขลา ที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ

1.8.2 ได้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในบริบทการพัฒนาเมือง กรณีศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา ผู้ศึกษาใช้แนวคิดมิติในการพัฒนาเมือง (The Inter-Dimensional Analysis of Urban Development) ในการกำหนดหมวดหมู่การพัฒนาเมืองที่ใช้เป็นกรอบในการอธิบายผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยกลุ่มต่าง ๆ ภายในเมือง โดยอธิบายการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในบทบาท “เครื่องมือ” ด้วยแนวคิดวัฒนธรรมสาธารณะ (Public Culture) และปริณทลสาธารณะ (public Sphere) เพื่อแสดงภาพความสัมพันธ์ที่ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมกับการปฏิบัติการพัฒนาเมืองในแง่มุมต่าง ๆ และใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) เมืองสร้างสรรค์ (Creative City) และทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เพื่ออธิบายการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในบทบาท “ประเด็น หรือ สิ่งที่ถูกจัดการ” ให้เกิดมูลค่าเพิ่มทั้งทางเศรษฐกิจและด้านอื่นๆ โดยวิเคราะห์การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในประเด็น ความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐและภาคประชาชน บทบาทของการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และผลการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

2.1.1 ทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม (Social Capital) มีความเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด บางแนวคิดจัดให้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมชนิดหนึ่ง อย่างไรก็ตามการให้ความหมายของทุนทางสังคมในปัจจุบันยังมีความหลากหลายและไม่ชัดเจนเป็นไปในแนวทางเดียวกัน แต่โดยรวมแล้วผู้ที่ให้ความหมายของทุนทางสังคมไว้ต่างก็เน้นไปที่ความเข้มแข็งของปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคน ชุมชน ที่ยิ่งใช้ก็จะยิ่งเพิ่มพูน แตกต่างกับทุนซึ่งเป็นปัจจัยทางการผลิตในแนวคิดเศรษฐศาสตร์ดั้งเดิมที่ยิ่งใช้ก็ยิ่งหมดไป

แนวคิดทุนทางสังคม มี 3 แนวทางที่ให้ความหมายโดยมีจุดเน้นที่แตกต่างกันคือแนวทางแรก เน้นที่รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ ทั้งในรูปแบบระหว่างบุคคล หรือระหว่างกลุ่ม แนวทางที่สองเน้นวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งนักวิชาการบางท่านเรียกทุนทางสังคมในแนวทางนี้ว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งผู้ศึกษาจำแนกทั้งสองแนวทางนี้ออกจากกัน โดยงาน

ขั้นนี้เน้นศึกษาเฉพาะเรื่องกองทุนทางวัฒนธรรมตามแนวทางที่ว่าเป็นหลัก และแนวทางที่สามคือ มองว่ากองทุนทางสังคมเป็นทั้งเรื่องของระบบความสัมพันธ์และวัฒนธรรมภูมิปัญญาาร่วมกัน

นักเศรษฐศาสตร์สำนักธนาคารโลก ได้ให้นิยามกองทุนทางสังคมว่า หมายถึง การที่บุคคลสามารถได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกของสังคมหรือเครือข่ายสังคมผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม⁴

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ มองกองทุนทางสังคม ในเชิงที่ “ปัจเจกบุคคล” คนหนึ่งที่มีเครือข่ายและเครือข่ายนั้นเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งของตน เช่น เป็นคนมีเส้นสาย/กว้างขวาง จะทำอะไรก็ง่ายและสะดวก กองทุนทางสังคมนั้นถือเสมือนทรัพยากรอย่างหนึ่งที่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ได้⁵ เขายังเห็นว่า กองทุนทางสังคมมีคุณลักษณะที่เป็นทุนทางสัญลักษณ์ มีความแตกต่างจากทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมซึ่งปรากฏให้เห็นอยู่จริง และกองทุนทางสังคมจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจในที่สุด

เอนก นาคะบุตร กล่าวถึงกองทุนทางสังคมว่า มิใช่เป็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่หากเป็นคุณค่าเดิมที่สังคมไทยมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นความมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน การผูกพันกันทางสังคม การรวมกลุ่มเป็นองค์กร หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน เป็นต้น กองทุนทางสังคมนี้ คือ พลังที่จะขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าและกองทุนทางสังคมให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว⁶

อาจสรุปได้ว่ากองทุนทางสังคมเป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกและเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มอื่น ๆ ที่มีการเชื่อมโยงผลประโยชน์ต่อกันผ่านโครงสร้างทางสังคมทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูล การร่วมมือร่วมแรง แบ่งปันผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งการใช้กองทุนทางสังคมเมื่อยังใช้ก็ยิ่งเพิ่มความหนาแน่นและความเข้มแข็งของกองทุนทางสังคมนั้น ซึ่งกองทุนทางสังคม

⁴ ประชาธิป กะทา, *การศึกษาทุนทางสังคมและบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม* ด้านสุขภาพ : กรณีศึกษาประชาคมสุขภาพหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2547), 14.

⁵ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*, 553.

⁶ เอนก นาคะบุตร, *ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, 2545), 39.

ในความหมายดังกล่าวมักปรากฏชัดในสังคมตะวันออกมากกว่าสังคมตะวันตก และในสังคมไทยก็มีการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมมาแต่สมัยโบราณก่อนที่ทุนทางสังคมจะลดบทบาทลงในสมัยที่ทุนทางเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทในการผลิตและการดำเนินชีวิต และหวนกลับมาได้รับความนิยมนี้อีกครั้งในปัจจุบัน

ตามที่บางแนวคิดยอมรับให้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมนั้น แนวคิดทุนทางสังคมที่ทบทวนนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถจำแนกทุนทางวัฒนธรรมออกจากทุนทางสังคมชนิดอื่น เพื่อความชัดเจนในการวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา และแยกทุนทางสังคมชนิดอื่น ๆ ออกจากประเด็นหลักในการศึกษาครั้งนี้

2.1.2 แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ กล่าวว่าทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคมทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ตัวอย่างของทุนทางวัฒนธรรมมีมากมาย เช่น ภาษา งานศิลปกรรมซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของส่วนรวม ความรู้ที่สั่งสมมาในอดีต (ว่าด้วยเรื่องราวต่าง ๆ เช่น การถนอมอาหาร สมุนไพร สถาปัตยกรรม เทคโนโลยีชาวบ้าน ฯลฯ) กติกาของสังคมที่ช่วยทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเอื้ออาทรมากกว่าเอาัดเอาเปรียบกัน ผลงานวรรณกรรม คำบอกเล่า ดนตรี วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ฯลฯ⁷

นิยามทุนทางวัฒนธรรมของ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ ใกล้เคียงอย่างยิ่งกับความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญา” ในการศึกษาของเอกวิทย์ ณ ถลาง ที่หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา โดยได้แบ่งภูมิปัญญาที่ศึกษาออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1) **ความเชื่อเรื่องโลกทัศน์** ที่บ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2) **วิถีการดำรงชีวิต** การแก้ปัญหาและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

⁷ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, *ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจ และการจัดการยุคใหม่*, (กรุงเทพฯ : พี.เอ. ลีฟวิง, 2547), 40

3) ศิลปหัตถกรรมและประดิษฐกรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุที่มี แรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

4) กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาและ ประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของ ชาวบ้าน⁸

ในขณะที่เดวิด ทรอสบาย ได้นิยามทุนวัฒนธรรม ว่าหมายถึงสินทรัพย์ที่มีการฝังตัว (Embodies) สะสม (Stores) และให้ (Provides) คุณค่าทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากมูลค่าทาง เศรษฐกิจของสินทรัพย์นั้น โดยได้แบ่งทุนวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Culture)
2. ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Culture)⁹

ซึ่งทรอสบายได้จำแนกคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Value) ไว้เป็น หมวดหมู่ ได้แก่ คุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic value) คุณค่าเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual value) คุณค่าเชิงสังคม (Social value) คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ (Historical value) คุณค่าในฐานะที่เป็น สัญลักษณ์ของสังคม (Symbolic value) และคุณค่าในฐานะที่เป็นของแท้ (Authenticity value)¹⁰

ถึงแม้ว่าทุนวัฒนธรรมจะแบ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนวัฒนธรรมที่ จับต้องไม่ได้ แต่ทุนวัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้มีความสัมพันธ์กันเนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมี ความหมาย หรือคุณค่าอยู่เบื้องหลัง

ริงส์เวิร์ค ธนะพรพันธุ์ นิยามความหมาย ทุนทางวัฒนธรรม โดยเน้นความหมาย ในเชิงเศรษฐศาสตร์ไว้ว่า ทุนที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม ซึ่งทุนวัฒนธรรม ในนิยามนี้มีความเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมที่สื่อถึงนัยทางวัฒนธรรม ที่เรียกว่า อุตสาหกรรมสินค้า วัฒนธรรม (Cultural Product) ซึ่งผลิตสินค้าวัฒนธรรมและบริการที่มีวัฒนธรรมฝังตัวอยู่ในสินค้า และบริการนั้น แนวคิดที่ว่าด้วยการฝังตัวของวัฒนธรรม (Cultural Embodiment) เป็นสำคัญในสินค้า

⁸ เอกวิทย์ ณ ถลาง, *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*, 42 – 46.

⁹ Devid Throsby, *Economy and Culture*. Cambridge (Cambridge : The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2001), 46.

¹⁰ Ibid., 29.

และบริการต่างๆ ก่อเกิดและเติบโตจนกำลังเปลี่ยนโฉมหน้าของระบบทุนนิยมโลกด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ คือ

(1) กระบวนการการแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า (Commodification or Commodityization of Culture)

(2) กระบวนการพาณิชย์ยานุวัตร (Commercialization of Culture)

(3) กระบวนการเทคโนโลยียานุวัตร (Technologization of Culture)

(4) กระบวนการโทรทัศน์ยานุวัตร (Televisionization of Culture)¹¹

นอกจากนี้ทุนวัฒนธรรมในสองรูปแบบนี้สามารถปรากฏได้ในทุกช่วงของเวลา ในฐานะทุนคงคลัง (Capital Stock) ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยชยอนันต์ สมุทวณิชได้เรียกทุนคงคลังในลักษณะนี้ว่า วัฒนธรรมคงคลัง (Cultural Stock)¹²

ชยอนันต์ สมุทวณิช ถือว่า วัฒนธรรม คือ ทุนประเภทหนึ่ง (Culture as Capital) และมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาตั้งแต่ก่อนสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม การทบทวนความคิดเชิงนโยบายของการมีรายจ่ายเพื่อก่อให้เกิดการลงทุนในกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ในฐานะที่วัฒนธรรมเป็นทุนของสังคม มีเค้าเดิม และมีการรักษาเพิ่มพูนทุนนั้น ก็เป็นเรื่องจำเป็นที่รัฐจะต้องมีการใช้จ่ายเพื่อเพิ่มพูนทุนเดิม หรือเค้าเดิม การลงทุนทางวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องเป็นการผลิตสินค้าหรือบริการซึ่งมีการแลกเปลี่ยนโดยกำหนดราคาตามกลไกตลาด แต่เป็นการผลิตบริการที่รัฐและผู้มีอำนาจดำเนินการเพื่อวัตถุประสงค์ที่เฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับความพยายามที่จะฉีดป้อนความคิด ความเชื่อ คุณค่า เพื่อกล่อมเกลாதั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน ซึ่งการลงทุนทางวัฒนธรรมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นการลงทุนโดยรัฐเสมอไป อาจกระทำโดยเอกชนและประชาชน อาจเพื่อวัตถุประสงค์เชิงพาณิชย์หรือเพื่อบริการแก่สาธารณชน โดยไม่มุ่งหวังผลกำไรก็ได้¹³

ในทัศนะของชยอนันต์นั้น การ “ขาย” วัฒนธรรมนั้น เท่ากับวัฒนธรรมเป็นฝ่ายถูกกระทำและมีบทบาทรับ (passive) เป็นสำคัญ โดยเสนอว่าควรจะมีวัฒนธรรมในเชิง “รุก” มากกว่า กล่าวคือ มองว่าวัฒนธรรมคือทุน ซึ่งมีนัยสำคัญว่า เมื่อถือว่าวัฒนธรรมเป็นทุนชนิดหนึ่งแล้ว ก็มี cultural stock ได้ และการเปลี่ยนแปลงใน cultural stock น่าจะถือได้ว่าการลงทุนทำให้

¹¹ รังสรรค์ ณะพรพันธุ์, *ทุนทางวัฒนธรรม เล่ม 1 วัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลก* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2546), 35.

¹² ชยอนันต์ สมุทวณิช, *วัฒนธรรมคือทุน* (กรุงเทพฯ : บริษัทสุโขมและบุตร จำกัด, 2540), 20

¹³ *เรื่องเดียวกัน*, 20 - 22

ทุนเดิม (มรดกทางวัฒนธรรม) สามารถรักษาคุณค่าความมั่งคั่งและความมั่นคงทางจิตวิญญาณ เน้นความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม ซึ่งก็คือจุดหมายของความเป็นมนุษย์ที่มีใช้เพียง “Homo Economica” หรือ “Homo Technologica”¹⁴

บูร์ดิเยอร์อธิบายว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีตมีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคมนอกเหนือจากการให้คุณค่าทางเศรษฐกิจ อาจจะปรากฏได้ใน 3 ระดับคือ 1) เป็นสิ่งที่ฝังในตัวคนหรือหรือกลุ่มคน (an Embodied state) เช่น ความคิด จินตนาการ ความริเริ่ม ความเชื่อถือ 2) เป็นสิ่งที่มีรูปลักษณะเป็นตัวตน (an Objectified state) เช่น ภาพวาด หนังสือ เครื่องมือ (เครื่องดนตรี อุปกรณ์สิ่งคิดค้นต่าง ๆ) สิ่งก่อสร้างและสถานที่มรดกโลก และ 3) ความเป็นสถาบัน (an Institutionalised state) หมายถึงกติกาความเชื่อ การยอมรับที่หลายคนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับสถาบันวัด กษัตริย์ โรงเรียน ผู้ทรงความรู้¹⁵

สำนักงานกิจการบ้านเมือง คณะผู้บริหารเขตปกครองพิเศษฮ่องกง (Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region Government) โดย การให้คำปรึกษาของศูนย์วิจัยนโยบายทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยฮ่องกง ได้ทำการศึกษาดัชนีการวัดความคิดสร้างสรรค์ ได้ระบุว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” เป็นดัชนีสร้างสรรค์ประการหนึ่ง อันประกอบไปด้วย ผลลัพธ์ของความคิดสร้างสรรค์ (outcomes of creativity) ทุนทางสถาบัน/โครงสร้าง (structural/institutional capital) ทุนมนุษย์ (human capital) ทุนทางสังคม (social capital) และทุนทางวัฒนธรรม(cultural capital) ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมตามแนวคิดนี้มีองค์ประกอบ 4 ประการ¹⁶ คือ

1) พันธะการลงทุนของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในด้านการพัฒนา ศิลปวัฒนธรรม

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 20

¹⁵ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, *ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจ และการจัดการยุคใหม่*, 41.

¹⁶ Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region Government, *A STUDY ON CREATIVE INDEX* (Hong Kong : The Hong Kong Special Administrative Region Government, 2005), 55 – 56.

2) บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมต่อการสร้างสรรค์และการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา

3) การมีส่วนร่วมในทางวัฒนธรรมของชุมชน

4) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของเมือง

จากการทบทวนแนวคิด พบว่าคำว่าทุนทางวัฒนธรรมที่ในปัจจุบัน มีอยู่ 2 ความหมายจากมุมมองของ 2 แนวคิด คือ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่มองในเชิงของระบบเศรษฐกิจ โดยเอารายได้เป็นตัวตั้ง วัฒนธรรมที่มีอยู่สามารถนำมาแปรรูปเป็นสินค้าและบริการ และพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Industry) ทั้งที่เป็นสินค้าและบริการได้ และแนวคิดแบบวัฒนธรรมชุมชนที่มองทุนวัฒนธรรม เป็นเรื่องของพื้นที่ทางวัฒนธรรม พื้นที่ทางอำนาจเพื่อเป็นเวทีให้ชุมชนมีวิถีชีวิตและการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี เป็นการเสริมสร้างพลังของประชาสังคมและ การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

โดยรวมแล้วทุนทางวัฒนธรรม จึงหมายถึง ทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต เกี่ยวข้องกับคุณค่าความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคมทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยรวมมีคุณค่าต่อการใช้ประโยชน์เพื่อในการดำเนินการต่าง ๆ และอาศัยนิยามนี้เป็นการจำกัดขอบเขตของทุนทางวัฒนธรรมที่ทำการศึกษา เนื่องจากครอบคลุมความหมายทุนทางวัฒนธรรมของนักคิดท่านต่าง ๆ ได้นำเสนอ โดยนำเสนอทุนทางวัฒนธรรมผ่านการจำแนกประเภทภูมิปัญญาตามแนวคิดของเอกรวิทย์ ณ ถลาง ร่วมกับระดับของทุนทางวัฒนธรรมของบุรดิเยอร์และพิจารณาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมตามองค์ประกอบของ 4 ประการ ได้แก่ การลงทุนของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในด้านการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม การปลูกฝังบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมต่อการสร้างสรรค์ การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทางวัฒนธรรม และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เมืองมีอยู่และนำมาใช้ประโยชน์

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมสาธารณะ

2.2.1 แนวคิดวัฒนธรรมสาธารณะ (Public Culture)

แก้วตา จันทรานุสรณ์ ได้แสดงพัฒนาการของคำ “วัฒนธรรมสาธารณะ” (Public Culture) ว่าเป็นคำที่เริ่มใช้ในวงวิชาการอย่างแพร่หลายเมื่อ Arjun Appadurai และ Carol A. Breckenridge ได้เริ่มดำเนินการวารสาร Public Culture ในปี 1988 ซึ่งเป็นวารสารที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารความคิดด้านสังคมวัฒนธรรมในบริบทโลกาภิวัตน์ และนำเสนอบทความ

ข้อมูลที่ตีพิมพ์ในวารสารดังกล่าวผ่านเว็บไซต์ซึ่งทำให้คำว่า Public Culture เป็นที่รู้จักในวงวิชาการมากขึ้น¹⁷

“วัฒนธรรมสาธารณะ” อาจหมายถึงเวทีหรือจักรวาลความคิด แบบใหม่ที่เป็น “อาณาเขตของการต่อสู้ ต่อรอง ช่วงชิง” (Zone of Contestation)¹⁸ ซึ่งในพื้นที่หนึ่งอาจเกิดการถกเถียงระหว่างรัฐ เอกชน และประชาสังคม ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มที่พยายามสถาปนาวัฒนธรรมของตนเองนำไปสู่ข้อถกเถียงว่าอะไรคือวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับโดยความหมายทั่วไปว่าเป็นวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น วัฒนธรรมสาธารณะจึงเปรียบเสมือนเหรียญอีกด้านของรูปแบบแห่งวัฒนธรรมประชา ที่มีสถาบันรองรับอย่างเป็นทางการ เช่น อาจจัดแสดงผ่านพิพิธภัณฑ์ หรือในรูปของนิทรรศการ เป็นต้น โดยเชื่อว่าสิ่งที่จัดแสดงในพื้นที่สาธารณะคือ ภาพแทนความเชื่อมโยงในรูปแบบต่าง ๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่มีความแตกต่างในสังคมได้ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมสาธารณะไม่เพียงแสดงอัตลักษณ์ของสังคมเท่านั้น แต่ยังแสดง “ความเป็นอื่น” ที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้น ๆ ด้วย

แม้ว่ายังไม่มีผลของความลรอยของนิยามคำว่า “วัฒนธรรมสาธารณะ” แต่โดยรวมแนวคิดวัฒนธรรมสาธารณะ (Public Culture) เป็นแนวคิดที่ให้ความสนใจกับกระบวนการสร้างความหมายร่วมของคนหลากหลายชาติพันธุ์ที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมแตกต่างกันซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองใหญ่ โดยการสร้างความหมายดังกล่าวนี้เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ และการจัดแสดง ความหมายในรูปแบบหรือลักษณะต่างๆ สัมพันธ์กับการแสดงตัวตนและสิทธิประโยชน์ทางสังคม การเมืองของวัฒนธรรมสาธารณะจึงมีนัยเชื่อมโยงกับการสร้างและแสดงอัตลักษณ์ระดับต่าง ๆ ของคนหลากหลายกลุ่มในพื้นที่เมือง

2.2.2 แนวคิดปริณทลสาธารณะ

แนวคิด “ปริณทลสาธารณะ” (public sphere) ของ Jurgen Habermas เป็นแนวคิดที่เสนอถึงพื้นที่ส่วนกลางระหว่างความเป็น “ครอบครัว” กับ ความเป็น “รัฐ” ปริณทล

¹⁷ แก้วตา จันทรานุสรณ์, *การใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะนวัตกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการบริหารนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบริบทการกระจายอำนาจ* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2555), 11.

¹⁸ Arjun Appadurai and Carol A. Breckenridge. “Why Public Culture?,” in *Public Culture* 1, no.1 (1988), 5-9. อ้างถึงใน แก้วตา จันทรานุสรณ์, *การใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะนวัตกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการบริหารนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบริบทการกระจายอำนาจ* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2555), 11.

สาธารณะจึงเป็นอาณาบริเวณใหม่ที่เปิดพื้นที่ให้บุคคลได้พูดคุยประเด็น “ส่วนรวม” เป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของยุโรป ในช่วงรอยต่อระหว่างคริสต์ศักราชที่ 18-19 ที่เมื่อเริ่มต้นนั้นก่อตัวขึ้นจากการรวมตัวของชนชั้นกลาง เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงและถกเถียงในเรื่องวาทกรรมและการเมืองรวมถึงปัญหาในชีวิตประจำวัน

แนวคิดปริมณฑลสาธารณะของฮาเบอร์มาสนั้น เน้นความเป็นปริมณฑลสาธารณะของชนชั้นกลางหรืออาจเรียกว่า ปริมณฑลสาธารณะกระฎุมพี เป็นพื้นที่สาธารณะที่ปัจเจกบุคคลชนชั้นกลางมารวมกลุ่มกัน เพื่อพูดคุยถกเถียงและอาจมีข้อเสนอและต่อรองกับรัฐในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสาธารณะ เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้า และแรงงานในสังคม สาธารณะจึงอาจเป็นได้ทั้งในแง่ของสถานที่ หรือในบางโอกาส บางช่วงเวลา

นอกเหนือไปจากปริมณฑลสาธารณะแบบกระฎุมพีแล้ว ฮาเบอร์มาสยังได้กล่าวถึง ปริมณฑลสาธารณะแบบอื่นอีก เช่น พื้นที่สาธารณะที่ "รัฐ" สร้างขึ้นมาเพื่อเฉลิมฉลอง หรือเป็นการสร้างความยอมรับและความนิยมให้ตัวของรัฐเอง พื้นที่สาธารณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ในรัฐเผด็จการ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่สาธารณะที่รัฐสร้างขึ้นมาเช่นเดียวกัน แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐจากสังคมโดยรวม เช่น พื้นที่สาธารณะในรูปแบบการเลือกตั้ง นอกจากนี้สังคมศักดินาในอดีตยังใช้พื้นที่สาธารณะโดยรัฐในรูปแบบพิธีกรรม เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่หรือกล่อมเกล่าให้ประชาชนนิยมในความยิ่งใหญ่ของรัฐตนเอง¹⁹

ในปัจจุบันมีนักคิดบางส่วนเห็นว่าปริมณฑลสาธารณะแบบกระฎุมพีที่ฮาเบอร์มาสยกย่อง ได้เปลี่ยนรูปและเสื่อมสลายไป อันเนื่องมาจาก ความเข้มแข็งของรัฐและระบบทุนนิยม เมื่อปริมณฑลสาธารณะที่เคยเป็นเวทีของการถกเถียงในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ที่ดีของพลเมือง หรือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สุขของส่วนรวม ได้กลายมาเป็นพื้นที่ของการโฆษณา การประชาสัมพันธ์ และกลายมาเป็นเครื่องมือกล่อมเกลาคำคิดของรัฐ หรือเครื่องมือของตลาดตามความคิดของ ฮาเบอร์มาส เขาจึงต้องการที่จะให้สังคมกลับไปหาความเป็นส่วนรวม หรือช่วยกันสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาในสังคมสมัยใหม่²⁰

¹⁹ Habermas, Jorgen. *The Public Sphere*, in *Rethinking Popular Culture: contemporary perspectives in cultural studies*, edited by Mukerji and Schudson. (Berkeley: University of California Press, 1991), pp. 398 - 404.

²⁰ วิภาส ปรัชญาภรณ์, *ปริมณฑลสาธารณะ Public Sphere โดย ดร.เคนเนธ จอร์จ*, <http://v1.midnightuniv.org/midculture44/newpage5.html> (เข้าถึงเมื่อ 8 สิงหาคม 2557).

แนวคิดวัฒนธรรมสาธารณะและแนวคิดปริมณฑลสาธารณะนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะเครื่องมือที่ใช้แสดงอัตลักษณ์ผ่านพื้นที่การจัดแสดงทางวัฒนธรรมและการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มในสังคม และวิเคราะห์รูปแบบความร่วมมือในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่างๆ ผ่านการแสดงผลและต่อรองทางวัฒนธรรมในงานชิ้นนี้

2.3 แนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) และแนวคิดเมืองสร้างสรรค์ (Creative City)

2.3.1 เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ความหมายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตามแนวคิดของจอห์น ฮอว์กินส์ คือ “การสร้างมูลค่าที่เกิดจากความคิดมนุษย์” สาขาการผลิตที่พัฒนาไปสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์จะเรียกว่า อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industry) รวมทั้งกลุ่มกิจกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิดสร้างสรรค์เป็นวัตถุดิบสำคัญ²¹ สำหรับในบริบทของประเทศไทย อาคม เดิมพิทยาไพสิฐ ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ การพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการสร้างและใช้ องค์ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และทรัพย์สินทางปัญญา ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม การสั่งสมความรู้ของสังคม เทคโนโลยี และนวัตกรรม ในการผลิตสินค้าและบริการใหม่เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ²²

องค์ประกอบของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ครอบคลุม ถึงอุตสาหกรรมกลุ่มต่างๆ ที่ได้รับการจัดกลุ่ม และแยกประเภทบนพื้นฐานของแนวคิดหลัก 2 แนวคิดกว้าง ๆ คือ กลุ่มที่แยกประเภทตามชนิดสินค้า/บริการ และกลุ่มที่แยกประเภทตามกิจกรรมการผลิตและห่วงโซ่การผลิต

การจัดประเภทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทย โดย คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะใช้การจัดประเภทโดยยึดรูปแบบของ UNCTAD เป็นกรอบ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่มหลัก และ 15 กลุ่มย่อย ได้แก่ 1) การสืบทอดทางวัฒนธรรม (Heritage) ประกอบด้วย งานฝีมือและหัตถกรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การแพทย์แผนไทย และอาหารไทย

²¹ จอห์น ฮอว์กินส์, *เศรษฐกิจสร้างสรรค์: เขามั่งคั่งจากความคิดกันอย่างไร*, แปลโดย คุณากร วาณิชวิรุฬห์ (กรุงเทพฯ: ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ, 2553), 12.

²² อาคม เดิมพิทยาไพสิฐ, “เศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทย” (การประชุมผู้บริหารระดับสูง กระทรวงวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม, 28 มีนาคม 2554).

2) ศิลปะ (Art) ประกอบด้วย ศิลปะการแสดง และทัศนศิลป์ 3) สื่อ (Media) ประกอบด้วย การพิมพ์ และสื่อการพิมพ์ การกระจายเสียง ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ และดนตรี 4) งานสร้างสรรค์แบ่งตาม ลักษณะของงาน (Functional Creation) ประกอบด้วย งานออกแบบ แฟชั่น งานโฆษณา สถาปัตยกรรม และซอฟต์แวร์

ณัชภัค แซ่มวงษ์ (2554) กล่าวว่าในการจัดการสินทรัพย์สร้างสรรค์หรือทุนทาง วัฒนธรรมเพื่อให้เพิ่มมูลค่านั้น เป็นหลักทางการขายที่นักจัดการทุนทางวัฒนธรรมควรมีคำถามหลัก 5 ประเด็นก่อนดำเนินการ คือ

1) ขายอะไร/สิ่งใดจะขาย/สิ่งใดจะเก็บ

เป็นคำถามแรกที่นักจัดการต้องหาคำตอบ และแยกแยะว่างสิ่งใดที่ควรจะขาย และสิ่งใดที่ควรสงวนรักษาไว้ เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมบางอย่างใช้แล้วหมดไป หรือใช้แล้วอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมลงไป

2) สิ่งใดควรขาย/สิ่งใดไม่ควรขาย

ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและมีคุณค่าทางจิตใจต่อผู้เป็นเจ้าของ ดังนั้นเมื่อนำมาต่อยอดต้องคำนึงถึงความถูกต้องเหมาะสมตามลักษณะความเชื่อในท้องถิ่นนั้น ๆ

3) ใครเป็นเจ้าของ

ทุนทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นของรัฐ นอกจากรัฐแล้วชุมชนท้องถิ่นก็มีส่วน เป็นเจ้าของ และหากไม่มีข้อยืนยันว่าทุนทางวัฒนธรรมนั้นเป็นของใคร สิ่งนั้นจะเป็นกรรมสิทธิ์ เฉพาะตัวของบุคคล ซึ่งจะเชื่อมโยงไปยังคำถามข้อที่ 5

4) ขายอย่างไร

ข้อนี้สำคัญมากเนื่องจากเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นเรื่องของการขาย ดังนั้นแล้ว ทุกอย่างจะเน้นเรื่องของการตลาด และการสร้างตราสินค้าให้เป็นที่รู้จัก นักจัดการควรจัดการทุนทาง วัฒนธรรมเพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานคิดว่าทำอย่างไรจึงสามารถขายได้ยืนยาว และใน ขณะเดียวกันก็เพิ่มคุณค่าให้แก่สังคมอย่างยั่งยืนด้วย

5) ขายเท่าไร ขายแล้วจะแบ่งผลประโยชน์อย่างไร²³

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ การค้าที่ไม่ได้หวังกำไรในรูปของเงินเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงรูปแบบของการจัดการที่ถูกต้องและต้อง

²³ณัชภัค แซ่มวงษ์, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ : กรณีศึกษาผ้าขาวม้าร้อยสี บ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554), 22 - 23.

ไม่ลืมนคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย นักจัดการควรทำให้กลไกทั้งสองเดินไปพร้อม ๆ กันเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงของเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมและสังคม

ในงานชิ้นนี้ผู้ศึกษาใช้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในการอธิบายการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “สิ่งที่ถูกกระทำ” หรือ “ประเด็นของการจัดการ” ของภาคส่วนต่างๆ ให้กลายเป็นสินค้าหรือบริการที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านคำถาม 5 ประการของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อพิจารณาว่ามีทุนทางวัฒนธรรมชนิดใดบ้างที่ถูกจัดการในลักษณะดังกล่าว และแต่ละภาคส่วนมีการจัดการให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและบริการที่มีมูลค่าเพิ่มได้อย่างไร

2.3.2 เมืองสร้างสรรค์

“เมืองสร้างสรรค์” (Creative City) ตามนิยามที่อังค์ถัด หรือ 'การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและพัฒนา' (UNCTAD - United Nations Conference on Trade and Development) ให้ไว้ใน Creative Economy Report (2008) หมายถึง เมืองที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจและสังคม ของเมืองนั้นๆ และต้องประกอบไปด้วยรากฐานที่ มั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม มีการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่นของการทำงานสร้างสรรค์และมีสภาพแวดล้อมที่ดึงดูดการลงทุนเพราะความยั่งยืนของสถานที่ในเชิงวัฒนธรรม²⁴ ในขณะที่ชาร์ลส์ แลนดรี ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางแผนการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมเพื่อการฟื้นฟูเมืองและผู้เขียนหนังสือ The Creative City ได้กล่าวไว้ว่าคนและวัฒนธรรมท้องถิ่นมีส่วนสำคัญที่ทำให้เมืองเป็นพื้นที่ของความคิดสร้างสรรค์และทำให้เกิดพลวัตขึ้นในสังคมเมือง ดังนั้นความเป็นท้องถิ่นที่สื่อสารออกมาทางศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นทรัพยากรสร้างสรรค์ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ความเป็นเมืองสร้างสรรค์ของแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างกันไป²⁵ ริชาร์ด ฟลอริดา ผู้ให้นิยามกลุ่มมวลชนสร้างสรรค์ (Creative Class) กล่าวได้ว่ากลุ่มมวลชนสร้างสรรค์ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์มีความสำคัญอย่างยิ่ง²⁶ ด้วยเหตุผลดังกล่าว “เมือง” ต่าง ๆ จึงต้องแข่งขันกันเพื่อดึงดูด รักษาและสร้างกลุ่มมวลชนสร้างสรรค์ด้วยการพัฒนาสภาพแวดล้อมเมือง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและ

²⁴ United Nations, *Creative Economy Report 2008* (n.p. : United Nations, 2008), 16.

²⁵ Charles Landry, *The creative city : a toolkit for urban innovators*, (London : Comedia/Earthscan, 2000), 22.

²⁶ Richard Florida. *THE RISE OF CREATIVE CLASS* (Newyork : Perseus Book Group, 2012), 35 – 36.

กลไกทางธุรกิจที่เอื้อต่อการลงทุนและพัฒนา ธุรกิจสร้างสรรค์ และให้ความสำคัญกับส่วนที่สำคัญที่สุดคือ การรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและวางแผนทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อให้เมืองมีความพร้อมในเชิงเอกลักษณ์และบรรยากาศทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองด้านกายภาพ

ในหนังสือเรื่อง The Study of Creative โดย University of Hong Kong ศึกษาเรื่องตัวชี้วัดความเป็นเมืองสร้างสรรค์ ผู้ศึกษาได้สร้างปัจจัยในการศึกษาความสร้างสรรค์ที่เรียกว่า Hong Kong Creative Index โดย พัฒนาแนวความคิดมาจาก ทฤษฎี 3Ts ของ ริชาร์ด ฟลอริดา ที่ประกอบไปด้วย Technology (เทคโนโลยี, นวัตกรรม, การจดลิขสิทธิ์/สิทธิบัตร) Talent (ผู้ที่จบการศึกษาในระดับสูง ผู้ประกอบอาชีพด้านความคิดสร้างสรรค์) และ Tolerance (การเปิดกว้าง การยอมรับสิทธิ)

Hong Kong Creative Index เป็นตัวชี้วัดที่แบ่งปัจจัยในการวัดความสร้างสรรค์ของเมืองออกเป็น 5 ด้าน คือ

1. ผลลัพธ์ของการสร้างสรรค์ (Outcome of Creative) โดยพิจารณาจากกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้น และผลทางเศรษฐกิจที่เติบโตบนพื้นฐานของการสร้างสรรค์
2. ทุนเชิงโครงสร้าง/ทุนเชิงสถาบัน (Structural/Institutional Capital) ประกอบด้วย
  - ระบบกฎหมาย
  - ระดับการทุจริต
  - เสรีภาพในการแสดงออก
  - โครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูล
  - โครงสร้างพื้นฐานด้านสังคมและวัฒนธรรม
  - การอำนวยความสะดวกของสังคม
  - โครงสร้างพื้นฐานด้านการเงิน
  - ผู้ประกอบการ
3. ทุนมนุษย์ (Human Capital) ประกอบด้วย
  - คลังความรู้ (การลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาและการลงทุนของรัฐด้านการศึกษา)
  - จำนวนประชากรที่ทำงานด้านวิจัยและพัฒนา และจำนวนประชากรที่จบการศึกษาในระดับสูง
  - การเคลื่อนย้ายทรัพยากรมนุษย์ (นักท่องเที่ยว, คนทำงาน, ผู้พักผ่อน, ผู้อพยพจากต่างถิ่น)

4. ทูทางสังคม (Social Capital) ประกอบด้วย

- ความเชื่อโดยทั่วไป
- ความเชื่อเชิงสถาบัน
- การแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์
- การตระหนักในเรื่องประสิทธิภาพ
- ความร่วมมือ
- การยอมรับความหลากหลาย
- ทศนคติในเรื่องสิทธิมนุษยชน
- ทศนคติต่อชาวต่างชาติ
- เข้าใจค่านิยมสมัยใหม่
- ความกล้าแสดงออก
- การมีส่วนร่วมทางการเมือง

5. ทูทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

- ภาครัฐและการลงทุนภาคเอกชนมีพันธะในการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม
- บรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมต่อการสร้างสรรค์, ศิลปะ, การเรียนศิลปะและการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา
- การมีส่วนร่วมในทางวัฒนธรรมของชุมชน
- ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของเมือง²⁷

เมืองสร้างสรรค์เป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายการสร้างระบบนิเวศที่เอื้อต่อการสร้างให้เกิดระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภายในเมือง สำหรับงานชิ้นนี้แนวคิดนี้จะใช้อธิบายการจัดการทูทางวัฒนธรรมให้เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางความคิดสร้างสรรค์ ที่ต่อยอดให้เกิดเป็นแหล่งวัตถุดิบและเรื่องราวรวมถึงปัจจัยสนับสนุนอื่นที่ก่อให้เกิดกระบวนการผลิตสินค้าและบริการที่สร้างมูลค่าเพิ่ม โดยพิจารณาจากองค์ประกอบของทูทางวัฒนธรรมทั้ง 4 องค์ประกอบ และปรับเปลี่ยนองค์ประกอบเรื่องบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมสร้างสรรค์ ศิลปะและการเรียนศิลปะ และการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา เป็น “ทศนคติต่อการจัดการทูทางวัฒนธรรม” ของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้เหมาะสมกับประเด็นและพื้นที่ศึกษา

---

²⁷ Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region Government, *A STUDY ON CREATIVE INDEX* (Hong Kong : The Hong Kong Special Administrative Region Government, 2005), 8 – 11.

2.4 แนวคิดประชาสังคมและการมีส่วนร่วม

ประชาสังคม มาจากภาษาอังกฤษว่า **Civil Society** มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้ให้คำนิยามไว้หลายท่าน และแม้ว่าจะแตกต่างในรายละเอียดของการอธิบายแนวคิด แต่ทั้งหมดที่อธิบายความหมายของประชาสังคมล้วนไปในทิศทางเดียวกัน

ใน "สังคมสมานภาพและวิชา" ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึง "สังคมสมานภาพ" หมายถึงพลังของฝ่ายประชาชนหรือภาคสังคมที่มีพลังเพียงพอที่จะถ่วงดุลกับ ภาครัฐ หรือ "รัฐสมานภาพ" และภาคเอกชน หรือ "ชนสมานภาพ" ที่มีความเชื่อมโยงกันและมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมาก ส่งผลให้สังคมขาดดุลยภาพและเกิดความล่าช้าในการพัฒนา ประเวศ วะสี เสนอให้มีการเกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนมีความเข้มแข็ง และเกิดดุลยภาพทางสังคม ที่เรียกว่า "สังคมสมานภาพ" ซึ่งต้องมีการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน โดย "ชุมชน" ในที่นี้หมายถึง "การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม" การที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้จะต้องเกิดจากความร่วมมือและการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่างๆ ซึ่งหมายรวมภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนด้วย "สังคมสมานภาพ" ซึ่งเกิดได้ด้วยกระบวนการถักทอความรักของคนในสังคม ของคนในชุมชน ถักทอทั้งในแนวดิ่ง อันหมายถึงโครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการ และแนวนอน ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างพันธมิตร - เพื่อน - เครือข่ายเข้าด้วยกัน

ชัยอนันต์ สมุทวณิช เห็นว่า "ประชาสังคม" หมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคม ซึ่งรวมถึงภาครัฐ ภาคประชาชนด้วย โดยนัยยะนี้ชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความสำคัญกับ Civic movement หรือ "วิถีประชา" ที่เป็น การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ โดยไม่มีการจัดตั้ง แต่เอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางที่แสดงให้เห็นถึงพลังของภาคประชาชน

ส่วนเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความหมายของ "ประชาสังคม" หรือ "อารยสังคม" ที่ครอบคลุมทุกชนชั้นของสังคม และเน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนในภาคประชาสังคม แต่ เน้นหนักไปในแง่ของ "ชนชั้นกลาง" "การมีส่วนร่วม" "ความผูกพัน" และ "สำนักของความเป็นพลเมือง" เป็นพิเศษ

ธีรยุทธ บุญมี ได้ให้ภาพรวมเพื่อความเข้าใจประชาสังคมไว้ว่า เป็น 1) การคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม รัฐกับการรวมกลุ่ม และการแสดงความคิดเห็นของสังคมในสิ่งที่เป็นประโยชน์โดยรวมของภาคสาธารณะหรือของส่วนรวม 2) หน่วยองค์กรรวมทางสังคมการเมือง 3) พื้นที่เปิดแห่งการช่วงชิง (Open and Contrasted Space) ที่ฝ่ายต่าง ๆ ได้พบปะสนทนาหรือสื่อสารกันเพื่อให้บรรลุความต้องการของฝ่ายตน หรือเพื่อบรรลุการประนีประนอมเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย 4) เป็นการปฏิบัติกิจกรรม เป็นประเด็นสาธารณะ เป็นปฏิสัมพันธ์ซึ่งแทรกซึมกันเข้าไปในฝ่ายต่าง ๆ

ของประชาสังคม ที่มีอยู่เกือบในทุก ๆ ที่ ทุก ๆ เวที 5) องค์ประกอบที่เข้าร่วมช่วงชิงในเวทีประชาสังคม ประกอบด้วย 4 ตัวแสดงหลัก ได้แก่ (1) รัฐ – ชาตินิยมใหม่ (nation-state) หรือภาคการเมือง (2) ภาคสังคม ได้แก่ กลุ่มองค์กรเครือข่ายของชนชั้นกลางอื่น ๆ ที่รวมตัวเป็นตัวกระตุ้นความคิดใหม่ ๆ สร้างญัตติสาธารณะ (Public Issue) และความคิดเห็นสาธารณะ (Public Opinion) รวมทั้งเป็นผู้ตัดสินมาตรฐาน วัฒนธรรม คุณค่าศิลปะ ความงาม รสนิยมของสังคม โดยแย่งชิงหน้าที่นี้มาจาก กษัตริย์ ขุนนาง และพระในยุครก่อนหน้า 3) ภาคธุรกิจหรือตลาด (Market) ทำหน้าที่ในการผลิตสินค้า บริการตอบสนองต่อผู้บริโภค (4) ภาคบุคคล/ครอบครัว²⁸

ประชาสังคมจึงเป็นการเสริมพลังให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ ซึ่งโกวิทย์ พวงงาม ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากประชาชนยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะประชาชนจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ประชาชนรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ประชาชนสามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินงานต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วประชาชนย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร เพื่อการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป²⁹

ผู้ศึกษาให้แนวคิดนี้ในการอธิบายความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมแต่ละประเด็น เพราะการในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมื่อนั้น มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงต้องใช้แนวคิดนี้วิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และการต่อรองผลประโยชน์ส่วนบุคคลหรือส่วนองค์กรกับ

²⁸ ชูชัย ศุภวงศ์, *แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย* (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540), 25 - 27

²⁹ โกวิทย์ พวงงาม. *การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. (ม.ป.ท., 2545), 8.

ผลประโยชน์ส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ทำการศึกษาที่กลุ่มองค์กรภาคประชาชนหลายกลุ่ม มีบทบาทสูงมากในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาเมือง

2.5 การวิเคราะห์มิติการพัฒนาเมือง (The Inter-Dimensional Analysis of Urban Development)

เมืองเป็นระบบที่ซับซ้อน มีพลวัตและเต็มไปด้วยพลังซึ่งพัฒนาโดยมนุษย์ ในการที่จะกระจายความมั่งคั่งและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชนจำนวนมาก นอกจากนี้เมืองยังเป็นพื้นที่ของความไม่เท่าเทียมและไวต่อการรบกวนของอิทธิพลจากสิ่งต่างๆ ลักษณะของความเป็นเมือง ทั้งสองนี้ได้รับผลกระทบจากความเป็นโลกาภิวัตน์สมัยใหม่อย่างรุนแรง ซึ่งส่งผลต่อการปรับโครงสร้างการใช้ชีวิต การทำงาน และการรวมกลุ่มของคนเมืองในโลกที่มีความเป็นโลกาภิวัตน์มากขึ้นทุกวัน

Michael Safier เขียนไว้ในบทความ THE INTER-DIMENSIONAL ANALYSIS OF URBAN DEVELOPMENT: A Guide to the Organisation of Cases and their Linkages ว่าเมืองทั้งหลายกำลังทวีความสำคัญขึ้นในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals (MDGs)) ของการพัฒนาในบริบทนานาชาติ ซึ่งขึ้นอยู่กับความร่วมมือการส่งเสริมระบบการปฏิบัติการณ์ที่มีนวัตกรรม รวมทั้งการสร้างสถาบันที่มีศักยภาพในการดำเนินการและรักษาส่วนต่าง ๆ ในบริบทของความเป็นเมือง มีการริเริ่มการดำเนินการหลายอย่างในการลดอันดับความยากจน การสะสมทุนทางสังคม การกระจายการจ้างงาน ความเท่าเทียมทางเพศ และความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ตลอดจนจรรยาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชน การวางแผนและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ความยุติธรรมทางสังคมและการกระจายทรัพยากรให้แก่ผู้ที่ต้องการอย่างเป็นธรรม ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งจากสื่อสิ่งพิมพ์ตลอดจนอินเทอร์เน็ตตอบสนองต่อความต้องการแบ่งปันความรู้ขั้นสูงและนำไปสู่กระบวนการพัฒนา ซึ่งในปัจจุบันมีการรวบรวมผู้ประกอบการเกี่ยวกับเมืองด้วยเครื่องมือหลากหลายที่เข้าถึงได้ง่าย ซึ่งผลิตโดยองค์กรระหว่างประเทศ สถาบันวิชาการ นักพัฒนา และนักวิชาการที่มีชื่อเสียงรวมถึงผู้ให้ความคิดเห็นที่เน้นด้านการพัฒนาเมือง³⁰

³⁰ Michael Safier, "THE INTER-DIMENSIONAL ANALYSIS OF URBAN DEVELOPMENT: A Guide to the Organization of Cases and their Linkages," Department for International Development. http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/interdim_analysis/rationale_interdim_analysis.htm (accessed September 10, 2014).

เมืองมีมิติที่หลากหลายภายในตัวตนของเมือง แง่มุมที่แตกต่างในการพัฒนาเมือง เหล่านี้มีความสำคัญในเชิงอิทธิพลต่อทั้งประเด็นในปัจจุบันและมุมมองในอนาคตต่อความจริงของเมืองทั่วโลก สิ่งเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันด้วยระบบที่ซับซ้อนและมีพลวัต

มีหลายภาคส่วนในเมืองที่มีความพยายามกระทำการต่าง ๆ ในฐานะ “ผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง” ในเมือง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรหรือผู้ประกอบการ ผู้ซึ่งมองหาแนวทางทดลองที่มากขึ้นในการที่จะสำรวจหนทางที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตในเมืองอย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องมีการจัดหมวดหมู่ “มิติ” การพัฒนาเมืองที่แตกต่างกันและจัดหมวดหมู่ของหลักการและตัวอย่างแนวปฏิบัติที่เป็นนวัตกรรมด้วย “กลุ่ม” ต่างๆ ภายในมิติเหล่านี้ รูปแบบการจัดประเภทเหล่านี้ช่วยให้ผู้ที่มิบทบาทในการพัฒนาเมืองได้ค้นพบความเชื่อมโยงที่หลากหลายระหว่างมิติและกลุ่มต่าง ๆ และสามารถสะสมแนวคิด ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกันได้ Michael Safier จัดหมวดหมู่และจัดกลุ่มของหลักการและกรณีศึกษาโดยนิยาม “มิติ” ใหญ่ในการพัฒนาเมืองตามเหตุผลซึ่งเป็นหน้าที่ (Function) ที่แท้จริงของเมือง ซึ่งมี 5 มิติพื้นฐานในวิถีชีวิตเมือง ได้แก่

a) หน้าที่ของ “เศรษฐกิจ” เมือง ซึ่งครอบคลุม การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในการผลิต การทำงานและการจ้างงาน การลงทุนและความสามารถในการผลิต การค้า รายได้และความมั่งคั่ง รูปแบบการบริโภคและการทำธุรกรรมทางการเงิน

b) หน้าที่ของ “ระบบสังคม” ของเมือง ซึ่งครอบคลุม การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในรูปแบบของการเคลื่อนย้ายและการอพยพ สถานะการทำงานและการได้รับรางวัล โอกาสในชีวิต ลักษณะของชีวิตครอบครัว สถานการณ์ด้านอายุและเพศ การแบ่งแยกชนชั้นและกลุ่ม และการแบ่งพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยและชุมชน

c) หน้าที่ของ “ระบบการเมือง” ของเมือง ซึ่งครอบคลุม การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในรูปแบบของอำนาจและอิทธิพล คุณลักษณะเฉพาะของระบบการปกครอง พฤติกรรมของรัฐบาล ท้องถิ่นและสถาบันทางการบริหาร รายได้และรายจ่ายสาธารณะ การวางแผนและการจัดการ และระดับของการมีส่วนร่วมและการเสริมสร้างพลังของผู้รับบริการและพลเมือง

d) หน้าที่ของ “วัฒนธรรม” เมือง ซึ่งครอบคลุม การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในรูปแบบการใช้ชีวิตประจำวันและพฤติกรรมทั่ว ๆ ไป วาทกรรมทางปัญญาและวาทกรรมที่เป็นที่นิยมใน

ท้องถิ่น ความคิดสร้างสรรค์และความหลากหลายในการแสดงออกทางศิลปะและสื่อที่ใช้ในการสื่อสาร และลักษณะทางของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนในเมืองแบ่งปันร่วมกัน

e) หน้าที่ของ “การจัดการพื้นที่” เมือง ซึ่งครอบคลุม การเปลี่ยนแปลงชั้นพื้นฐานในรูปแบบของการกระจายผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ในเมือง ต้นทุนและประโยชน์ของสถานที่ต่าง ๆ คุณลักษณะของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและการปรับปรุงระบบนิเวศ รวมทั้งการก่อตัวของ “พื้นที่” ทั้งในแง่ของกายภาพและสัญลักษณ์

มิติทั้ง 5 ด้านนี้จึงได้รับเลือกให้เป็นพื้นฐานในการจัดหมวดหมู่การพัฒนาเมือง โดยมีรายละเอียดของ “กลุ่ม” การพัฒนา ภายใต้ “มิติ” ใหญ่แต่ละด้านดังนี้

2.5.1 เศรษฐกิจเมือง (URBAN ECONOMY) มี 6 กลุ่ม ได้แก่

2.5.1.1 การตอบสนองต่อกระแสโลกาภิวัตน์และโปรแกรมการปรับโครงสร้าง (Globalization & SAPs) ประกอบไปด้วยวิเคราะห์นโยบายใหม่ของเศรษฐกิจเมืองและความคิดริเริ่มใหม่และมาตรการการปฏิบัติเพื่อแก้ไขผลกระทบของการปรับตัวในชุมชนที่ยากจน

2.5.1.2 เศรษฐกิจมหภาคและการพัฒนาทางการเงิน (Urban development finance) ประกอบด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการเติบโตของเศรษฐกิจเมืองและความยากจนในเมืองแบบใหม่ มีการประเมินศักยภาพการแข่งขันของเมือง และแนวทางใหม่สำหรับกลยุทธ์การพัฒนาเมือง การจัดเก็บภาษีในเมืองและการปรับปรุงทางการเงิน

2.5.1.3 การจ้างงานและตลาดแรงงาน (Labor market) ประกอบไปด้วย การพัฒนาวิสาหกิจหรือกิจการขนาดกลางและขนาดย่อม การเพิ่มประสิทธิภาพทักษะแรงงาน และทิศทางใหม่ในการแบ่งส่วนตลาดแรงงาน

2.5.1.4 เศรษฐกิจนอกระบบ (Informal economy) ประกอบด้วยมาตรการที่จัดให้มีการปรับปรุงการรับรู้ทางกฎหมาย ระเบียบการใช้ที่ดินและที่อยู่อาศัย การพัฒนาและการค้าบนถนน

2.5.1.5 สนับสนุน กลไกนวัตกรรมทางการเงิน (Innovative financial mechanisms) ประกอบไปด้วยการฝึกฝนการออมและการวางแผนการกู้เงิน การเงินขนาดเล็ก การบริหารสินทรัพย์ชุมชนและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการเงินชุมชน

2.5.1.6 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท (Urban - rural interactions) ประกอบไปด้วยความคิดริเริ่มใหม่ในการแบ่งเขตเมืองกับชนบท การจัดการการเปลี่ยนแปลงจาก

สังคมเกษตรสู่การกลายเป็นเมือง การปกป้องพื้นที่ของคนจนในเมืองและคนจนในชนบท และส่งเสริมรูปแบบการบริหารจัดการชานเมืองที่เหมาะสม

2.5.2 สังคมเมือง (URBAN SOCIETY) มี 6 กลุ่ม ได้แก่

2.5.2.1 การดำรงวิถีชีวิตในเมือง (Urban livelihoods) ประกอบด้วยแนวทางใหม่ ๆ ในการลดความยากจนผ่านการรวมกลุ่มทางสังคม รูปแบบใหม่สำหรับการระบุมความยากจนโดยตรงและความเสี่ยงผ่านองค์กรทางสังคม และรูปแบบในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานสนับสนุนและบริการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.5.2.2 การส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคม (Social inclusion) ประกอบด้วยกลยุทธ์สำหรับการบริการของเมืองที่ก่อให้เกิด “มิตรภาพของประชาชน” มีบทบาทอยู่ที่เน้นเด็กเป็นศูนย์กลางมีแผนการฟื้นฟูเมืองที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ มีวิธีการที่ดึงดูดผู้คนให้อพยพเข้ามาในเมือง และโครงการด้านการศึกษาภาคพลเมือง

2.5.2.3 การสนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศและเพิ่มขีดความสามารถ (Gender) ประกอบด้วย การเพิ่มความรู้เรื่องสิทธิในทรัพย์สิน แผนการดูแลแม่และเด็ก การรักษาความปลอดภัยระบบขนส่งสาธารณะ และบริการพื้นฐานของท้องถิ่น และการสนับสนุนทั่วไปสำหรับผู้หญิงในการเป็นผู้นำและดำเนินกิจกรรมของชุมชน และการเปิดโอกาสในการเข้าถึงบริการและโอกาสในการทำงานของทุกเพศอย่างเท่าเทียม

2.5.2.4 การพัฒนาสุขภาพและการศึกษาแก่ทุกคน (Health Children & Education) ประกอบด้วยรูปแบบใหม่ของการจัดศึกษานอกระบบและการศึกษาชุมชน ศูนย์บริการข้อมูลสาธารณะ ขยายการศึกษาปฐมวัยให้ครอบคลุมกลุ่มคนชายขอบ มีแผนงานการให้ความรู้ด้านสุขภาพในโรงเรียนและชุมชน โครงการเพื่อสร้างความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และมีแผนงานการจัดการสุขอนามัยและการรีไซเคิลขยะโดยชุมชนเป็นฐาน

2.5.2.5 การเสริมสร้างวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ (Culture & Identity) ประกอบด้วยวิธีการที่เป็นนวัตกรรมใหม่ในทางมรดกทางวัฒนธรรมศิลปะและงานเฉลิมฉลองการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์เป็นมรดกทางวัฒนธรรม และการเคลื่อนไหวในปฏิบัติการด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

2.5.2.5 การลดความรุนแรงและความก้าวหน้าด้านสิทธิมนุษยชน (Violence & Human rights) ประกอบด้วยโครงการที่เป็นนวัตกรรมสำหรับการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวและในพื้นที่สาธารณะต่อผู้หญิง การคุ้มครองเด็กเร่ร่อนและแรงงานเด็ก การป้องกันความขัดแย้งระหว่างชุมชนและการจัดตั้งบทบาทผู้สิทธิมนุษยชนในระดับท้องถิ่น และการปฏิบัติในเชิงบริหารต่อประเด็นสิทธิมนุษยชน

2.5.3 การบริหารการปกครองเมือง (URBAN GOVERNANCE) มี 6 กลุ่ม ได้แก่

2.5.3.1 ประชาธิปไตยและการเพิ่มขีดความสามารถ (Democracy & empowerment) ประกอบด้วยการเสริมสร้างการเป็นตัวแทนและมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น การสนับสนุนการปกครองตนเองของชุมชน และนวัตกรรมที่เป็นแนวปฏิบัติแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democratic)

2.5.3.2 กระบวนการมีส่วนร่วมและเครื่องมือสำหรับชุมชนยากจน (Democracy & empowerment) ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมอย่างหลากหลายในการเรียนรู้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวางแผน และการเจรจาโยบาย การให้คำปรึกษาชุมชน ความร่วมมือของชุมชน การเคลื่อนไหวทางสังคมและการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคประชาสังคมของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมการวิจัยการดำเนินการวางแผนและการเจรจาโยบาย ให้คำปรึกษาชุมชนความร่วมมือของชุมชนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม

2.5.3.3 การดำเนินการของชุมชน การจัดองค์กรและการจัดการสินทรัพย์ (Community activism & CBOs) ประกอบด้วยนวัตกรรมใหม่ในการบริการตัวเอง และการเข้าถึงที่ดิน การขนส่งโครงสร้างพื้นฐานและบริการพื้นฐาน การจัดตั้งศูนย์ทรัพยากรชุมชน การดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของการจัดการสินทรัพย์และการรวมกลุ่มโดยครัวเรือนที่ยากจนและชุมชน

2.5.3.4 มีส่วนร่วมในการจัดการเมืองและการจัดหางบประมาณ (Participatory Budgeting) ประกอบด้วยความหลากหลายของกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการมีส่วนร่วมของพลเมืองในกิจการด้านการเมือง พัฒนาการตื่นตัวการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการกระจายทรัพยากรสาธารณะ และตื่นตัวต่อความรับผิดชอบในการดำเนินงานของเทศบาล

2.5.3.5 การสร้างความสามารถเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่มีศักยภาพ (Capacity-building) ประกอบด้วยนโยบายและโครงการที่เป็นนวัตกรรมในการใช้ประโยชน์พื้นที่

โดยรอบการฟื้นฟูศูนย์กลางเมือง การเข้าถึงสารสนเทศภูมิศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องและการแบ่งปันความรู้

2.5.3.6 การส่งเสริมความรับผิดชอบและความโปร่งใส (Transparency & Corruption) ประกอบด้วย การต่อต้านการติดสินบนและการทุจริตทุกรูปแบบและนวัตกรรมการปฏิบัติในเรื่อง “จริยธรรม” ในการบริหารการปกครอง และการจัดซื้อจัดจ้าง การทำสัญญาที่โปร่งใส

2.5.4 สิ่งแวดล้อมเมือง (URBAN ENVIRONMENT) มี 4 กลุ่ม ได้แก่

2.5.4.1 การสนับสนุนแนวคิดเมืองยั่งยืนและความคิดรอยเท้าทางนิเวศ (Sustainable cities and ecological footprint) ประกอบด้วยนโยบายและวิธีการใหม่ ๆ ที่ริเริ่มขึ้นเพื่อเชื่อมโยงท้องถิ่นเข้ากับโลก การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม (economic-environmental trade-offs) การจัดลำดับความสำคัญและการวางกลยุทธ์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศ การสร้างตัวชี้วัดความยั่งยืน มีความรับผิดชอบในการใช้ทรัพยากรและลดการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน

2.5.4.2 การต่อสู้กับการทำลายสิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและมลพิษ (Health hazards & Pollution) ประกอบด้วยนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสังคมและการตอบสนองโดยชุมชนเป็นฐานต่อการจัดการน้ำ สุขอนามัย และการกำจัดของเสีย และมลพิษในภาคอุตสาหกรรมและเมืองร่วมกับการป้องกันสุขภาพของประชาชนและมาตรการการลดอันตราย

2.5.4.3 การส่งเสริมวาระท้องถิ่น 21 (Local Agenda 21) ประกอบด้วยรูปแบบนวัตกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ความร่วมมือและร่วมใจของชุมชนในโปรแกรมการพัฒนาท้องถิ่นสีเขียวโครงการริเริ่ม และนวัตกรรมการปฏิบัติการทางเกษตรกรรมในพื้นที่เมือง และการสร้างตัวชี้วัดท้องถิ่นยั่งยืนและการติดตามการดำเนินงาน

2.5.4.4 การขยายตัวของ การวางแผนและการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental planning) ประกอบด้วย การบูรณาการการประเมินด้านนโยบายและแผนงานด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐบาลท้องถิ่น การเชื่อมโยงด้านสิ่งแวดล้อมกับการลดความยากจนและการให้บริการขั้นพื้นฐาน และการพัฒนาการวางแผนเมืองอย่างยั่งยืน

2.5.5 โครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการพื้นที่เมือง (URBAN INFRASTRUCTURE) มี 6 กลุ่ม ได้แก่

2.5.5.1 การรักษาความปลอดภัยการครอบครองที่ดิน (Land tenure) ประกอบด้วยมาตรการปรับปรุงการเข้าถึงที่ดินสำหรับคนยากจนผ่านวิธีการถือครองที่ดินที่เหมาะสม

เปลี่ยนวิธีการที่ผิดกฎหมายให้เป็นวิธีที่ได้รับการยอมรับของการตั้งถิ่นฐานชุมชนผู้ยากจนในเขตเมือง เพื่อประโยชน์ด้านความปลอดภัยและมูลค่าของสินทรัพย์ และจัดให้มีการใกล้เคียงและกระบวนการในการระงับข้อพิพาทในการใช้ที่ดิน

2.5.5.2 เสริมสร้างการจัดการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน (Shelter & Settlement) ประกอบด้วยมาตรการเพื่อส่งเสริมการปรับปรุงชุมชนแออัดและการฟื้นฟูสมรรถภาพพื้นที่ใกล้เคียงสำหรับคนจนในเขตเมือง ตระหนักถึงการพัฒนาที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน มีมาตรการที่เหมาะสมสำหรับคนเร่ร่อน และจัดเตรียมกรอบแผนงานที่เหมาะสมสำหรับการขยายตัวของที่อยู่อาศัยที่มีมูลค่าสูง

2.5.5.3 ปรับปรุงการคมนาคมและการขนส่งในเขตเมือง (Transport & Mobility) ประกอบด้วย รูปแบบนวัตกรรมที่เพิ่มการเข้าถึงระบบการขนส่งสาธารณะ ปรับปรุงคุณภาพ ความน่าเชื่อถือ และการจัดระบบรถประจำทางรวมถึงการขนส่งระบบราง ตระหนักถึงบทบาทของระบบการขนส่งที่เป็นทางเลือกต่อคนยากจนในเขตเมือง และความเชื่อมโยงระหว่างระบบการขนส่งแบบต่าง ๆ ที่พัฒนาไปพร้อมกับโอกาสในการจ้างงานและมาตรการที่แก้ไขผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

2.5.5.4 การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน สำหรับการให้บริการในเขตเมือง (Basic infrastructure) ประกอบด้วย การดำเนินงานที่เหมาะสม และการรักษาข้อตกลง ข้อเสนอแนะด้านการเงินและการบริการ การให้เงินอุดหนุนและการแบ่งปันผลกำไร เสริมสร้างความสามารถของชุมชนในการสร้างมาตรการในการจัดหาน้ำ การสุขาภิบาล การกำจัดของเสีย รวมถึงเรื่องไฟฟ้าและพลังงาน

2.5.5.5 การเสริมสร้างกลยุทธ์ ความร่วมมือ และการตอบสนองต่อการวางแผนเมือง (City planning) ประกอบด้วย แผนงานที่เป็นนวัตกรรมและกระบวนการในการสนับสนุนการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแบบบูรณาการ และแผนงานการพัฒนาพื้นที่แบบเชื่อมโยง ใช้ประโยชน์แบบผสมผสาน การพัฒนาความหนาแน่นให้พอเหมาะ ใช้มาตรการให้ภาคการจ้างงานได้พบกับภาคครัวเรือน และรูปแบบการให้คำปรึกษาและสนับสนุนการดำเนินการ “วางแผนของประชาชน”

2.5.5.6 การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate technology) ประกอบด้วย การทดลองกับเทคนิคการก่อสร้างใหม่หรือได้ปรับปรุง การใช้เทคโนโลยี การก่อสร้างต้นทุนต่ำ การใช้วัสดุที่เหมาะสมและทิศทางการวิจัยประยุกต์

ภาพที่ 2.1 การวิเคราะห์มิติต่างๆ ภายในเมือง โดย Michael Safier, ที่มา: http://www.ucl.ac.uk/dpuprojects/drivers_urb_change/interdim_analysis/rationale_interdim_analysis.htm# เข้าถึงเมื่อ 10 กันยายน 2557)

งานชิ้นนี้ได้นำมามิติในการพัฒนาเมืองทั้ง 5 ด้านของ Safier มาให้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาในแต่ละด้านดังกล่าว ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพของการพัฒนาเมืองที่เป็นหมวดหมู่และร้อยเรียงกันอย่างเชื่อมโยง ช่วยให้สามารถระบุตำแหน่งของประเด็นการพัฒนาเมืองได้อย่างเป็นระบบและอธิบายปรากฏการณ์การจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในแต่ละประเด็นได้อย่างชัดเจน

2.6 งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 โครงการการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะนวัตกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการบริหารนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบริบทการกระจายอำนาจ โดย อาจารย์ ดร.แก้วตา จันทรานุสรณ์ และคณะ (2555)

เป็นงานวิจัยที่ใช้แนวทางการศึกษารวมทั้งแสดงรายละเอียดในมิติชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) นำเสนอข้อมูลปรากฏการณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สลับซับซ้อนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความแตกต่างภูมิหลังทางสังคมวัฒนธรรมของผู้คนหรือกลุ่มผลประโยชน์ที่ไม่เหมือนกัน ผู้วิจัยอธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองที่มีมิติทางวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ อย่างสลับซับซ้อนได้ โดยนำเสนอแยกย่อยเป็นประเด็นต่าง ๆ ตามแต่ละพื้นที่หรือการดำเนินการเพื่อหาคำตอบของการวิจัย

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมที่ถูกเลือกใช้หลายอย่างถูกปรับเปลี่ยนความหมายทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม เพื่อผลในการยึดครองพื้นที่ทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ เนื่องจากในพื้นที่หนึ่ง ๆ มีกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่ม โดยงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าในพื้นที่สาธารณะเหล่านี้มีกลุ่มใดบ้างที่เข้าไปมีบทบาท มีส่วนร่วมในการบริหารนโยบายสาธารณะ และในพื้นที่นั้นการกระทำของกลุ่มต่าง ๆ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในพื้นที่หรือไม่ ทาที่ที่เปลี่ยนไปมีความหมายอย่างไรต่อการยกระดับแนวคิดทางการเมืองภาคประชาชนของไทยในบริบทการกระจายอำนาจ แม้ว่าในวัฒนธรรมจะแฝงไว้ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมนั้นมีความหมายแตกต่างไปจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองในกระบวนการประชาสังคม การนำวัฒนธรรมมาเป็นสื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็นหนึ่งทางเลือกที่นักการเมืองน่าจะพิจารณาเนื่องจากความหมายทางวัฒนธรรมนั้นกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันกับวิถีชีวิตและการรับรู้ของผู้คนในสังคมอยู่แล้ว

กรณีเทศบาลนครขอนแก่น ผู้บริหารท้องถิ่นพยายามประยุกต์ใช้ความหมายเชิงคุณค่าของระบบสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นกับแนวทางการบริหารรัฐกิจแบบใหม่ เห็นได้จากปฏิบัติการการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ประเภทต่าง ๆ เช่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่สาธารณะ และสภามือง เป็นต้น การถ่ายทอดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและสำนึกร่วมของชาวขอนแก่นต่อคนรุ่นใหม่โดยผ่านหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับโรงเรียนในสังกัดเทศบาลฯ เช่น หลักสูตรหลักเมืองศึกษา ซึ่งมีเป้าหมายส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สังคมของชาวขอนแก่นผ่านพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวขอนแก่น หลักสูตรสินไซ ซึ่งมีเป้าหมายในการนำวรรณกรรมท้องถิ่นมาใช้สร้างสำนึกรักวัฒนธรรมท้องถิ่นและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน เป็นต้น รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการของภาคประชาชนที่คณะผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่น

ส่งเสริมผ่านกิจกรรมโครงการพัฒนา งานบุญประเพณีเทศกาลงานเมืองและพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่การสร้างสำนึกและการมีส่วนร่วมในประเด็นต่าง ๆ ของผู้คนในชุมชนเทศบาลนครขอนแก่นร่วมกัน

การวิจัยครั้งนี้ได้อธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทุนทางสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่นกับโครงสร้างอำนาจการเมืองการปกครองของเทศบาลนครขอนแก่นได้ดี พิจารณาโดยทั่วไปแล้วพบว่าระบบการเมืองได้เปิดช่องให้ท้องถิ่นได้ใช้วัฒนธรรมของตนในฐานะทุน เพื่อต่อยอดทางธุรกิจและต่อรองในทางการเมืองได้ แต่การบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเป้าหมายทางธุรกิจก็มีข้อน่าเป็นห่วงต่อการเปลี่ยนแปลงความหมายทางวัฒนธรรม และเพื่อพิจารณาในมิติการเมืองทุนทางสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยึดโยงความเป็นชุมชนไว้ด้วยสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็อาจนำไปสู่การผูกขาดทางการเมืองหรือระดมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในแต่ละกลุ่มได้เช่นกันได้

จากการศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ผู้ศึกษาได้แนวทางการอธิบายการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะเครื่องมือทางการเมืองหรือนวัตกรรมทางการเมืองมีส่วนร่วมทางการเมืองในพื้นที่ของประชาชน ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ถูกผ่านกระบวนการให้ความหมายและต่อสู้ช่วงชิงเชิงพื้นที่ (ทั้งในความหมายที่หมายถึงสถานที่และกิจกรรม) รูปแบบความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นเป็นทุนทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่สามารถนำมาอธิบายการพัฒนาเมืองในมิติทางการเมืองการปกครองเมืองได้

2.6.2 กลไกการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่: กรณีศึกษาเทศบาลนครสงขลา และเทศบาลตำบลปริง จังหวัดสงขลา โดย อาจารย์ ดร.ชนิษฐา ชุสุข คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2553)

งานวิจัยชิ้นนี้ประมวลตัวชี้วัดความเป็นเมืองน่าอยู่ โดยอาศัยกรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวคิดเมืองน่าอยู่เป็นแนวทางเบื้องต้นในการดำเนินงานขั้นต่อไปสำหรับองค์กรปกครองท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาตัวชี้วัดเมืองน่าอยู่ที่พัฒนาโดยอาศัยกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดเมืองน่าอยู่และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพื่อศึกษาความเป็นเมืองน่าอยู่ของเทศบาลนครสงขลาและเทศบาลตำบลปริง ตลอดจนกลไกในการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่ของเทศบาลทั้งสองแห่ง เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางสำหรับองค์กรปกครองท้องถิ่นในการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่

ผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่า ความน่าอยู่ของเมืองสงขลา เป็นผลมาจาก 3 ประเด็นสำคัญ คือ (1) การมี “ทุนทางนิเวศ” ได้แก่สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นเมืองชายทะเล เมืองท่า และมีพื้นที่นันทนาการ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญสร้างรายได้ให้กับประชาชนในเมือง (2) การมี “ทุนทางวัฒนธรรม” เนื่องจากเมืองสงขลาเป็นเมืองเก่าที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน มีการสั่ง

สมมุติปัญหาวิถีชีวิตและประเพณีมาอย่างยาวนาน มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นจากการผสมผสานอย่างกลมกลืนของวัฒนธรรมต่างๆ ในพื้นที่ และ (3) ผลจากนโยบายการพัฒนาเมืองหลักในอดีต ทำให้เมืองสงขลากลายเป็นศูนย์กลางทั้งทางการบริหาร การปกครอง การศึกษา และวัฒนธรรม เป็นต้น

ในส่วนกลไกในการขับเคลื่อนเมืองนำอยู่ของเทศบาลทั้งสองแห่ง ผู้วิจัยนำเสนอผลแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) กลไกด้านนโยบายของเทศบาล 2) กลไกในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ 3) กลไกที่ขับเคลื่อนโดยภาคประชาชน และ 4) กลไกการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอก ซึ่งขอกล่าวถึงเฉพาะในกรณีเทศบาลนครสงขลา ดังนี้

1) กลไกด้านนโยบายของเทศบาล

พบว่าการพัฒนาของเทศบาลนครสงขลาใน 10 ปีระหว่าง พ.ศ. 2543-2553 วิสัยทัศน์ของผู้บริหารเน้นการทำงานนครสงขลาให้เป็นเมืองนำอยู่นำเที่ยว โดยอาศัย “ทุนทางนิเวศ” และ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของเมือง เป็นฐานในการพัฒนา ทำให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวของเมือง ซึ่งเป็นมิติเศรษฐกิจที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในเมืองด้วยเช่นกัน โดยผลจากการพัฒนาได้ปรากฏในรูปของรางวัลต่าง ๆ จำนวนมากที่เทศบาลนครสงขลาได้รับจากหลายหน่วยงาน

ส่วนผู้บริหารเทศบาลชุด ณ ขณะที่กำลังวิจัยผลงานชิ้นนี้ (พ.ศ. 2553) มีวิสัยทัศน์ในการให้เมืองสงขลาเป็น “นครสงขลา 2560: นครแห่งความสุขและอนาคตที่ยั่งยืน ได้มีการกำหนดพันธกิจที่ถือเป็น “สิ่งใหม่” ที่จะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาเมืองใน 9 พันธกิจหลัก เพื่อสนองตอบความต้องการของทุกกลุ่มคนในท้องถิ่น มิติสังคม ได้แก่ พันธกิจด้านการศึกษาใหม่ คุณภาพชีวิตใหม่ สาธารณสุขใหม่ สังคมใหม่ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมใหม่ ขณะที่ในมิติเศรษฐกิจ ได้แก่ เศรษฐกิจใหม่ เน้นการพัฒนาบนฐานของ “ท้องถิ่นนิยม” ใช้ชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจในพื้นที่ มิติสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พันธกิจในการอนุรักษ์ธรรมชาติและจัดการสิ่งแวดล้อม และภูมิทัศน์ใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ความเป็นเมืองเก่า และพยายามชุบชีวิต “อัตลักษณ์ของสงขลา” รวมทั้ง การให้ความสำคัญกับด้านการเมืองการบริหารใหม่ เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการ กำหนดอนาคตของเมืองตนเอง โดยเน้นที่นโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเมือง และที่สำคัญคือ การให้ความสำคัญกับกลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มที่จัดตั้งตามความสนใจของคนในเมือง ได้แก่ ภาคีคนรักเมืองสงขลา กลุ่มธุรกิจอาชีพ และกลุ่มผู้ประกอบการต่างๆ นอกเหนือจากกลุ่มที่จัดตั้งโดยเทศบาล เช่น คณะกรรมการชุมชน และคณะกรรมการ อสม.เหมือนในอดีต รวมทั้งผู้บริหารมีแนวคิดในการพัฒนาเมือง โดยอาศัยฐานสำคัญของชุมชน 2 ด้าน คือ ฐานทุนทางวัฒนธรรม และฐานทุนทางนิเวศของเมือง

2) กลไกในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

เทศบาลนครสงขลาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการภารกิจของท้องถิ่น จากในอดีตที่เน้นการทำงานตามกรอบความเป็นราชการ แต่ปัจจุบันทางเทศบาลได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานที่ “ไม่ยึดติดกับความเป็นระบบราชการ” ความสัมพันธ์แบบ “ไม่เป็นทางการ” การทำงานร่วมกันเป็น “เครือข่าย” ระหว่างสำนักหรือกอง และการประสานงานใน “แนวราบ” ช่วยทำให้เกิดความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพในการทำงาน บทบาทของเจ้าหน้าที่ ถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่เจ้าหน้าที่เทศบาลทำงานที่ใกล้ชิดประชาชนมากขึ้น เนื่องจากมีการเปลี่ยนความคิดของทั้งข้าราชการท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่

3) กลไกที่ขับเคลื่อนโดยภาคประชาชน

เทศบาลนครสงขลาได้เปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและติดตาม ตรวจสอบ การดำเนินงานกิจกรรม /โครงการต่าง ๆ ของเทศบาลผ่านช่องทางการสื่อสารรูปแบบต่างๆ รวมทั้งนำความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนไปประกอบการพิจารณาจัดทำโครงการ กิจกรรม และบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาสามปี ส่วนการดำเนินกิจกรรมในระดับชุมชนเกิดขึ้นได้เนื่องจากหลายชุมชนมีแกนนำ ที่มีจิตอาสา และมักเป็นกลุ่มคนในระดับรากหญ้าผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้มีความพยายามในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับชุมชน อย่างไรก็ตามจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับชุมชนยังมีค่อนข้างน้อย กล่าวคือ มีเฉพาะบางกลุ่ม หรือเพียงประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนสมาชิกในชุมชนเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็คิดว่า อาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์จากกิจกรรมที่ดำเนินการยังอยู่ในระดับน้อย ดังที่แกนนำชุมชนได้กล่าวว่า การทำกิจกรรมในชุมชนได้สร้างผลกระทบในด้านลบต่อการทำมาหากินของเขาเช่นกัน

4) กลไกการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอก

พบว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่ของเทศบาลนครสงขลา ได้แก่ (1) บทบาทของแกนนำชุมชน มักเป็นคนกลุ่มเดิมที่ทำงานต่อเนื่อง มีจิตอาสาและเสียสละ มีประสบการณ์และรู้ข้อมูลในชุมชนมาก (2) บทบาทของเจ้าหน้าที่เทศบาลในการขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาของท้องถิ่น เนื่องจากมีความคิดและทัศนคติในการทำงานที่เปลี่ยนไปจากอดีต การทำงานยุคใหม่มุ่งเน้นการทำงานใกล้ชิดประชาชน เน้นการให้บริการเพื่อให้ประชาชนประทับใจที่สุด อย่างไรก็ตามแม้จะมีประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้นแต่ระเบียบราชการที่เป็นกรอบกำหนดทำให้ขาดความคล่องตัวอยู่พอสมควร

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่งานวิจัยชิ้นนี้เสนอสำหรับเทศบาลนครสงขลาในการขับเคลื่อนไปสู่ความเป็นเมืองน่าอยู่ ได้แก่ (1) การกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหาสังคมซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต เช่น ปัญหายาเสพติด ต้องเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างภาคส่วน

ต่าง ๆ ได้แก่ บ้าน วัด/มัสยิด โรงเรียน และชุมชน ให้เกิดการร่วมกันแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างแท้จริง (2) นโยบายด้านสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เร่งด่วนในพื้นที่ที่ต้องเร่งแก้ไข เทศบาลควรเริ่มคิดและพยายามให้มี การใช้นโยบายและมาตรการทางกฎหมายเป็นกลไกการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (3) การมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหาท้องถิ่น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการกำหนดนโยบาย เนื่องจากกลุ่มคนดังกล่าวเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาโดยตรง และรับรู้สภาพปัญหาที่ดีที่สุด นอกจากนี้ หน่วยงานท้องถิ่นควรเพิ่มช่องทางในการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยส่งเสริมให้มีการนำเสนอข้อมูล โดยจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลกับประชาชนในชุมชน เป็นการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหา

จากผลการวิจัยของงานชิ้นนี้ที่แสดงให้เห็นว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” เป็นหนึ่งในปัจจัยหลักในการส่งเสริมให้เทศบาลนครสงขลาเป็นเมืองน่าอยู่ ผู้ศึกษาได้นำข้อเสนอของเจ้าของผลงานในประเด็นการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมมาต่อยอดศึกษาต่อในครั้ง นี้ และเนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ใช้พื้นที่ศึกษาเดียวกันกับเรื่องที่กำลังศึกษาอยู่ทำให้ผู้ศึกษามีข้อมูลพื้นฐานทั้งด้านข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา พื้นที่ และประชากรในการค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อศึกษาต่อได้บางส่วน

2.6.3 ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่านต่อการส่งเสริมการเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต โดย ดร.เลหล่า ตรีเอกานุกูล สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (2556)

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่สนับสนุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้จังหวัดน่าน เป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต และสรุปรูปแบบการส่งเสริมจังหวัดน่านให้เป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดน่าน ได้แก่ แนวคิดด้านทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยสังเขป ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องตัวอย่างจากเขตเมืองเก่าโคราชและลพบุรีโดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมทั้งการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการเก็บข้อมูลเบื้องต้นโดยใช้แบบสอบถามจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยผู้แทนจากสถาบันการศึกษา ศาสนา และปราชญ์ชาวบ้านในเมืองน่าน ตัวแทนหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและเอกชน จำนวนรวม 16 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการนำข้อมูลที่วิเคราะห์จากการวิจัยเชิงปริมาณมาเป็นแนวทางในการจัดทำคำถามสำหรับการเก็บข้อมูลเชิงลึกในการสนทนากลุ่มจากผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่

เป็นทางการ จำนวน 30 คน จาก 30 ชุมชนในพื้นที่ศึกษาในจังหวัดน่าน โดยข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาใช้การบรรยายหรือพรรณนา มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยการจัดเวทีเสวนาผู้รู้ด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดน่าน เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีการสังสมวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาจังหวัดน่านให้คงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์ สืบทอดเป็นมรดกจากรุ่นสู่รุ่นบนฐานของวัฒนธรรมที่ดีงาม เป็นทุนที่มีคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง จากการวิจัย พบว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนทางปัญญา ที่ประกอบด้วยทุนทางด้านอาหาร ทุนทางด้านดนตรีและการแสดง ทุนทางด้านศิลปะ ทุนทางด้าน การแต่งกาย ทุนด้านการคมนาคม อีกทั้งยังมีทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาเป็นวิถีชีวิตของชาวเมืองน่านที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ทุนทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทั้งที่ดิน ป่าเขา แม่น้ำอากาศ ทุนทางภูมิศาสตร์ ทุนทางปัญญา และทุนด้านการท่องเที่ยว ในด้านปัจจัยที่สนับสนุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้จังหวัดน่านเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต ผลการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า ค่าเฉลี่ยของปัจจัยภายใน (4.01) มีผลสนับสนุนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้จังหวัดน่าน เป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต มีค่ามากกว่าปัจจัยภายนอก (3.70) ผลการวิเคราะห์ในแต่ละปัจจัยสอดคล้องกับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ในด้านรูปแบบการส่งเสริมจังหวัดน่านให้เป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต สามารถสรุปได้ว่าชาวน่านต้องการให้มีการส่งเสริมในด้านการท่องเที่ยว การฟื้นฟูวัฒนธรรมเดิม การรักษาวินัยชีวิตแบบดั้งเดิม และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ที่นำเสนอในรูปแบบกิจกรรมในทางที่ดี ในด้านการปฏิบัติงานให้เกิดผลสำเร็จผู้ที่เกี่ยวข้อง และมีส่วนรับผิดชอบคือชาวบ้าน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชน ที่ต้องทำงานกันอย่างต่อเนื่อง จึงจะส่งเสริมให้จังหวัดน่านเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิตได้อย่างยั่งยืน

จากการศึกษางานวิจัยขั้นนี้ผู้ศึกษาสามารถนำแนวทางการจัดประเด็นในการวิจัยมาเป็นแนวทางในการศึกษาของผู้ศึกษาได้งานชิ้นนี้แบ่งผลการวิจัยออกเป็น 4 ประเด็น คือ 1) ทุนทางสังคมของเมืองน่าน 2) ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองน่าน 3) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของเมืองน่าน 4) รูปแบบการส่งเสริมให้เมืองน่านเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต อย่างไรก็ตามงานวิจัยดังกล่าวไม่ได้อธิบายให้ชัดเจนว่าอะไรคือ “ทุนทางวัฒนธรรม” และ “เมืองเก่าที่มีชีวิต” หมายถึงเมืองที่มีลักษณะอย่างไร รวมถึงผู้วิจัยได้ใช้คำว่าทุนทางปัญญาซึ่ง

เป็นทุนทางสังคมทับซ้อนกับทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษาได้ระมัดระวังในการศึกษาในครั้งนี้

2.6.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ : กรณีศึกษาผ้าขาวม้าร้อยสี บ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี (2554)

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินคุณค่าและความหมายของผ้าขาวม้าร้อยสี ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านหนองขาวและศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการผ้าขาวม้าร้อยสีในประเด็นด้านคุณค่าและเป้าหมายในเชิงเศรษฐกิจ โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาภาคสนาม การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้นำชุมชน 2) กลุ่มผู้รู้ในชุมชน และ 3) กลุ่มคนในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ผ้าขาวม้าร้อยสีมีคุณค่าและความหมายต่อคนในชุมชนหนองขาว 4 ด้าน คือ 1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Associative/ Symbolic value) 2) คุณค่าเชิงวิชาการ (Informational value) 3) คุณค่าเชิงสุนทรีย์ (Aesthetic value) 4) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (Economic value)

สำหรับการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการผ้าขาวม้าร้อยสี พบว่าชุมชนมีกลุ่มทอผ้า 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มมัดย้อมทอผ้าบ้านหนองขาว กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านหนองขาว และกลุ่มสตรีอาสาผ้าทอบ้านหนองขาว ทั้งสามกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนในช่วงเริ่มต้นให้ชุมชนนำทุนทางวัฒนธรรมของตนเองมาพัฒนาควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การสนับสนุนงบประมาณ และการแนะนำการดำเนินงาน จากนั้นเมื่อการดำเนินงานของกลุ่มสามารถบริหารได้ด้วยตัวเองแล้ว หน่วยงานที่สนับสนุนจึงเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ให้คำปรึกษาแทน ทั้งสามกลุ่มนี้ได้เริ่มต้นก่อตั้งด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนมาตั้งแต่ต้นและยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ การดำเนินงานของกลุ่มจะอยู่ภายใต้การนำของผู้นำกลุ่ม ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นนายทุนของกลุ่ม ดังนั้นการตัดสินใจและทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มจึงขึ้นอยู่กับผู้นำของกลุ่มเป็นสำคัญ

จากการศึกษางานวิจัยนี้ผู้ศึกษาสามารถนำแนวทางการอธิบายผลศึกษาในส่วนของ การมีส่วนร่วมมาเป็นแนวทางในการอธิบายการมีส่วนร่วมของกลุ่มประชาสังคมในเขตเทศบาลนครสงขลาในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม โดยพิจารณาจากระดับการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วน

ร่วมของภาครัฐพิจารณาบทบาทของผู้นำกลุ่มและสมาชิกภายในกลุ่มว่ามีส่วนร่วมในการจัดการทุน
ทางวัฒนธรรมโดยแท้จริงหรือไม่ มากน้อยกว่ากันอย่างไร

บทที่ 3

รากฐานทางวัฒนธรรมสู่ความเป็นเมืองสงขลา

ในการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่หนึ่ง ๆ นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาต้องมีความเข้าใจถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการก่อเกิดวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจถึงที่มา แนวคิดและการสั่งสมวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนประติมากรรม ศิลปะ ประเพณีของพื้นที่ที่ศึกษาวัฒนธรรม

รากฐานทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลามีความเป็นมาอย่างยาวนานและมีต้นทางการสะสมทุนทางวัฒนธรรมจากพื้นที่อื่น ซึ่งไม่ใช่ที่ตั้งของเมืองสงขลาในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนและเมืองเก่าโดยรอบบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นลุ่มน้ำสำคัญในภูมิภาคโดยเฉพาะบริเวณคาบสมุทรสทิงพระซึ่งเป็นพื้นที่ด้านตะวันออกของทะเลสาบ มีลักษณะเป็นคาบสมุทร นับตั้งแต่อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกะแสสินธุ์ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และบางส่วนของอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ลักษณะเป็นพื้นที่ราบเกิดจากการทับถมของทราย ตะกอนดินเหนียว และโคลนตมจากการกระทำของคลื่นลมทั้ง 2 ด้าน คือทะเลสาบและทะเลอ่าวไทย รวมทั้งธารน้ำไหล เป็นที่ราบกว้างใหญ่แห่งหนึ่งของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่ส่วนใหญ่ทำนาข้าวและมีบางส่วนที่ทำนาแก้ง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ บันทึกการเดินทางเรือของชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายกับสยามในอดีตระบุว่า หลายร้อยปีก่อนไม่มีทะเลสาบอย่างไรในปัจจุบัน พื้นที่บริเวณนี้เป็นเพียงร่องน้ำของทะเล ระหว่างแผ่นดินใหญ่กับแนวสันทรายยาว ที่เป็นเกาะริมทวีปเรียกว่า “แทนทาลัม” (Tantalem) ต่อมาภายหลังระดับน้ำทะเลลดลง และการทับถมของตะกอนและทรายตอนบนจากการกระทำของคลื่นลมมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เกาะดังกล่าวขยายใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ จนแผ่นดินของเกาะยื่นไปเชื่อมต่อกับแผ่นดินใหญ่ ที่อยู่ทางตอนบนจนกลายเป็นทะเลปิด ทำให้ทางเดินเรือออกจากทะเลสาบสู่อ่าวไทยทางเหนือปิดลงอย่างสมบูรณ์ตามธรรมชาติและมีสภาพอย่างในปัจจุบัน³¹

เนื้อหาในบทนี้เน้นการนำเสนอเส้นทางจารีตปฏิบัติในทางเชิงประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาที่แสดงให้เห็นถึงภูมิศาสตร์ เหตุการณ์ และนโยบายต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตที่เป็นเหตุอันก่อให้เกิด

³¹ วิวัฒน์ สุทธิวิภากร, *เลสาบเรา* (กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2550), 8

วัฒนธรรมต่าง ๆ การถ่ายทอดวัฒนธรรม การปะทะสังสรรค์ ตลอดจนการกลืนกลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ จนกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของเมืองสงขลาในปัจจุบัน

3.1 การตั้งถิ่นฐานและชุมชนโบราณในสงขลา

3.1.1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันนั้น สันนิษฐานว่าเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 6,000 ปีมาแล้ว³² หลักฐานโดยมากนี้พบในบริเวณป่าและถ้ำ ซึ่งเป็นเพิงพักหรือหินผา พบทั้งโครงกระดูกมนุษย์ โครงกระดูกสัตว์ ขวานหินขัด ภาชนะดินเผาสามขา และภาชนะดินเผาที่มีลายเชือกทาบ หลักฐานเหล่านี้ตามภูเขาและถ้ำหินปูนในบริเวณต่าง ๆ เช่น ถ้ำเขาล่องลม อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ถ้ำลำเลียง ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ถ้ำและผาหินทางทิศเหนือของเขารักเกียรติ ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ถ้ำเขารูปช้าง ตำบลปาดังเบซาร์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ที่บ้านสวนตุล อำเภอเมืองสงขลา และบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ³³

จากหลักฐานที่ค้นพบ บ่งบอกได้ว่ากลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ดำรงชีวิตอยู่ในถ้ำ ล่าสัตว์และหาของป่า ในบริเวณทิศใต้และทิศตะวันตกของบริเวณที่เป็นจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน และได้เริ่มอพยพมาใช้ชีวิตบริเวณที่ราบริมน้ำ เมื่อประมาณ 3,000 – 1,500 ปีมาแล้ว เลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูกและหาสัตว์น้ำรอบทะเลสาบสงขลาและชายทะเลอ่าวไทย โดยค้นพบหลักฐานสำคัญ คือ กลองมโหระทึก หล่อด้วยสำริดซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะชนชาติจีนและอินเดีย ได้นำวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามาเผยแพร่ ทำให้ชุมชนบริเวณนี้รับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม พัฒนาเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นสงขลา การตั้งถิ่นฐานและการสะสมวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ ส่งผลให้เกิดชุมชนเมืองท่าบริเวณคาบสมุทรสทิงพระและพัฒนาเป็นชุมชนเมืองโบราณหลายแห่งในกาลต่อมา

³² อมรา ศรีสุชาติ, “สงขลา” ใน *ที่ระลึกในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา วันพุธที่ 19 มีนาคม 2540* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2540), 116

³³ วิวัฒน์ สุทธิวิภากร, *เลสาบเรา*, 41

3.1.2 สมัยชุมชนโบราณคาบสมุทรสทิงพระ

มีข้อสันนิษฐานว่าชุมชนสมัยโบราณบริเวณคาบสมุทรสทิงพระน่าจะเริ่มก่อตัวราวพุทธศตวรรษที่ 5 – 11 และเริ่มปรากฏหลักฐานของการก่อตั้งชุมชนโบราณอย่างชัดเจนราวพุทธศตวรรษที่ 12 และคงอยู่ต่อเรื่อยมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 มีชุมชนโบราณจำนวนมากกระจายอยู่ในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ ที่สำคัญมี 4 ชุมชน คือ ชุมชนโบราณปะโอ ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา สันนิษฐานว่ามีการขุดทางน้ำเชื่อมระหว่างอ่าวไทยกับทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้น มีเนินดินที่พบเศษเครื่องปั้นดินเผา กุณที กุณโท เทวรูป และแนวสันทรายที่มีสระน้ำขนาดใหญ่ตั้งเรียงรายอยู่หลายแห่ง คาดว่าเป็นท่าเทียบเรือในสมัยนั้น ชุมชนโบราณสทิงพระ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ปรากฏโบราณวัตถุหลายสมัยปะปนกัน ซึ่งคาดว่าชุมชนนี้มีการตั้งถิ่นฐานสืบเนื่องกันต่อมาทุกยุคทุกสมัย และพัฒนาต่อมาเป็นเมืองในยุคเริ่มต้นดังที่จะได้กล่าวต่อไป ชุมชนโบราณสีหยัง ตำบลบ่อตรุ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา พบหลักฐานเป็นสลูปีอิฐโบราณและคูน้ำคันดินรอบบริเวณที่ตั้งวัดสีหยังในปัจจุบัน ชุมชนโบราณบริเวณเขาควหา-เขาพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มีสระน้ำขนาดใหญ่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและถ้ำที่เป็น เทวสถาน ซึ่งคาดว่าบริเวณชุมชนโบราณแห่งนี้ น่าจะเป็นศูนย์กลางของศาสนาพราหมณ์³⁴

ในบรรดาชุมชนโบราณทั้งหลาย ชุมชนโบราณสทิงพระเป็นชุมชนที่มีความสำคัญและรุ่งเรืองมากที่สุด มีการพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นเมืองขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่ามีศูนย์กลางของเมืองอยู่บริเวณหมู่ที่ 5 บ้านจะทิ้งพระ ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระในปัจจุบัน แม้กระทั่งปัจจุบันยังเรียกว่า “ในเมือง” ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนในเมือง ยังคงปรากฏร่องรอยคูน้ำ คันดินและผังกำแพงเมืองที่มีรูปร่างเกือบเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละประมาณ 270 – 300 เมตร

เมืองสทิงพระมีกำเนิดและแรกตั้งเมืองมานานเพียงใดไม่ปรากฏชัดเจน มีแต่เอกสาร “เพลนางเลือดขาว” ซึ่งเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ สถานที่ และประเพณีที่สำคัญของชาวใต้ในหลายพื้นที่ ได้ออกนามเมืองสทิงพระว่า “กรุงสทิงพาราณสี” ว่ามีความสำคัญในฐานะเมืองดั้งเดิมก่อนที่พระกุมารและพระนางเลือดขาวจะอพยพผู้คนมาตั้งเมืองพัทลุง ดังข้อความว่า “จับเติมแต่แรกตั้งเมืองพัทลุงเมื่อครั้งตั้งวัดพระเชียน วัดสทิงพระ คณะสามปาแก้ว อนุโลมเป็นหัว

³⁴ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2542), 50

เมืองสทิงพระ หนึ่งเมืองพัทลุง เมื่อแรกแต่เดิมนั้น สทิงพระเป็นกรุงสทิงพาราณสี แลเจ้าพระยาสทิงพระ นั้นชื่อว่า เจ้าพระยากรุงสทิงพาราณสี”³⁵ จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า สทิงพระนั้นเป็นเมืองใหญ่ เนื่องจากใช้คำว่า “กรุง” นำหน้า และเรียกตำแหน่งเจ้าเมืองว่า “เจ้าพระยา” นอกจากนี้ “พาราณสี” ที่ต่อท้ายนามเมืองแสดงให้เห็นว่าเมืองนี้ได้รับอารยธรรมจากอินเดีย และเป็นเมืองที่มีความสำคัญ เสมือนเมืองพาราณสีในอินเดีย

เมืองสทิงพระได้รุ่งเรืองต่อมาในสมัยศรีวิชัยและสมัยตามพรลิงค์ เมืองสทิงพระได้ดูแลปกครองเมืองเล็กเมืองน้อยที่ตั้งอยู่โดยรอบทะเลสาบและริมแม่น้ำลำคลองที่ไหลลงสู่ทะเลสาบ เมืองพัทลุงในระยะนี้ก็อยู่ในความปกครองของเมืองสทิงพระด้วย เมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสีจึงเป็นศูนย์กลางปกครองแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีเจ้าปกครองมาตั้งแต่สมัยไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 16 หรือเมืองสทิงพระได้เจริญอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 – 18 เนื่องจากเป็นเมืองที่ติดต่อกับชายกับเมืองที่อยู่ใกล้เคียงได้สะดวก จึงเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญของแหลมมลายูตอนเหนือ³⁶

เมืองสทิงพระมีสินค้าส่งออกที่สำคัญ ได้แก่ ของป่าและผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งมีมากในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น นอแรด เขากวาง งาช้าง รังนกนางแอ่น หูฉลาม เครื่องเทศ สหราชอาณาจักรที่ใช้ทำวุ้น เป็นต้น เมืองสทิงพระในยุคนี้ น่าจะอยู่ในการปกครองของศรีวิชัยจนเมื่อพุทธศตวรรษที่ 18 อำนาจของศรีวิชัยเริ่มเสื่อมลง อาณาจักรตามพรลิงค์หรือแคว้นนครศรีธรรมราชก็ขึ้นมาใช้อำนาจหรือดินแดนในแหลมมลายูแทน

ในสมัยอาณาจักรตามพรลิงค์นั้นใช้การปกครองแบบเมืองบริวาร มีบันทึกว่าตามพรลิงค์มีเมืองขึ้นในบริวาร 12 เมือง จัดตั้งเป็นเมือง 12 นักษัตริย์ ในยุคสมัยนี้เองกษัตริย์ตามพรลิงค์พระองค์หนึ่งพระนามว่า “จันทรภาณุ” ทรงมีความสัมพันธ์กับเมืองลังกา ทั้งในฐานะความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับกษัตริย์ลังกา ฐานะคู่สงครามโดยตามพรลิงค์ยกทัพไปรบกับเมืองลังกา การติดต่อสัมพันธ์กับลังกาในช่วงนี้เองที่สันนิษฐานว่าตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชได้นำเอาพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทอย่างลังกา เข้ามาในดินแดนแถบนี้ และเผยแพร่ขึ้นไปจนถึงสุโขทัย คาดว่าในช่วงนี้เองที่

³⁵ ชัยวุฒิ พิริยะกุล, *การศึกษาเพลานางเลือดชาวฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ปรินิพนธ์ ศศ.ม.สงขลา* (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2538), 93

³⁶ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา*, 51

อิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทส่งผลต่อความเชื่อ โลกทัศน์ ตลอดจนศิลปะและประเพณี
ของดินแดนบริเวณคาบสมุทรสทิงพระซึ่งเป็นอาณานิคมของตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชไปด้วย

อารี รั้งสิโยภุชณ์³⁷ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์เมืองสงขลา กล่าวว่า
...คนเมืองสทิงพระในเวลานั้นมีความทะนงในความเป็น “คนแผ่นดินบก” คือมีความ
ภาคภูมิใจในอารยธรรมถิ่นฐานของตนเอง เพราะว่าเขาเป็นเมืองมาก่อนเพื่อน ก่อน
พื้นที่อื่นในกลุ่มทะเลสาบนี้ คำว่า “แผ่นดินบก” นั้นก็คือส่วนของแทนทาลัม ที่เป็น
คาบสมุทรสงขลาในปัจจุบัน คนนอกเหนือจากนั้นเขาเรียกเป็นคนเหนือหมด คนเหนือ
ในความหมายสมัยนั้นคือพวกบาบาเรียน คือ ไม่เจริญ เป็นพวกหลังเขา คนสทิงพระจึง
มีความทะนงตัวว่าเขานั้นอยู่ในแหล่งที่มีอารยธรรมสูงกว่าที่อื่นทั้งหมด ตอนนั้นคน
บางส่วนในพื้นที่ก็ยังเรียกตนเองว่าเป็นคนบก. . .

ศรีสมร ศรีเบญจกลางกูร ได้อธิบายถึงแผ่นดินบกไว้ว่าเป็นแผ่นดินที่มีสภาพ
คล้ายเกาะ ทิศตะวันออกจรดอ่าวไทย ทิศตะวันตกจรดทะเลหลวง โดยมีปากช่องจากทะเลสาบออกสู่
อ่าวไทยทางทิศใต้ที่ปากน้ำสงขลา หรือที่เรียกว่า ปากอ่าวแหลมสน³⁸

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีการย้ายศูนย์กลางอำนาจการปกครองของเมือง
สทิงพระ จากบริเวณจะตังพระมาอยู่บริเวณวัดพะโคะ เมืองสทิงพระแห่งใหม่รุ่งเรืองมาได้ระยะหนึ่ง
จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ก็หมดความสำคัญลงและได้เกิดศูนย์กลางการปกครองท้องถิ่นแห่งใหม่
ในบริเวณดังกล่าว โดยเรียกเมืองใหม่นี้ว่า เมืองพัทลุง การเรียกชื่อเมืองนี้ปรากฏในหลายหลักฐาน
ด้วยกัน คือ เรียกว่าเมืองสทิงพระบ้าง เมืองพัทลุงบ้าง เมืองพัทลุงที่พะโคะเจริญรุ่งเรืองมากระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ 19 – 22³⁹

เมืองพัทลุงที่พะโคะ เป็นสมัยที่บ้านเมืองรุ่งเรืองด้วยพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท
ลัทธิลังกาวงศ์ โดยมีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์ฝ่ายลังกาชาติ (หนึ่งในสี่คณะสงฆ์
ประกอบด้วย คณะกาแก้ว คณะกาชาติ คณะการาม และคณะกาเดิม) ต่อมาในระหว่างพุทธศตวรรษ

³⁷ อารี รั้งสิโยภุชณ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ต.เขา
รูปช้าง อ.เมือง จ.สงขลา, 3 มกราคม 2558.

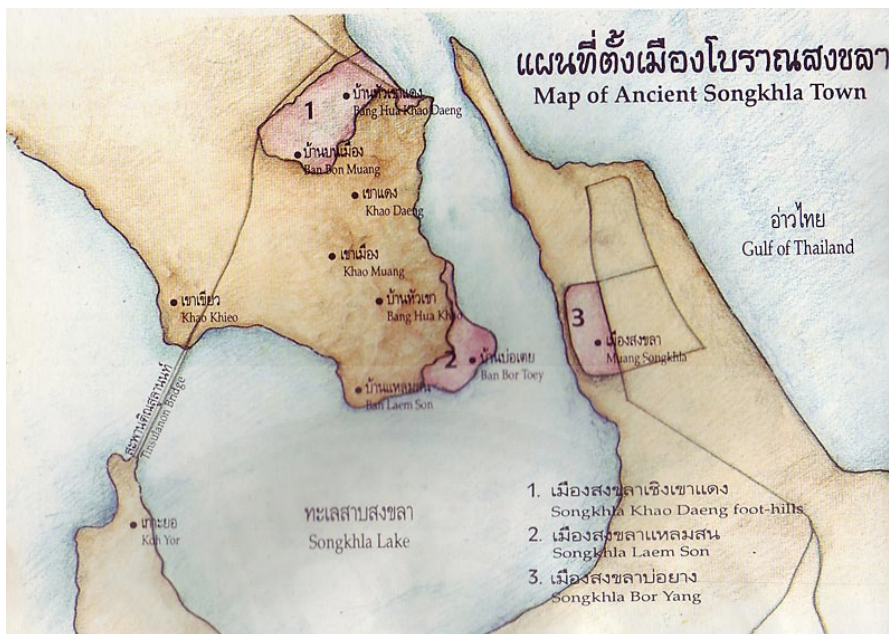
³⁸ ศรีสมร ศรีเบญจกลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา* (กรุงเทพฯ : หจก. ภาพพิมพ์,
2544), 24

³⁹ *เรื่องเดียวกัน*, 42

ที่ 20 – 22 เมืองพัทลุง (ที่พะโคะ) ได้ถูกโจรสลัดมลายูเข้าปล้นสดมภ์ และทำลายทรัพย์สินบ้านเมืองได้รับความเสียหายเป็นอันมาก จนต้องย้ายที่ตั้งชุมชนใหม่ จึงแบ่งออกเป็นสองทาง ทางหนึ่งยกไปตั้งเป็นชุมชนขนาดใหญ่บริเวณบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน กลายเป็นเมืองพัทลุงใหม่ และอีกส่วนอพยพลงมาทางทิศใต้และตั้งชุมชนบ้านเรือนในบริเวณหัวเขาแดง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในชัยภูมิที่ดีสามารถต้านทานการรุกรานของโจรสลัดและติดต่อค้าขายกับชุมชนภายนอกได้สะดวก และพัฒนารุ่งเรืองต่อมาจนกลายเป็นเมืองสงขลาในยุคแรกเริ่ม

3.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา

ในสมัยโบราณพื้นที่บริเวณเมืองสงขลาเป็นเพียงชุมชนประมงบนคาบสมุทรสทิงพระ ต่อมาพ่อค้าชาวตะวันตกใช้เป็นท่าเรือขนส่งสินค้า ชุมชนจึงขยายตัวเป็นเมืองที่สำคัญที่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ว่า “Singora” (ซิงกอร่า) โดยชื่อนี้สามารถสันนิษฐานได้หลายแบบ โดยข้อสันนิษฐานที่เด่นชัดที่สุดคือ เมืองสงขลาในสมัยก่อนมีชื่อว่า “สิงขร” เมื่อพ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามาจึงได้มีการเรียกตามสำเนียงฝรั่งและเพี้ยนมาเป็นสงขลาในปัจจุบัน เจ้าเมืองสงขลายุคแรกเป็นชาวมุสลิม ในสมัยต่อมาก็เป็นข้าราชการชาวไทยที่แต่งตั้งจากกรุงศรีอยุธยา และเป็นชาวจีนที่เข้ามาประกอบกิจการสัมปทานรังนกได้รับพระราชทานให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาตามลำดับ เมืองสงขลามีการย้ายที่ตั้งของเมืองหลายครั้ง ในตอนแรกตั้งเมืองอยู่ ณ บริเวณเขาแดง ในเขตอำเภอสิงหนครในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อเมืองสงขลาหัวเขาแดงถูกทำลายลงโดยกองทัพกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงได้ย้ายเมืองมาตั้งที่บ้านแหลมสนแต่ไม่รุ่งเรืองเหมือนสมัยเมืองสงขลาหัวเขาแดง จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนประสบปัญหาหลายประการ เช่น การขาดแคลนน้ำจืด สภาพทางภูมิศาสตร์ส่งผลให้ไม่สามารถขยายเมืองได้ จึงย้ายเมืองมาที่ตำบลบ่อยาง ซึ่งได้รับการพัฒนาจากรัฐบาลกลาง หน่วยงานในท้องถิ่น ตลอดจนประชาชนชาวสงขลาจนเจริญรุ่งเรืองมาจวบจนปัจจุบัน

ภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองสงขลาทั้ง 3 ยุค, ที่มา:

<http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=daynight&month=10-09-2009&group=7&gblog=10> เข้าถึงเมื่อ 10 มิ.ย. 58

3.2.1 เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

ชุมชนเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงน่าจะมามีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 เนื่องจากมีการพบสถูปอิฐขนาดใหญ่ซึ่งมีอายุไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 เมืองสงขลาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป ตามเอกสารพ่อค้าตะวันตกเรียก Singora/Singor (คาดว่าน่าจะเรียกว่าเมืองสิงขระ) ในจดหมายเหตุชาวอาหรับเรียก Singur/Singora (สิงกูรหรือสิงขรา) ส่วนคนพื้นเมืองออกเสียงว่า สิง-ซอน หรือ สิง-ขอ-ระ ที่แปลว่า จอม อันหมายถึง ที่สุดของยอดเขาหรือภูเขา ซึ่งสอดคล้องลักษณะที่ตั้งที่มีบางส่วนของที่ตั้งเป็นภูเขา ส่วนจารึกบนหลุมฝังศพสุลต่านสุลัยมานผู้ปกครองเมืองนี้เรียกเมืองนี้ในภาษามลายูว่า นคริมลายูสงโฆรา นอกจากนี้ ในพงศาวดารของไทยกล่าวถึงเมืองสงขลาช่วงนี้ไว้แต่เพียงว่า เป็นหนึ่งใน 16 เมืองพระยาประเทศราชที่ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้แก่ เมืองมะละกา เมืองชวา เมืองเกาะตะมาะ เมืองเกาะลำเลียง เมืองตะนาวศรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพิชัย เมืองทวาย เมืองสงขลา เมืองจันทบุรี เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิจิตร และเมืองนครสวรรค์

เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้นปรากฏในเอกสารของชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขาย เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถูกสถาปนาขึ้นโดยชาวอาหรับเชื้อสายเปอร์เซีย ในสำเนาจดหมายของนายแมร์แทน เฮาท์แมน ชาวดัตช์จากกรุงศรีอยุธยา ที่มีไปถึงนายเฮนดริค แจนเซน นายพาณิชย์คนที่ 1 ชาวดัตช์ที่ปัตตานีได้ออกชื่อเจ้าเมืองสงขลาขณะนั้นว่า “โมกุล”⁴⁰ แต่ในบันทึกของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ซึ่งเล่าเกี่ยวกับเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2165 ได้ออกเสียงเจ้าเมือง สงขลาว่า “ตะโตะโมกอลล์” ประมาณ พ.ศ. 2145 ตะโตะโมกอลล์ซึ่งเคยปกครองเมืองสาเลย์ เมืองลูกของเมืองจากร์ตา บนเกาะชวา (อินโดนีเซียในปัจจุบัน) ได้อพยพครอบครัว และบริวารหนีภัยจากการล่าอาณานิคม ลงเรือสำเภามาขึ้นฝั่งที่บริเวณบ้านหัวเขาแดง แขวงเมืองสงขลา เข้าใจว่าตระกูลนี้คงเคยเป็นตระกูลปกครองบ้านเมืองมาก่อน เมื่อเจอทำเลเหมาะสมหัวเขาแดง ตะโตะโมกอลล์ก็ได้นำบริวารขึ้นบก แล้วช่วยกันสร้างบ้านแปลงเมือง⁴¹ แต่บางแหล่งกล่าวถึง ตะโตะโมกอลล์ ว่าเป็นหัวหน้ากองเรือสลัด มีประสบการณ์การปล้นสดมภ์ทางเรือและนำกำลังเข้ายึดเมืองสงขลา⁴² และดัดแปลงบริเวณปากทางเข้าทะเลสาบสงขลาให้เป็นท่าจอดเรือขนาดใหญ่ ที่สามารถรับเรือสำเภาหรือเรือกำปั่นที่ประกอบธุรกิจการค้าทางทะเล แวะเข้าจอดเทียบท่าได้ มีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้านานาชาติหลายประเทศที่สำคัญคือ ชาวดัตช์ ชาวอังกฤษ และชาวฝรั่งเศส ทำให้เมืองสงขลากลายเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าแห่งหนึ่งอย่างรวดเร็ว โดยพ่อค้าชาวดัตช์เป็นชาติแรกที่เข้ามาทำการค้าขายและผูกขาดการค้ากับเมืองสงขลา ชื่อเสียงด้านการเป็นเมืองชุมทางคาบสมุทรของเมืองฝั่งหัวเขาแดงนี้โด่งดังไปจนถึงกรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 - 2153) จึงได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ตะโตะโมกอลล์เป็นข้าหลวงใหญ่ของพระเจ้ากรุงสยามประจำเมืองพัทลุงอยู่ที่หัวเขาแดง แขวงเมืองสงขลา

⁴⁰ กรมศิลปากร, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1,2* (พระนคร : ก้าวหน้า, 2513), 63 อ้างใน ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา* (กรุงเทพฯ : หจก. ภาพพิมพ์, 2544), 51

⁴¹ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, *ประวัติศาสตร์ ตระกูล สุลต่าน สุลัยมาน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530), 61 - 63

⁴² สกรรจ์ จันทรรัตน์ และสงบ ส่งเมือง, *การเริ่มต้นและการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองเก่าสงขลา*, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2534), 30.

หลังจากตะโตะโมกอลล์อัญกรรมราวปี พ.ศ. 2163⁴³ ผู้ปกครองเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงคนต่อมาคือ ท่านสุลัยมาน บุตรคนโตของ ตะโตะโมกอลล์ (นามบนหลุมฝังศพชาวบ้านเรียกมรุ่มหรือทวดมุ่ม) ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าจากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้สืบตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ต่อจากบิดา จนเมื่อปี พ.ศ. 2172 สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จสวรรคต สมเด็จพระเชษฐาธิราชพระราชโอรสองค์โตเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อมาได้ถูกเจ้าพระยาโกลาโหมสุริยวงศ์ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นสมุหกลาโหมก่อรัฐประหารได้สำเร็จโทษสมเด็จพระเชษฐาธิราชและยกสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ ซึ่งมีพระชนมายุ 9 พรรษา เป็นกษัตริย์แทน โดยที่ตนเองดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ทรงครองราชย์ได้ 36 วันก็ถูกเจ้าพระยาโกลาโหมสุริยวงศ์รัฐประหารอีกครั้ง หลังจากนั้นเจ้าพระยาโกลาโหมสุริยวงศ์ก็ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แม้ว่าหลักฐานที่ปรากฏบางชิ้นจะอ้างเหตุว่าเจ้าพระยาโกลาโหมสุริยวงศ์กระทำการรัฐประหารทั้งสองครั้งด้วยความจำเป็น แต่มีหลักฐานร่วมสมัยไม่น้อย อาทิ จดหมายเหตุวัน วลิตที่บันทึกถึงความทะเยอทะยานและความโหดเหี้ยมในการรัฐประหารคราวนี้ การรัฐประหารกษัตริย์ในราชวงศ์สุโขทัย 2 พระองค์ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ ส่งผลให้ให้เมืองใหญ่ ๆ หลายเมืองต่างพากันแข็งเมือง ซึ่งเมืองในแถบภาคใต้ ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองปัตตานี รวมทั้งเมืองสงขลาต่างก็แข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาด้วย เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อท่านสุลัยมาน และตะโตะโมกอลล์บิดาของท่าน การกระทำของปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงสร้างความไม่พอใจให้แก่ท่านสุลัยมานเป็นอย่างมาก

การ “แข็งเมือง” ของเมืองสงขลาในมัยนัยะที่น่าสนใจในมิติของระยะเวลา เนื่องจากเมืองสงขลาประกาศแข็งเมืองเมื่อราวเดือนมกราคม พ.ศ. 2185⁴⁴ นั้น หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองปราบดาภิเษกเมื่อปี พ.ศ. 2172 ไปแล้วถึง 13 ปี รวมถึงช้ากว่าเมืองปัตตานีที่รายาปัฐผู้ครองนครปัตตานีประกาศแข็งเมืองทันทีเมื่อปี พ.ศ. 2172 โดยกล่าวหาว่าพระเจ้าปราสาททองเป็นคนทรยศคดโกง เป็นกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในเอกสารชาวฮอลันดา และเจ้าพระยานครศรีธรรมราชประกาศแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2173 ด้วยเหตุผลเดียวกัน⁴⁵ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า

⁴³ อำพัน ณ พัทลุง, *ประวัติศาสตร์ ตระกูล สุลต่าน สุลัยมาน*, 78

⁴⁴ *เรื่องเดียวกัน*, 95

⁴⁵ *เรื่องเดียวกัน*, 84

การที่ท่านสุลัยมานมิได้ประกาศแข็งเมืองจากกรุงศรีอยุธยาในทันที เป็นเพราะว่าในขณะนั้นเมืองสงขลายังอ่อนกำลังในการป้องกันตนเอง ด้วยเกรงว่าไม่สามารถต้านทานการปราบปรามของกรุงศรีอยุธยาได้ อย่างไรก็ตามการไม่แข็งเมืองของสงขลานั้นก็เป็นการสร้างความไม่พอใจให้แก่เมืองปัตตานี และเมืองนครศรีธรรมราชอย่างยิ่งในฐานะที่แยกตัวออกจากแนวทางร่วมของเมืองในภูมิภาค รวมทั้งความขัดแย้งในการแย่งเส้นทางการค้าในภูมิภาคมานานก่อนหน้านี้เป็นสาเหตุสำคัญให้ปัตตานียกทัพมารุกรานสงขลาในปี พ.ศ.2173 และแม้ว่ากองทัพปัตตานีจะไม่สามารถตีเมืองสงขลาได้ แต่ก็สร้างความเสียหายไว้น้อย ทำให้ท่านสุลัยมานตระหนักถึงความสำคัญของการป้องกันตนเอง โดยได้เร่งสร้างป้อมค่ายขึ้นรอบเมืองสงขลาหัวเขาแดงจำนวน 13 ป้อม และจัดกองทัพที่เชี่ยวชาญการรบซึ่งอาจได้รับวิทยาการทางการสงครามมาจากชาวฮอลันดาที่มาติดต่อกับค้าขายด้วย⁴⁶

เมืองสงขลาสะสมกำลังและปรับปรุงป้อมค่ายกำแพงเมืองขึ้นใหม่ อาศัยช่วงที่เมืองนครศรีธรรมราชเกิดจลาจลจากการที่ทหารญี่ปุ่นปะทะกับชาวเมืองนครศรีธรรมราชอันเนื่องมาจากสาเหตุการเสียชีวิตของออกญาเสนาภิมุข (ยามาตะ นางามาสะ) ประกาศแข็งเมืองตั้งเมืองสงขลาเป็น “รัฐสุลต่าน” (Sultanate State) ท่านสุลัยมาน ประกาศตนเป็นพระเจ้าสงขลาที่ 1 คนทั่วไปเรียกว่า สุลต่านสุลัยมาน เมื่อราวเดือนมกราคม พ.ศ. 2185⁴⁷

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาปราบปรามเหตุจลาจลในเมืองนครศรีธรรมราชสงบลงในปี พ.ศ. 2191 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ออกญาเซเบอร์ติบัน (Oja Zebertiban) ซึ่งมีผู้แปลว่าน่าจะหมายถึงออกญาสมบัติบาล นำกองทัพอาสาสมัครเดินทางออกสู่ทะเลมุ่งหน้าไปสมทบกับกองทัพของนครศรีธรรมราช แล้วร่วมกันบุกโจมตีเมืองสงขลาที่หัวเขาแดง ทั้งนี้กองทัพกรุงศรีอยุธยาได้ขอกำลังช่วยเหลือจากกองเรือของฮอลันดา แต่กองเรือของฮอลันดาปฏิเสธที่จะเข้าร่วมยุทธการในครั้งนี้ ผลปรากฏว่า กองทัพผสมของกรุงศรีอยุธยาและนครศรีธรรมราชพ่ายแพ้แก่เมืองสงขลาหัวเขาแดงกลับไป แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งเมืองสงขลาและนโยบายในการสร้างป้อมปืน หอรบต่าง ๆ เพื่อการป้องกันรักษาเมืองและขับไล่ผู้มารุกรานได้

ในอีก 7 ปีต่อมา ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2198 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้มีพระบรมราชโองการสั่งให้กองทัพกรุงศรีอยุธยาทั้งทางบกและทางเรือมาโจมตีเมืองสงขลาซ้ำอีก แต่ไม่อาจโจมตีเมืองสงขลาให้แตกได้ และแม้ทัพเรือผู้นำทัพในครั้งนั้นได้หลบหนีไปเนื่องจากเกิดพายุ

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 89

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, 95

เกรงพระราชภัยที่ตนเองนำทัพมาพ่ายแพ้เมืองสงขลา เรื่องนี้ปรากฏในรายงานของสภาหอการค้าของฮอลันดาที่ปัตตาเวียซึ่งส่งไปรายงานยังบริษัทแม่ที่กรุงอัมสเตอร์ดัมให้ทราบรายละเอียดดังกล่าว⁴⁸

ในสมัยที่สงขลาประกาศตนเป็นเอกราชภายใต้การปกครองของสุลต่านสุลัยมาน เมืองสงขลามีความเจริญรุ่งเรืองในหลายด้าน อาทิ

ด้านการปกครอง ในสมัยสุลต่านสุลัยมาน สงขลาปกครองแบบรัฐสุลต่าน (Sultanate State) ของราชวงศ์ออตโตมาน ซึ่งการปกครองแบบนี้ได้แพร่เข้าสู่เกาะสุมาตรา เกาะชวา และสุลต่านต่าง ๆ ปลายแหลมมลายู สุลต่านสุลัยมานนับถือศาสนาอิสลาม นิกายสุนหนี่ จึงดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี สำหรับน้องชายของสุลต่านสุลัยมานมีปรากฏหลักฐานว่าชื่อ ฟารีซี ได้ปกครองเมืองพัทลุงในสมัยนี้ ส่วนบุตรชาย 3 คนของสุลต่านสุลัยมาน คือ มุस्ताฟา ฮุสเซน และฮัสซัน ได้ดำรงตำแหน่งสูงทางด้านกองทัพเรือ ผู้บัญชาการป้อม และตำแหน่งการปกครองอื่น ๆ ในระบอบการปกครองสุลต่าน⁴⁹

ด้านเศรษฐกิจ สุลต่านสุลัยมานได้ปรับปรุงท่าเรือให้ทันสมัย โดยจัดที่สำหรับจอดเรือขนาดใหญ่ไว้ด้านหลังของหัวเขาแดงด้านในทะเลสาบ เพราะมีภูมิประเทศที่สามารถกั้นลมพายุที่มาจากทางทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงเหนือได้ เรือสำเภชาติใดที่ต้องการจอดเทียบท่าหัวเขาแดงด้านใน ต้องแจ้งให้สัญญาณต่อยามที่อยู่บนหัวเขาแดงทราบก่อน จึงแล่นเรือผ่านหัวเขาแดงเข้าสู่ปากน้ำทะเลสาบสงขลา แล้วขีดขวาเพื่อเข้าจอดเทียบท่าด้านหลังหัวเขาแดง⁵⁰ จากความเจริญด้านการค้า ทำให้สงขลาเป็นตลาดสินค้าที่คึกคักแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ สุลต่านสุลัยมานจึงได้ผลิตเงินตราของเมืองสงขลาออกมาใช้เอง โดยมีลักษณะเป็นเบี้ยตะกั่ว มีลักษณะเป็นรูปกลมตรงกลางคล้ายเงินอียิปต์ มีขนาดแตกต่างกัน 6 ชนิด แต่ละชนิดมีลักษณะเหมือนกัน คือ ด้านหัว มีอักษรไทยข้างบนว่า “สง” ข้างล่างว่า “ขลา” เขียนแยกกันข้างละพยางค์ และมีอักษรยาวี 2 คำ เขียนอยู่คนละข้าง ซ้ายและขวาวว่า “นะครี” กับ “ชิงกอร์” แปลว่า นครสงขลา ส่วนด้านก้อย มีอักษรจีน 5 ตัวต่างกันแต่เพียงขนาดและปีศักราช สำหรับอัฐและเงินบาทในสมัยต่อมาก็ใช้ได้แต่ไม่ค่อยจะมีใช้ ต่างจากเงิน

⁴⁸ ชัยวุฒิ พิชะกุล, โบราณวิทยาเมืองพัทลุง (พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2514), 243 อ้างใน อำพัน ณ พัทลุง, *ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2530), 105

⁴⁹ อำพัน ณ พัทลุง, *ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน*, 102 - 103

⁵⁰ ศรีสมร ศรีเบญจพลาญกุล, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 55

เหรียญแม็กซิกัน (หรือเงินสเปน) เงินเหรียญตราถนง ตราชู และตราหนังสือเงิน ตลอดจนเบี้ยตะกั่ว ที่ใช้กันแพร่หลายในเมืองสงขลามาดั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง การผลิตเหรียญเมืองสงขลารุ่นแรก สันนิษฐานกันว่าน่าจะเริ่มขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองด้านการค้า ของเมืองสงขลาได้เป็นอย่างดี⁵¹

ในด้านการพัฒนาบ้านเมืองนั้น ได้เริ่มกระทำมาตั้งแต่สมัยตะโตะโมกอลล์ และมาพัฒนาเพิ่มเติมในสมัยสุลต่านสุลัยมาน อาทิ การขุดคูเมือง การสร้างกำแพงเมือง ตลอดจน สร้างป้อมปราการรอบเมือง ซึ่งจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี และบันทึกประวัติศาสตร์ บางแหล่งระบุว่า มี 13 ป้อม และบางแหล่งระบุว่า มี 18 ป้อม อย่างไรก็ตามเมืองพิจารณาจากแผนที่ ซึ่งวิศวกรชาวฝรั่งเศสชื่อ ลามา ได้แสดงแผนที่ของเมืองสงขลาหัวเขาแดงในปี พ.ศ. 2230 ตรงกับ ปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แสดงให้เห็นแนวกำแพงเมือง คูเมือง และป้อมปราการ 18 ป้อม ตามหลัก “การาสาวัตถิ” หรือเมืองป้อมปราการ อย่างคติการสร้างเมืองอย่างอินเดีย และติดตั้ง ปืนใหญ่ตามป้อมเหล่านั้น ซึ่งเป็นปืนใหญ่ที่สุลต่านสุลัยมานติดต่อขอซื้อจากพ่อค้าชาวฮอลันดาและ อังกฤษ และยังมีท่าเรือเสรี “ฟรีพอร์ต” ปรากฏในหลักฐานนี้ด้วย⁵²

สำหรับด้านการพัฒนากองทัพนั้น หลังจากสงครามกับเมืองปัตตานีในปี พ.ศ. 2173 แล้ว สุลต่านสุลัยมานได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการมีกำลังทหารที่เข้มแข็งและการพัฒนา ยุทธโศภณกรรมรวมถึงบ้านเมืองเพื่อป้องกันผู้รุกราน เห็นได้จากหลักฐานที่ มร.ยอร์จ เดวิส และ มร.จอห์น ปอร์ทแมน พนักงานบริษัทบริษัทยินดีเยศววันออกของฮอลันดาในสมัยนั้นได้รายงานสภาพ เมืองสงขลากลับไปยังบริษัทราวปี พ.ศ. 2185 ว่า

... ไพรพลของเมืองสงขลามิพละกำลังกำยำล่ำสัน ได้กับการฝึกให้ชำนาญการรบและ ยุทธวิธี ตลอดจนคุ้นเคยกับการใช้ปืนไฟมาก่อน ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก ซึ่งก็ไม่น่า ประหลาดใจอะไร เพราะในยุคสมัยเดียวกันนั้นพวกมักกะสัน (Makassar) ในชวา ก็กระทบไหล่คบค้า กระทั่งปะทะต่อสู้รบพุ่งกับพวกฮอลันดาอยู่แล้วประจำ ย่อมจะ

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 65

⁵² เรื่องเดียวกัน, 61

ถ่ายทอดเทคโนโลยีการทำสงครามมาด้วย โดยเฉพาะการรบป้องกันพื้นที่โดยอาศัยป้อมค่ายและปืนใหญ่ แบบเดียวกับที่พวกฮอลันดานิยมใช้เป็นพิเศษในยุคนั้น. . .⁵³

แสดงให้เห็นว่าไพร่พลที่มีหน้าที่ในการป้องกันเมืองสงขลานั้นมีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและทักษะในการรบโดยเฉพาะการรบเพื่อการป้องกันและตั้งรับในพื้นที่ของตนเองโดยอาศัยป้อมค่ายและปืนไฟทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก ตามอย่างวิทยาการที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากฮอลันดาเป็นสำคัญ

เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยาตลอดสมัยของพระเจ้าปราสาททอง เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นครองราชย์ต่อ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงก็ยังคงแข็งเมือง จนเมื่อพระเจ้าสงขลาสุลต่านสุลัยมานสิ้นพระชนม์ราว พ.ศ. 2211 มุस्ताฟาบุตรชายได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อ ในปี พ.ศ. 2223 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ส่งออกญารามเดโชเป็นแม่ทัพนำกองทัพเรือลงมาปราบปรามเมืองสงขลา และสามารถจับตัวสุลต่านมุस्ताฟาเจ้าเมืองไว้ได้ พร้อมด้วยอนุชาอีก 2 องค์ คือ ฮุสเซน และฮัสซัน สาเหตุสำคัญมาจากการที่ผู้รักษาป้อมเมืองสงขลาถูกเกลี้ยกล่อมให้แปรพักตร์ ดังปรากฏในหลักฐานในจดหมายของมองซิเออร์ เวเรต์ พ่อค้าชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2230 หลังจากเมืองสงขลาแตกมาแล้วประมาณ 7 ปีว่า

. . . พระเจ้าเมืองสงขลา เป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่จนสิ้นพระชนม์ บุตรของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ได้ครอบครองเมืองสงขลาต่อไป ครั้งเมื่อ 6 ปีล่วงมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งกองทัพเรือซึ่งมีเรือรบเป็นอันมาก ให้มาตีเมืองสงขลาอย่างสามารรถ และไทยได้จับตัวไปได้ก็โดยที่ผู้รักษาป้อมนี้เอาใจออกห่างจากนายของตนแล้ว ไทยจึงได้เข้าในป้อมแล้วเอาดอกไม้เพลิงเข้าไปในเมือง เพลิงได้ติดลุกลามไหม้วังของพระเจ้าเมืองสงขลา จนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดซุลมุนกันในเมือง ช่วยกันดับเพลิงนั้น ไทยก็ได้ยกทัพเข้าไป

⁵³ ม.ล.ชัยนิมิตร นวรัตน์, “ยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส”. *ศิลปวัฒนธรรม*. 8, 4 (กุมภาพันธ์ 2530), 57 อ้างใน ศรีสมร ศรีเบญจพลาญกุล, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา* (กรุงเทพฯ : หจก. ภาพพิมพ์ , 2544), 55

ในเมืองใต้ ไทยจึงได้ทำลายป้อม คู ประตูหอรบและบ้านเรือนจนเหลือแต่แผ่นดิน เพราะเกรงจะมีคนอื่นมาตั้งมั่นคิดกบฏอีก. . .⁵⁴

หลังจากถูกยึดเมืองใต้ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงได้ถูกทำลายลง แล้วกวาดต้อนชาวสงขลาและบุตรหลานของสุลต่านรวมถึงข้าทาสบริวารไปไว้ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในปัจจุบัน ทำให้หมู่บ้านดังกล่าวถูกเรียกว่าบ้านสงขลา อีกส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนไปที่กรุงศรีอยุธยา โดยชาวสงขลาเหล่านี้ได้สืบเชื้อสายเป็นเจ้าของไชยาและเจ้าเมืองพัทลุงในเวลาต่อมา นอกจากนี้ประชาชนชาวสงขลาส่วนใหญ่ได้ย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณฝั่งแหลมสนในบริเวณปากเขาอีกด้านหนึ่ง บริเวณนี้ได้พัฒนาต่อมาเป็นเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน อย่างไรก็ตามทายาทของสุลต่านสุลัยมานทั้งสามก็ได้รับราชการในแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงแผ่นดินรัตนโกสินทร์ โดยมุสตาฟาอดีตสุลต่านเมืองสงขลาหัวเขาแดงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระยาศรีวิไชยสงคราม เจ้าเมืองไชยา ฮุสเซนเป็นพระศรีราชสงคราม ปลัดเมืองไชยา และฮัสซันเป็นพระยาราชนางช้าง แม่ทัพเรือแห่งกรุงศรีอยุธยา และมีสายสกุลสืบต่อมาจนปัจจุบัน อาทิ ณ พัทลุง ศิริธร ณ พัทลุง สุนคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ศิริสัมพันธ์ ชลาชนเดชะ ศรีวรชาน ยงใจยุทธ เป็นต้น

เมืองสงขลาหัวเขาแดงได้ทิ้งมรดกวัฒนธรรมหลายประการไว้ อาทิ โบราณสถาน อย่างป้อมปืนและกำแพงเมือง โบราณวัตถุอย่างเงินตราเมืองสงขลา ความเคารพศรัทธาและความภาคภูมิใจในผู้ปกครองที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะสุลต่านสุลัยมาน

3.2.2 เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน

หลังจากที่เมืองสงขลาที่หัวเขาแดงถูกทำลายลงแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชดำริยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส เนื่องจากก่อนหน้านี้เมืองสงขลาได้รับความสนใจจากประเทศตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศสอยู่มาก และจะได้ส่งเสริมให้ชาวฝรั่งเศสเข้ามาสร้างและพัฒนาเมืองสงขลาขึ้นมาเพื่อกลับมาเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่ ซึ่งได้รับความสนใจจากบรรดาพ่อค้าและบาทหลวง แต่พระราชดำริดังกล่าวก็เป็นอันยกเลิกไป เนื่องจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 กษัตริย์ฝรั่งเศสในขณะนั้น ไม่เห็นด้วยที่จะให้ทหารและชาวฝรั่งเศสไปประจำอยู่ที่เมืองสงขลา แต่ประสงค์ที่จะให้ไปตั้งอยู่ที่ตำบลบางกอก (ปัจจุบันคือฝั่งธนบุรี ของกรุงเทพมหานคร) มากกว่า ดังปรากฏหลักฐานที่

⁵⁴ สงบ ส่งเมือง, *การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ 2310 – 2444* (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2522), 41

เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ มีไปถึงมองซิเออร์ เลอมาควิส เดอเซนเนล เสนาบดีคนสำคัญของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2230 ว่า

. . . ในเรื่องเกี่ยวกับเมืองสงขลานั้น ขอท่านบารด์หลวงตาซาร์ตอย่าได้ลืมว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงมีรับสั่งไว้กับราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามว่า จะไม่ทรงยอมที่จะส่งกองทหารไปยังประเทศสยาม สำหรับไปตั้งในเมืองที่ได้ทำลายลงไปแล้วและไม่เชื่อว่าเป็นเมือง ทั้งที่มีท่าเรืออันใช้ไม่ได้ด้วย แต่จะทรงยอมส่งกองทหารให้ไปอยู่ที่ตำบลบางกอกแห่งเดียวเท่านั้น. . .⁵⁵

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมืองสงขลาเป็นเมืองที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากรัฐบาลกลางมากเท่าใดนัก โดยเฉพาะเมื่อเจ้าพระยารามเดโซ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ก่อกบฏต่อสมเด็จพระเพทราชาในปี พ.ศ. 2230 – 2233 ส่งผลให้เมืองนครศรีธรรมราชถูกกรุงศรีอยุธยาปราบปรามอย่างรุนแรง เมืองสงขลาในฐานะหัวเมืองที่ขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในระยะนี้ก็ได้รับผลกระทบไปด้วย ส่งผลให้หัวเมืองทางภาคใต้อ่อนแอ ไร้กำลังป้องกันตนเองเท่าที่ควร จนรัฐบาลของกรุงศรีอยุธยาได้หันกลับไปใช้การเมืองวัดเพื่อปกป้องประชาชนและพระพุทธศาสนา จากภัยคุกคามของโจรสลัดและพวกมาเลย์อีกครั้งหนึ่ง โดยในปี พ.ศ. 2242 รัชสมัยสมเด็จพระเพทราชาได้ทำพิธีพระบรมราชาธิศเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในหัวเมืองสงขลา และเมืองพัทลุงประมาณ 45 วัด ไปขึ้นกับวัดเขียน วัดสทัง เมืองพัทลุงฝั่งตะวันตกที่บางแก้ว โดยให้พระครูอินทเมธาธิ เจ้าคณะป่าแก้ว หัวเมืองพัทลุง เป็นผู้ควบคุมดูแลทั้งหมด⁵⁶ ต่อมากรุงศรีอยุธยาได้โอนเมืองสงขลาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นหัวเมืองเอกเพียงแห่งเดียวของภาคใต้ เจ้าเมืองสงขลาเป็นคนไทยที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลกลางมาปกครอง มีราชทินนามว่า พระยาวิไชยศิริ พระยาวิไชยศิริไม่ถนัดด้านการค้า ส่งผลให้เมืองสงขลาฝั่งแหลมสนไม่เจริญเท่าที่ควร การค้าซบเซา⁵⁷

⁵⁵ ศึกษาภรณ์พานิชย์, *ประชุมพงศาวดาร เล่ม 26* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2511), 143 อ้างใน สงบ ส่งเมือง, *การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ 2310 – 2444* (สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2522), 41

⁵⁶ สงบ ส่งเมือง, *การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ 2310 – 2444*, 45

⁵⁷ ศรีสมร ศรีเบญจกลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 88

เมืองสงขลาในช่วงปลายสมัยอยุธยาไม่เจริญเท่าที่ควร เนื่องจากกรุงศรีอยุธยา ลดบทบาทเมืองสงขลาเป็นเพียงหัวเมืองขึ้นตรงต่อเมืองพัทลุงและเมืองนครศรีธรรมราชตามลำดับ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงครั้งที่ 2 ทางหัวเมืองปักษ์ใต้ก็เริ่มตั้งตัวเป็นอิสระ โดยพระปลัด (หนู) ผู้รักษาการเมือง นครศรีธรรมราชได้ตั้งตัวเป็นเจ้านครศรีธรรมราชประกาศตนเป็นชุมชนอิสระ ซึ่งได้ปกครองหัวเมือง บริเวณปักษ์ใต้ทั้งหมดรวมถึงเมืองสงขลาด้วย เจ้านครตั้งนายวิเถียนเป็นหลวงสงขลาดูแลเมือง สงขลา ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2312 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกทัพมาปราบชุมนุมเจ้านครได้สำเร็จแล้วได้ มีตั้งชาวเมืองสงขลาคนหนึ่งชื่อ โยม เป็นพระสงขลา เจ้าเมืองสงขลา ในคราวเดียวกันนั่นเอง มีชาวจีนคนหนึ่งชื่อ นายเหยียง แซ่เฮา ชาวจีนซึ่งอพยพมาจากเมืองเจียงจิงหู มณฑลยูนนาน ได้เสนอ บัญชีทรัพย์สินและบริวารของตนเพื่อแลกกับสัมปทานผูกขาดธุรกิจรังนกบนเกาะสี่เกาะห้าใน ทะเลสาบสงขลา จึงได้รับการพิจารณาแต่งตั้งให้ นายเหยียง แซ่เฮา เป็นหลวงอินทรีสมบัติ นายอาการรังนกเกาะสี่เกาะห้า ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2317 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เห็นว่าพระสงขลา (โยม) หย่อนความสามารถในราชการ จึงเรียกตัวเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี และได้โปรดเกล้าฯให้หลวง อินทรีสมบัติต่อมาเป็นหลวงสุวรรณสมบัติขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน และยกเมืองสงขลาให้ขึ้นกับเมือง นครศรีธรรมราชซึ่งปกครองโดยพระเจ้าหลานเธอเจ้านราสุริยวงศ์ พระญาติใกล้ชิดของสมเด็จพระเจ้า กรุงธนบุรีที่มาครองเมืองนครศรีธรรมราช รับมอบการปกครองหัวเมืองภาคใต้ตั้งแต่ชุมพรจนถึงหัว เมืองมลายู แทนเจ้านครฯ (หนู) ซึ่งโปรดให้เข้าไปรับราชการในกรุงธนบุรี ต่อมาเมื่อเจ้านราสุริยวงศ์ถึง แก่พิราลัย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้เจ้านคร (หนู) กลับมาปกครองเมืองนครศรีธรรมราชอีก ครั้ง ต่อมาเนื่องจากเมืองสงขลามิไบบอกไปยังกรุงธนบุรี เรื่องเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชให้กรมการ ออกมากวาดต้อนเอาหญิงทอหูกและบุตรสาวชาวราษฎรเมืองสงขลาพาไปเมืองนครศรีธรรมราชหลาย สิบลคน มีผลให้หลวงสุวรรณศรีสมบัติ (เหยียง) ไม่พอใจ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้เมืองสงขลา ยกขึ้นเป็นเมืองตรี และหลวงสุวรรณศรีสมบัติ (เหยียง) ได้เลื่อนยศเป็นพระยาสุวรรณศรีศรีสมบัติ โอนมาขึ้นตรงกับกรุงธนบุรีเมื่อ พ.ศ.2320 จนสิ้นแผ่นดินกรุงธนบุรี

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯให้ปลดพระยาสงขลา (เหยียง) ในปี พ.ศ.2327 เนื่องจากพระยาสงขลา (เหยียง) มีความสนิทสนมกับพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นพิเศษ และมีเหตุผลอื่นประกอบคือ พระยาสงขลา (เหยียง) ได้ปฏิบัติหน้าที่บกพร่องหลายประการ และได้แต่งตั้งหลวงสุวรรณศรีสมบัติ (บุญห่วย) บุตรของ พระยาสงขลา (เหยียง) เป็นพระยาสุวรรณศรีสมบัติ เจ้าเมืองสงขลาคนที่สองต่อจากบิดา และให้เมือง

สงขลาไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม รวมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ปลดเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ออกจากตำแหน่งและแต่งตั้งให้เจ้าพัฒน์ บุตรเขยเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกำกับดูแลเมืองสงขลาระหว่าง พ.ศ. 2327 – 2334 ตามคำกราบบังคมทูลของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่กล่าวว่า เจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญห่วย) รักใคร่กันดี⁵⁸

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระบรมราชโองบายที่จะเพิ่มอำนาจเมืองสงขลาเพื่อให้คานอำนาจกับเมืองนครศรีธรรมราชที่มีอำนาจตลอดแหลมมลายูมาแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เห็นได้จากกรณีพระยาสงขลา (บุญห่วย) มีความสามารถปราบกบฏเมืองปัตตานีได้ในปี พ.ศ. 2334 จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาแยกจากเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และโปรดให้เลื่อนพระยาสงขลา (บุญห่วย) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาอินทศิริมบัติ เจ้าเมืองสงขลาเริ่มเป็นที่โปรดปรานและมีอำนาจมากขึ้น ได้ปกครองเมืองปัตตานี เมืองไทรบุรี และเมืองตรังแทนเมืองนครศรีธรรมราช และต่อมาได้โอนเมืองตรังซึ่งอยู่ใต้ปกครองของนครศรีธรรมราชมาอยู่ใต้ควบคุมอีก นอกจากนี้เจ้าพระยาสงขลา (บุญห่วย) ยังมีความสามารถในการค้าขายและส่งผลประโยชน์ให้แก่กรุงเทพฯ อย่างมาก เช่น อากรรังนกซึ่งให้ผลประโยชน์ถึงปีละห้าสิบลองชั่ง ตลอดจนช่วยอาการจากดีบุกและอื่น ๆ จากดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของสงขลา ทำให้เมืองสงขลาเป็นที่โปรดปรานของรัฐบาลยิ่งขึ้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อเจ้าพระยาสงขลา (บุญห่วย) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2355 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระวิเศษสุนทร (เถียนจิ่ง) ซึ่งเป็นหลานลุงของเจ้าพระยาอินทศิริมบัติ (บุญห่วย) เป็นพระยาวิเศษภักดี ปกครองเมืองสงขลาต่อมาในสมัยพระยาสงขลา (เถียนจิ่ง) นี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้แยกปัตตานีเป็น 7 หัวเมือง ได้แก่ ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง รามัน ระแงะ สายบุรี และหนองจิก ขึ้นตรงต่อเมืองสงขลาเนื่องจากเมืองปัตตานีเป็นเมืองใหญ่และเจ้าเมืองไม่สามารถแก้ปัญหาบ้านเมืองตนเองได้ยามเกิดจลาจล เช่น การปราบปรามโจรผู้ร้าย อีกทั้งเมืองปัตตานีเป็นเมืองใหญ่มีความสำคัญมาแต่โบราณยามเมื่อเกิดการแข็งเมืองก่อความไม่สงบขึ้นเมื่อใดต้องใช้กำลังอย่างมากในการปราบปราม เหตุการณ์ที่ปัตตานีแข็งเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2334 ที่ต้องอาศัยทั้งกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชและเมือง

⁵⁸ ศรีสมร ศรีเบญจพลากร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 100

สงขลาจึงสามารถปราบลงได้ การแบ่งแยกเมืองปัตตานีออกเป็น 7 เมืองก็เพื่อสลายกำลังของเมืองปัตตานีได้ด้วย

นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้เมืองตรังกลับไปขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากทรงเห็นว่า ทั้งพระยาสิงห์และเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (พัฒน์) ที่ทะเลาะกันจนเป็นเหตุให้ยกเมืองตรังมาอยู่ให้ปกครองของเมืองสงขลา จากเดิมที่อยู่ใต้ปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชนั้น รวมถึงเจ้าพระยาสงขลา (บุญหุ้ย) ผู้ควบคุมเมืองตรังในสมัยก่อนหน้านั้น ได้ถึงแก่กรรมไปทั้งสิ้นแล้ว และเมืองนครศรีธรรมราชก็ขาดที่ตั้งกองกำลังฝั่งตะวันตกรวมทั้งเมืองตรังก็เคยขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชมาแต่เดิม ขณะที่ในปีเดียวกันก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แยกเมืองสตูลและเมืองละงูออกจากเมืองไทรบุรีมาขึ้นกับเมืองสงขลา เพื่อไม่ให้เมืองสงขลา รู้สึกว่าถูกลดอำนาจลง

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระยาสงขลา (เถียนจิ่ง) มีบทบาทน้อยกว่าเจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (น้อย) เนื่องจากเจ้าพระยานนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติใกล้ชิดกับราชสำนักและได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดี ประกอบกับพระยาสงขลาไม่ให้ความร่วมมือกับทางราชการในการสักเลก และแก้ไขปัญหามิติดพลาดหลายครั้ง ทางราชธานีจึงยอมรับความสามารถของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมากกว่าเจ้าเมืองสงขลาในระยะนี้⁵⁹

หลังจากพระยาสงขลา (เถียนจิ่ง) ถึงแก่กรรม พระสุนทรานุรักษ์ (เถียนเส็ง) รักษาการในตำแหน่งเจ้าเมืองสงขลาตั้งแต่ พ.ศ.2370 เป็นระยะเวลา 7 ปี ต่อมาจึงได้รับการโปรดเกล้าให้เป็นพระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทรวิสุทธิศักดิ์ตามหาพิชัยสงครามรามภักดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) นี้ มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ได้แก่ เมืองสงขลาได้ส่งกองทัพไปร่วมปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์เมื่อปี พ.ศ.2370 แต่ปรากฏว่าเมื่อไปถึงกรุงเทพฯ กบฏได้ถูกปราบลงแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ไพร่พลเมืองสงขลาไปสร้างป้อมที่เมืองสมุทรปราการเพื่อป้องกันข้าศึกที่อาจยกทัพมาทางเรือ ซึ่งในขณะนั้นกรุงเทพฯ มีความขัดแย้งกับญวนอยู่ ปัญหาเมืองสงขลาขาดแคลนข้าวในปี พ.ศ.2371 และ พ.ศ.2376 เนื่องจากสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวน ทำให้เกิดปัญหาในการเพาะปลูกข้าวในพื้นที่และประสบปัญหาขาดแคลนข้าว ซึ่งในครั้งแรกสามารถแก้ไขโดยที่ไพร่พลเมืองสงขลาช่วยกันทำงานหาทางแก้ไขปัญหาคาดแคลนข้าว ส่วนครั้งที่สองเกินกำลังที่เมืองสงขลาจะแก้ไขปัญหาคาด

⁵⁹ ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 107

เนื่องจากข้าวราคาแพงและมีจำนวนน้อยหาซื้อยากมาก พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) จึงเดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและขอพระราชทานซื้อข้าวจากฉางหลวง โดยทางกรุงเทพฯ ก็ขายให้ในราคาทุน

ในสมัยพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) เหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายการปกครองหัวเมืองมลายูและหัวเมืองในภาคใต้ที่สำคัญ คือ เมืองไทรบุรีได้ก่อกบฏขึ้นถึงสองครั้ง ในครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2373 เหตุการณ์ครั้งนี้เกี่ยวพันกับเมืองสงขลาเนื่องจากเจ้าเมืองมลายู 7 หัวเมือง ที่อยู่ภายใต้ปกครองของเมืองสงขลาได้ก่อกบฏตามเมืองไทรบุรี เนื่องจากเห็นว่าเมืองไทรบุรี ก่อกบฏสำเร็จ ยกเว้นเมืองยะหริ่งเพียงเมืองเดียวที่ไม่ได้ก่อกบฏ การปราบกบฏไทรบุรีและเจ็ดหัวเมืองในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนกำลังจากกรุงเทพฯ โดยพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่ทัพยกทัพเรือมาปราบปราม หลังจากปราบกบฏเสร็จพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ได้ยกทัพมาพักที่เมืองสงขลา และได้ก่อพระเจ็บบนเขาค่ายม่วงไว้องค์หนึ่ง ต่อมาชาวบ้านเรียกว่า “พระเจดีย์องค์ดำ” (เนื่องจากมีสีดำ)

ส่วนเหตุการณ์กบฏเมืองไทรบุรีครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ.2381 ฝ่ายกบฏเมืองไทรบุรีตีได้เมืองตรัง เมืองจะนะ และเมืองเทพา ในเขตหัวเมืองสงขลา และยังชักชวนให้พวกเจ็ดหัวเมืองเข้าร่วมกบฏด้วย ถึงขั้นยกทัพมาโจมตีเมืองสงขลา โดยตั้งทัพอยู่ที่บ้านปลักแรด (ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาในปัจจุบัน) ในศึกครั้งนี้สงขลาสามารถป้องกันเมืองได้เนื่องจากได้รับการช่วยเหลือจากกองทัพของกรุงเทพฯ ซึ่งนำโดยพระยาศรีพิพัฒน์ (หัต บุนนาค) เป็นแม่ทัพปราบกบฏ ส่วนทางเมืองนครศรีธรรมราชนั้นก็สามารถยกทัพไปตีเมืองไทรบุรีคืนมาได้ในปีเดียวกัน หลังจากพระยาศรีพิพัฒน์ (หัต บุนนาค) ได้ปราบกบฏเมืองไทรบุรีและเจ็ดหัวเมืองแล้วได้อยู่ช่วยราชการที่เมืองสงขลาเป็นเวลาปีเศษ ในระหว่างนี้ได้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่ง เรียกว่า “พระเจดีย์องค์ขาว” (เนื่องจากมีสีขาว)

จากเหตุการณ์กบฏเมืองไทรบุรีทั้งสองครั้ง ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาในการปกครองหัวเมืองมลายูและหัวเมืองในภาคใต้ เนื่องจากทรงเห็นว่าหัวเมืองประเทศราชอย่างไร้ไทรบุรีและเจ็ดหัวเมืองมักก่อกบฏและยากต่อการปราบปราม รวมทั้งเจ้าเมืองสงขลาและเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ประสานสามัคคี ช่วยกันปกครองบ้านเมือง กลับแตกสามัคคีจนเป็นภาระของทางราชธานีต้องส่งกองทัพมาปราบกบฏ

หลังการอสัญกรรมของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เจ้าเมืองผู้อิทธิพลอย่างสูงในภาคใต้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรับเปลี่ยนพระราโชบายในการปกครองเมืองประเทศราชมลายูและหัวเมืองในภาคใต้ โดย ประการแรกให้เจ้าเมืองที่มีเชื้อสายมุสลิมหรือที่เรียกว่า “พวกแขก” ปกครองกันเอง โดยทรงเห็นว่ากบฏเมืองไทรบุรีทั้งสองครั้งนั้นชาวเมืองให้การสนับสนุนผู้นำกบฏ คือ เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) เจ้าเมืองไทรบุรีคนเก่าเป็นอย่างดี จนพระยาไทรบุรี (แสง) เจ้าเมืองไทรบุรีคนใหม่ที่เป็นคนไทยซึ่งถูกแต่งตั้งจากส่วนกลางต้องหนีภพมาอยู่ที่พัทลุงทั้งสองครั้ง เห็นได้ว่าการให้ชาวไทยไปปกครองเมืองมุสลิมเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาด้านการปกครอง

ประการที่สองทรงดำเนินพระราโชบาย “แบ่งแยกแล้วปกครอง” เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงดำเนินการแยกเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองมาก่อนสำหรับเมืองไทรบุรีนั้น ในคราวแรกแบ่งออกเป็น 3 เมือง คือ ไทรบุรี ปะลิส และสตูล และในปี พ.ศ. 2382 จึงแยกออกเป็นเมืองกะบังกาสู่อีกเมืองหนึ่ง การแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็น 4 เมืองทำให้ไทรบุรีอ่อนกำลังลง และส่งผลให้นับแต่ปี พ.ศ. 2384 เหตุการณ์ทางภาคใต้และหัวเมืองมลายูก็สงบลง

สำหรับเมืองสตูลนั้นโปรดเกล้าให้มาขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ต่อมาพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ถวายรายงานขอให้ยกเมืองสตูลไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากเกิดปัญหาเรื่องเมืองสตูลละเลยการจัดส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้ทางราชธานีตามประเพณี เมืองสงขลาจึงต้องจัดทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองไปถวายกรุงเทพฯ แทนเมืองสตูลในฐานะผู้ควบคุมเมืองสตูล และกรณีพิพาทเรื่องเขตแดนระหว่างพระยาสตูลกับพระยาปะลิส เมื่อ พ.ศ. 2387 การยกเมืองสตูลกลับไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่งนี้ส่งผลให้สัมพันธ์ภาพระหว่างเจ้าเมืองสงขลาและเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชดีขึ้น

ในสมัยพระยาสงขลา (เถียนเส็ง) เจ้าเมืองสงขลาคนที่ 4 เมืองสงขลาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก แม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ประชากรของเมืองได้ขยายเพิ่มขึ้นส่วนสำคัญมาจากการอพยพเข้ามาของชาวจีนที่เข้ามาประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและหัตถกรรมบางชนิดที่เคยทำกันมาในประเทศจีน เช่น ทำอิฐและกระเบื้องแบบจีน หม้อ ไห โอ่ง เครื่องถมเครื่อง

กะไหล่ ทอผ้า เครื่องโลหะต่อเรือ ทำปลาแห้งและกุ้งแห้ง⁶⁰ จนพื้นที่บริเวณฝั่งแหลมสนเริ่มคับแคบ เนื่องจากมีที่ราบน้อยและมีภูเขาก้อนอยู่ และประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืด ผิดกับอีกฝั่งตรงข้าม ทะเลสาบบริเวณตำบลบ่ออย่างที่มีพื้นที่ราบกว้างขวางมีภูเขาน้อย ในปี พ.ศ. 2379 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (เถียนเส็ง) ไปตั้งเมืองสงขลาใหม่ที่บริเวณตำบลบ่ออย่าง อ. เมือง จ. สงขลา ในปัจจุบัน มีการสร้างป้อม กำแพงเมือง ประตูเมือง 10 ประตู ซึ่งแล้วเสร็จและมีการฝังหลักเมืองในปี พ.ศ. 2385

เห็นได้ว่าเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนแม้จะเริ่มต้นขึ้นด้วยการอพยพย้ายถิ่นจากเมืองสงขลาหัวเขาแดงและชุมชนดั้งเดิมบางส่วน และมีความสำคัญไม่มากนักด้วยเป็นเพียงหัวเมืองที่เจ้าเมืองถูกแต่งตั้งจากส่วนกลาง ต้องอยู่ในปกครองของเมืองพัทลุงบ้าง เมืองนครศรีธรรมราชบ้าง แต่นับจากสมัยธนบุรีเป็นต้นมา เมืองสงขลาภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองในตระกูล ณ สงขลา ก็เจริญรุ่งเรืองตามลำดับ เป็นหัวเมืองสำคัญที่ถูกยกฐานะให้มีความสำคัญทัดเทียมเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเมืองทั้งสองต่างสลับการมีบทบาทในพื้นที่ที่กันเสมอมา ขึ้นอยู่กับความสามารถของเจ้าเมืองและความสัมพันธ์กับราชธานีของเจ้าเมืองทั้งสองในแต่ละยุคสมัย

อำนาจทางการเมืองในช่วงเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนนี้แทบทั้งหมดตกอยู่ในหมู่เครือญาติตระกูล ณ สงขลา และแบ่งออกเป็น 2 สายที่สำคัญ คือ สายภรรยาแรกและสายภรรยาที่สองของพระยาสงขลา (เหยียง) นอกจากนี้อำนาจทางเศรษฐกิจก็อยู่ในกลุ่มตระกูล ณ สงขลา เป็นส่วนใหญ่ ทั้งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายในหัวเมืองสงขลาและในหัวเมืองบริวาร

วัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นในสมัยนี้โดยมากเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมจีนซึ่งเป็นวัฒนธรรมและความเชื่อหลักของชนชั้นปกครองในสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างเช่นไทยพุทธและไทยมุสลิมที่มีรากฐานในพื้นที่มาก่อนก็ยังคงถ่ายทอดมาไม่ขาดสายเพียงแต่เป็นวัฒนธรรมของ “ชาวเมือง” มากกว่าจะเป็นวัฒนธรรมของ “เจ้าเมือง” ที่ได้รับการสนับสนุนและอุปการะมากกว่า อย่างไรก็ตามเมืองสงขลาในสมัยนี้ก็ได้รับวัฒนธรรมจากราชธานีมาโดยผ่านระบบการปกครอง สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นหลายแห่ง มีแบบอย่างมาจากราชธานี เช่น พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี เป็นต้น

⁶⁰ สงบ ส่งเมือง, *การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ 2310 - 2444*, 169

3.2.3 เมืองสงขลาฝั่งบ่อทราย (เมืองสงขลาในปัจจุบัน)

เมืองสงขลาปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจากที่ย้ายเมืองมาตั้งที่ฝั่งบ่อทรายแล้วมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ทั้งจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในเมืองสงขลาเอง และจากเจ็ดหัวเมืองมลายูที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแล ในช่วงระยะเวลานี้เมืองสงขลาได้พัฒนาตามแนวนโยบายของรัฐบาลกลางหลายประการด้วยกัน อันส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างอำนาจ สภาพสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนรูปแบบวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ สงบ สงเมือง ได้สรุปนโยบายการพัฒนาเมืองสงขลาที่สำคัญโดยรัฐบาล ที่เริ่มตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 สืบเนื่องมาตลอดรัชกาลที่ 4 จนถึงช่วงต้นของรัชกาลที่ 5 นั้น มีหลายประการด้วยกันคือ

ประการแรก ปรับปรุงสัมพันธภาพระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองใกล้เคียง โดยเฉพาะเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองไทรบุรีเสียใหม่ โดยส่งเสริมให้หัวเมืองดังกล่าว มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเมืองสงขลา โดยเฉพาะเมืองพัทลุงที่เป็นแหล่งผลิตข้าวเลี้ยงเมืองสงขลา ในปี พ.ศ. 2382 โปรดให้ตั้งพระปลัดจ้อย เมืองพัทลุง ผู้มีความสนิทสนมกับพระสุนทรารักษ์ (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลา ขึ้นเป็นเจ้าเมืองพัทลุง พร้อมทั้งมีรับสั่งให้หัวเมืองทั้งสองช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ประการที่สอง โปรดให้ยกเมืองสตูล ซึ่งแยกออกมาจากเมืองไทรบุรี ขึ้นกับเมืองสงขลาในปี พ.ศ. 2384 เพื่อให้ส่งเสริมให้เมืองสงขลา มีเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตกเช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช จะทำให้เมืองสงขลาสามารถพัฒนาการค้าได้มากขึ้นกว่าเดิม

ประการที่สาม พัฒนาระบบป้องกันเมืองสงขลาให้มั่นคงยิ่งขึ้น ด้วยการสร้างกำแพงใหม่อย่างแข็งแรง สร้างป้อมปืนบริเวณปากน้ำที่แหลมทรายและที่ค่ายม่วง ตรงกันข้ามกับป้อมปากน้ำบนฝั่งตะวันตก พร้อมทั้งให้เมืองสงขลาต่อเรือกำปั่นขนาดใหญ่สำหรับลาดตระเวนโจรสลัดอีก 2 ลำ คือ กำปั่นวิเชียรคีรี และมณีกลอกสมุทร

ประการที่สี่ ส่งเสริมอุตสาหกรรมและหัตถกรรมในเมืองสงขลา เช่น การทำอิฐ และกระเบื้อง การทำเครื่องถม ทอผ้าชนิดต่าง ๆ ทำเครื่องปั้นดินเผา ทำเครื่องโลหะ ตลอดจนการทำประมง ทำปลาแห้ง กุ้งแห้ง และกะปิ รัฐบาลได้จัดซื้อและสั่งทำสินค้าบางชนิดเป็นประจำ เช่น กระเบื้อง เครื่องถม และผ้ายก เป็นต้น

ประการที่ห้า พัฒนาเส้นทางคมนาคมติดต่อทางบก จากเมืองสงขลาไปยังเมืองไทรบุรี เพื่อเปิดการติดต่อการค้าระหว่างเมืองทั้งสองและเกาะปีนัง หลังจากถูกปิดเป็นเวลานานกว่า 20 ปี ในสมัยเจ้าพระยานคร (น้อย)

ประการที่หก ปรับปรุงสัมพันธภาพของเมืองสงขลากับรัฐบาลกลาง ในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลากับรัฐบาลอยู่ในสภาพที่เรียกได้ว่า “มีนตึง” ทั้งนี้เพราะพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาที่มีความประพฤติเสียหายทั้งเรื่องส่วนตัวและทางราชการหลายเรื่อง เช่น ไม่สนับสนุนนโยบายขยายอำนาจลงไปทางหัวเมืองมลายูและมีส่วนรู้เห็นเป็นใจให้มีการลักลอบค้าฝิ่นในเมืองสงขลา เป็นต้น ทำให้รัฐบาลไม่พอใจ รัฐบาลจึงหันไปสนับสนุนบุคคลตระกูล ณ สงขลา ในสายภรรยาที่สองของพระยาสงขลา (เหยียง) ขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองสงขลาแทนสายภรรยาที่หนึ่ง ซึ่งมีอำนาจในเมืองสงขลามากกว่า 70 ปี เจ้าเมืองสงขลาคนใหม่คือเจ้าพระยาสงขลา (บุญสังข์) เป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรม และมีความใกล้ชิดกับทางราชสำนักมาอย่างยาวนานตั้งแต่ปี พ.ศ.2355 เช่นเดียวกับเจ้าเมืองสงขลาอีกท่านหนึ่ง คือ เจ้าพระยาสงขลา (เม่น) (พ.ศ.2407 – 2427) ซึ่งเคยรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ นานถึง 10 ปี ความสัมพันธ์ของเมืองสงขลากับรัฐบาลกลางในระยะนี้จึงมีความใกล้ชิดกันมาก

ประการที่เจ็ด โปรดให้ยกฐานะเกียรติยศและศักดิ์ศรีของเมืองสงขลาขึ้นใหม่อีกครั้ง กล่าวคือการเลื่อนบรรดาศักดิ์และศักดินาของเจ้าเมืองสงขลา จากพระยาขึ้นเป็นเจ้าพระยา ถูศักดินา 10,000 และให้เจ้าเมืองสงขลา มีอำนาจว่ากล่าวสิทธิขาดในราชการทั้งปวงตลอดแขวงเมืองสงขลา และเมืองในความควบคุมของเมืองสงขลา

ในสมัยนี้เมืองสงขลาได้รับเสด็จพระมหากษัตริย์หลายครั้ง ในปี พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับที่สงขลา ได้เสด็จทอดพระเนตรสถานที่ต่าง ๆ เช่น ตลาดเมืองสงขลา ป้อมเมืองสงขลา เขาเก้าเส้ง เขาเกาะยอ เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2409 พระองค์ทรงเสด็จมาที่สงขลาอีกครั้ง โดยทรงพระราชทานเงินเพื่อสร้างเจดีย์บนเขาตั้งกวนด้วย และต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จเมืองสงขลาถึง 10 ครั้ง แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญกับสถานะของเมืองสงขลา เนื่องจากในสมัยนั้นสยามต้องเผชิญกับภัยการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก โดยหัวเมืองทางภาคใต้ตลอดจนแหลมมลายูถูกการคุกคามอย่างหนักจากอังกฤษ

ภาพที่ 3.2 ภาพประชาชนเมืองสงขลาอรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หน้าประตูเมืองสงขลาแห่งหนึ่ง พ.ศ. 2448, ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ

เมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้รับการพัฒนาในระบบเก่า คือระบบไพร่หรือศักดินา ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมืองสงขลาได้พัฒนาขึ้นมา โดยเฉพาะการค้าแบบเสรี ซึ่งอยู่นอกเหนือจากการควบคุมของรัฐบาล โดยชาวจีนอพยพมีการลงทุนด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม พัฒนาด้านการคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองใกล้เคียงทำให้เมืองสงขลาเจริญขึ้นจากการพัฒนาของชาวจีนอพยพ รัฐบาลเริ่มยกเลิกการเกณฑ์แรงงานหันมาใช้วิธีการเก็บเงินแทน อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนในระยะนี้รุนแรงมาก เพราะเจ้าเมืองและกรรมการทั้งหมดเป็นชาวจีนอพยพ สิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่จึงมีลักษณะแบบจีน เช่น จวนเจ้าเมือง บ้านเรือนราษฎร โบสถ์ในวัดบางวัด ศาลหลักเมือง ตลอดจนชุมประตูเมือง ครั้งต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มแพร่เข้ามาทางปีนังและสิงคโปร์ สิ่งก่อสร้างในเมืองสงขลาเริ่มเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น เช่น ศาลาวิหารบนเขาตังกวน ศาลาโถงที่วัดมณีมาวาส ตลอดจนบ้านเรือนของประชาชนชาวสงขลา ก็เริ่มเป็นแบบจีนผสมตะวันตก ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นช่วงเวลาในเมืองสงขลาเจริญถึงขีดสุด ขณะเดียวกับที่เจ้าเมืองในตระกูล ณ สงขลาค่อย ๆ เสื่อมอำนาจ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาหัวเมืองสงขลา โดยการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.3 พัฒนาการเมืองสงขลาหลังการปฏิรูปการปกครอง – ปัจจุบัน

นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ นายเหยียง แซ่เฮา ต้นตระกูล ณ สงขลา เป็นหลวงอินทคีรีสมบัติ (เหยียง) ในคราวปราบชุมนุมนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2312 และเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาแทนพระสงขลา (โยม) ในปี พ.ศ. 2318 และสืบเชื้อสายมาจนมีคนในตระกูลได้เป็น เจ้าเมืองสงขลาถึง 8 คน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2318 – 2444 ส่งผลให้อำนาจทางการเมืองของเมืองสงขลาตกอยู่ในกลุ่มบุคคลของตระกูล ณ สงขลายาวนานกว่าศตวรรษ ภายใต้การปกครองของตระกูล ณ สงขลา เมืองสงขลามีความเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองส่งผลให้อำนาจของตระกูลเจ้าเมืองเสื่อมลง เกิดกลุ่มอำนาจใหม่ที่มีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเข้ามาแทนที่ ทั้งจากตัวแทนของรัฐบาลและทุนจีนอพยพในท้องถิ่น

3.3.1 เมืองสงขลาในยุคการปกครองรูปแบบมณฑลเทศาภิบาลจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ พระองค์ได้ปฏิรูปการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2435 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2439 ได้มีการประกาศตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้น และได้ลดบทบาทของพระยาวิเชียรคีรี (ชม) เจ้าเมืองสงขลาในขณะนั้นเป็นตำแหน่งจางวางกำกับราชการของเมืองสงขลา ทำให้พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นเจ้าเมืองสงขลาในตระกูล ณ สงขลา คนสุดท้ายหลังการปฏิรูปการปกครอง ซึ่งพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ก็ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ภายหลังจากโปรดเกล้าให้เป็นจางวางได้ 3 ปีเศษก็ถึงแก่กรรมด้วยโรคชราในปี พ.ศ. 2447

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกาศตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2439 และได้โปรดเกล้าให้ตั้งพระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงคนแรกของมณฑลนครศรีธรรมราช มีหน้าที่ปกครอง 10 เมือง ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา และบริเวณ 7 หัวเมือง ซึ่งชาวเมืองส่วนมากนับถือศาสนาอิสลาม ได้แก่ ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง ระแงะ สายบุรี และหนองจิก ตั้งที่บัญชาการมณฑลที่เมืองสงขลา⁶¹ สำหรับตำแหน่งเจ้าเมืองสงขลาโปรดให้พระยาศรีธรรมมาศกราช (เจริญ จารุจินดา) ออกมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสงขลาและเป็นปลัดมณฑลนครศรีธรรมราชอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย พระยาสุขุมนัยวินิตได้พัฒนามณฑลนครศรีธรรมราชในหลายด้าน ทั้งด้านการปกครอง ด้านการศาล ด้านเศรษฐกิจ

⁶¹ ศรีสมร เบญจพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 151

ด้านการคมนาคม และมณฑลนครศรีธรรมราชก็ได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องในสมัยต่อ ๆ มา ส่งผลต่อเมืองสงขลาโดยตรงทั้งในฐานะเมืองหนึ่งภายใต้มณฑลนครศรีธรรมราชและในฐานะเมืองที่ตั้งของที่บัญชาการมณฑล แสดงให้เห็นว่าสงขลาเป็นศูนย์กลางทางราชการภายใต้การปกครองของภูมิภาคนี้มานับตั้งแต่นั้นแล้ว

อรรถัย สัตยสันต์สกุล⁶² ได้แสดงทัศนะเรื่องชื่อมณฑลนครศรีธรรมราชและที่ตั้งของที่ว่า การของมณฑลไว้อย่างน่าสนใจว่า

... เป็นกุศโลบายที่แยบยลของรัชกาลที่ 5 ที่หาทางถ่วงดุลการแสดงอำนาจของหัวเมืองใหญ่ในปักษ์ใต้ทั้ง 2 แห่ง คือเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลา โดยให้ชื่อมณฑลว่า นครศรีธรรมราช แต่ให้ตั้งที่ว่าการที่เมืองสงขลา เพราะเมืองทั้งสองนี้เป็นคู่แข่งกันมาช้านาน อาจเกิดความรู้สึกว่าไม่เท่าเทียมกันได้หากเมืองใดได้รับการยกย่องมากกว่า. . .

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลภาค เมืองสงขลาในฐานะที่อยู่ภายใต้มณฑลนครศรีธรรมราชเข้าร่วมอยู่ในมณฑลภาคปักษ์ใต้ซึ่งประกอบด้วย มณฑลสุราษฎร์ธานี มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานี ตั้งศาลาว่าการภาคปักษ์ใต้ที่เมืองสงขลา (พ.ศ.2458 - 2468) ชับเน้นความเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคให้โดดเด่นมากขึ้น โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอุปราชภาคปักษ์ใต้ จนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ.2459 เมื่อได้มีการประกาศเปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัด เมืองสงขลาจึงกลายเป็นจังหวัดสงขลาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาต่อมาในเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยุบมณฑลและภาคทั้งหมด เหลือเพียงจังหวัดเท่าเทียมกันทุกจังหวัด และมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดในท้องที่จนถึงปัจจุบัน

สำหรับพื้นที่ตั้งเมืองสงขลา ณ ตำบลบ่อยาง ถูกสถาปนาเป็นสุขาภิบาลเมืองสงขลาเมื่อ พ.ศ. 2463 ได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองสงขลาเมื่อพ.ศ. 2478 และมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลเมืองสงขลาเป็นเทศบาลนครสงขลาเมื่อ พ.ศ. 2542 (ราชกิจจานุเบกษา

⁶² อรรถัย สัตยสันต์สกุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 2 มกราคม 2558.

เล่ม 116 ตอน 110ก. วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2542)

3.3.2 การเจริญเติบโตของตระกูลคหบดีท้องถิ่นและการกลืนกลายทางวัฒนธรรม

หลังจากที่ตระกูล ณ สงขลา เสื่อมอำนาจทางการปกครองสงขลาจากการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อำนาจทางเศรษฐกิจเดิมที่ยึดโยงกับอำนาจทางการปกครองก็ถอยลงด้วย ในระยะนี้เองมีตัวแสดงกลุ่มใหม่ที่ขึ้นมามีบทบาททางเศรษฐกิจแทนตระกูลเจ้าเมืองเดิม คือตระกูลพ่อค้าชาวจีนอพยพและลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนที่สืบทอดกิจการของตระกูลในระยะต่อมา

ชาวจีนอพยพที่เข้ามาประกอบอาชีพในเมืองสงขลานั้น มีหลายตระกูลที่มีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างสูงต่อเมืองสงขลาบ่อยาง ชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในกลุ่มนี้บางท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และมีบทบาทด้านสังคมและการเมืองในเมืองสงขลาด้วยนอกเหนือจากการประกอบกิจการและสะสมทุนจนกลายเป็นคหบดีท้องถิ่น อรทัย สัตยสันต์สกุล ได้แสดงให้เห็นว่าตระกูลชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีบทบาทโดดเด่นในเขตเมืองสงขลาบ่อยาง 6 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลประธานราษฎร์นิกร ตระกูลกปิลกาญจน์ ตระกูลโค่นันท์ ตระกูลสาวพฤกษ์ ตระกูลปรีชญาณร และตระกูลศิริโชติ⁶³

บรรพบุรุษของทุกตระกูลล้วนอพยพมาจากมณฑลฟูเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) ประเทศจีน ซึ่งมีระยะเวลาการอพยพเข้ามาในเมืองสงขลา แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรก สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ บรรพบุรุษตระกูลประธานราษฎร์นิกร ระยะที่สอง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ช่วงรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 ได้แก่ บรรพบุรุษตระกูลกปิลกาญจน์ ตระกูลโค่นันท์ และตระกูลสาวพฤกษ์ และระยะที่สามคือสมัยรัตนโกสินทร์ปลายรัชกาลที่ 4 ได้แก่ บรรพบุรุษของตระกูลปรีชญาณร และตระกูลศิริโชติ

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7 ตระกูลชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนเหล่านี้ เริ่มต้นดำเนินธุรกิจการค้าทั้งค้าปลีก ค้าส่งและบริการ ขยายฐานอำนาจทางการค้าด้วยการผูกขาด

⁶³ อรทัย สัตยสันต์สกุล, *ชีวประวัติและบทบาทของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในเขตเมืองเก่าสงขลาบ่อยาง สมัยช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2411 - 2503)* (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2557), 3

การค้าทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 8 – พ.ศ.2503 (ก่อนการประกาศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ) ธุรกิจที่ดำเนินโดยตระกูลคหบดีท้องถิ่นเหล่านี้ถูกรับช่วงต่อ โดยทายาททั้งรุ่นลูกและรุ่นหลาน มีการนำเทคนิคทางการตลาด เครื่องจักรและเทคโนโลยีใหม่ ๆ มา ปรับใช้กับกิจการการค้าและบริการ บางกิจการสามารถขยายธุรกิจสู่การสร้างเครือข่ายทางการค้า และร่วมลงทุนกับต่างชาติจนกิจการเจริญเติบโตรุ่งเรืองต่อมาอย่างดี การประกอบกิจการมั่งคั่งจนมี การพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่ผู้นำในตระกูล ตลอดจนการที่บางตระกูลได้รับพระราชทาน นามสกุล เช่น ตระกูลกปิลกาญจน์ และตระกูลโค่นันท์ ส่งผลให้ตระกูลเหล่านี้ได้รับการเลื่อนชั้นทาง สังคมและมีบทบาททางสังคมและทางการเมืองต่อมาด้วย

การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างทายาทชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีน กับเจ้านาย ขุน นาง ข้าราชการ ตลอดจนกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองสงขลาบ่อยๆ ซึ่งประกอบด้วยชาว ไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ส่งผลให้มีการกลืนกลายทางวัฒนธรรมของชาวจีนโดยการรับวัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นเข้ามาผสมผสานในวิถีการดำเนินชีวิต จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้าน ย่านเมืองเก่าสงขลาบ่อยๆ โดยเฉพาะในด้านที่อยู่อาศัย ด้านประเพณีความเชื่อ ด้านอาหารและการ แต่งกาย⁶⁴

3.3.3 สภาพสังคมความเป็นอยู่ชาวสงขลา การศึกษา การพัฒนาสาธารณสุขปโภคหลัง การปฏิรูปการปกครอง

ในสมัยที่พระยาสุโขมณียวิริต (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงมณฑลนครศรีธรรมราชนั้นได้ มีการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ ที่สำคัญนอกเหนือจากการปกครองและระบบราชการของเมืองในสังกัด มณฑลนครศรีธรรมราชแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่นๆ อีก อาทิ

ด้านเศรษฐกิจ ได้มีการปรับปรุงด้านเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มผลผลิตและการจำหน่าย ภายในเขตมณฑลนครศรีธรรมราช ดังนี้

1. ให้มีตำแหน่งสรรพากรฝ่ายตรวจเก็บ
2. ส่งเสริมให้มีการผลิตในครัวเรือนมากขึ้นเพื่อจำหน่าย
3. ยกเว้นการเก็บภาษีอากรที่ทำนาไม่ได้ผล
4. ส่งเสริมการเพาะปลูกในครัวเรือนจนสามารถส่งออกจำหน่ายได้

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, ง

ในด้านการคมนาคม พระยาสุโขมนัยวินิตได้ริเริ่มการตัดถนนภายในเมือง ถนนระหว่างเมือง ชุตคุคลอง และสร้างสะพานขึ้นหลายแห่ง ต่อมาในสมัยพระยาชลบุรานุรักษ์มารับตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลแทนพระยาสุโขมนัยวินิต ได้ปรับปรุงถนนที่ตัดขึ้นซึ่งส่วนมากเป็นถนนดินธรรมดาให้เป็นดินลูกรัง เพื่อให้สามารถใช้ได้ทุกฤดูกาล เช่น ถนนระหว่างเมืองไทรบุรี – พัทลุง ถนนสงขลา – พัทลุง และถนนสงขลา – ปัตตานี เป็นต้น การพัฒนาการคมนาคมในสมัยนี้ส่งผลให้เกิดการทูลุ่ทำลายกำแพงเมืองและประตูเมืองเพื่อนำวัสดุมาใช้ในการถมถนนด้วย

สำหรับด้านการศึกษานั้น ก่อนการปฏิรูปการปกครอง เด็กต้องเรียนที่บ้านหรือวัดเท่านั้น ในสมัยการปฏิรูปการปกครอง พระยาสุโขมนัยวินิตได้จัดรูปแบบการศึกษาดังนี้

1. ตั้งโรงเรียนระดับชั้นมูลตามวัดต่าง ๆ รับเฉพาะเด็กนักเรียนผู้ชายเท่านั้นโดยมีพระเป็นคนสอน

2. ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมณฑล เพื่อผลิตครูไปประจำวัดต่างๆ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 เป็นการศึกษภาคบังคับว่า เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ ต้องเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จนอายุ 14 ปีบริบูรณ์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ณ ขณะนั้น ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อความเจริญของบ้านเมือง โดยมณฑลนครศรีธรรมราชมีโรงเรียนที่ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา คือ นครศรีธรรมราช 127 โรง สงขลา 13 โรง และพัทลุง 51 โรง สำหรับโรงเรียนประจำมณฑลที่มีมาแต่ก่อน เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูมูล ซึ่งผลิตครูชายหญิงออกสอนตามโรงเรียนในมณฑล เช่น โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวชิราวุธ ในสมัยที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ทรงเป็นอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ มีนักเรียนมากขึ้น สถานที่เรียนไม่เพียงพอ จึงโปรดเกล้าให้สร้างอาคารเรียนขึ้นอีก 1 หลัง ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ทรงส่งเสริมมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวชิราวุธให้เป็นโรงเรียนประจำมณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี พ.ศ.2458 และจัดชั้นเรียนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2459 โรงเรียนที่โปรดให้ตั้งขึ้นใหม่ได้แก่ โรงเรียนวรรณาริเฉลิม สงขลา และโรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราช โรงเรียนวรรณาริเฉลิมเป็นโรงเรียนประจำมณฑลหญิงคู่กับโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชวชิราวุธที่เป็นโรงเรียนชาย และโรงเรียนทั้งสองก็ยังคงเป็นเกียรติประวัติที่ภาคภูมิใจของชาวเมืองสงขลาจนปัจจุบันนี้

ในการสาธารณสุขนั้น มีแพทย์ประจำมณฑลรับผิดชอบการรักษาผู้ป่วยทั้งมณฑล โดยประสานงานกับแพทย์ประจำเมืองและโรงพยาบาลต่างๆ จนเมื่อปี พ.ศ.2464 จึงได้มีการเริ่มสร้าง

โรงพยาบาลสงขลา จากการริเริ่มของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ทรงจัดหาบุคลากรทางการแพทย์และประทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อจัดซื้อเวชภัณฑ์สำหรับรักษาผู้ป่วย โรงพยาบาลสงขลาเปิดให้บริการแก่ประชาชนเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2468 โดยมีสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์เสด็จมาเป็นองค์ประธาน

3.3.4 สงขลา กับ สงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้น เมืองสงขลาเป็นหนึ่งในจุดยุทธศาสตร์ทางภาคใต้ของประเทศไทยที่กองทัพญี่ปุ่นที่ถุกยึดไว้เพื่อใช้เป็นเส้นทางผ่านในการเดินทัพสู่พม่าและสิงคโปร์ การที่กองทัพญี่ปุ่นสามารถยึดจุดยุทธศาสตร์ในภาคใต้ ตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานีได้อย่างรวดเร็ว นั้นเป็นเพราะกองทัพญี่ปุ่นได้ส่งวางแผนการล่วงหน้า โดยส่ง “หน่วยที่ห้า” ซึ่งหมายถึงจารชนของกองทัพญี่ปุ่นแฝงตัวมาอยู่ในแต่ละท้องถิ่นที่เป็นเวลานานหลายปี เพื่อส่งข้อมูลข่าวสารของพื้นที่ตลอดจนข้อมูลอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อญี่ปุ่น ก่อนที่จะยกทัพเข้ามาเพื่อปฏิบัติการจริง จารชนคนสำคัญคือ หมอโกเซ หรือชื่อเดิมว่า หมอเซโตะ เปิดคลินิกชื่อ “หมอ โกเซ” เป็นหมอที่ใจดี มีเมตตา เปิดรักษาให้แก่คนยากจน พร้อมกันกับที่หาข้อมูลทางยุทธศาสตร์ต่างๆ ส่งกลับไปให้กองทัพญี่ปุ่นด้วย นอกจากนี้ยังมีสายลับชาวญี่ปุ่นเปิดร้านขายถั่วขาม ชื่อ ร้านไดนังโกชิ เช่าห้องอยู่ถนนนางงาม ร้านโกเบมาริน เปิดเป็นร้านค้าเช่าห้องอยู่ที่ถนนนครใน⁶⁵ อย่างไรก็ตามคนสงขลาในเวลาหลังจากญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกนั้น มีทัศนคติที่ดีและไม่ดีต่อทหารญี่ปุ่น ด้านดีเห็นว่าญี่ปุ่นมีระเบียบวินัยสูง รับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อคนไทย ด้านที่ไม่ดีเห็นว่าเพราะรังเกียจวัฒนธรรมบางอย่างของชาวญี่ปุ่น เช่น การเปลือยกายอาบน้ำกลางแจ้ง การปัสสาวะตามสถานที่โล่งแจ้ง การลงโทษอย่างรุนแรงแบบตบหัวหรือตบหน้าผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งบางครั้งก็นำมาใช้กับคนไทยที่กระทำผิดกฎของทหารญี่ปุ่น เช่น พวกขโมยจะโดนน้ำสบู่กรอกปาก คนสงขลาบางส่วนไม่พอใจเพราะรับวัฒนธรรมเหล่านี้ไม่ได้

สมณธา อินทวงษ์⁶⁶ ชาวสงขลาผู้เข้าร่วมสมัยที่ญี่ปุ่นบุกเมืองสงขลาได้เล่าให้ฟังว่า ก่อนที่กองทัพญี่ปุ่นจะบุกขึ้นบกที่จังหวัดสงขลา ก่อนหน้านั้นหลายปีมีชาวญี่ปุ่นหลายคนได้เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองสงขลา ก่อน แต่ชาวสงขลาไม่ได้มองว่าชาวญี่ปุ่นเหล่านั้นจะเป็นสายลับ ที่จำได้คือ

⁶⁵ ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 197

⁶⁶ สมณธา อินทวงษ์ , สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 86 – 88 ถ.โทรบุรี ต.บ่อयाง อ. เมือง จ. สงขลา, 30 มีนาคม 2558.

หมอชาวญี่ปุ่นและแม่เต่าชาวญี่ปุ่นที่ดูเหมือนจะเป็นแม่ยายของหมอ เด็กสงขลาในเวลานั้นเห็นคนญี่ปุ่นเป็นคนใจดี บางครั้งก็แจกขนม บางครั้งก็สอนร้องเพลงญี่ปุ่น เมื่อครั้งญี่ปุ่นบุกแล้วเด็กสาวชาวสงขลาหลายคนก็มักขบขันเมื่อแอบมองทหารญี่ปุ่นอาบน้ำในถังน้ำมัน

กองทัพญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกบุกเมืองสงขลาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2484 ได้เกิดการปะทะกับกองกำลังฝ่ายไทยตลอดวันนั้น ไล่ล่าดับมาจากการปะทะกับตำรวจไทย ณ บริเวณกองบังคับการตำรวจภูธร จังหวัดสงขลา ต่อมาเป็นที่บ้านสำโรง บริเวณเขารูปช้าง ไปจนถึงบริเวณควนแม่เตย และบ้านน้ำน้อย หรือเขาน้ำไทร การปะทะทุกครั้งฝ่ายไทยเป็นฝ่ายต้องถอยร่นเนื่องจากเสียเปรียบด้านกำลังพลและยุทธโศปกรณ์ อย่างไรก็ตามได้มีการเจรจาหยุดการรบในตอนเย็นของวันเดียวกัน โดยที่รัฐบาลไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านและอำนวยความสะดวกตามที่ญี่ปุ่นต้องการ

การรุกรานของฝ่ายสัมพันธมิตรต่อกองทัพญี่ปุ่น เป็นการนำเครื่องบินทิ้งระเบิดเมืองสงขลา รวม 4 ครั้ง⁶⁷ ได้รับความเสียหายหลายแห่ง ในระหว่างสงครามหน่วยงานราชการได้อพยพไปอยู่บ้านแหลมสน เพราะฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดทำให้ประชาชนและข้าราชการต่างพากันหวาดกลัว อพยพครอบครัวไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่นนอกเมืองสงขลาบ่อย่าง อาทิ แหลมสน เกาะยอ สทิงหม้อ บ้านพร้าว ปากพะยูน ระโนด และน้ำน้อย มีผู้คาดคะเนไว้ว่าทหารญี่ปุ่นที่ยกทัพขึ้นบกที่สงขลามีประมาณ 75,000 คน ทั้งที่ในเวลานั้นประชาชนในเขตเทศบาลเมืองสงขลา มีเพียง 30,000 คนเท่านั้น

ความเป็นอยู่ของชาวเมืองสงขลาในช่วงเวลาสงครามโลกนั้น ชาวเมืองสงขลาจำนวนมากต้องเผชิญกับภาวะการขาดแคลนปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างหนัก ทั้งเชื้อเพลิงและสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ ปัญหาการกักตุนสินค้าของพ่อค้าที่ฉวยโอกาส ปัญหาขาดแคลนข้าวเนื่องจากญี่ปุ่นได้กว้านซื้อไปเลี้ยงทหาร อนึ่งชาวสงขลาแก้ปัญหาการขาดแคลนสินค้าโดยหาสินค้าในท้องถิ่นที่สามารถใช้ทดแทนกันได้มาใช้แทนกัน เช่น ใช้น้ำต่างทำจากขี้เถ้าแทนสบู่ ใช้น้ำมันมะพร้าวแทนน้ำมันก๊าด ใช้ไตแทนตะเกียง ใช้น้ำตาลโตนดแทนน้ำตาลทราย ใช้ยาหม้อแทนยาเม็ด เป็นต้น เหตุแห่งความขาดแคลนนอกเหนือจากภาวะสงครามแล้วยังเกิดการยกยอกเบียดบังของข้าราชการที่มี

⁶⁷ เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, *ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2* (พ.ศ.2484 - 2488) (กรุงเทพฯ : หจก.ภาพพิมพ์, 2546), 112

พฤติกรรมทุจริตซ้ำของที่ได้จัดการแจกจ่ายจากส่วนกลาง ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่มากที่รัฐบาลต้องแก้ไขในขณะนั้น

3.3.5 เมืองสงขลาในปัจจุบัน

จากการเติบโตของชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจจากทุนอพยพ และการพัฒนาภายใต้นโยบายของรัฐบาลมายาวนาน ส่งผลให้จังหวัดสงขลาเป็นศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค ทั้งการเป็นศูนย์กลางทางราชการ การคมนาคม และการพาณิชย์ที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองสงขลาที่บ่ออย่างซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากก่อนการเกิดขึ้นของชุมทางรถไฟที่เมืองหาดใหญ่ ส่งผลให้บทบาทด้านการคมนาคมและการพาณิชย์ที่สำคัญของเมืองสงขลาถูกถ่ายโอนให้แก่เมืองหาดใหญ่ คงไว้แต่ความเป็นศูนย์กลางทางราชการและเมืองศูนย์กลางทางการศึกษา ที่ยังคงเป็นปัจจัยนำเข้าผู้คนจากต่างวัฒนธรรมให้มาเป็นประชากรของเมืองนี้ อย่างไรก็ตามจังหวัดสงขลาและเทศบาลนครสงขลาเองก็ยังเป็นพื้นที่ที่ถูกให้ความสำคัญจากนโยบายเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ อยู่เสมอ นโยบายสำคัญในการพัฒนาจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน มีดังนี้

1) โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย (Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle: IMT-GT) ถูกริเริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2536 ด้วยวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจของ 3 ประเทศ ใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจร่วมกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่งเสริมด้านการลงทุนและเป็นฐานการผลิตร่วมกัน ตลอดจนพัฒนาการเชื่อมโยงด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะด้านการคมนาคมขนส่งเพื่อลดต้นทุนการขนส่งระหว่าง 3 ประเทศ โครงการ IMT-GT มีพื้นที่ครอบคลุม 14 จังหวัดภาคใต้ของไทย (นครศรีธรรมราช นราธิวาส ปัตตานี พัทลุง สตูล สงขลา ตรัง ยะลา ชุมพร กระบี่ พังงา ภูเก็ต ระนอง และสุราษฎร์ธานี) 8 รัฐของมาเลเซีย (มะละกา เกดะห์ กะลันตัน เนกรีเซมบิลัน ปีนัง เปรัก เปรอริส และสลังอร์) และ 10 จังหวัดของอินโดนีเซีย (อาเจห์ บังกาเบลิตุง เบงกูลู จัมบี ลัมปุง เรียว เกาะเรียว สุมาตราเหนือ สุมาตราตะวันตก และสุมาตราใต้) ประกอบด้วย 6 สาขาความร่วมมือ ได้แก่

- 1) สาขาโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม (Infrastructure and Transport)
- 2) สาขาการค้าและการลงทุน (Trade and Investment)
- 3) สาขาการท่องเที่ยว (Tourism)
- 4) สาขาผลิตภัณฑ์และบริการฮาลาล (Halal Products and Services)
- 5) สาขาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development)

6) สาขาการเกษตร อุตสาหกรรมการเกษตร และสิ่งแวดล้อม (Agriculture, Agro-Industry and Environment)

2) นโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค โดยรัฐบาลจะได้มีการกระจายระบบบริการพื้นฐานทางสังคมอย่างทั่วถึง สนับสนุนการลงทุนภาคเอกชนในเขตสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ เขตเศรษฐกิจสามฝ่ายอย่างเต็มที่ ควบคู่ไปกับการกระจายอำนาจเงินเชื่อให้กับโครงการลงทุนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการลงทุน และการจ้างงานในภูมิภาคเพิ่มขึ้น รวมทั้งการส่งเสริมบทบาทของภาคเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของท้องถิ่นอีกด้วย⁶⁸

นโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคที่ส่งผลต่อการพัฒนาเมืองในสงขลาที่ชัดเจน คือ นโยบายการกระจายความเจริญออกไปจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ระหว่างปี พ.ศ.2515 - 2539 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4-7) สำหรับภาคใต้เมืองหลักและเมืองรองที่สำคัญ ได้แก่ หาดใหญ่-สงขลา ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช โดยกำหนดให้เมืองดังกล่าวเป็นฐานการจ้างงานและบริการที่สามารถดึงดูดการลงทุนทางด้านเศรษฐกิจ โดยการพัฒนาพื้นที่ ดังนี้ (1) สร้างฐานเศรษฐกิจเมืองหลักให้เป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญระดับภาค (2) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการบริหาร (3) ปรับปรุงบริการทางสังคมให้เพียงพอ (4) จัดระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสม และ (5) ปรับปรุงฐานะการคลัง การบริหารการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเมืองหลัก เพื่อให้มีสมรรถนะในการรองรับการกระจายความเจริญออกจากกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองสงขลา – หาดใหญ่ ทั้งสองเมืองถูกกำหนดให้เป็นเมืองหลักในภูมิภาคและเร่งรัดพัฒนาในด้านต่างๆ เป็นอันดับแรกมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2515 - 2519) พร้อมกับเมืองในภูมิภาคอื่นๆ อย่างเมืองเชียงใหม่ เมืองขอนแก่น เมืองนครราชสีมา และเมืองชลบุรี ดังที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 หมวดการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาค ว่า

...พื้นที่เป้าหมาย ได้กำหนดเมืองหลักขึ้น 5 เมือง คือ เมืองเชียงใหม่ เมืองขอนแก่น เมืองนครราชสีมา เมืองชลบุรี และเมืองสงขลา – หาดใหญ่ ที่ต้องเร่งพัฒนาต่อ เนื่องจากแผนฯ 4 ให้สำเร็จผล ส่วนอีก 6 เมือง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองนครสวรรค์

⁶⁸ ศรีสมร เบญจพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*, 206

เมืองอุดรธานี เมืองราชบุรี เมืองสุราษฎร์ธานี และเมืองภูเก็ต นั้น จะเริ่มให้เตรียมการ พัฒนาต่อไป. . .⁶⁹

เมืองสงขลา – หาดใหญ่ ถูกตั้งเป้าหมายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจของภาคใต้ให้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยพัฒนาเมืองสงขลาให้เป็นเมืองท่าส่ง สินค้าออกที่สำคัญ และพัฒนาเมืองหาดใหญ่ให้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง การค้า และบริการ ส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และพัฒนาอุตสาหกรรมการส่งออกและอุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น โดยเฉพาะอุตสาหกรรมที่ใช้ยางพารา อุตสาหกรรมประมง และอุตสาหกรรมการส่งกำลังบำรุง การขุดเจาะก๊าซและน้ำมันในอ่าวไทยตอนล่างด้วย⁷⁰

3) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ASEAN Economic Community หรือ AEC เป็นเป้าหมายการรวมตัวกันของประเทศสมาชิกอาเซียนเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับคู่ค้า และเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจระดับโลก รวมถึงมีการยกเว้นภาษีสินค้าบางชนิดให้กับประเทศสมาชิก ส่งเสริมให้ภูมิภาคมีความเจริญมั่งคั่ง มั่นคง ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นร่วมกัน

โดยในการประชุมสุดยอดอาเซียน ASEAN Summit ครั้งที่ 8 เมื่อ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 ณ กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ที่ได้เห็นชอบให้อาเซียนกำหนดทิศทาง ได้มีการดำเนินงานที่แน่ชัดเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ชัดเจน ได้แก่ การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยจะมีตลาดและฐานการผลิตร่วมกัน และจะมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน เงินทุน และแรงงานมีฝีมืออย่างเสรีสำหรับการตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้กำหนดให้สำเร็จภายในปี พ.ศ. 2558

4) แผนงานการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2527 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเสนอแนวทางการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ควบคู่ไปกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ให้สามารถอำนวยประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในระยะยาว ภายหลังการศึกษาแล้วได้นำมาบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 โครงการหลักในแผนนี้ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสงขลา ได้แก่ โครงการเขื่อนกั้น

⁶⁹ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 น. 175

⁷⁰ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 น. 177

น้ำเค็ม โครงการขยายระบบประปาสงขลา – หาดใหญ่ และโครงการปรับปรุงระบบระบายน้ำ และระบบกำจัดน้ำเสีย เป็นต้น

ในปัจจุบันเมืองสงขลาได้ขยายตัวและพัฒนามากขึ้นด้วยนโยบายกระตุ้นจากรัฐบาลและท้องถิ่น ทำให้เมืองสงขลาเป็นศูนย์กลางและมีความสำคัญในหลาย ๆ ด้าน ดังนี้

เมืองแห่งการศึกษา อำเภอเมืองสงขลาเป็นเมืองแห่งการศึกษา เนื่องจากมีจำนวนนักเรียนนักศึกษาจำนวนมากที่สุดในจังหวัดสงขลาโดยเฉพาะในเขตเทศบาลนครสงขลา⁷¹ เพราะเป็นอำเภอที่มีสถานศึกษาทุกระดับการศึกษาและมีจำนวนมาก มีมหาวิทยาลัยอยู่ถึง 3 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ทั้งนี้สถานศึกษาส่วนใหญ่ล้วนมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับจึงทำให้นักเรียนนักศึกษาทั้งในพื้นที่ ต่างอำเภอ และต่างจังหวัด เข้ามาศึกษาต่อเป็นจำนวนมาก

ศูนย์รวมของหน่วยงานราชการ จากการศึกษาข้อมูลพบว่าหน่วยงานราชการส่วนใหญ่ในจังหวัดสงขลาตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองสงขลา เป็นจำนวน 89 แห่ง รองลงมาอยู่ที่อำเภอหาดใหญ่ เป็นจำนวน 53 แห่ง และอำเภออื่นๆ ลดหลั่นกันไป⁷² หน่วยงานราชการสำคัญที่ให้บริการจากประชาชนทั่วไป มีที่ตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองสงขลาทั้งสิ้น เช่น สำนักงานขนส่ง ศาลปกครอง ศาลากลาง สถานกงสุลใหญ่สหพันธรัฐมาเลเซีย สถานกงสุลใหญ่สาธารณรัฐประชาชนจีน สถานกงสุลใหญ่สาธารณรัฐอินโดนีเซีย เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงประวัติศาสตร์และเชิงวัฒนธรรม เมืองสงขลามีแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากและหลากหลายทั้งในเชิงธรรมชาติ เช่น แหลมสมิหลา หาดชลาทัศน์ เกาะยอ เกาะหนูเกาะแมว ฯลฯ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และเชิงวัฒนธรรม อาทิ ย่านเมืองเก่าสงขลา บริเวณถนนนครนอก นครใน ซึ่งมีอัตลักษณ์โดดเด่นคือสถาปัตยกรรมแบบโบราณของชุมชนเมืองท่าคาบสมุทร สะท้อนการอาศัยอยู่ร่วมกันของ 3 กลุ่มวัฒนธรรม คือ ไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม ที่ยังคงอนุรักษ์ไว้อยู่จนถึงทุกวันนี้ เขาตังกวน จุดชมวิวทัศนียภาพของเมือง

⁷¹ สีนาด ตรวีวรรณไชย กฤตยา สังข์เกษม และพิชญา แซ่ลิ่ม, “ทรัพยากรสำคัญสำหรับการพัฒนาเมืองสงขลา”, แผนงานนโยบายสาธารณะเพื่อการพัฒนาอนาคตของเมือง ศูนย์ศึกษามหานครและเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต, http://furd-rsu.org/?page_id=81 (สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2558).

⁷² ที่มา : สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จังหวัดสงขลา เขต 1,2,3 กลุ่มพัฒนาระบบสารสนเทศ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

สงขลา ซึ่งมีโบราณสถานที่สำคัญบนยอดเขา คือ เจดีย์และตำหนักที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนี้ยังมี แก้วเส็ง ประติมากรรมพญานาคพ่นน้ำ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา วัดมัทธมิมาวาส (วัดกลาง) กำแพงเมืองและป้อมเมืองเก่า ฯลฯ ด้วยเหตุนี้เมืองสงขลาจึงนับได้ว่าเป็นเมืองแห่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงประวัติศาสตร์และเชิงวัฒนธรรม

3.3.6 เมืองสงขลากับการเติบโตของท้องถิ่นและภาคประชาชนกับการบริหารจัดการเมือง

เนื่องจากในปัจจุบันบทบาทในการกำหนดนโยบายพัฒนาและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นได้ถูกกระจายจากรัฐบาลและหน่วยงานราชการส่วนกลางไปสู่หน่วยงานและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มขึ้นจากในอดีต ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก้าวขึ้นมาเป็นตัวแสดงหลักในการกำหนดและดำเนินนโยบายเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง นอกจากนี้ในพื้นที่เขตเทศบาลนครสงขลา ยังมีการรวมกลุ่มของพลเมืองที่สนใจในประเด็นต่างๆ เป็นกลุ่มกำลังที่สำคัญในการเสนอปัญหา ติดตามนโยบาย รวมถึงดำเนินกิจกรรมการพัฒนาตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม ซึ่งองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา ได้แก่ เทศบาลนครสงขลา ภาศึคนรักเมืองสงขลาสมาคม และสงขลาฟอรั่ม

3.3.6.1 เทศบาลนครสงขลา

การกระจายอำนาจของรัฐบาลกลางให้แก่ท้องถิ่นในการตัดสินใจและบริหารงานได้อย่างอิสระแต่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ โดยที่รัฐบาลจะคอยติดตามผลงานความคืบหน้าอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ การบริหารงานของท้องถิ่นมีการจัดเป็นองค์การ มีเจ้าหน้าที่ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมาเป็นบางส่วนหรือทั้งหมดโดยให้ประชาชนปกครองกันเอง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ได้จัดการกับปัญหาและความต้องการของตนเองได้ตรงตามที่ต้องการมากที่สุดและรวดเร็วที่สุด ซึ่งเทศบาลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใกล้ชิดและมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความตื่นรู้ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระดับที่สูงขึ้นต่อไปของพลเมือง

เทศบาลนครสงขลา เริ่มต้นโดยการถูกสถาปนาในรูปแบบของสุขาภิบาลเมืองสงขลาเมื่อปี พ.ศ.2478 ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2472 จึงมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงฐานะเทศบาลเมืองสงขลาเป็นเทศบาลนครสงขลา (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอน 110ก. วันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2542) โดยในปัจจุบันเทศบาลนครสงขลาบริหารงานโดย นายสมศักดิ์ ตันติเศรณี นายกเทศมนตรีนครสงขลาคนปัจจุบัน โดยมียุทธศาสตร์และนโยบายที่เกี่ยวข้องในการบริหารเทศบาลนครสงขลา ดังนี้

ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลนครสงขลา

นายสมศักดิ์ ตันติเศรณี นายกเทศมนตรีนครสงขลา (24 มกราคม 2556 – ปัจจุบัน) ได้แถลงนโยบายต่อที่ประชุมสภาเทศบาลนครสงขลา สมัยสามัญ สมัยแรก ประจำปี พ.ศ. 2556 เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2556 ณ ห้องประชุมสภาเทศบาลนครสงขลา มีสาระสำคัญภายใต้ นโยบายสร้างความสุขเพื่อชาวบ่ออย่าง “คนบ่ออย่างเราดูแล” คือ

แนวทางการบริหารที่นายกเทศมนตรีและผู้บริหารยึดถือในการทำงาน ในฐานะนายกเทศมนตรีนครสงขลา คือ “ไม่ หยุด คิด ดี” ซึ่งหมายความดังนี้

ไม่ หมายถึง ไม่โกงกินบ้านเมือง

หยุด หมายถึง หยุดอิทธิพลทางการเมือง

คิด หมายถึง คิดถึงความสุขชาวบ่ออย่าง

กรอบนโยบายที่กำกับการบริหารการพัฒนานครสงขลา คือ “เปิด ปรับ เปลี่ยน” ซึ่งมีหมายความ ดังนี้

เปิด หมายถึง เปิดประตูเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นเศรษฐกิจชุมชนพัฒนาอาชีพ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ปรับ หมายถึง ปรับทิศทางการพัฒนา โดยมุ่งเน้นสร้างความสมดุลระหว่าง เมืองเก่ากับเมืองใหม่ มุ่งพัฒนาเพื่อสร้างความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี การศึกษามีคุณภาพสูง มี โครงสร้างพื้นฐานที่ครบครันและทันสมัย โดยนครสงขลาจะต้องสะอาด สะดวก สบาย ปลอดภัย สวยงาม และสดชื่น

เปลี่ยน หมายถึง เปลี่ยนวิธีการทำงาน โดยยึดหลักธรรมาภิบาล และมุ่งเน้น ให้เป็นเทศบาลที่ทำงานบริการประชาชนเชิงรุก ประชาชนและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการพัฒนา

นายสมศักดิ์ ตันติเศรณี นายกเทศมนตรีนครสงขลา ได้กล่าวไว้ในวันแถลง นโยบายต่อการประชุมสภาเทศบาลนครสงขลา สมัยสามัญ สมัยแรก ประจำปี พ.ศ.2556 ว่า

. . . กระผมปรารถนาให้เทศบาลนครสงขลาในอนาคต มีความโดดเด่น แข็งแรงและ ก้าวหน้าในโลกสมัยใหม่เท่าเทียมนานาอารยะประเทศ ระยะเวลา ๔ ปีข้างหน้า ที่ กระผมบริหารงานในตำแหน่งนายกเทศมนตรีนครสงขลา จะเป็นเสมือนระยะเวลาแห่ง การสถาปนาฐานรากแห่งนครสงขลาให้เป็นสังคมอุดมปัญญา การพัฒนาแบบยั่งยืน และระบบเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้นครสงขลาเป็นเมืองที่น่าอยู่ น่าเที่ยว ใน สภาพที่สมบูรณ์ที่สุดให้แก่คนรุ่นหลังต่อไป ภายใต้ นโยบายสร้างความสุขเพื่อชาวบ่ออย่าง “คนบ่ออย่างเราดูแล” . . .

จากแนวทางการบริหารและกรอบนโยบายดังกล่าวนำไปสู่การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ โดยมีวิสัยทัศน์ (Vision) คือ "นครสงขลา เมืองแห่งการเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนมั่นคงคุณภาพชีวิตที่ดี ด้วยบริการใหม่ที่ยั่งยืน"

พันธกิจ (Mission)

1. พัฒนาการศึกษานใหม่ รองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) เพื่อก้าวไปสู่ศูนย์การเรียนรู้
2. เศรษฐกิจใหม่ รองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) เพื่อยกระดับรายได้ของประชาชน
3. โครงสร้างพื้นฐานใหม่ เพื่อความสะดวกสบายของชาวบ่อয়
4. พัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า
5. สุขภาพอนามัยใหม่เพื่อชีวิตที่มีคุณภาพและยืนยาว
6. ชุมชนเข้มแข็งส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรมศาสนาเพื่อเป็นพลังการพัฒนาและเป็นศูนย์ยึดเหนี่ยวจิตใจ
7. บริหารจัดการองค์กรอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ภายใต้วัฒนธรรมประชาธิปไตยที่ถูกต้องเหมาะสมกับบรรพชาภิบาล

และเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ ผู้บริหารเทศบาลจึงได้กำหนดนโยบายการพัฒนา นครสงขลาเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนชาวนครสงขลาให้เป็นไปตามนโยบายสร้างความสุขเพื่อชาวบ่อয় “คนบ่อয়เราดูแล” และพัฒนาความร่วมมือในการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) โดยจะดำเนินการตามนโยบายที่ได้นำเสนอไว้ต่อประชาชนในด้านต่าง ๆ รวม 7 ด้าน ดังนี้

1. นโยบายด้านการศึกษานใหม่รองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) เพื่อก้าวสู่ศูนย์การเรียนรู้
2. นโยบายด้านเศรษฐกิจใหม่รองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) เพื่อยกระดับรายได้ของประชาชน
3. นโยบายด้านโครงสร้างพื้นฐานใหม่เพื่อความสะดวกสบายของชาวบ่อয়
4. นโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ใหม่เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า
5. นโยบายด้านสุขภาพอนามัยใหม่เพื่อชีวิตที่มีคุณค่าและยืนยาว
6. นโยบายด้านชุมชนเข้มแข็ง ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ศาสนา เพื่อเป็นพลังการพัฒนาและเป็นศูนย์ยึดเหนี่ยวจิตใจ
7. นโยบายด้านการบริหารและการบริการเพื่อเป็นองค์กรรับใช้ประชาชน

3.3.6.2 ภาคประชาชนที่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในเทศบาลนครสงขลา

นอกจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างเทศบาลนครสงขลาและหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่ดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะแล้ว ภายในเขตเทศบาลนครสงขลายังมีกลุ่มประชาสังคมที่รวมตัวกันและมีบทบาทในการดำเนินงานสาธารณะ ภาคพลเมืองที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

1) ภาคีเครือข่ายคนรักสงขลาสมาคม (Songkhla Heritage Trust) ถือ

กำเนิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2552 และจดทะเบียนเป็นสมาคมอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.2556 ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเป็นศูนย์กลางที่คนรักเมืองสงขลาทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย ได้มีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิด ประสพการณ์ ได้รับรู้และภาคภูมิใจในคุณค่าของเมืองที่อาศัยอยู่ ก่อให้เกิดความหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรม ร่วมกันผลักดันให้อนุรักษ์สิ่งทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้ไม่ให้สูญหาย และร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่จะสร้างสรรค์ให้เมืองสงขลาเป็นเมืองน่าอยู่เป็นมรดกของชาติและมรดกโลกเพื่อชาวสงขลาทุกคน โดยภาคีมีภารกิจ 6 ด้าน คือ

- รวบรวม รักษา และเผยแพร่ความรู้เรื่องเมืองเก่าสงขลา ทั้งด้านผู้คน บ้านเรือน ประเพณี อาหาร และวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองสงขลา
- เฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองเก่าสงขลา ร่วมกันควบคุมคัดค้านและผลักดันไม่ให้มีการทำลายคุณค่า และบรรยากาศเมืองเก่าสงขลา
- ปลูกชีวิตชีวาของเมืองเก่าสงขลา ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างรู้คุณค่า จัดเทศกาลละคร ดนตรี และศิลปะ เพื่อยกระดับเมืองเก่าสงขลาสู่เมืองอารยธรรม
- เป็นตัวกลางสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อให้ทุกฝ่ายได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข
- สนับสนุนกระบวนการที่จะนำเมืองสงขลาสู่เมืองมรดกโลก (UNESCO's World Heritage Site)
- ร่วมมือกับทุกองค์กรทั้งภาคประชาชน เอกชน และภาครัฐที่มีเจตคติที่ดีต่อเมืองสงขลา เพื่อบูรณาการทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งหมดสร้างสงขลาให้เป็นเมืองน่าอยู่สำหรับทุกคน

2) สงขลาฟอรัม (Songkhla Forum) เป็นองค์กรภาคประชาชนที่ก่อตั้ง

ขึ้นตามแนวคิดของความเป็นประชาสังคม และการรวมตัวของอาสาสมัครทางสังคมหลากหลายอาชีพ มีแกนนำหลักในการบริหารจัดการองค์กร 6 ท่าน ได้แก่ คุณพรพรณีภา โสทธิพันธ์ คุณสุมนา จรุงรุ่งโรจน์

คุณดวงแก้ว แก้วทองงค์ คุณกรรชิตา เขาวตะ คุณนุรอามีนี สาและ และคุณมนตกานต์ เพชรฤทธิ์ แบ่งระยะการทำงาน ได้เป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะแรก (2536 - 2540) สงขลาฟอรัมดำเนินกิจกรรมด้านการพูดคุยอย่าง พิถีพิถันตรง ทั้งในรูปแบบผ่านสื่อ ได้แก่รายการสงขลาสนทนา หาดใหญ่สนทนา และวงเสวนาเพื่อ ยกกระดับทางความคิดในประเด็นเมืองสงขลาน่าอยู่และยั่งยืน เวทีสิ่งแวดล้อม "โลกสดใสในบ้านเกิด" และกองทุนรักบ้านเกิด (2537 - 2547) จัดเวทีสงขลาฟอรัมเพื่อพลเมืองสงขลา ร่วมกับมูลนิธิฟรีดริชเนามัน (Friedrich Naumann Foundation)

ระยะที่สอง (พ.ศ.2540 - 2550) ติดตามเรื่องการปฏิรูปสื่อ วิทยุชุมชน วิทยุ เพื่อเด็กและเยาวชน กิจกรรมสร้างสรรค์เด็กและเยาวชน ประชาคมพลเมืองเด็กและการรู้เท่าทันสื่อ กระบวนการสื่อมวลชนศึกษา

- โครงการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนภาคใต้ ร่วมกับสภาองค์การพัฒนาเด็ก และเยาวชนในพระราชูปถัมภ์ฯ (สคย.)

ระยะที่สาม (2551 – มิถุนายน 2555)

- ทำงานเพื่อเด็กและเยาวชนก้าวพลาดชื่อ โครงการสะพานชีวิต ร่วมกับ องค์การยูนิเซฟ ประเทศไทย และศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนเขต 9 สงขลา

- 2553 -2555 ก่อตั้งกลุ่ม SOS หาดสงขลา

- ร่วมงานเครือข่ายเฝ้าระวังรักษาหาดทราย (BWN)

- ร่วมงานโครงการวิจัยการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะฯ: กรณีการใช้ ประโยชน์หาดทรายและการอนุรักษ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

- สรุปรบทเรียนโครงการนำร่องเพื่อจัดตั้งศูนย์บริการระงับกรณีพิพาทของเด็ก และเยาวชน (โดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ RJ) ร่วมกับสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและ เยาวชน จ.สงขลา

ระยะที่สี่ (มิถุนายน 2555 – ปัจจุบัน)

- โครงการพลังพลเมืองเยาวชน (The Young Citizen by Songkhla Forum)

- โครงการศึกษาและตรวจสอบการเติมทรายชายหาดสมิหลา (โครงการความร่วมมือและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนและประชาชนสงขลา) โดยเทศบาลนครสงขลา สงขลา พอร์ม และ ดร.สมปรรณนา ฤทธิ์พริ้ง คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- การศึกษาและสำรวจป่าสนธรรมชาติ แหลมสนอ่อน โดยเครือข่ายพลเมืองเยาวชนสงขลา

3.4 บทวิเคราะห์

จากข้อมูลที่ศึกษาจะเห็นได้ว่ารากฐานทางวัฒนธรรมที่นำมาสู่ความเป็นเมืองสงขลามีต้นธารที่ยาวนาน และตลอดระยะเวลาที่ผลของการปะทะและผสมทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมในพื้นที่เดิมและวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาในแต่ละยุคสมัยก่อให้เกิดวัฒนธรรมเมืองสงขลาที่มีอัตลักษณ์ดังที่ได้ปรากฏในปัจจุบัน รากฐานการพัฒนาเชิงประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าวในบทนี้จึงแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมเมืองหลายประการ ดังนี้

ประการแรก ที่ตั้งของเมืองสงขลาที่มีลักษณะเป็นเมืองท่าฝั่งตะวันออกบนคาบสมุทรมลายู และภูมิศาสตร์ของเมืองประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นคาบสมุทร ทะเลสาบ และทะเลเปิด เอื้อให้เมืองสงขลาเป็นจุดแวะพักและตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ผู้ปกครองเมืองสงขลาในอดีต ใช้ความได้เปรียบของที่ตั้งเมืองสร้างความมั่งคั่งของเมืองมาจากการเป็นเมืองท่า โดยเฉพาะในตั้งแต่สมัยที่ผู้ปกครองเมืองสงขลาเป็นมุสลิมร่วมสมัยกับอาณาจักรอยุธยาเป็นต้นมา การเข้ามาของผู้คนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้เมืองสงขลามีโอกาสเปิดรับวัฒนธรรมและวิทยาการจากต่างถิ่น และก่อให้เกิดเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมขึ้น

ประการที่สอง เส้นทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาเคลื่อนตัวตามแนวคาบสมุทรสทิงพระ จากแนวเหนือลงใต้ จากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมพราหมณ์ – พุทธ เมื่อประมาณ 3,000 – 1,500 ก่อนในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ แล้วขยับมาเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครองชาวมุสลิมในยุคเมืองสงขลาที่หัวเขาแดงซึ่งอยู่ปลายคาบสมุทรสทิงพระ แล้วต่อมาเมืองสงขลาที่เคลื่อนตัวอยู่รอบปากทะเลสาบสงขลาในระยะเมืองสงขลาแหลมสนและเมืองสงขลาบ่อยางที่ปกครองด้วยเจ้าเมืองเชื้อสายจีน เส้นทางเคลื่อนตัวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลานั้นไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะเส้นแบ่งของเขตเทศบาลนครสงขลาในปัจจุบัน หากแต่มีความเชื่อมโยงตามเส้นทางวัฒนธรรมดังกล่าว

ประการที่สาม กลุ่มผู้ปกครองเมืองที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนานับแต่อดีตมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างและสนับสนุนวัฒนธรรมเมืองสงขลาในแต่ละยุคละยุคสมัย การที่เมืองสงขลามีผู้ปกครองที่มีความหลากหลายทำให้วัฒนธรรมหลักของเมืองสงขลาทำให้เมืองสงขลาสามารถสะสมทุนทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไว้หลากหลาย จากชุมชนโบราณคาบสมุทรสทิงพระที่อำนาจปกครองอยู่ภายใต้พระสงฆ์และวัดทำให้ผู้คนในพื้นที่ผูกพันกับพุทธศาสนา สุริยสุลต่านที่เมืองสงขลาหัวเขาแดงที่ปกครองโดยชาวมุสลิมที่อพยพมาจากชวาและรับเอาวิทยาการโดยเฉพาะการก่อสร้างตามอย่างตะวันตก กลุ่มผู้ปกครองชาวจีนในตระกูล ณ สงขลาที่ปกครองเมืองสงขลาแหลมสนและบ่อยาง ที่นำเอาวัฒนธรรมแบบจีนนิยมเข้าเป็นวัฒนธรรมของเมืองสงขลา ผู้ปกครองจากราชธานี นับแต่กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่งต่อวัฒนธรรมจากรัฐบาลส่วนกลางผ่านทางคำสั่ง การอุปถัมภ์ และในสมัยปฏิรูปการปกครองโดยการส่งตัวแทนจากส่วนกลางมาปกครอง นอกจากกลุ่มผู้ปกครองแล้ว กลุ่มอื่น ๆ ภายในเมืองอย่างคบดีท้องถื่นผู้เป็นกลุ่มชนชั้นนำของเมืองยังนำเอาวัฒนธรรมแบบจีนผสมยุโรป แม้กระทั่งการเข้ามายึดครองเมืองสงขลาของทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองด้วย

การปกครองโดยกลุ่มชนเหล่านี้นำพาวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มตนมาเผยแพร่ยังเมืองสงขลาด้วย และเมื่อสืบทอดจากรุ่นต่อรุ่นวัฒนธรรมหลายอย่างก็กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ของพื้นที่เมืองสงขลาไปโดยธรรมชาติ

ประการที่สี่ การเข้ามาปกครองเมืองสงขลาของผู้ปกครองบางยุค มีนโยบายที่ทำลายทุนทางวัฒนธรรมที่ได้สั่งสมมาก่อนหน้า ในกรณีนี้ถือได้ว่าผู้มาใหม่ทำลายทุนทางวัฒนธรรมเดิม ซึ่งปรากฏนโยบายดังกล่าวอย่างน้อยใน 3 ช่วงเวลา คือ การทำลายเมืองสงขลาหัวเขาแดงในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นผลจากการปราบเมืองสงขลาที่แข็งเมืองลงได้โดยมีจุดประสงค์ไม่ให้เมืองสงขลาหัวเขาแดงมีความสามารถที่จะแข็งเมืองขึ้นมาได้อีก ครั้งที่สองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช มีนโยบายให้รื้อกำแพงเมืองและประตูเมืองเพื่อนำวัสดุมาใช้ในการสร้างถนนหนทางเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภคของเมืองสงขลา และครั้งที่สามเมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครองเมืองสงขลาในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาเล็กน้อยทั้งโดยการเข้ายึดครองของกองทัพญี่ปุ่นเองและการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตร

ประการที่ห้า นโยบายการพัฒนาเมืองสงขลาส่งผลทั้งด้านดีและด้านเสียต่อการลงทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา กล่าวคือนับตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัฐบาลกลางให้

ความสำคัญกับเมืองสงขลาในฐานะหัวเมืองหลักของภูมิภาคอย่างต่อเนื่องโดยตลอด ซึ่งมีข้อดีคือทำให้เมืองสงขลามีการพัฒนาที่ก้าวหน้ากว่าหัวเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคเมื่อเปรียบเทียบกับยุคสมัยเดียวกัน มีอำนาจเหนือหัวเมืองใกล้เคียงในฐานะศูนย์กลางทางอำนาจของภูมิภาค และศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการศึกษาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเวลาต่อมา บทบาทนี้ทำให้เมืองสงขลาได้รับการสนับสนุนด้านการลงทุน วิทยาการ และเทคโนโลยีในการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันก็ส่งผลให้ทุนทางวัฒนธรรมและความหวงแหนในทุนวัฒนธรรมของท้องถิ่นน้อยลงไปด้วยในช่วงเวลาที่เมืองถูกพัฒนาให้ทันสมัย

ประการที่หก เมืองสงขลาเป็นเมืองที่ประชากรมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นกันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีปัจจัยดึงดูดคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากทั้งแหล่งงานและสถานศึกษา แต่ประชากรของเมืองแต่เดิมก็ไม่ได้ถูกกลบกลืนไปด้วยประชากรที่ใหม่ทั้งหมด ทั้งยังเจริญเติบโตจนมีบทบาทเป็นกลุ่มผู้นำของเมือง ซึ่งแตกต่างจากเมืองใหญ่บางแห่งที่วัฒนธรรมเดิมของเมืองถูกลดชั้นให้เป็นวัฒนธรรมส่วนน้อยและไม่ถูกให้ความสำคัญ เนื่องจากเมืองกลายเป็นพื้นที่รวมของผู้คนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันมากมาย

จากข้อสังเกตทั้ง 6 ข้อ แสดงให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญของการสะสมทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลามาจากข้อดีของที่ตั้งตามภูมิศาสตร์ ความหลายหลายทางวัฒนธรรมของผู้ปกครองเมืองในแต่ละยุคสมัย และนโยบายการพัฒนาเมือง ส่งผลให้ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองมีความหลายหลายและมีลักษณะเฉพาะตัว อย่างไรก็ตามการสืบทอดทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวของประชาชนในเมืองสงขลาแต่ละยุคสมัยก็เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเอาไว้ ซึ่งรายละเอียดของผลการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละประเภทจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 4

ทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมืองสงขลา แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ตามเกณฑ์การศึกษาของเอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นหลักและเพิ่มเติมหลักเกณฑ์บางส่วน ได้แก่

1) **ความเชื่อเรื่องโลกทัศน์** ที่บ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2) **วิถีการดำรงชีวิต** การแก้ปัญหาและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3) **ศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐกรรม** ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

4) **ด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม** การถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

และจำแนกระดับของทุนวัฒนธรรมในประเภทเหล่านั้น เป็น 3 ระดับ ตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ คือ ระดับเป็นรูปเป็นร่าง หมายถึง ทุนทางความคิดที่ฝังอยู่ในตัวบุคคลในรูปแบบความคิด ความเชื่อ ทักษะ และความสามารถเฉพาะชนิดต่าง ๆ ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน ซึ่งหมายถึง ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมมีพื้นฐานมาจากทุนทางวัฒนธรรมในระดับเป็นรูปเป็นร่างจับต้องได้ และระดับสถาบัน คือทุนทางวัฒนธรรมทั้งสองระดับแรกที่ถูกให้การยอมรับทั้งที่เป็นทางการ อย่างการถูกรับประกัน ยกย่อง เชิดชูในความสามารถ ความสำคัญ ความงามหรือคุณสมบัติอื่น ๆ โดยมากเป็นกิจกรรมที่เป็นการ ‘ประทับตรา’ โดยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่มีบทบาทในแต่ละด้าน และไม่เป็นทางการคือการยอมรับโดยทั่วไปจากคนในสังคมในวงกว้างอย่างชัดเจน

การนำเสนอในบทนี้ไม่อาจครอบคลุมทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาก็พยายามอย่างยิ่งที่จะรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาให้มากที่สุด ทั้งจากการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ สารานุกรม และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในพื้นที่ ด้วยข้อจำกัดที่มี

ในการนำเสนอข้อมูลจำนวนมาก ผู้ศึกษาจึงนำเสนอข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา โดยพิจารณาจากเกณฑ์ที่กำหนดเป็นสำคัญ ดังนี้

1. ทุนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะพื้นที่ศึกษามากที่สุด คือ เฉพาะพื้นที่เทศบาลนครสงขลาขยายออกสู่ความเฉพาะในลักษณะพื้นที่ที่กว้างออกไป คือ พื้นที่เมืองสงขลา พื้นที่ในกลุ่มทะเลสาบสงขลา และภาคใต้ ที่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นเมืองสงขลาบนพื้นฐานของความเข้าใจเรื่องราวฐานของทุนทางวัฒนธรรมจากบทที่ 3

2. ทุนทางวัฒนธรรมที่มีพลวัตร่วมสมัยและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในปัจจุบัน

3. ทุนทางวัฒนธรรมที่นอกเหนือจากทั้งสองข้อ แต่จากการรวบรวมข้อมูลแสดงให้เห็นว่ามีคุณค่ามากต่อสังคมเมืองสงขลา

4.1 ทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อและโลกทัศน์

4.1.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง

4.1.1.1 คติความเชื่อศาสนาพุทธ อิสลาม พราหมณ์ คริสต์ และคติความเชื่อจีน

(1) พุทธศาสนา ความเชื่อของชาวพุทธในสงขลาโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับชาวพุทธในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ และมีความเชื่อ แนวคิด และประเพณีเฉพาะที่มีลักษณะร่วมกับพื้นที่อื่นๆ ในภาคใต้ ชาวสงขลามีความเชื่อในเรื่องยุคพระศรีอาริยมุตไตรและเรื่องพระมาลัยเป็นพิเศษ ในเรื่องศาสนพิธีก็มีทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น พิธีทำบุญวันเกิดและพิธีทำบุญอายุ และเกี่ยวข้องกับส่วนรวมในท้องถิ่น เช่น พิธีกรรมทำบุญวันสารทเดือนสิบ พิธีกรรมในวันว่างหรือวันตรุษสงกรานต์ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลากพระ พิธีตักบาตรเทโว (ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 บริเวณเชิงเขาตังกวน เทศบาลนครสงขลา) รวมถึงพิธีกรรมและวันสำคัญทางศาสนาโดยทั่วไป ชาวสงขลาที่ยึดถือปฏิบัติตลอดมา มีพุทธศาสนบุคคลและพุทธศาสนสถานที่มื่อชื่อเสียงได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไป

พุทธศาสนาส่งผลต่อชาวสงขลาในหลายด้าน ทั้งด้านศิลปกรรม ที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ด้านการเมืองการปกครอง ด้านค่านิยมและโลกทัศน์ ด้านคติความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น และด้านภาษา จะเห็นได้จากการที่คนสงขลานำเอา “ภาษาทางวัด” หลายคำมาใช้พูดในชีวิตประจำวันทั่วไป เช่น อาทั้น (แปลว่าไม่ยุติธรรม ลำเอียง มาจากคำว่า อธรรม) ขอหมามีบาป (มาจากคำว่า ขอหมา อย่าใช้มีบาป) สังทาน (คือ สังฆทาน หมายถึงของที่ถวายแด่พระสงฆ์) สาท

(แปลว่า รู้สึกอย่างมาก ขยะแขยง มาจากคำว่า รสา แปลว่าความรู้สึก) เพ (แปลว่า ทั้งหมด ทั้งปวง มาจากคำว่า สัพเพ แปลว่า ทั้งหมดเช่นกัน) นโมโมโรสัสงอ (แปลว่าเป็นคนเปล่าประโยชน์ ไม่รู้เรื่องราวอะไร) โม (แปลว่า โง่ เสียวรู้ มาจากคำว่า โมห แปลว่า ที่เป็นความหลง หรือความไม่รู้)⁷³

(2) ศาสนาอิสลาม เช่นเดียวกับศาสนาพุทธแนวความคิดความเชื่อของมุสลิมในสงขลามาไม่ได้แตกต่างจากที่อื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกันมากนัก มุสลิมในสงขลาแทบทั้งหมดนับถือนิกายสุหนี่วัฒนธรรมของมุสลิมสงขลาอันสืบเนื่องจากศาสนาอิสลาม คือ ด้านภาษา มักจะได้ยินมุสลิมกล่าวถ้อยคำต่างๆ เช่น “บิสมิลลาฮิรเราะหฺมานิรเราะหีม” แปลว่า ด้วยพระนามของอัลลอฮ์ผู้ทรงกรุณาปราณี ผู้ทรงเมตตาอยู่เสมอ มุสลิมจะกล่าวเมื่อเริ่มอิริยาบถต่างๆ เช่น การกิน เดิน นอน นั่ง หรือการฆ่าสัตว์ เป็นต้น หรือมารยาทในการทักทาย เมื่อพบหน้ากันจะ “กล่าวสลาม” เพื่อขอความสันติสุข ความปรารถนาให้มีแก่กัน ผู้ทักทายจะกล่าวว่า “อัสสลามูอะลัยกุม” ผู้ตอบจะตอบว่า “เราะอะลัยกุมสสลาม” และอาจจะมีการสัมผัสมือกันหรือไม่ก็ได้ นอกจากนี้ยังนิยมตั้งชื่อบุตรเป็นภาษาอาหรับด้วย ด้านการแต่งกาย โดยมากยังแต่งกายตามบัญญัติของศาสนาในเรื่องการปกปิดอวัยวะบางส่วน มีบ้างที่ปรับเปลี่ยนตามท้องถิ่นนิยมและสากลนิยม ส่วนด้านขนบธรรมเนียมประเพณีนั้นมุสลิมสงขลาปฏิบัติเหมือนมุสลิมทั่วไปในภาคใต้ อาจมีเพียงรายละเอียดเล็กน้อยจากขนบธรรมเนียมท้องถิ่นเดิมที่ไม่ขัดต่อหลักศาสนาที่ถือปฏิบัติควบคู่กันไปด้วยการแต่งงาน การเกิด การโกนผมไฟ การเข้าสู่สู่นัด การจัดงานศพ ฯลฯ⁷⁴

⁷³ สุทธิวิงษ์ พงษ์ไพบูลย์, รายงานการวิจัยพระพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยอยุธยา, (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523): 94-99, อ้างถึงใน พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ ธีรศรีโชติ และ ธีระ แก้วประจันต์, บรรณาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2545), 181 – 182.

⁷⁴ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ ธีรศรีโชติ และ ธีระ แก้วประจันต์, บรรณาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2545), 190 – 191.

(3) ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู แม้ว่าในปัจจุบันบทบาทของศาสนาพราหมณ์ในสงขลาลงจะน้อยลง แต่ยังคงปรากฏร่องรอยในวัฒนธรรมของชาวสงขลาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า จะปรากฏการทำพิธีเชิญเทพเจ้า ชุมนุมเทวดา หรือตั้งสักเค เคารพพระศิวะ พระวิษณุ พระคเณศ มีพิธีทำขวัญนาคน และพิธีโนราโรงครุ เป็นต้น ความเชื่อเรื่องวิญญาณ ทั้งที่มีตัวตน คือ เทพต่าง ๆ และที่เป็นพลังอำนาจ ความเชื่อในศาสนาฮินดู จะสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องกรรม นรก สวรรค์ ภพชาติ ในพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เวทย์มนต์ คาถา สถานที่ เวลา ทิศทาง ฤกษ์ยามต่าง ๆ เชื่อว่าเป็นอำนาจของเทพ หรือผู้มีฤทธิ์เดช ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ลงเสาเอก แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง รวมทั้งความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังด้วย ความเชื่อเรื่องพิธีกรรม มีความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมบางอย่างสามารถแก้ปัญหาชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมได้ ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและได้รับความคุ้มครอง เช่น การไหว้พระภูมิเจ้าที่ การทำขวัญเรือน เป็นต้น⁷⁵

(4) คริสตศาสนา เริ่มเข้ามาประดิษฐานอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2473 เมื่อ อาจารย์ชาลี ฮ็อก คุณย่าหวาน และครอบครัวได้ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดสงขลา ท่านได้สร้างโบสถ์เป็นตึกไม้ ขึ้นในปี พ.ศ.2483 ซึ่งตั้งอยู่บ้านเลขที่ 108 ถ.รามวิถี อ.เมือง จ.สงขลา มาจนถึงทุกวันนี้ หลังจากนั้นคริสตศาสนาในจังหวัดสงขลาได้รับการวางรากฐานจากผู้มีศรัทธาทั้งชาวต่างชาติและชาวไทย เผยแพร่และปฏิบัติกิจการทางศาสนาของคริสตจักรสงขลาและเจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับจนปัจจุบัน

(5) คติความเชื่อของชาวจีน ชาวไทยเชื้อสายจีนในเมืองสงขลาบ่อนานับถือวิญญาณของบรรพบุรุษ และเชื่อว่าการเคารพบรรพบุรุษนั้นสามารถคุ้มครองให้ลูกหลานมีความเจริญรุ่งเรือง อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นไม่ว่าลูกหลานจะยากดีมีจนก็จะแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ และเชื่อว่าพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการแสดงออกถึงการเคารพต่อวิญญาณบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เห็นได้จากการปฏิบัติเพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษในประเพณีต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณีตรุษจีน ลูกหลานจะนำอาหารไปเซ่นไหว้ที่ป้ายวิญญาณบรรพบุรุษที่ตั้งอยู่ในบ้าน ประเพณีเซ็งเม้งจะไหว้บรรพ

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, 187.

บุรุษที่ฮวงซุ้ยฝังศพบรรพบุรุษของตระกูล⁷⁶ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อถือเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ที่อำนาจ โขคลาภและปกป้องดูแลครอบครัวและบ้านเมือง จะเห็นได้ว่าความเชื่อเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในปัจจุบัน เช่น ประเพณีสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง หรือประเพณีสักการะเทพเจ้าประจำศาลเจ้าต่าง ๆ

4.1.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับผีसाงและเทวดา

ชาวสงขลาทั่วไปเชื่อกันกว่าผีมีจริงและเป็นวิญญาณที่ไม่ได้ไปเกิด มีความผูกพันกับโลกมนุษย์ ซึ่งวิญญาณเหล่านี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น วิญญาณร้ายเรียกว่า ผี วิญญาณที่ดี เรียกว่า เทวดาหรือทวด เป็นต้น ชาวสงขลาจึงเคารพกราบไหว้และนับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เห็นว่ามีอำนาจในการให้คุณให้โทษได้ และมีบทบาทต่อบุคคลที่เชื่อถือในการควบคุมพฤติกรรมที่เป็นไป ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 จำพวก ดังนี้

(1) **ผีตายาย** เป็นผีบรรพบุรุษประจำตระกูล โดยทั่วไปในแต่ละบ้านจะตั้งหิ้งบูชาจัดเครื่องสังเวยให้ผีตายาย เมื่อมีสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในครอบครัว หรือได้รับลาภผลตามปรารถนา จะมีการเซ่นบูชาเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณ เช่น การเซ่นบูชาผีตายายจะอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การทำขวัญเด็ก ทำขวัญบ่าวสาว การทำพิธีโนราโรงครู การกระทำพิธีไหว้ครูหนังตะลุง เป็นต้น การกระทำเหล่านี้ เพื่อให้ผีตายายช่วยคุ้มครองป้องกัน บันดาลให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป

(2) **ผีครูหมอ** เชื่อกันว่าเป็นวิญญาณของครูทางศิลปะ อาจเป็นครูผู้ให้กำเนิดศิลปะนั้น ๆ เรียกว่า ครูต้น ซึ่งมักจะมีตำนานเล่าขานกันมาในฐานะเป็นเทพ หรือชนชั้นสูง หรืออาจจะเป็นสามัญชนที่เมื่อตายไปแล้วกลายเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ไม่ยอมไปเกิดคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลาน การแสดงหรือการเล่นพื้นบ้านในจังหวัดสงขลาล้วนแต่มีครูหมอทั้งสิ้น เช่น ครูหมอโนรา ครูหมอหนังตะลุง ครูหมอกาหลอ ครูหมอนายมนตรี เป็นต้น โดยเฉพาะครูหมอโนรา หรือครูหมอหนังตะลุงเป็นครูหมอที่ “แรงมาก” คือ มีอิทธิฤทธิ์ให้คุณให้โทษได้อย่างรุนแรง และมีหลายองค์แต่ละองค์มีประวัติและอุปนิสัยแตกต่างกันไป ผู้ที่เป็นลูกหลานหรือสืบตระกูลศิลปะนั้น ๆ จะต้องตั้งหิ้งบูชา และจัดพิธีไหว้เป็นประจำทุกปี และเมื่อมีผู้ศึกษาศิลปะนั้น ๆ จนเชี่ยวชาญ ต้องมีการ “ครอบครู” เพื่อแสดงการรับรอง ของครูหมอและอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชานั้น ๆ ครูหมอ

⁷⁶ อรทัย สัตยสัมพันธ์สกุล, *ชีวประวัติและบทบาทของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในเขตเมืองเก่าสงขลาบ่อยาง สมัยช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2411 - 2503)*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2557), 100 – 106.

เป็นที่เคารพของผู้คนในแวดวงศิลปะนั้น ๆ เป็นที่พึงทึ่งใจของลูกหลานผู้สืบศิลปะแต่ละแขนง ผู้ที่แสดงศิลปะต่าง ๆ นิยมขอพรจากครุหมอนในสิ่งที่ตนเองปรารถนา เมื่อประสบความสำเร็จตามที่ได้บนบานไว้ก็มักจะจัดพิธีบวงสรวงอย่างเคร่งครัด ในทางตรงกันข้ามครุหมอก็คือสิ่งสะกดจิตใจให้ผู้นับถือไม่ปฏิบัติตนไปในทางไม่ดี เพราะเกรงว่าเมื่อทำผิดจะได้รับการลงโทษจากครุหมอ ผู้ที่ปฏิบัติผิดข้อห้ามไปแล้วต้องทำพิธีขอขมา

(3) **ทวดหรือเทียมดา** เป็นวิญญาณที่มีบุญญาธิการ ถ้ามีบุญญาธิการสูงมากเรียก “เทียมดา” หรือ “เทวดา” ถ้ารองลงมาเรียกว่า “ทวด” หรือถ้าเป็นดวงวิญญาณของพระอริยสงฆ์ที่ศักดิ์สิทธิ์เรียกว่า “หลวงพ่อทวด” แต่บางครั้งเรียกรวม ๆ กันว่า “ศักดิ์สิทธิ์” บรรดาทวดทั้งหลายจะสถิตอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น ทวดหัวเขาแดง ทวดเขาเขียวที่อำเภอสิงหนคร ทวดเจียมหลาทัน อำเภอระโนด ทวดเหล่านี้มีฐานะเป็นครึ่งสัตว์ครึ่งเทพ ผู้คนที่นับถือศรัทธานิยมสร้างศาลาให้เป็นที่สถิต เรียกว่า หลาทวด

ภาพที่ 4.1 ศาลปู่ทวดหัวเขาแดง, ที่มา : สวท.สงขลา

วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ⁷⁷ หัวหน้างานประชาสัมพันธ์องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์เมืองสงขลา ได้ให้ข้อมูลว่า “ทวด” นั้นมีที่มาจากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นมนุษย์ เช่น หลวงพ่อทวด ทวดหุ่ม (ดวงวิญญาณของสุลต่านสุลัยมาน) หรือที่เป็นสัตว์ เช่น

⁷⁷ วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงแรมหาดใหญ่พาราไดซ์ แอนด์รีสอร์ท อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา, 13 กุมภาพันธ์ 2558

ทวดงู ที่วัดโลการาม ที่เป็นต้นไม้ใหญ่ เช่น ทวดต้นباب ที่ตำบลบ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่ หรือที่เป็น ภูมิลักษณะตามธรรมชาติ เช่น ทวดหมอน หมายถึง บริเวณจุดตัดของคันนาที่มีเนินดินป่องขึ้นมา และมีหญ้าขึ้น เรียกว่า “หมอน” แสดงว่าพื้นที่ตรงนั้นเป็นตาน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ไม่ใช่ว่าทุก หมอนจะเป็นทวดได้ ต้องมีคุณสมบัติให้คุณให้โทษได้จากความเชื่อของผู้คนที่นับถือ และแม้แต่ สิ่งไม่มีชีวิตอย่าง หลักเขตแบ่งดินแดน ก็กลายเป็นทวดได้ คือ ทวดหลัก ในอำเภอสะเดา เป็นจุด กึ่งกลางที่มาบรรจบกันระหว่างถนนที่สร้างขึ้นจากสงขลาไปไทรบุรี และสร้างจากไทรบุรีมาสงขลาใน อดีต ความเชื่อเรื่องทวดนี้ปรากฏชัดเจนในบทกาศ (ประกาศ อธิษฐาน) ครูของโนรา ซึ่งแสดงให้เห็น ว่าบุคคลในกลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเชื่อต่อทวดอย่างแนบแน่น ดังตัวอย่างในบทกาศครูตอนหนึ่งว่า

ทวดบ้านแร่วทวดบ้านสวน	ทวดหัวควนทวดบ้านยา
ยางทองบ้านนาลาด	ขอร้องประกาศอาราธนา
เข้ากราบบาทฝาละออง	จะไหว้ทวดโตทองวัดครุหา
ทวดเขากังทวดวังเนียง	ฟังเสียงลูกร้องประกาศหา
ศักดิ์สิทธิ์ทางฝ่ายเล	ทเวาเกาะเสเกาะห้า
ให้ถัดให้เคลื่อนเลื่อนกันมา	ไหว้ทวดเกาะหนูเกาะแมว
อย่าให้ละลาบสาบสูญ	หารือพ่อทูลกระหม่อมแก้ว
เกาะหนูเกาะแมว	ไหว้ทวดเกาะแก้วเกาะยอ
จะไหว้เกาะราบเกาะกูน	เกาะหมากปากยูนที่อยู่ฝ่ายท่า

ชื่อทวดที่โนรากาศ (อธิษฐาน) ออกมานี้ ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มทะเลสาบสงขลา แสดงให้เห็นว่าผู้คนที่ถืองูในกลุ่มทะเลสาบสงขลามีความเคารพต่อธรรมชาติในรูปของวิญญาณ ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้รวมถึงบุคคลสาธารณะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคม และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ รวมถึงสาธารณะสมบัติก็ถูกยกย่องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะบุคลาธิษฐานด้วยเช่นกัน

(4) ผีอารักษ์ เป็นผีที่ทำหน้าที่ดูแลประจำสถานที่ บุคคลและสิ่งของ ตลอดจนอนาสินในสถานที่นั้น ผีพวกนี้จะเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านโดยตรง ชาวบ้านนับถือ และบรวงสรวงผีพวกนี้ตามวาระและโอกาสที่เหมาะสม เพื่อความปลอดภัยและบริบูรณ์ของชีวิตและ สินทรัพย์ ผีอารักษ์มีหลายประเภท ดังนี้

- แม่ซื่อ เป็นผีประจำเด็กทางรก ในพิธีทำขวัญเด็กจะบูชาแม่ซื่อ เพื่อไม่ให้แม่ ซื่อหลอกให้เด็กตกใจกลัว ให้แม่ซื่อช่วยคุ้มครองดูแลเด็ก ให้เด็กมีขวัญดี ไม่ตกใจง่าย และเลี้ยงง่าย

- แม่โพสพ เป็นผีประจำข้าว ในลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อชาวบ้านเริ่มลงมือเกี่ยวข้าวจะทำขวัญแม่โพสพจะเรียกว่า “รวบข้าว” เมื่อเก็บข้าวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว จะทำขวัญอีกครั้งบนยุ้ง หรือไปทำรวมกันที่วัด เรียกว่า “ทำขวัญข้าวใหญ่” เพื่อขออำนาจพระแม่โพสพให้คุ้มครองข้าว ให้ได้ผลผลิตดี ข้าวไม่เสียหาย ทุ่งนาอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อเรื่องแม่โพสพนี้ยังอยู่ในวัฒนธรรมการบริโภค เชื่อว่าหากทานข้าวไม่หมดแม่โพสพจะเสียใจ ซึ่งความเชื่อแบบนี้คล้ายคลึงกับภูมิภาคอื่นของประเทศเนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมข้าวเหมือนกัน

- ผีประจำวัวควาย มีพญาทรพา พญาทรพี นางคูรา ซึ่งเป็นต้นตระกูลของวัวควาย และเจ้าขุนแกลงเป็นผู้คอยหว่านยาทำลายวัวควาย การบูชาผีเหล่านี้เพื่อให้วัวควายหายจากโรคร้าย ปลอดภัยจากเชื้อโรคและสัตว์ร้าย ให้เชื่อง เจริญเติบโตดี และตกลูกตก

- ผีแม่ย่านางและนางไม้ทั้งหลาย เป็นผีประจำเรือ เมื่อจะออกเรือทุกครั้งจึงบูชาผีเหล่านี้ ให้เดินทางได้ปลอดภัยจากคลื่นลม โจรสลัด และทำมาหากิน ค่าขายได้ค่อง

- ผีเจ้าที่หรือพระภูมิ มีท้าวกรุงपालิเป็นหัวหน้า มีบริวาร 16 องค์ รักษาที่ต่างๆ กันไป เช่น นางธรณีรักษาแผ่นดิน นางเมขลารักษาน้ำน้ำ ท้าวชัยมงคลรักษาที่เรือน ท้าวมิกราชรักษาวัดวาอาราม ท้าวธรรมโอรหารักษาที่สวนที่นา ท้าวเพชรนครธรรพรักษาศาลเจ้า บริหารรักษาเส้นทาง ท้าวนาครักษาบาดาล เป็นต้น

4.1.1.3 ตำนาน นิทาน ความเชื่อเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองและสถานที่ต่าง ๆ

(1) **ห้วยนายแรงและเก้าเส้ง** เรื่องนายแรงเป็นนิทานประเภทอธิบายสถานที่ที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา โดยเฉพาะภูเขาต่าง ๆ เช่น เขารุน เขาหัวหมาก เขาแดง เขาเก้าแสนหรือเขาเก้าเส้ง เป็นต้น เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับตำนานห้วยนายแรงและเก้าเส้งนั้น เป็นช่วงท้ายเรื่องของนายแรง เล่ากันว่า หลังจากที่นายแรงได้เข้าร่วมรบศึกมลายูจนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง ครั้งนั้นทางเมืองนครศรีธรรมราชกำหนดบรรจุพระบรมธาตุในเจดีย์ และจัดงานเฉลิมฉลองใหญ่โต บรรดา 12 หัวเมืองปักษ์ใต้ต่างนำเงินทองไปบรรจุในพระบรมธาตุ เมืองที่นายแรงเป็นเจ้าเมืองก็เป็นเมืองขึ้นของนครศรีธรรมราชด้วย ประกอบกับนายแรงเป็นผู้มีแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมาก จึงขนเงินทองเป็นจำนวนมากถึงเก้าแสนบรรจุลงเรือสำเภา พร้อมด้วยไพร่พลออกเดินทางไปยังเมืองนครศรีธรรมราช ขณะกำลังเดินทางเรือสำเภาถูกคลื่นลมซัด จึงเข้าจอดเรือที่หาดทรายแห่งหนึ่งเพื่อซ่อมแซมเรือ พอได้ทราบข่าวว่าทางเมืองนครศรีธรรมราชบรรจุพระบรมธาตุเสร็จแล้ว นายแรงเสียใจมาก จึงสั่งให้ไพร่พลขนเงินทองไปบรรจุไว้บนยอดเขาสูงหนึ่ง สั่งให้

ลูกเรือตัดหัวของตนไปวางไว้บนยอดเขา นายแรงกลั่นใจตาย ลูกเรือต้องจำใจตัดหัวเจ้านายไปวางไว้บนยอดเขาตามคำสั่ง เขาถูกนี้ภายหลังเรียก “เขาเก้าแสน” ต่อมาเพี้ยนไปเป็น “เก้าแสน” ก้อนหินที่ปิดทับอยู่บนยอดเขาเรียกว่า “หัวนายแรง” ชาวบ้านเชื่อว่าวิญญาณของนายแรงยังเป็นปูโสมเผ่าทรัพย์สินอยู่ที่เขาเก้าแสน อำเภอเมืองสงขลา มาจนถึงทุกวันนี้⁷⁸

(2) **เกาะหนูเกาะแมวและเขาดังกวน** เป็นนิทานที่อธิบายภูมิสถานซึ่งปรากฏอยู่หน้าแหลมสมิหลา อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญของจังหวัดสงขลา โดยเล่าว่า นานมาแล้วมีพ่อค้าชาวจีนคุมกองเรือสำเภามาค้าขายที่สงขลา เมื่อค้าขายเสร็จแล้วก็กลับไปยังเมืองจีน ได้เข้าไปหาสินค้าในตลาดเพื่อนำไปขายเมืองจีน พ่อค้าจีนเห็นหมาและแมวคู่หนึ่งน่าเอ็นดู จึงซื้อสัตว์ทั้งคู่กลับมาด้วย ฝ่ายหมากับแมวเมื่อไปอยู่ในเรือนานก็คิดถึงบ้าน อยากกลับบ้านที่เมืองสงขลา จึงปรึกษาวีธีกันที่จะกลับบ้าน หมาได้บอกกับแมวว่า บอกกับมาว่าในเรือพ่อค้ามีดวงแก้ววิเศษที่ใครถือไว้แล้วว่ายน้ำไปไหน ๆ ก็ไม่จมน้ำ แมวจึงคิดอุบายที่จะได้แก้ววิเศษนั้น โดยข่มขู่หนูในเรือให้ไปขโมยแก้ววิเศษของพ่อค้า ทั้งนี้หนูก็แลกเปลี่ยนโดยการของขึ้นฝั่งไปด้วย ครั้นเรือเดินทางมาถึงเมืองสงขลาอีกครั้งหนึ่ง หนูก็ลอบเข้าไปอมแก้ววิเศษไว้ในปาก แล้วทั้งสามก็ลงจากเรือว่ายน้ำมุ่งไปจะขึ้นฝั่งที่เมืองสงขลา ขณะที่ว่ายน้ำมาด้วยกันหนูก็คิดว่าหากถึงฝั่งเมืองสงขลาแล้วหมาและแมวคงแย่งดวงแก้วจากคนเป็นแน่ แมวซึ่งว่ายน้ำมาตามหลังก็คิดอย่างเดียวกับที่หนูคิดจึงว่ายน้ำตรงเข้ามาหา หนูคิดหากลังแมวอยู่แล้วเมื่อเห็นแมวว่ายน้ำปรีเข้ามาหาตนดังนั้น ก็นึกกลัวว่าแมวจะมาตะปบ ก็ตกใจกลัวปล่อยดวงแก้ววิเศษที่อมไว้ออกจากปาก เมื่อไม่มีแก้ววิเศษทั้งหนูและแมวต่างหมดแรงว่ายน้ำไม่ถึงฝั่งจมน้ำตายกลายเป็นเกาะหนูเกาะแมว อยู่หน้าอ่าวเมืองสงขลา ส่วนหมาก็ตะเกียกตะกายว่ายน้ำไปจนถึงฝั่ง ด้วยความเห็นเหนียวหมาจึงขาดใจตายกลายเป็นหิน เรียกว่า เขาดังกวน อยู่ริมอ่าวสงขลา ส่วนดวงแก้ววิเศษที่หล่นจากปากของหนู และแตกแหลกละเอียดเป็นหาดทราย เรียกว่าหาดทรายแก้ว อยู่ทางด้านเหนือของแหลมสนยื่นออกไปในอ่าวสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา⁷⁹

⁷⁸ พิทยา บุขรรัตน์, “นายแรง: นิทาน,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 8 (2542), 3754.

⁷⁹ พิทยา บุขรรัตน์, “เกาะหนูเกาะแมว: นิทาน,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล.2 (2542), 547.

4.1.1.4 ค่านิยมความเป็นนักแสดง ในภาคใต้คนโดยส่วนมากจะมีค่านิยมความเป็นนักแสดง ซึ่งมีนัยแตกต่างกันไปตามค่านิยมและโลกทัศน์ของสังคมแต่ละสมัย พอจำแนกได้เป็น 4 ประเภท คือ

(1) ใช้เรียกผู้ที่มีความสามารถทางการแสดง เช่น โนรา หนังตะลุง ลิเก แต่ความหมายออกไปทางรังเกียจถือว่าเป็นพวกตื้นกินรำกิน รักสนุก เลี้ยงงานหนัก สำร่ายและมักเจ้าชู้ จึงไม่ยอมให้ลูกหลานเป็นนักแสดงตามนัยนี้รวมถึงไม่ยอมให้ลูกหลานแต่งงานด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับบางรายที่มีความสามารถเฉพาะตัวพิเศษหรือมีคุณสมบัติอื่น ๆ ก็เป็นที่ยกย่องของสังคมที่อยากให้เป็นแบบอย่าง เช่น นักเลง ‘โนรา’ ถึงขนาดในบางพื้นที่ของภาคใต้ในอดีต หากชายใดไปสู่ขอลูกสาวบ้านไหน ฝ่ายบิดามารดาของผู้หญิงจะถามอยู่สองอย่าง คือ หนึ่งรำโนราเป็นหรือไม่ กับสองขโมยควายเป็นหรือไม่ หากทำไม่เป็นทั้งสองอย่างบิดามารดาของผู้หญิงก็จะไม่ยกลูกสาวให้ เนื่องจากแลไม่เห็นว่าจะเลี้ยงเมียได้อย่างไร

(2) ใช้เรียกผู้ฝึกฝืนสิ่งที่ถือกันว่าเป็นทางแห่งอบายมุข เช่น นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักเลงเบียร์ นักเลงไก่ชน นักเลงวัวชน นักเลงกลุ่มนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับนักแสดงใน ความหมายของภาคกลาง

(3) ใช้เรียกผู้ที่มีความประพฤติไม่ดี ทำตัวเป็นนักแสดงโต เกะกะระราน หรือเป็นอันธพาล มักเรียกกันว่านักเลงหัวไม้ หรือ “คนหัวไม้” หรือ “หัวไม้”

(4) ใช้เรียกผู้ที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ มีน้ำใจและการวางตัวเป็นคนใจกว้าง กล้าได้กล้าเสีย มีความเฉียบขาด รักษาคำพูด และศักดิ์ศรี รักที่จะต่อสู้อย่างองอาจหาญ รักและปกป้องพรรคพวกตนจนสุดกำลัง คำว่า “นักเลง” ตามนัยนี้อาจใช้เรียกยกย่องกันเฉพาะคราวแก่บุคคลที่แสดงให้เห็นลักษณะเหล่านี้ เฉพาะด้านเฉพาะครั้งก็มี แต่สำหรับผู้ที่ได้รับสมญานามว่าเป็นนักแสดงอย่างแท้จริงจะต้องมีบุคลิกลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้อย่างครบถ้วนและเป็นนิสัย ผู้เป็นนักแสดงประเภทนี้ มักได้เป็นผู้นำของท้องถิ่น คือเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน มักมีอิทธิพลและบริวารมากมาย และจะมีวัฒนธรรมการสร้างและการปกป้องรักษาความเป็นนักแสดงของตนอย่างเฉียบขาดและพิสดาร และเป็น

ที่ยกย่องของสังคม อนึ่ง นักเลงตามนัยนี้จะมีลักษณะแตกต่างกับ “เจ้าพ่อ” (ตามความหมายที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน) ตรงที่นักเลงเหล่านี้ไม่ทำตัวเป็นอันธพาล⁸⁰

4.1.1.5 แนวคิด “สามหลักผสมเกลียว เป็นหนึ่งเดียวในบ่ออย่าง” เป็นวาทกรรมซึ่งมักถูกหยิบยกขึ้นมาใช้เพื่อสื่อความถึงความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของชนทั้ง 3 เชื้อชาติหลักในเขตเมืองสงขลาบ่ออย่าง ทั้ง ชาวไทยพื้นถิ่น ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่แตกต่างและมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมร่วมกันบางส่วน แนวคิดนี้แสดงให้เห็นเด่นชัดที่สุดในพื้นที่ย่านเมืองเก่าซึ่งเป็นบริเวณที่แรกเริ่มก่อตั้งเมืองสงขลาบ่ออย่าง โดยมีชาวไทยมุสลิมอยู่อาศัยกันหนาแน่นในชุมชนบ้านบน บริเวณถนนพัทลุง ทางทิศใต้ของย่านเมืองเก่า ส่วนถนนนางงาม ถนนนครนอก และถนนนครในก็มีชาวไทยพื้นถิ่นและชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่ปะปนกัน มีศาสนสถานที่สำคัญ ทั้งวัดมัสยิดมาวาส วัดยางทอง วัดโพธิ์ วัดเลียบ วัดดอนแย้ มัสยิดอุสาสนอิสลาม และศาลหลักเมืองและศาลเจ้าอื่น ๆ โดยรอบรวม 7 แห่ง นอกจากนี้ยังมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและวิถีการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอาหารพื้นเมืองที่สะท้อนการผสมผสานทางวัฒนธรรมทั้งสามได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ในเมืองสงขลาก็ยังมีความวัฒนธรรมอื่น ๆ ผสมผสานอยู่บ้างในช่วงสั้น ๆ เช่น วัฒนธรรมตะวันตกที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของการสร้างป้อมและกำแพงเมืองที่โดดเด่นในยุคเมืองสงขลาหัวเขาแดง วัฒนธรรมและความทรงจำเกี่ยวกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง มีผู้เฒ่าผู้แก่ในสงขลาบางท่านที่ยังคงร้องเพลงญี่ปุ่นที่ทหารญี่ปุ่นเคยสอนให้ขับร้องในสมัยเป็นเด็กได้

4.1.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน

4.1.2.1 ประเพณีทำบุญเดือนสิบ มีเรียกแตกต่างกันออกไปบ้างเป็นหลายชื่อ เช่น ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณียกหมูรับ ประเพณีชิงเปรต ประเพณีทำบุญตายาย หรือประเพณีรับส่งตายาย เป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวภาคใต้ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาว่า ในปลายเดือนสิบ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้องซึ่งล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะผู้มีบาปตกนรกอยู่ซึ่งเรียกว่า “เปรต” จะได้รับการปล่อยตัว

⁸⁰ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “นักเลง,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 8 (2542), 3673.

จากพยายามให้ขึ้นมาพบลูกหลานและญาติพี่น้องของตนในเมืองมนุษย์ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 ชาวบ้านจึงจัดให้มีการทำบุญเป็นประเพณีขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 ครั้งหนึ่ง กับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 อีกครั้งหนึ่ง (บางท้องถิ่นทำในวันแรม 14 ค่ำ) เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้กับพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้องตลอดจนบุคคลอื่นๆ ที่ล่วงลับไปแล้วเป็นสำคัญ เพียงแต่ว่าการทำบุญใน 2 วาระนี้ อาจมีวิธีปฏิบัติยิ่งหย่อนต่างกัน คือจะทำกันอย่างจริงจังในวันหลังเพราะถือว่ามีความสำคัญกว่าวาระแรก

การทำบุญเดือนสิบสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมในการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของชาวภาคใต้ ชาวภาคใต้เห็นว่างานบุญนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เมื่อใกล้ถึงเทศกาลทำบุญทุกครอบครัวต่างเตรียมข้าวของสำหรับการทำบุญไว้พร้อม ผู้ที่จากภูมิลำเนาไปศึกษาหรือทำงานต่างถิ่นจะเริ่มกลับสู่ภูมิลำเนาเพื่อร่วมในงานประเพณีเดือนสิบ บางส่วนที่ไม่สามารถกลับภูมิลำเนาได้ด้วย ความจำเป็นบางประการก็นัดหมายกันจัดงาน ณ จุดใดจุดหนึ่งในแหล่งที่ไปอาศัยอยู่นั้น ดังเช่น การรวมกลุ่มการจัดงานทำบุญเดือนสิบของชาวภาคใต้ที่ไปอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยใช้ชื่องานว่า “งานวันสารทภูมิภาคทักษิณ” ณ วัดพิชัยญาติการาม โดยเริ่มจัดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.2508 และจัดขึ้นต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมเรื่องบรรพบุรุษของชาวภาคใต้และความสำคัญของประเพณีได้เป็นอย่างดี

4.1.2.2 ประเพณีชักพระ หรือ ลากพระ เป็นประเพณีเนื่องในพระพุทธศาสนา กระทำกันหลังจากวันมหาปวารณาหรือวันออกพรรษา 1 วัน คือ ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 โดยพุทธศาสนิกชนพร้อมใจกันอาราธนาพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานบนบุษบก (เรียกว่า ยอดนม หรือ นมพระ) ที่วางอยู่เหนือเรือ รถ หรือล้อเลื่อน แล้วแห่แห่นชักลากไปตามลำน้ำหรือถนนหนทางแล้วแต่สภาพภูมิประเทศว่าจะเหมาะแก่การลากพระบกหรือลากพระน้ำ ชาวบ้านก็จะนำขนมต้มสามเหลี่ยม ห่อด้วยใบพ้อมาแขวนที่เรือพระเพื่อเป็นการทำบุญเรียกว่า “แขวนต้ม” ถ้าเป็นเรือพระน้ำที่ระยะไม่สะดวกในการแขวนก็ใช้วิธี “ชดต้ม” เป็นที่มาของกีฬาชดต้ม และจะมีการนัดสถานที่สำหรับให้เรือพระบกหรือเรือพระน้ำได้มาชุมนุมกันเพื่อประชันความงามของเรือพระที่จัดทำด้วยความสามารถของช่างท้องถิ่นและชาวบ้านในละแวกใกล้วัด ประเพณีลากพระของชาวใต้มีมาแต่โบราณและก่อให้เกิดวัฒนธรรมอื่น ๆ สืบเนื่องหลายอย่าง เช่น ประเพณีการแข่งขันเรือพาย การชก (ประชัน) โพนหรือแข่งโพน

การประชันปัดหรือแข่งปัด การทำต๋มอย่าง และการเล่นเพลงเรือ เป็นต้น จรูญ หยูทอง⁸¹ ได้แสดงทัศนะอย่างเป็นห่วงว่า ในปัจจุบันงานประเพณีชักพระเน้นความสวยงามของเรือพระที่แต่ละวัดต้องแข่งขันเพื่อประชันกัน จึงว่าจ้างช่างจัดทำเรือพระในราคาสูง เปลี่ยนแปลงทั้งวัสดุ กรรมวิธีการทำ ทำให้สาระสำคัญของประเพณีที่เป็นการแสดงความสามัคคีของคนในชุมชนลดน้อยลงไป

4.1.2.3 ประเพณีสมโภชทอดหัวเขาแดง เป็นงานประจำปีที่ชาวสงขลา โดยเฉพาะชาวจีนทั้ง 5 สมาคม (แต้จิ๋ว ฮกเกี้ยน กวางสีว ไทหล่า และฮากกา) ที่มีความเคารพศรัทธาต่อทอดหัวเขาแดงที่ประดิษฐานอยู่ที่ปากน้ำทะเลสาบสงขลา โดยเชื่อกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษาเมืองสงขลาตลอด ชาวประมงที่ออกเรือมักจะสักการะเพื่อขอให้ประสบความสำเร็จและปลอดภัยในการออกทะเลหาปลา ในงานได้มีการอัญเชิญองค์พระมาประดิษฐานที่ศาลเจ้าชั่วคราวบริเวณหาด สมิหลา มีการสมโภชแห่พระรอบเมืองพร้อมทั้งอัญเชิญองค์พระศักดิ์สิทธิ์ ทั้งทั้งเมืองสงขลาจากศาลเจ้าต่าง ๆ ร่วมขบวนอย่างยิ่งใหญ่ และมีการประทับทรงเทพเจ้าต่าง ๆ วัตถุประสงค์ของการจัดงานครั้งนี้ เป็นการอนุรักษ์ประเพณีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พร้อมกับให้ประชาชนได้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองสงขลา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว

ตามความเชื่อของชาวบ้านใน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร มีตำนานว่า ทอดหัวเขาแดง เดิมเป็นชายชราชาวจีนเดินทางมาจากผืนแผ่นดินใหญ่มุ่งสู่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเรือสำเภขนาดใหญ่ ด้วยเป็นคนมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงนำทรัพย์สมบัติจำนวนมากมาติดตามด้วย เพื่อนำมาร่วมบรรจุลงในพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช แต่โชคไม่ดีที่เรือสำเภามาล่มบริเวณปากน้ำทางเข้าเมืองสงขลาเสียก่อน ดวงวิญญาณของท่าน เมื่อตายไปก็มีได้หนีหายไปไหนยังคงวนเวียนอยู่ในบริเวณดังกล่าวในรูปของจระเข้ใหญ่ ชาวบ้านเรียก “จระเข้ทอด” หรือ “ทอดจระเข้” และเชื่อกันว่าทอดหัวเขาแดงในรูปของจระเข้ใหญ่จะคอยมาเฝ้าปากน้ำเมืองสงขลาคอยดูแลชาวบ้านมิให้เกิดอันตรายจากสัตว์ร้ายต่าง ๆ ได้ สุมณฑา อินทวงษ์ ผู้สูงอายุที่อยู่ร่วมสมัยเหตุการณ์กองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่เมืองสงขลาได้ให้ข้อมูลด้วยความเชื่อนี้ว่า เมื่อกองทัพเรือญี่ปุ่นมาถึงหน้าปากอ่าวเมืองสงขลานั้น ทหารญี่ปุ่นไม่สามารถมองเห็นเมืองสงขลาด้วยอำนาจบารมีของ

⁸¹ จรูญ หยูทอง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา, 8 พฤษภาคม 2558.

ทวดหัวเขาแดง จนเมื่อแม่ทัพญี่ปุ่นได้รับข้อมูลเรื่องความศักดิ์ของทวดหัวเขาแดง จึงกระทำการสักการะ ทหารญี่ปุ่นจึงมองเห็นเมืองสงขลาและยกทัพขึ้นมาได้⁸²

4.1.2.4 ประเพณีสมโภชเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวไทยเชื้อสายจีนที่จัดขึ้นทุกปี เพื่อเฉลิมฉลองวันเกิดของเจ้าพ่อหลักเมืองเทพเจ้าผู้ปกป้องเมืองตามคติความเชื่อ ที่ประดิษฐานอยู่ในศาลเจ้าหลักเมืองสงขลา ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่มีความเชื่อมโยงมาตั้งแต่อดีตกาลของชาวจังหวัดสงขลา ในประเพณีจะประกอบไปด้วยพิธีอัญเชิญแห่พระรอบเมือง โดยจะอัญเชิญองค์เจ้าพ่อหลักเมืองออกจากศาลหลักเมืองและจะมีขบวนเทพเจ้าจากศาลเจ้าทั่วเมืองสงขลาออกแห่รอบเมือง พิธีเวียนเทียนสะเดาะเคราะห์ เสริมดวงชะตา และมีกิจกรรมการแสดงบนเวที และการแสดงอุปรากรจีนในช่วงกลางคืนทุกวัน

4.1.2.5 ประเพณีทำบุญช่ายเล เป็นประเพณีของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณช่ายทะเล แถบอำเภอสทิงพระและอำเภอเมืองสงขลา เป็นต้น โดยทำเป็นประจำทุกปี แล้วแต่หมู่บ้านใดจะนัดวันกันทำบุญวันไหน แต่ส่วนมากจะทำกันหลังจากวันเข้าพรรษาแล้ว เพราะชาวบ้านจะมาพบปะกันที่วัดในวันเข้าพรรษาและนัดแนะกันว่าจำทำบุญวันไหนดี

การทำบุญช่ายเลจะมีการทำบุญที่ศาลาประจำหมู่บ้านก่อนราว 1 – 2 สัปดาห์เพื่อความเป็นสิริมงคล หลังจากนั้นเมื่อถึงวันนัดหมายที่จะมีการทำบุญช่ายเล ชาวบ้านจะพาลูกหลานเตรียมเสื้อผ้าปูนั่งตามร่มไม้พร้อมไปเล่นน้ำทะเล และเตรียมอาหารหวานคาวรวมทั้งนิมนต์พระไปฉันอาหารเพลบริเวณศาลาใกล้ช่ายทะเล เมื่อเตรียมอาหารเสร็จแล้ว ผู้สูงอายุเข้าไปนั่งในบริเวณศาลา พระจะเริ่มสวดให้ศีลให้พร และเมื่อพระกำลังสวดชาวบ้านจะนำข้าวสุกที่เตรียมไปใส่ในบาตรที่เตรียมไว้บนศาลา เมื่อพระสวดเสร็จก็ถวายอาหารเพล และชาวบ้านก็จะเอาอาหารคาวหวาน เครื่องครัวที่เตรียมเอาไว้เวียนบนหัวลูกหลานและคนในครอบครัว โดยเชื่อว่าเป็นการเอาเคราะห์ร้ายออกจากตัวแล้วนำไปแขวนบนราวไม้ เพื่อพระฉันอาหารเพลเสร็จแล้ว ชาวบ้านก็จะเริ่มล้อมวงทานอาหารกันเสร็จแล้วพระจะเทศนา 1 กัณฑ์ จบแล้วชาวบ้านจะช่วยกันยกราวไม้ที่แขวนอาหารไปที่ช่ายทะเล พระก็จะไปทำพิธีสวดบังสุกุล ชาวบ้านก็กรวดน้ำแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวรและผู้มี

⁸² สุมนตา อินทวงษ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 86 – 88 ถ.โทรบุรี ต.บ่อयोगเมือง จ.สงขลา, 12 กุมภาพันธ์ 2558.

ประคองที่ล่องลับไปแล้ว เมื่อสวดเสร็จชาวบ้านก็จะช่วยกันยกหาบอาหารทิ้งลงในทะเล เรียกพิธีตอนนี้ว่า “พิธีส่งหาบส่งคอน” เป็นอันเสร็จพิธี จะเหลือแต่ชาวบ้านและเด็ก ๆ เล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน⁸³

ปัจจุบันในเขตเทศบาลนครสงขลามีการทำพิธีทำบุญที่คล้ายคลึงกับการทำบุญชายเลคือการทำบุญให้สัมภเวสีริมชายหาด โดยกลุ่มแม่บ้านวชิราฟ้าใส ซึ่งผู้ที่ยังมีความเชื่อและประกอบพิธีกรรมนี้อยู่มีไม่มากนัก จะจัดเป็นประจำในทุกวันเสาร์ที่ 2 ของเดือนพฤษภาคมในทุกปี ผู้อาวุโสที่จัดงานทุกท่านมีความเข้าใจถึงระบบนิเวศของหาดทรายโดยใช้วิธีการสังเกตความเป็นไปผสมผสานกับความรู้ที่บรรพบุรุษสงขลาได้ส่งสอนมาว่าให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน ประเพณีเล็ก ๆ ที่มีคุณค่าอันยิ่งใหญ่จึงงอกงามมาจนทุกวันนี้⁸⁴

4.1.2.6 รับเทียบดา หรือประเพณีรับเทวดา เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวพุทธในเขตชนบทภาคใต้ ทำกันในเดือน 6 หลังวันสงกรานต์ไปแล้ว อาจจะเป็นวันใดก็ได้แล้วแต่แต่ละชุมชนจะกำหนดตกลงกัน แต่มีการกำหนดวันที่จะทำพิธีนั้น ถ้าเป็นข้างขึ้นจะต้องเป็นวันที่ เช่น ขึ้น 9 ค่ำ ขึ้น 5 ค่ำ และถ้าเป็นข้างแรมจะต้องเป็นวันคู่ เช่น แรม 6 ค่ำ แรม 12 ค่ำ เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าในวันแรมคู่หรือวันขึ้นคี่นี้จะมีเฉพาะเทวดาท่านั้นที่มารับของบวงสรวงได้ ผีชั้นต่ำอื่น ๆ ไม่สามารถที่จะมารับของบวงสรวงได้

จรรยา หยูทอง⁸⁵ ได้เพิ่มเติมว่าประเพณีรับเทียบดาเป็นความเชื่อสืบเนื่องมาแต่สังคมเกษตรในอดีต เชื่อว่าในแต่ละปีจะมีเทวดามาคุ้มครองโลกมนุษย์หมุนเวียนกันไป การรับเทียบดาจึงเหมือนการที่มนุษย์แสดงความต้อนรับต่อการผลัดเวรของเทวดาที่จะมาคุ้มครองโลกมนุษย์ อย่างไรก็ตามเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปประเพณีก็ค่อย ๆ สาบสูญ สถาบันทักษิณคดีศึกษาพยายามรื้อฟื้นโดยการจัดงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา และเทศบาลนครหาดใหญ่ในพื้นที่เทศบาลนครหาดใหญ่ ผลปรากฏว่างานได้รับความสนใจจากชาวไทยน้อยเนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป คนไม่มีความรู้สึกยึดโยงอยู่กับวัฒนธรรมเดิมเนื่องจากเปลี่ยนเป็นสังคมเมือง แต่กลับได้รับ

⁸³ ประทีป ไชยรัตน์, “ทำบุญชายเล,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 7 (2542), 3383 - 3384.

⁸⁴ พรรณีภา โสทธิพันธุ์, *The World Beach Day แลเล แลหาด ครั้งที่ 2*, (สงขลา: โครงการพลังพลเมืองสงขลา, 2555), 7-8

⁸⁵ จรรยา หยูทอง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา, 8 พฤษภาคม 2558.

ความสนใจจากนักท่องเที่ยวในฐานะประเพณีที่แปลก ซึ่งอาจดูเหมือนเป็นสินค้าวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวประการหนึ่งไปแทนการคงไว้ซึ่งสาระสำคัญของประเพณีอย่างเช่นในอดีต

4.1.2.7 วันอีดทั้งสอง วันอีดทั้งสองเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่และโดยทั่วไป ได้แก่

(1) วันอีดิลฟิตรี เป็นวันอีดแรก หรือเรียกว่า ฮารีรāju กำหนดเอาจากการดวงจันทร์ เป็นวันสิ้นสุดเดือนรอมฎอนตามประกาศของสำนักจุฬาราชมนตรี เดือนรอมฎอนเราจะถือศีลอดทั้งเดือน วัตอีดนี้จะเป็นวันรื่นเริง มุสลิมจะมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิด มาฟังปาฐกถาธรรม มีการพบปะกัน มีการขอโทษและขอภัยแก่กัน มีการพบปะเยี่ยมเยียนกันตามบ้านพี่น้องและคนในชุมชน บ้านไหนมีแขกมากก็เลี้ยงน้ำชาอาหารต้อนรับ

(2) วันอีดิลอฎฮา หรือวันอีดฮัจญ์ หรือ รājuฮัจญ์ เป็นวันที่ทางเมกะทำพิธีค้ำบัก่อนหินศักดิ์สิทธิ์ สำหรับมัสยิดบ้านบน ในเขตเทศบาลนครสงขลา มีนโยบายสนับสนุนประเพณีนี้โดยมัสยิดนำเงินไปฝากไว้ที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและได้รับสิทธิ์ในการจับฉลากว่า ตัวแทนของมัสยิดไหนจะได้ไปประกอบพิธีฮัจญ์บ้าง เมื่อได้รับสิทธิ์แล้ว มัสยิดจะมาพิจารณาในคณะกรรมการของมัสยิดว่าจะไปใคร โดยพิจารณาจากการเป็นมุสลิมที่ได้ทำผลประโยชน์แก่ส่วนรวมทั้งนี้ก็ประกอบกับเกณฑ์ของธนาคาร

4.1.2.8 ศาสดรา เป็นตำราดูโชคชะตาที่เขียนคำทำนายไว้เป็นสูตรสำเร็จลงในหน้าสมุดข่อย 1 ตอน ต่อ 1 คำทำนาย เรียงลำดับต่อกันไปทั้งเล่ม วิธีเสี่ยงทายเรียกว่าการ “แทงศาสดรา” ก่อนดูเจ้าของตำราหรือหมอดูต้องกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตั้งจิตศรัทธาให้ศาสดราช่วยเบิกโชคชะตาของผู้ดูตามวิบากกรรมที่จะเกิดขึ้น ต่อจากนั้นผู้เสี่ยงทายจะใช้ไม้ปลายแหลมสอดเข้าระหว่างเล่มตำราศาสดรา ให้ปลายไม้แทงตรงหน้าของหนังสือทางด้านซ้ายหรือด้านขวาเพียงด้านเดียว แล้วให้หมอดูเปิดอ่านให้ฟังตามคำทำนายนั้น ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า “แทงศาสดรา” ศาสดราฉบับบ้านเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลาเป็นตำราทำนายโชคชะตาราศรีฉบับหนึ่งที่พบต้นฉบับเป็นบุตรของนายสวน บัวมาศ ไม่ทราบผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่ง แต่งด้วยกาพย์ยานี 11 ประสมด้วยร้อยยาวและร้อยแก้วในบางตอน

4.1.2.9 จารึกสำโรง เป็นจารึก 3 หลัก ทำด้วยหินแกรนิต ขนาดกว้างประมาณ 75 เซนติเมตร สูง 150 เซนติเมตร หน้า 15 เซนติเมตร จารึกทั้งสามหลักประกอบด้วย คือ ภาษาไทย 1 หลัก ภาษาจีน 1 หลัก และภาษามลายูจารึกด้วยอักษรยาวี 1 หลัก ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขต

โรงพยาบาลประสาทสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2388 ตรงกับสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสาเหตุการสร้างเนื่องมาจาก พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสังข์) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา คิดจะบำเพ็ญกุศลสร้างสาธารณประโยชน์ คือ สร้างถนน บ่อน้ำ สะพาน ข้ามคลองสำโรง ศาลาและศาลาเทพารักษ์จึงหาหรือพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลา ณ ขณะนั้น เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วได้ชักชวนข้าราชการและชาวเมืองสงขลาทั้งชาวไทยพุทธ ชาวจีน และชาวไทยมุสลิมร่วมกันบริจาคทรัพย์ ได้ทั้งสิ้น 2,312 เหรียญ 3 ตำลึง และได้ให้ดำเนินการ สาธารณูปโภคต่าง ๆ ตามที่ได้ตั้งใจไว้จนเสร็จเรียบร้อย มีการฉลองเป็นการใหญ่ และได้จารึกไว้เป็น อนุสรณ์ ซึ่งจารึกทั้ง 3 หลัก มีเนื้อหาพ้องกัน คือ เป็นการเล่าถึงเหตุผลในการสร้างสาธารณประโยชน์ สภาพการก่อสร้าง ลักษณะของสาธารณประโยชน์ รายนามของผู้บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในการสร้าง แฉ่งยอดเงินรายจ่ายและสุดท้ายได้อธิษฐานให้บ้านเมืองร่มเย็น ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ฝนฟ้าตก ต้องตามฤดูกาล จารึกที่เป็นภาษาไทยตอนต้นเป็นคำร้อยแก้ว ต่อมาเป็นร้อยถ้อยจากนั้นเป็นโคลงสี่สุภาพ

ภาพที่ 4.2 จารึกสำโรง 3 หลัก 3 ภาษา, ที่มา : เปรมชัย จันทรจำปา

วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ⁸⁶ กล่าวว่า จารึกดังกล่าวเป็นวัตถุประจักษ์พยานอันสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าประชากรเมืองสงขลาแม้มีความแตกต่างหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติและศาสนา แต่ได้ร่วมมือร่วมใจในการดำเนินกิจการเพื่อส่วนรวมมาตั้งแต่แรกตั้งเมืองสงขลา และอยู่อาศัยร่วมกันมาอย่างสงบสุขดังในปัจจุบัน จนเป็นที่มาของวาทกรรมเมืองสงขลาที่ว่า “สามหลักผสมเกลียว เป็นหนึ่งเดียวในบ่ออย่าง”

4.1.3 ระดับสถาบัน

ทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อและโลกทัศน์ทั้งในระดับเป็นรูปเป็นร่างและระดับเป็นขึ้นเป็นอันนั้น โดยมากเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อความศรัทธาของผู้คนในท้องถิ่น ปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณี และบางความเชื่อ อาทิ หลักศาสนา ก็เป็นบรรทัดฐานหลักของสังคม ซึ่งเท่ากับว่าทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นมีสถานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมในระดับสถาบันด้วยเช่นกัน แม้ไม่ได้มีการรับรองเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในท้องถิ่น

4.2 ทุนทางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิต

4.2.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง

4.2.1.1 ความเชื่อเรื่องการปลุกต้นไม้ในบริเวณบ้าน ชาวภาคใต้มีคติความเชื่อว่าการปลุกต้นไม้ในบริเวณบ้านควรปลุกเฉพาะต้นไม้มงคล เพื่อให้เกิดประโยชน์และความร่มเย็น ดังนี้ ทิศอุดร (เหนือ) ให้ปลุกพุทรา ว่าน ทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) ให้ปลุกทุเรียน ทิศบูรพา (ตะวันออกเฉียงใต้) ให้ปลุกไผ่ กุ่ม มะพร้าว ทิศอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้) ให้ปลุกยอ สารภี ทิศทักษิณ (ใต้) ให้ปลุกมะม่วง พลับ ทิศทรตี (ตะวันตกเฉียงใต้) ให้ปลุกชัยพฤกษ์ สะเดา ขนุน พิกุล ทิศประจิม (ตะวันตก) ให้ปลุกมะขาม มะยม ทิศพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) ให้ปลุกมะกรูด และไม้ที่ไม่นิยมปลุกไว้ในบริเวณบ้าน คือ โพ ไทร ตาล มะกอก มะงั่ว สำโรง หวาย สลัดได เตาร้าง ลั่นทม เพราะไม้ประเภทนี้บางเป็นไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขามาก หรือไม่ก็เป็นไม้ที่มีนามไม่เป็นมงคล⁸⁷ แต่ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวได้คลายลงไปมากแล้ว

⁸⁶ วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงแรมหาดใหญ่พาราไดซ์ แอนดริสอร์ท อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา, 13 กุมภาพันธ์ 2558

⁸⁷ ปราณี ธรรมรัตน์, “ปลุกต้นไม้ในบริเวณบ้าน : ความเชื่อ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 9 (2542), .4423.

นอกจากนี้ความเชื่อดั้งเดิมของชาวภาคใต้ยังมีเรื่องของการฝังรกของทารกแรกเกิดไว้ใต้ต้นไม้ด้วย เช่นถ้าฝังไว้ใต้ต้นส้มเด็กจะมีสติปัญญาเฉียบแหลม ฝังไว้ในที่โล่งแล้วปลุกต้นมะพร้าว เมื่อโตขึ้นหากบุคคลเจ้าของรกที่ฝังนั้นโดนคุณไสยก็สามารถนำน้ำมะพร้าวจากต้นที่ฝังรกรักรนั้นมาดื่มก็จะสามารถแก้ไขคุณไสยได้⁸⁸ ทั้งนี้ผลพลอยได้จากความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดความผูกพันระหว่างคนกับต้นไม้อันเป็นสื่อแทนทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ให้ทั้งสองส่วนได้พึ่งพาอาศัยกัน สำหรับในเขตเทศบาลนครสงขลาในอดีตมีวิถีปฏิบัติที่สำคัญประการหนึ่งที่น่าสนใจ คือ เมื่อถึงคราววันสำคัญครูก็จะนำนักเรียนในเขตเทศบาลนครสงขลาไปปลุกต้นสน⁸⁹ เด็ก ๆ เมื่อโตขึ้นก็จะจำได้ว่าต้นสนต้นไหนที่ตนเองเป็นผู้ปลุก เพื่อสร้างความผูกพันและเพิ่มปริมาณของต้นสนในป่าสนเมืองสงขลาให้เพิ่มขึ้น

4.2.1.2 การประกอบอาชีพ เช่น ประชาชนที่อยู่อาศัยในเขตเทศบาลนครสงขลานั้นนับเนื่องมาตั้งแต่สมัยแรกตั้งเมือง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและการค้าพาณิชย์ ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพที่ตั้งตามภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพดังกล่าว

การทำประมงของชาวสงขลา แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรก คือ **ประมงในทะเลนอกหรือทะเลหลวง** คือบริเวณทะเลอ่าวไทย มีทั้งประมงทะเลลึกซึ่งต้องใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ขนาดใหญ่อย่าง เรือลากอวน อวนลาก อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ต้องลงทุนสูงและใช้แรงงานมาก และประมงชายฝั่ง ซึ่งใช้เรือขนาดเล็ก เครื่องมือและอุปกรณ์ไม่ยุ่งยาก เช่น อวนทับตลิ่งแห อวนลอย อวนล้อม กัด เป็นต้น ซึ่งสามารถดำเนินการได้ภายในครอบครัวและชุมชน ประเภทที่สอง คือ **ประมงในทะเลสาบหรือทะเลใน** เป็นการจับสัตว์น้ำในทะเลสาบ มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการจับสัตว์น้ำเหล่านี้หลายรูปแบบ เช่น เบ็ดราว ไซนั่ง อวนรุน และโพงพาง เป็นต้น และประเภทที่สาม คือ **การจับสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำที่มีอยู่ทั่วไป** เช่น ลำห้วย หนอง คลอง บึง หรือทุ่งนา

⁸⁸ ปรีชา นุ่นสุข พูลศรี รัตนศิริ และมงคลศรี สมเหมือน, “การเกิด : วัฒนธรรมไทยพุทธ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 1 (2542), 330 - 331.

⁸⁹ ชนิษฐา ชูสุข, “ความทรงจำเก่า ๆ กับหาดสงขลา,” ใน *แลเล...แลหาดสงขลา : สัรวจเรียนรู้ และค้นหาแนวทางฟื้นฟูชายหาด 5 มิถุนายน 2554* สงขลา: สงขลาฟอรัมและกลุ่ม S.O.S หาดสงขลา, 15.

ตลอดจนพื้นที่ที่น้ำท่วมขังในฤดูฝน ทำให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น เครื่องมือต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพ เช่น ไซ ซ่อน ลัน เบ็ดทง เบ็ดตก โม่ระ แนด ผลำ บอทดัก หลุมวัง รันวัง เป็นต้น

สำหรับการค้าพาณิชย์นั้น ถือได้ว่าเป็นอาชีพสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเมืองสงขลามาดังกล่าว การค้าขายทำให้ชาวสงขลาได้มีโอกาสปะทะสัมพันธ์กับผู้คนต่างวัฒนธรรม มีประสบการณ์กว้างขวาง รู้จักเก็บเกี่ยว และสร้างระบบความสัมพันธ์เหล่านั้นมาปรับปรุงวิถีชีวิตได้เป็นอย่างดี วัฒนธรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการแลกเปลี่ยนสินค้าและการค้าขายที่สำคัญ คือ การผลิตเหรียญกษาปณ์เมืองสงขลา เพื่อใช้ติดต่อค้าขายโดยตรงกับต่างชาติเช่นจีนหรือยุโรป **วัดน้ด** ที่สร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับการแลกเปลี่ยนผลผลิตและสินค้าของผู้ผลิตแต่ละรายในท้องถิ่น รวมถึงการผูกเกลอกันระหว่างหมู่บ้านหรือระหว่างพื้นที่ที่ต่างกัน เช่น เกลอเขา เกลอเล ที่ผู้ที่อาศัยอยู่ชายทะเลผูกเกลอกับผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ป่าเขาเขา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตร ช่วยเหลือ และแบ่งปันผลประโยชน์ต่างๆ แก่กัน

4.2.1.3 การถนอมอาหาร การถนอมอาหารของชาวสงขลาคล้ายคลึงกับวิธีการของชาวบ้านในท้องถิ่นอื่น ๆ เพียงแต่มีวิธีการปลีกย่อยที่แตกต่างออกไปตามวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและทรัพยากรในท้องถิ่น วิธีการพื้นฐานที่ใช้ถนอมอาหารของชาวสงขลา ได้แก่ การควบคุมคงความชื้น การตากแห้ง การรมควัน การทำเค็มหรือการหมักดอง การเชื่อมหรือการกวนซึ่งแบ่งแยกย่อยออกไปได้อีก คือ การเชื่อมแบบธรรมดา การเชื่อมแบบแช่ต้ม และการเชื่อมแบบฉาบน้ำตาล หรือที่เรียกกันว่า “หร่าน้ำผึ้ง”

4.2.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน

4.2.2.1 การขุดตระพังและบ่อน้ำ แม้ว่าชาวสงขลาและภาคใต้โดยทั่วไปมีปริมาณน้ำฝนและแหล่งน้ำตามธรรมชาติมากกว่าภาคอื่น ๆ แต่ก็ต้องอาศัยแหล่งน้ำที่ขุดขึ้นโดยมนุษย์เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในยามขาดแคลน ในกรณีของคาบสมุทรสทิงพระ (อ.สทิงพระ อ.กระแสสินธุ์ อ.ระโนด และอ.เมือง จ.สงขลา) ชาวบ้านนิยมขุดตระพังหรือพังกันมาก ดังปรากฏว่ามีตระพังอยู่มากมายถึงสองร้อยกว่าแห่ง และมีเนินนานมาแล้วหลายร้อยปี น้ำตระพังมีประโยชน์นานาประการ คือ สำหรับดื่ม อาบ เพาะปลูก ประมง เป็นอยู่เรือ บางแห่งสำหรับออกทะเลและบางแห่งเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ เช่น พังชือออก พังชืดก พังพระ พังแขกซี และพังไทร เป็นต้น

สำหรับในเขตเทศบาลนครสงขลาหรือเมืองสงขลาบ่ออย่าง แหล่งน้ำสำคัญที่มนุษย์สร้างขึ้นคือ บ่อน้ำ รวมถึงบ่อซึ่งเป็นที่มาของชื่อพื้นที่คือ บ่ออย่าง คือบ่อน้ำที่ตั้งอยู่ภายในวัดยางทอง เนื่องจากในอดีตชาวสงขลาทั้งบ้านเรือนส่วนบุคคลและสถานที่สาธารณะต้องขุดบ่อน้ำเพื่อให้มี

น้ำจืดไว้ใช้อุปโภคบริโภค จนคนในสมัยโบราณมีคำกล่าวที่คล้องจองว่า “เมืองลุมพินี นครท่า ตรังนา สงขลาบ่อ” ซึ่งแสดงลักษณะภูมิสถานของแต่ละพื้นที่ไว้อย่างชัดเจน คือเมืองพัทลุงมีที่ดอนมาก เมืองนครศรีธรรมราชมีทำน้ามากเนื่องมีพื้นที่ริมทะเลมาก ขณะที่เมืองตรังมีที่นาเยอะแม้ว่าภายหลังจะมีการปลูกยางพาราก็ตาม แต่ชื่อบ้านนามเมืองก็ยังมีคำว่านาอยู่เยอะ ส่วนเมืองสงขลานั้นมักมีคำว่า “บ่อ” ขึ้นต้น อาทิ บ่อทรัพย์ บ่อยาง บ่อเตย บ่อโต บ่อโต๊ะ เป็นต้น ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะสงขลาอยู่ติดทั้งทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย จึงต้องขุดบ่อเพื่อหาน้ำจืดมาใช้ในชีวิตประจำวัน⁹⁰ บ้านเรือนแทบทุกหลังและวัดวาอารามในเมืองขลาในอดีตจึงต้องขุดบ่อน้ำไว้ภายในอาคารและทุกบ้านที่อยู่ในละแวกเดียวกันจะมีบ่อน้ำอยู่ในระดับแนวที่ตรงกัน⁹¹ ซึ่งในปัจจุบันหลายครัวเรือนยังคงรักษาบ่อน้ำประจำบ้านนี้ไว้อยู่ ในขณะที่หลายแห่งได้ปิดบ่อน้ำนี้ไปแล้ว

4.2.2.2 ลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมอาคารสาธารณะและที่อยู่อาศัยในเมืองเก่าสงขลา มีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่นคือบริเวณย่านเมืองเก่า ได้แก่ บริเวณถนนนครนอก และถนนนครใน สามารถบ่งชี้ลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะ ซึ่งทั้งหมดมีลักษณะเป็นตึกแถวหรือเรือนแถว แบ่งออกได้ เป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1) **ลักษณะเรือนแถวแบบไทย** เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยแรกที่มีการตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้คือ ประมาณช่วงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ประมาณปี พ.ศ. 2379) ลักษณะเด่นของเรือนแถวแบบไทย คือหลังคาทรงจั่วหรือทรงมนิลาที่มีความลาดชัน 60 องศา ขึ้นไป

2) **ลักษณะเรือนแถวแบบจีน** จากหลักฐานรูปถ่ายทำให้เข้าใจว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่ก่อสร้างในช่วงเดียวกับอาคารเรือนแถวแบบไทย คือประมาณปี พ.ศ. 2379 เป็นต้นมา มักสร้างติดแนวถนนมีส่วนที่ใช้สำหรับกิจกรรมการค้าอยู่ด้านหน้า ทางเข้าเป็นเพิงยกกระดบสูงกว่าถนนเล็กน้อย เนื่องจากบริเวณแปลงที่ดินมีลักษณะยาว โดยมากจึงมีอาคารติดถนนเป็นอาคารหลัก ส่วนกลางมักจะเว้นไว้เป็นบริเวณบ่อน้ำ ส้วม และที่โล่ง และส่วนหลังจะมีอาคารซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย มีทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น หลังคาเป็นทรงจั่ว ลาดเข้าหาถนน บางเรือนมีชั้นเดียวแต่หลังคาอาจมีสองระดับ หน้าต่างเล็กแคบทำด้วยไม้ ไม่นิยมทำกันสาด

⁹⁰ จรุง หนูทอง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา, 8 พฤษภาคม 2558.

⁹¹ สมศักดิ์ ตันติเศรณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558

3) **ลักษณะเรือนแถวแบบซิโน – ยูโรเปียน** เป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตกโดยเฉพาะโปรตุเกส ซึ่งเป็นชาติที่มีอิทธิพลกับทางเอเชียมาก่อน ผสมกับสถาปัตยกรรมแบบจีนในแถบชวา สิงคโปร์ และปีนัง ซึ่งต้นแบบ สถาปัตยกรรมแบบนี้เริ่มมีขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 และเพิ่มความนิยมต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 สถาปัตยกรรมเรือนแถวแบบซิโน – ยูโรเปียน มักมีอาคารติดถนนเป็นอาคารหลัก มีกันสาด บางครั้งมีทางเดินหน้าอาคาร ส่วนกลางมักเว้นเป็นบ่อน้ำ ส้วม และที่โล่ง และมีอาคารด้านหลังอีกอาคารหนึ่ง ในระยะเป็นเรือนแถวสองชั้นต่อมาเป็นสามชั้นในสมัยหลัง หลังคาทรงจั่วได้รับอิทธิพลจากจีนอย่างเด่นชัด ต่อมา มีลักษณะยื่นกันสาดและมีหลังคาทรงปั้นหยาเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะอาคารหลังที่เป็นอาคารมุม ในสมัยหลังมีการเพิ่มระเบียงกันสาดเป็นส่วนตกแต่งในชั้นสอง และมีแผงบังตา (PARAPET) เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีการตกแต่งลวดลายปูนปั้นในส่วนช่องเจาะ ระเบียง ค้ำยัน หัวเสา เป็นลวดลายแบบตะวันตก

4) **ลักษณะเรือนแถวแบบสมัยใหม่** เป็นสถาปัตยกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เข้าใจว่าสร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 7 รูปทรงโดยทั่วไปหลังคาถูกปิดบังด้วยแผงบังตา (PARAPET) ที่เป็นกำแพงก่ออิฐฉาบปูนทรงหลังคามีทั้งทรงมนิลา ทรงปั้นหยา และทรงหมาแหงน อาคารที่สร้างขึ้นพร้อมกันมักมีการออกแบบที่เน้นว่าเป็นชุดเดียวกัน กันสาดทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดบาง ลายประดับลดลงมาก มีทั้งสองชั้นและสามชั้นขึ้นไป⁹²

4.2.2.3 **อาหารพื้นบ้านโบราณชาวบ่ออย่าง** เป็นวัฒนธรรมการกินที่ผสมผสานระหว่างอาหารจีน อาหารมุสลิมกับอาหารไทยพื้นบ้าน มีการดัดแปลง คิดค้นหา เทคนิคการปรุงอาหารให้เหมาะกับความต้องการของผู้คนในบ่ออย่าง จนเกิดตำรับอาหารใหม่ ๆ ที่มีความเฉพาะตัวของพื้นที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน หรือบริโภคในงานประเพณีต่าง ๆ โดยมีถนนนางงามเป็นศูนย์กลางจำหน่ายอาหารพื้นบ้านเหล่านี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น หมูค้อง หมูสตู ต้มใส่ใส้ เต้าคั่ว เป็นการผสมผสานระหว่างครัวไทยพื้นบ้านกับครัวจีน กุ้งผง ไก่ย่างขมิ้น ขนมบูตู ขนมอบอก เป็นการผสมผสานระหว่างครัวไทยพื้นบ้านกับครัวมุสลิม⁹³ แกงห้องไก่ ไก่ปิ้งเครื่อง เป็นการผสมผสานระหว่าง

⁹² ไพบูลย์ ดวงจันทร์, “สถาปัตยกรรมจีน: เมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 16 (2542), 7677 – 7698.

⁹³ อรทัย สัตยสันต์สกุล และสำราญ ศรีพจนารถ, *อาหารพื้นบ้านของชาวตำบลบ่ออย่าง* (สงขลา: ภาศึคนรักเมืองสงขลา, 2553), 1.

ครัวจีนและครัวมุสลิม⁹⁴ เป็นต้น การผสมผสานวัฒนธรรมการกินของผู้คนในตำบลบ่ออย่างจึงเปรียบเสมือนการเดินทางมาพบกันครั้งทางระหว่างครัวไทยปักซีได้กับครัวจีน และครัวมุสลิม ส่งผลให้อาหารพื้นบ้านของชาวสงขลาบ่ออย่างมีรสอ่อน ไม่เผ็ดจัดแบบอาหารปักซีได้ทั่วไป มีรสกลมกล่อม และอาหารหลายอย่างมีรสหวานนำ อาหารที่ใส่กะปิจะใส่ในปริมาณไม่มากนัก อาหารพื้นบ้านโบราณชาวบ่ออย่าง แบ่งออกเป็นหลายประเภท ได้แก่

ภาพที่ 4.3 อาหารพื้นเมืองสงขลา, ที่มา : เทศบาลนครสงขลา

(1) อาหารว่าง ได้แก่ ปิฮุนย้า (ย้าเส้นหมี่) ปิฮุนกรอบ (หมี่กรอบ) ต้มใส่ไส้ ขนมห้างควาว ขนมหวก (จวก) ขนมปาดะหรือขนมปาดดา เต้าคั่ว

(2) อาหารหวาน ได้แก่ ขนมหองเอก ขนมหุ้นโยย (เทียนสด) ขนมห่าจี ขนมห่อฉี่ ขนมหุหลี่ ขนมหูจุ่น (ฝักบัว) ขนมห้าวฟ่างกวน ขนมห้าวเหนียวดำกวน ขนมห่อนลูก

(3) อาหารคาว ได้แก่ หมูค้อง พริกขิง ขนมหกลอก ขนมหั่วล้าน ขนมหะโก้ถั่วกวน ขนมหะหู่ ข้าวย้า ข้าวมันแกงไก่ แกงห้องไก่ ไก่ปิ้งเครื่อง⁹⁵

4.2.2.4 การแต่งกายของชาวสงขลา

(1) การแต่งกายของชายชาวสงขลา ในอดีตทั้งผู้สูงอายุและชายหนุ่มนิยมนุ่งผ้า “เลื้อยชาย” ซึ่งเป็นผ้าทอในท้องถิ่น ลักษณะเช่นเดียวกับผ้าขาวม้า (ผ้าซีกอาบ) ซึ่งเป็นผ้าทอ

⁹⁴ อรทัย สัตยสันต์สกุล, *ชีวประวัติและบทบาทของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในเขตเมืองเก่าสงขลาบ่ออย่าง สมัยช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2411 - 2503)*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2557), 152.

⁹⁵ อรทัย สัตยสันต์สกุล และสำราญ ศรีพจนารถ, *อาหารพื้นบ้านของชาวตำบลบ่ออย่าง*, 5 - 6.

ท้องถิ่นทอด้วยวิธีแบบดั้งเดิม นุ่งแบบผ้าสองข้างขมวดพกรัดเอวแบบ “เกี่ยวคอไก่” อาจจะมีสายเอว (เข็มขัด) หรือไม่ก็ได้ ส่วนชายผ้านุ่งปล่อยลอยชาย ปลายเคลียว เวลาทำงานหรือจะเดินทางไกลจะดึงเอาชายผ้าทั้งสองมาเหน็บข้างเอว เรียกว่า “เหน็บจ้อน” หากต้องการความคล่องตัวเวลาทำงานเป็นพิเศษจะนุ่งผ้าแบบ “ปั้นเดียวหรือหยักครึ่ง” คือรวบชายผ้าทั้งสองข้างเข้าโดยไม่ต้องเคลียวทางกระเบน แล้วดึงส่วนที่รวบสอดระหว่างขาทั้งสองข้าง เหน็บปลายผ้าไว้ตรงสะเอวด้านหลัง บางคนอาจจะใช้ผ้าขาวม้าโพกหัวด้วย ไม่นิยมใส่เสื้อ แต่พาดบ่าด้วยผ้าบาติบาหนึ่ง ปัจจุบันการแต่งกายเช่นนี้ยังพบเห็นได้ในชนบท การแต่งกายอยู่กับบ้านยังคงนิยมนุ่งผ้าปั้นเดียว เมื่อต้องออกจากบ้านไปไกล ๆ หรือมีแขกมาเยี่ยมเยียนบ้านจึงเปลี่ยนมาสวมกางเกง ชายที่ประกอบอาชีพประมงจะนิยมนุ่งกางเกงผ้าฝ้ายทรงกระบอกหลวม ๆ มัดปมที่เอวชั้นเดียว ชายสงขลาที่มีเชื้อสายจีนยังคงนิยมนุ่งกางเกงแพรแบบเดิมและใส่เสื้ออยู่ไม่น้อย ส่วนชาวมุสลิมในอดีตนิยมนุ่งโสร่ง ใส่เสื้อ สวมหมวกหนีบหรือหมวกทรงมะนาวตัด หรือใช้ผ้าโพกศีรษะ แม้ในปัจจุบันยังคงนิยมการแต่งกายเช่นนี้⁹⁶

(2) การแต่งกายของหญิงชาวสงขลา ในอดีตนิยมนุ่งโจงกระเบนตั้งแต่วัยสาวจนถึงวัยแก่เฒ่า ต่อมาก็นิยมนุ่งผ้าถึงที่เย็บพลาเซชายผ้าสองข้างไว้ให้ติดกัน การนุ่งผ้าก็มีอยู่สองวิธี วิธีแรกนุ่งผ้ากันคอไก่ (ขมวดปมไว้ตรงสะเอวด้านหน้า) แบบนุ่งโจงกระเบน ดึงส่วนที่เหลือให้ดึงออกไปข้างหน้าแล้วพับจีบกลับไปกลับมาให้ซ้อนกัน จีบกว้างประมาณฝ่ามือเอาริมผ้าที่พับจีบเหน็บเข้าไปในพกที่พันคอไก่ แล้วใช้เข็มขัดคาดทับ อีกแบบหนึ่งคือนุ่งผ้าฝ้ายธรรมดาแล้วคาดเข็มขัดรัดสะเอว สำหรับท่อนบนใช้ผ้าพันทอรอบอกแทนเสื้อ ส่วนผู้หญิงสาววัยรุ่นใช้ผ้าแถบหรือผ้าซีกพาดคล้องด้านหลัง ชายสองข้างพาดไขว้ปิดหน้าอก เงื่อนชายผ้าทั้งสองข้างผูกไว้ที่ต้นคอ อย่างเช่นหม่มตะเบงมาน จะใช้วิธีนุ่งหม่มแบบ “ฉ้อคอ” (รัดคอ) ใช้เข็มกลัดเย็บให้ติดกับชายผ้าซีกยาว พาดบ่าอย่างพาดเฉียง (สไบเฉียง) หรือไม่ก็ผ้าหม่มแบบรัดอกผืนหนึ่งหม่มพาดเฉียงทับซ้อนกับอีกผืนหนึ่งต่างหาก ผู้หญิงทั่วไปเมื่อแต่งงานไปจนแก่เฒ่าจะใช้ผ้ารัดอกเพียงอย่างเดียว โดยสมัยก่อนนิยมใช้ผ้าแพรดอกของชาวจีนเพราะถือกันว่าเป็นผ้าชั้นดีหายาก ต่อมาจึงหันมาใช้ผ้าลายอื่นๆ และเปลี่ยนเป็นใส่เสื้อคอป่า (คอกระเช้า) อย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนการเลือกสีของผ้าก็จะเลือกใช้สีตามวันด้วย ปัจจุบันการนุ่งโจงกระเบนมิให้เห็นเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ในชนบท ส่วนการนุ่งผ้าถุงยังนิยมนุ่งเมื่ออยู่บ้าน ไปตลาดนัด ไปวัดและไปงานบุญต่างๆ แต่โดยส่วนมากนิยมนุ่งกระโปรง กางเกงและเสื้อตาม

⁹⁶ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ ธีรศรีโชติ และ ธีระ แก้วประจันทร์, บรรณาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา, 202 – 204.

สมัยนิยมทั้งเมื่ออยู่บ้านและออกนอกบ้าน สำหรับการแต่งกายของหญิงมุสลิม แต่เดิมจะนุ่งโสร่ง ปาเต๊ะกรอมเท้า สวมเสื้อดอก พร้อมด้วยผ้าคลุมศีรษะ ปัจจุบันนิยมชุดติดกัน ผ้าโปรงและผ้าคลุมศีรษะ ที่มีสีสันลวดลายปักอยู่ไม่น้อย⁹⁷

4.2.2.5 รถสามล้อ รถสามล้อเป็นเอกลักษณ์ในการสัญจรภายในเขตเมืองของภาคใต้ตอนล่างในอดีต เช่น จังหวัดสงขลา พัทลุง ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยเฉพาะสามล้อแบบสงขลา นอกจากจะแตกต่างจากที่อื่นโดยที่ส่วนของที่นั่งผู้โดยสารที่ต่อขยายออกมาทางซ้ายมือของผู้รับจ้างและต่อล้อรถในส่วนขยายเพิ่มอีกข้างโดยขนานกับแนวล้อหลังของรถจักรยานผู้รับจ้างแล้ว ที่นั่งของรถสามล้อโดยสารแบบสงขลา ยังทำเป็นเก้าอี้หวายมีพนักอิงและที่วางมือทั้งสองข้าง ที่นั่งจะมีความกว้างพอที่ผู้ใหญ่จะนั่งเบียดกันได้ไม่เกิน 2 คน โดยใช้เบาะบรรจุนุ่นปูสำหรับรองนั่ง ไม่มีหลังคาสำหรับกันแดดกันฝน แต่ส่วนมากเจ้าของรถจะมีร่มประจำรถหนึ่งคัน ตรจวนรองที่นั่งของผู้โดยสารจะทำ ยื่นเลยออกไปด้านหลังประมาณ 45 – 50 ซม. เพื่อใช้เป็นที่วางร่ม และยื่นเลยออกไปด้านหน้าประมาณ 45 – 50 ซม. สำหรับเป็นที่วางเท้าของผู้โดยสาร หรืออาจใช้วางกระเป๋าเดินทางหรือสัมภาระอื่น ๆ ติดตัวได้⁹⁸

จร สุวรรณชาติ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในอดีตรถสามล้อรับจ้างเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดสงขลา เนื่องจากผู้คนยังไม่ค่อยมีรถจักรยานยนต์หรือรถยนต์ส่วนบุคคล หรือบางบ้านถ้ามีรถยนต์ก็ใช้เพื่อสัญจรทางไกลระหว่างเมือง เช่นจากเมืองสงขลาไปเมืองหาดใหญ่ การเดินทางภายในตัวเมืองจึงนิยมใช้บริการรถสามล้อรับจ้าง แม้บ้านมักว่าจ้างจากบ้านเพื่อไปจ่ายตลาด มีบางครั้งก็จ้างไปที่แหลมสมิหลาหรือแหลมทราย บางบ้านจ้างเป็นรายเดือนให้ไปส่งระหว่างบ้านกับที่ทำงาน หรือส่งบุตรหลานไปโรงเรียน จนปัจจุบันรถสามล้อลดจำนวนลงเนื่องจากความสะดวกของการคมนาคมในรูปแบบอื่น ผู้ที่ยังใช้บริการอยู่ก็เป็นผู้สูงอายุเช่นเดียวกับผู้รับจ้าง จนกล่าวได้ว่า “รถสามล้อเมืองสงขลาทุกวันนี้ร้อเพียงแต่ว่าคนขี่หรือคนนั่งจะไปก่อนกันเท่านั้นเอง”⁹⁹

⁹⁷ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ ธีรศรีโชติ และ ธีระ แก้วประจันทร์, บรรณาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา, 203 – 204.

⁹⁸ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “รถสามล้อ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 13 น. 6412.

⁹⁹ จร สุวรรณชาติ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา อ.เมือง จ.สงขลา, 29 ธันวาคม 2557

4.2.3 ระดับสถาบัน

4.2.3.1 ย่านเมืองเก่าสงขลา ได้รับการประกาศเป็นหนึ่งในเมืองเก่าของประเทศ และมีการกำหนดขอบเขตของเมืองเก่าเพื่อการอนุรักษ์โดยคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า และได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ครั้งที่ 9 ประเภทแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดีเด่น พ.ศ. 2556 รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Thailand Tourism Awards) หรือที่เรียกกันว่ารางวัลกินรี ถือเป็นเครื่องหมายประกันคุณภาพสินค้าทางการท่องเที่ยวของประเทศ (Tourism Accreditation) ที่สร้างความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งย่านเมืองเก่าสงขลาได้รับรางวัลประเภทแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดีเด่น พ.ศ. 2556

ภาพที่ 4.4 ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสงขลาตามประกาศสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดลอมจังหวัดสงขลา
ที่มา: สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา

4.3 ทูทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐกรรม

4.3.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง

ทูทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐกรรม ในระดับเป็นรูปเป็นร่าง คือความสามารถหรือทักษะในการสร้างสรรค์หรือผลิตสิ่งต่าง ๆ ที่มีผลผลิตออกมาในเชิงวัตถุที่

ประจักษ์ชัด หรือออกมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมในระดับเป็นขึ้นเป็นอัน จับต้องได้เป็นสำคัญในเมืองสงขลา มีผู้มีความสามารถและทักษะในเชิงช่างเหล่านี้หลายประเภท ที่สำคัญ ได้แก่ งานหัตถกรรม งานช่างประติมากรรมและสถาปัตยกรรม งานผลิตภาชนะและเครื่องใช้ งานแกะฉลุหนัง งานแทงหยวก และงานประดิษฐ์ของเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น ความสามารถในการสร้างสรรค์และผลิตผลงานทางศิลปะ หัตถกรรม และประติมากรรมจึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมชนิดหนึ่งซึ่งสามารถ ถ่ายทอดเรียนรู้ และถ่ายทอดออกมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมในระดับเป็นขึ้นเป็นอัน ดังที่จะได้จำแนกให้เห็นอย่างชัดเจนในทุนทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประติมากรรมระดับเป็นขึ้นเป็นอัน

4.3.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน

4.3.2.1 จิตรกรรม

(1) จิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาสวรวิหาร มี 2 แห่ง คือ พระอุโบสถและศาลาอาวาส ในส่วนพระอุโบสถภาพจิตรกรรมมีลักษณะเป็นภาพเขียนสีฝุ่นบนฝาผนังปูนมีร่องพื้นเป็นงานช่างหลวงฝีมือสูงมากสร้างด้วยความประณีตโดยตลอด เป็นจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 4 เนื้อเรื่องเป็นเทพชุมนุม พุทธประวัติและทศชาติชาดก มีพื้นที่จิตรกรรมประมาณ 538 ตารางเมตร มีลักษณะเด่นที่หาไม่ได้ในงานจิตรกรรมที่อื่นๆ หลายประการเช่น ภาพราหูอมจันทร์ในลักษณะหน้าเฉียง ภาพตัวอรหัน (สัตว์หิมพานต์ชนิดหนึ่งมีรูปร่างตัวและปีกเป็นนก มี 2 เท้า แต่มีศีรษะเป็นมนุษย์หรือยักษ์) ที่แปลกกว่าที่อื่น คือแทนที่จะมีหน้าตาอย่างฝรั่ง ที่นี้กลับมีหน้าตาอย่างคนจีนหรือหน้าตาคัลยาณะปากี่มี ภาพจิตรกรรมวัดมณีมาวาสมีโครงสีแดงสดเหมือนภาพเขียนทางภาคกลาง การวางองค์ประกอบโดดเด่นมาก มีคุณค่าด้านคติชนที่น่าสนใจหลายประการ ได้แก่ สะท้อนลักษณะทางสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 – 5 ทั้งแบบราชนิยมและแบบท้องถิ่นได้ดี สะท้อนลักษณะของเรือรูปแบบต่าง ๆ ที่ใช้ในพื้นที่ สะท้อนให้เห็นการแต่งกายของสามัญชนทั้งไทย จีน และชาติตะวันตกในเวลานั้น สะท้อนให้เห็นการเล่นพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรำโนราตอนเข็ญพราย ซึ่งหาดูไม่ได้ในที่อื่น สะท้อนให้เห็นประเพณีงานศพ โลงศพ พระบรมศพทำเป็นแบบยอดมี 3 พนม ซึ่งยังนิยมทำกันอยู่ในบางท้องที่ของอำเภอสทิงพระ และอำเภอสิงหนครบริเวณที่ใกล้กับอำเภอสทิงพระ และอำเภอสิงหนครส่วนที่ติดกับอำเภอสทิงพระ ส่วนมหรสพในงานศพสะท้อนวัฒนธรรมการเล่น

ของภาคกลาง นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมยังสะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่บางอย่าง เช่น คนจีนเลี้ยงไก่ คนไทยเลี้ยงเป็ด ค่านิยมในการใช้ภาชนะจักสานแบบจีน การจัดข้าวของสำหรับทำบุญตักบาตร¹⁰⁰

(2) จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์ปฐมาวาส เป็นจิตรกรรมภายในอุโบสถที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบรัชกาลที่ 4 คือมีซุ้มโถงรอบอุโบสถเป็นลักษณะพิเศษ ซึ่ง น. ญ ปากน้ำ ให้ความเห็นว่าเป็นอาคารที่เลียนแบบมาจากอเมริกาที่เรียกว่าแบบโคโรโรน่า หน้าบันมีรูปปูนปั้นเป็นรูปพาน มีอักษรจากรีกเหนือพานว่า “พุทธศักราช 2461” จิตรกรรมภายในอุโบสถยังอยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ แบ่งเรื่องราวออกเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ คือ ผนังส่วนบนด้านหน้าพระประธานเขียนลายดอกไม้ร่วง ส่วนผนังหลังพระประธานเขียนลายพระอาทิตย์ทรงราชรถ และผนังเหนือหน้าต่างทั้งด้านซ้ายและด้านขวาของพระประธานเขียนภาพเทพชุมนุมพนมมือ ถัดจากบัวตรงกลางเจาะซุ้มพระ และเทพชุมนุมแต่ละคู่หันหน้าเข้าหากันกระทำการต่อพระพุทธรูปในซุ้มเทพชุมนุมมีเพียงแถวเดียว พื้นที่นอกเหนือจากนั้นขึ้นไปเขียนลายดอกไม้ร่วง ด้านหลังพระประธานเป็นภาพนรกภูมิ ส่วนผนังตอนล่างระหว่างประตูด้านหน้าและผนังระหว่างช่องหน้าต่างทั้งด้านซ้ายและด้านขวาเป็นภาพปริศนาธรรมที่ผนังส่วนนี้ในสมัยต่อมาได้มีการสร้างเสาหลอกเป็นลำไม้แทรกอยู่ตรงกลางผนังซึ่งไม่พบในที่อื่น ๆ ทำให้ช่องผนังที่ถูกแบ่งด้วยหน้าต่างอยู่แล้วถูกแบ่งออกออกไปอีกครั้งหนึ่ง โครงสีของภาพเขียนโดยรวมเป็นสีเขียวออกคราม ดูทึม ๆ แต่บางผนังก็ใช้สีแดงสดใส มีการวางองค์ประกอบภาพคล้าย ๆ กับภาพเขียนในภาคกลาง เนื้อหาภาพสะท้อนความคิดความเชื่อของผู้คนท้องถิ่นในยุคนั้น ภาพที่น่าสนใจคือ ภาพการแห่เจ้าเซ็น ซึ่งไม่เคยพบที่ใดมาก่อนแม้ในท้องถิ่นอื่น ซึ่งเป็นประเพณีของผู้นับถือศาสนาอิสลาม นิกายชีอะห์ ในภาพเป็นเหล่าสาวกนุ่งผ้าสีดำ ลักษณะเป็นกางเกง ไม่สวมเสื้อ กำลังแห่ศพเจ้าเซ็นหรือท่านสุเซ็น บุคคลหนึ่งในทำอันเป็นที่เคารพศรัทธาของผู้ที่นับถือนิกายชีอะห์ ศพนั้นแต่งกายอย่างงดงาม และสิ่งสำคัญที่บ่งบอกว่า เป็นขบวนแห่เจ้าเซ็น คือ มีคนถือรูปนิ้วมือทั้งห้าติดปลายไม้เดินนำขบวน สาวกต่างมีเลือดโสมกาย อันเกิดจากการกรีดศีรษะ หรือทารุณกรรมร่างกายตนเอง เป็นการแสดงให้เห็นพิธีกรรมที่สาบสูญไปแล้ว¹⁰¹

¹⁰⁰ วรณิกา ญ สงขลา, แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย, “จิตรกรรมฝาผนังวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 4 น. 1643 – 1644

¹⁰¹ แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย, “จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์ปฐมาวาส,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 4 (2542), 1643.

(3) จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณคีรี แม้ว่าวัดสุวรรณคีรีไม่ได้เป็นวัดที่อยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา แต่ก็มีชื่อเสียงสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับเมืองสงขลาและบทบาทของผู้ปกครองเมืองสงขลาในอดีต จิตรกรรมฝาผนังของวัดสุวรรณคีรีมีลักษณะเป็นภาพเขียนสีฝุ่นมีร่องพื้น เป็นจิตรกรรมฝีมือช่างหลวง ภาพชำรุดเหลืออยู่เพียงส่วนน้อย แต่ร่องรอยที่ปรากฏอยู่นั้นเห็นได้ว่าเป็นจิตรกรรมที่สวยงามด้วยเส้น สี และองค์ประกอบเป็นอย่างยิ่ง เทียบเท่าหรืออาจจะดีกว่าจิตรกรรมที่วัดชัชฌิมาวาสฯ สงขลา นับเป็นฝีมือช่างชั้นครู มิได้ด้อยไปกว่าช่างทางกรุงเทพฯ เนื้อเรื่องที่เขียนเป็นภาพพุทธประวัติ ไตรภูมิ และทศชาติชาดก มีพื้นที่เขียนประมาณ 70 ตารางเมตร หลังพระประธานเป็นภาพสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ มีแม่น้ำไหลออกจากปากราชสีห์ วัว ม้าและช้าง ตอนล่างเป็นภาพพระมาลัยโปรดสัตว์นรก ด้านหน้าพระประธานเป็นภาพมารผจญ ด้านข้างเป็นภาพทศชาติชาดก ตอนบนเหนือกรอบหน้าต่างเขียนภาพพุทธประวัติ เพดานเขียนลายดาวทองบนพื้นรักแดง เป็นจิตรกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมสูง ให้ทั้งความรู้ด้านเทคนิคและโบราณคดี¹⁰²

4.3.2.2 หัตถกรรมพื้นบ้าน งานช่างและงานฝีมือ

(1) กระเบื้องเมืองสงขลา ตามความเข้าใจในท้องถิ่น กระเบื้อง หรือ เบื้อง จะหมายถึงเฉพาะกระเบื้องมุงหลังคา ส่วนกระเบื้องสำหรับปูพื้นและดินเผาที่ทำเป็นแท่งสำหรับก่อ จะเรียกว่า อิฐ ทั้งสิ้น แต่คำว่ากระเบื้องดินเผาเมืองสงขลาในที่นี้หมายถึงเอาตามชื่อที่ปรากฏในเอกสารสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งกระเบื้องสำหรับมุงหลังคาและกระเบื้องสำหรับปูพื้น ซึ่งภาษากลางเรียกว่า กระเบื้องหน้าวัว (ชาวสงขลาเรียก อิฐหน้าวัว) กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลาเป็นหัตถกรรมพื้นเมืองสงขลามาช้านาน มีความหลากหลายในรูปแบบ มีการประกอบการกันเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นกระเบื้องที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายมายาวนาน มีรูปแบบและคุณสมบัติที่เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศของภาคใต้ มีความทนทานใช้งานได้หลายนับปี ถือได้ว่าเป็นหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวสงขลา มีชื่อเสียงมาจนกรุงเทพฯ ได้สั่งซื้อเพื่อไปใช้งานจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น การนำไปปูพื้นหน้าอุโบสถวัดสุทัศน์ แต่ในปัจจุบันกระเบื้องดินเผานี้มีการผลิตน้อยลง

¹⁰² แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย, “จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณคีรี,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 4 (2542), .

มาก หากจะซื้อต้องสั่งล่วงหน้า มีคงเหลือผลิตอยู่ที่เดียวคือที่หมู่บ้านท่านางหอม เลขที่ 118 หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำน้อย อำเภอหาดใหญ่¹⁰³

(2) **ผ้าทอเกาะยอ** เป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นผ้าทอที่มีชื่อเสียงมาก เพราะมีความปราณีตและมีสีสันลวดลายต่าง ๆ สวยงาม จึงถือได้ว่าเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญยิ่งของเกาะยอและจังหวัดสงขลา ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่าชาวเกาะยอเริ่มต้นทอผ้ากันมาตั้งแต่เมื่อไหร่ ทราบแต่ว่าชาวเกาะยอรู้จักทอผ้ากันมาเป็นร้อย ๆ ปีแล้ว นับแต่ครั้งที่มีคนอพยพมาหากินตั้งถิ่นฐานอยู่บนเกาะ ในปัจจุบัน ผ้าทอเกาะยอได้รับการส่งเสริมจากทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่มีชื่อเสียงของจังหวัด สงขลา

(3) **เครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อ** เป็นเครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองของชาวบ้าน สทิงหม้อ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียง ได้รับความนิยมนจากผู้ใช้งาน เป็นเวลานาน เนื่องจากมีรูปทรงดี เนื้อดินดี สีสวยงามใช้ และทนทาน มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง รูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อ 3 ประเภท คือ หม้อ เผล้ง และสวด (หวด) ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของสทิงหม้อเอง เพราะพบว่าไม่มีเครื่องปั้นจากแหล่งใดผลิตเหมือนโดยเฉพาะสวดหรือหวด ซึ่งมีการนำเอาส่วนบรรจุน้ำกับส่วนที่บรรจุข้าวเหนียวมาต่อติดกัน ด้านลวดลายก็มีลายก้านจากลายลูกคลื่น และลายดอกพิกุล เป็นต้น ซึ่งสันนิษฐานว่าได้อิทธิพลจากธรรมชาติใกล้ตัว

(4) **เรือพระ** คือ เรือ หรือรถ หรือล้อเลื่อนที่ประดิษฐ์ให้เป็นรูปเรือ แล้ววางบุษบกที่เรียกว่า “นม” หรือ “ยอดนม” หรือ “นมพระ” สำหรับอาราธนาพระพุทธรูปประดิษฐานใช้สำหรับชักลากในวันออกพรรษา ถ้าชักลากทางน้ำเรียก “เรือพระน้ำ” จะใช้เรือจริง ๆ มาประดับตกแต่ง จะต้องมียกขนาดใหญ่ผูกไว้ทั้งหัวและท้ายไว้สำหรับให้เรือชักลากหรือลากแข่งกัน ถ้าลากทางบกเรียก “เรือพระบก” จะใช้รถหรือล้อเลื่อน มาประดับเป็นรูปเรือ และมักตกแต่งหัวและท้ายเรือเป็นพญานาค 5 ตัว หรือ 7 ตัว ประดับด้วยกระดาศสีเงิน สีทอง หรือสีสะท้อนแสงต่าง ๆ ทำเป็นเกร็ดนาคสะท้อนแสงระยิบระยับไปทั้งลำ ส่วนสำคัญที่สุดคือบุษบก มักทำแข่งขันกันสุดฝีมือ เสาบุษบกอาจมีลายแทงหยวกหรือประดับกระดาศสีแฉะลวดลายอย่างประณีต พระพุทธรูปที่นำมา

¹⁰³ สุภาคย์ อินทองคง, สงบ ส่งเมือง, “กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 1 น.90 - 98

ประดิษฐ์ฐานประจำเรือพระเรียกว่า “พระลาก” นิยมเป็นประพุทธรูปปางคันธารราษฎร์ (ปางขอฝน) เนื่องจากชาวภาคใต้เชื่อว่าการลากพระเป็นการทำบุญแล้ว ยังเป็นการช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลอีกด้วย และส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้เลยคือที่สำหรับแขวนต้มบูชาพระ เพราะพุทธศาสนิกชนทุกครัวเรือนจะนำต้มไปแขวนบูชาพระลากตามคติความเชื่อให้ครบถ้วนเท่าจำนวนเรือพระในลำนวนั้น¹⁰⁴

จรรยา หยุทอง ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า ในอดีตการทำเรือพระเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนในบริเวณวัดแต่ละวัดที่จะช่วยเหลือกันทั้งร่างกายและแรงทรัพย์ เป็นการแสดงความสามารถเชิงช่างของแต่ละท้องถิ่น บางวัดใช้เวลาร่วมเดือน แต่ในปัจจุบันแก่นของประเพณีนี้หายไปตาม บางวัดว่าจ้างช่างฝีมือราคาแพงมาออกแบบและประดิษฐ์เรือพระโดยใช้งบประมาณสูงเพื่อหวังเงินรางวัลที่สูงกว่า บางวัดใช้วัสดุเป็นโคมที่ไม่เป็นมิตรต่อธรรมชาติที่สำคัญไม่สามารถแขวนต้มเพื่อบูชาพระตามความเชื่อดั้งเดิมได้ เพียงแต่จัดทำเพื่อประดับความสวยงามกันเท่านั้น¹⁰⁵

4.3.2.3 การแสดงพื้นบ้าน

(1) **หนังตะลุง** เป็นการแสดงที่นิยมในภาคใต้ รูปหนังมีขนาดเล็ก แขนมีรอยต่อกับลำตัว เคลื่อนไหวได้ เช่นเดียวกับการเล่นหนัง หรือละครเงา (Shadow Play) ของประเทศในภูมิภาคเดียวกัน ได้แก่ หนังยอยง (Ayong) ของเขมร หนังที่เล่นในชวา บาหลี มาเลเซีย สิงคโปร์ และลาว การแสดงหนังในภาคใต้ของไทยน่าจะมีที่มาพร้อมกับการเข้ามาของลัทธิไศวนิกายของศาสนาพราหมณ์ในสมัยศรีวิชัย (ราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 17) เล่าต่อ ๆ กันมาว่า เดิมหนังเล่นบนพื้นในที่ลานเตียนโล่งแจ้ง เล่นได้ทั้งกลางวันและกลางคืน หนังที่เล่นกลางคืนจะใช้วิธีสูมไฟ หรือใช้ไฟขนาดใหญ่ที่เรียกว่าได้หน้าข้าง ในปัจจุบันใช้หลอดไฟส่องสว่างอยู่หลังจอแทน นิยมเล่นในงานสมโภชหรืองานเฉลิมฉลองต่าง ๆ ส่วนงานมงคล เช่น แต่งงานจะไม่นิยม แต่ในปัจจุบันความเชื่อต่าง ๆ ได้คลายลงไปมาก สามารถจัดหาหนังตะลุงมาแสดงได้ทุกโอกาส¹⁰⁶

¹⁰⁴ สุทธิวงษ์ พงษ์ไพบูลย์, “เรือพระ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 14 (2542), 6632 – 6637.

¹⁰⁵ จรรยา หยุทอง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา, 8 พฤษภาคม 2558.

¹⁰⁶ อุดม หนูทอง, “หนังตะลุง,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 17 (2542), 8306 – 8322.

หนังตะลุงเป็นสื่อบันเทิงอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ เนื่องจากมีเนื้อเรื่องที่นิยมในการแสดงหลากหลาย มีตัวละครที่สามารถสอดแทรกเรื่องเล่าร่วมสมัยได้ และหนังตะลุงส่วนใหญ่ นิยมใช้กลอนสดหรือที่เรียกว่า “มุดโต” ในการแสดง ทำให้นายหนังตะลุงสามารถถ่ายทอดเรื่องราว ข่าวสารบ้านเมือง หรือบางคณะสามารถถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองให้ชาวบ้านรับรู้ผ่านการชมหนังตะลุงได้¹⁰⁷

(2) โนรา หรือ มโนราห์ (เขียนเป็นมโนราห์ก็มี) เป็นการละเล่นพื้นเมืองที่สืบทอดกันมานานและนิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้ เป็นการละเล่นที่มีทั้งการร้อง การรำ บางส่วนเล่นเป็นเรื่อง และบางโอกาสมีบางส่วนแสดงตามคติความเชื่อที่เป็นพิธีกรรม สันนิษฐานว่ามีที่มาประมาณสมัยศรีวิชัยหรือไม่ก็ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างน้อย ด้วยกาลเวลาผ่านมานานเช่นนี้ทำให้ประวัติความเป็นมาของโนราเล่าผิดเพี้ยนกัน จนเป็นตำนานหลายกระแส อาศัยหลักฐานทั้งจากตำนานกวีวรรณกรรมท้องถิ่นก็ตีปรากฏว่าจนล่วงถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ล้วนเรียกการละเล่นชนิดว่า “ชาตรี” จนเมื่อแพร่หลายเข้าสู่ภาคกลาง ชาวภาคกลางเห็นว่ามีลักษณะการเล่นคล้ายละครจึงเรียกว่า “ละคร” ชาตรี ส่วนในภาคใต้นั้นต่อมานิยมเล่นเรื่องพระสุธน – มโนราห์ มากกว่าเรื่องอื่นๆ จึงนิยมเรียกกันว่า “มโนห์รา” ต่อมาก็กลายเป็น “โนรา” ตามความนิยมตัดพยางค์ในการออกเสียงของชาวใต้ ชื่อ “ชาตรี” จึงค่อยๆ เลือนหายไป ทั้งท่ารำ การแต่งกาย ล้วนเพิ่มเติมดัดแปลงให้เข้ากับลักษณะของนางมโนห์รานางเอกของเรื่องซึ่งเป็นกนิรี และแม้แต่ตัวละครหลักในการแสดงอย่าง “พราน” มีที่มาจากพรานบุญตัวละครในเรื่องพระสุธน – มโนราห์ เช่นกัน¹⁰⁸

โนราเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงของภาคใต้ เป็นที่รวมของศิลปะต่างๆ ทั้งนาฏศิลป์ ดนตรี วรรณกรรม ภัตตาคารณ์ ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากจากชาวภาคใต้ในอดีต สำหรับในปัจจุบันโนราในฐานะสื่อให้ความบันเทิงได้ลดบทบาทลงไป เนื่องจากการเข้ามาของความบันเทิงสมัยใหม่ แต่ยังคงบทบาทในฐานะพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น การรำโนราโรงครู (หรือโนราลงครู) เพื่อรักษาครุฑและสืบสานการแสดงนี้ต่อไป

¹⁰⁷ จรูญ หนูทอง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา, 8 พฤษภาคม 2558.

¹⁰⁸ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “โนรา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 8 (2542), 3871 – 3896.

4.3.2.4 สถาปัตยกรรมและสถานที่สำคัญ

(1) **พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสวรวิหาร** เป็นพระอุโบสถที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) สร้างขึ้นใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.2390 – 2480 เป็นทรงไทยรัตนโกสินทร์ ย่อส่วนและปรับปรุงรูปแบบจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร เป็นฝีมือช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่ร่วมกับช่างท้องถิ่นสงขลา ที่โดดเด่นคือ หน้าบันทิศตะวันตกมีปูนปั้นรูปราหูอมจันทร์หน้าเอียงประดับ ซึ่งยากที่จะหาดูได้จากที่ไหน ภายนอกพระอุโบสถระหว่างช่องเสาโดยรอบมีภาพจำหลักหินเรื่องสามก๊ก ฝีมือช่างจีน พระประธานเป็นพระพุทธรูปหินอ่อนประทับนั่ง มีพุทธลักษณะไทยผสมจีนผนังพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมทั้งสี่ด้าน นับเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทั้งด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และวรรณกรรม

(2) **วัดสุวรรณคีรี** ตั้งอยู่ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร เป็นวัดโบราณคู่บ้านคู่มือเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ใช้เป็นที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองสงขลา ก่อนปี พ.ศ. 2379 สันนิษฐานว่าเจ้าเมืองสงขลาในตระกูล ณ สงขลา ท่านที่ 1 หรือท่านที่ 2 อาจจะเป็นผู้สร้าง เนื่องจากใช้ราชทินนามว่า สุวรรณคีรี เช่นเดียวกับชื่อวัด วัดสุวรรณคีรีเป็นวัดประจำตระกูล ณ สงขลา ภายในมีสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมที่ทรงคุณค่าหลายชิ้น ที่น่าสนใจคือซุ้มใบเสมาหินแกรนิตศิลปะแบบจีน และเจดีย์แบบจีน หรือ “กะ” หลักฐานทางโบราณคดีหลายชิ้นยังสมบูรณ์ แสดงให้เห็นถึงศิลปะช่วงต้นรัตนโกสินทร์ได้อย่างชัดเจน

(3) **เจดีย์พระบรมธาตุวัดไชยมงคล** อยู่ในบริเวณวัดชัยมงคล ถ.เพชรมงคล-ชัยมงคล หลังสถานีรถไฟสงขลา พระบรมธาตุที่บรรจุในเจดีย์นี้เป็นพระบรมธาตุที่ได้มาจากลังกา ประมาณปี พ.ศ. 2435 มีพระอาจารย์สอนบาลีในวัดชัยมงคลองค์หนึ่งนามว่า "นะ อิศโร" เดินทางไปลังกาและมีโอกาสรู้จักกับคหบดีผู้หนึ่งซึ่งมีพระธาตุอยู่มาก เศรษฐีผู้นั้นยินดีถวายพระธาตุ โดยท่านนะ อิศโรอธิษฐานและเลือกได้พระบรมธาตุพระพุทธรองค์ ท่านเศรษฐีรู้สึกเสียใจมากแต่ยินดีให้และบอกว่าพระบรมธาตุเป็นคู่บุญบารมีท่านนะ อิศโร จากนั้นท่านได้นำพระบรมธาตุกลับมาสงขลา และสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะจนถึงทุกวันนี้

(4) **พระเจดีย์หลวงและศาลาพระวิหารแดงบนเขาตั้งกวน** พระเจดีย์หลวงเป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนทรงระฆัง สันนิษฐานว่าเป็น พระเจดีย์โบราณที่มีมานาน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานความเป็นมาที่ชัดเจน ในปี พ.ศ.2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองสงขลา หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2409 จึงได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินหลวง 37 ชั่ง ให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ให้สูงใหญ่กว่าของเก่า และในครั้งนั้นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้ สร้างคฤหาสน์ที่ฐานพระเจดีย์ และต่อเติมแก่งที่มุมกำแพง พระเจดีย์หลวงเป็นพระเจดีย์คู่บ้านคู่มือเมือง ของสงขลาจึงมีการบูรณะซ่อมแซมมาโดยตลอด ในปีพ.ศ. 2539 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทาน พระบรมสารีริกธาตุ

และเครื่องสักการบูชาประดิษฐานไว้ ณ พระเจดีย์หลวง เพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาของชาวเมืองสงขลาสืบต่อไป

ส่วนพระวิหารแดงก่อสร้างตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายูถึงเมืองสงขลาปีพ.ศ. 2432 ตั้งอยู่บนยอดเขาตังกวน ซึ่งเมื่อเดินทางขึ้นไปบนยอดเขาแล้วจะพบกับเจดีย์พระธาตุก่อน จากนั้นจะมีทางเดินลงมาที่ราบบนยอดเขาเพียงไม่กี่ร้อยเมตรก็จะพบกับศาลาพระวิหารแดงที่มีความสวยงาม โดยศาลาพระวิหารนี้มีสี่แฉกโดดเด่น จึงเรียกว่า ศาลาพระวิหารแดงยังทรงพระราชดำริให้สร้างบันไดนาคขึ้นจากปลับปลา ซึ่งสร้างเสร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ.2440 โดยที่ลักษณะการก่อสร้างภายในเป็นเสา มีช่องทางเดินทะลุถึงกัน แต่ละช่องมีขนาดเท่ากัน และเป็นแบบเดียวกันทั้งหมด มองจากด้านหน้าจะทะลุไปจนถึงด้านหลัง มองจากด้านข้างด้านหนึ่งจะ ทะลุไปจนถึงอีกด้านหนึ่ง

(5) **เจดีย์องค์ขาว เจดีย์องค์ดำ** หรือเจดีย์สองพี่น้อง เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงชัยชนะในการปราบกบฏเมืองไทรบุรีทั้งสองครั้ง คือ เจดีย์องค์ดำ ตั้งอยู่บนยอดเขาแดง ตำบลเขาแดง เมืองสงขลา เจ้าพระยาคลัง (ดิศ บุนนาค) ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ หรือ สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ สร้างไว้เป็นที่ระลึกเมื่อครั้งปราบกบฏเมืองไทรบุรี เมื่อปี พ.ศ.2373 ส่วนเจดีย์องค์ขาว เป็นเจดีย์ที่พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) ต่อมาได้เป็นสมเด็จพระยามหาพิชัยญาติ หรือ สมเด็จพระยาองค์น้อย สร้างไว้เป็นที่ระลึก เมื่อครั้งปราบกบฏเมืองไทรบุรี ปีหนึ่ง และมลายู พ.ศ.2381 เมื่อปราบกบฏได้แล้ว พระยาศรีพิพัฒน์จัดราชการเมืองสงขลาอยู่พิเศษ และได้สร้างเจดีย์ไว้บนยอดเขากลางเมืองสงขลาอีกองค์หนึ่งคู่กัน แล้วจึงยกทัพกลับกรุงเทพฯ

(6) **มัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน)** สร้างเสร็จเรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ 5 (ประมาณปี พ.ศ. 2390) นายช่างผู้สร้างมัสยิดนี้เป็นนายช่างที่ถูกเกณฑ์มาสร้างพระอุโบสถ วัดมัชฌิมาวาส นายช่างที่สร้างโบสถ์เป็นไทยก็มี เป็นมุสลิมก็มี จึงได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างมัสยิดอุสาสนอิสลามขึ้นด้วยเพื่อจะได้ทำพิธีมาขอต่อไป สังเกตเห็นว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสและมัสยิดอุสาสนอิสลามคล้ายคลึงกันมาก เงินในการสร้างมัสยิดในครั้งนั้น มาจากการบริจาคของชาวบ้านและเงินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังทรงพระราชทานเงินให้ซื้อเครื่องตกแต่งภายในมัสยิดอีกด้วย ได้แก่ โคมไฟสี่เหลี่ยม และโคมไฟระย้า¹⁰⁹ ซึ่งยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน นายช่างใหญ่ที่เป็นหัวแรงหลักในการสร้างมัสยิดอุสาสนอิสลามคือ โต๊ะหมัดตา และโต๊ะหะมาะฮ์ ทั้งสองท่านเป็นช่างจากกรุงเทพฯ ต่อมาได้แต่งงานกับชาวสงขลา ตั้งรกรากอยู่สงขลาไม่กลับไปกรุงเทพฯ อีก ต่อมามุสลิมชาวสงขลาก็ได้ช่วยกันปรับปรุงต่อมาเรื่อย ๆ เช่น ขยาย

¹⁰⁹ สมศักดิ์ หวันหลิษา, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มัสยิดอุสาสนอิสลาม ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา, 13 พฤษภาคม 2558.

ปีกทั้งสองข้างของมัสยิด เป็นต้น ทำให้เป็นที่น่าดูยิ่งขึ้น มัสยิดแห่งนี้ได้สร้างมาเป็นระยะเวลากว่า 100 ปีแล้ว และสันนิษฐานว่าคงจะเป็นมัสยิดกลางและเป็นมัสยิดแห่งแรกของเมืองสงขลา¹¹⁰

(7) ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ตั้งอยู่ที่ถนนนางงามเป็นโบราณสถานสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะเป็นศาลเจ้าแบบเก้งจีน สร้างสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง ฅ สงขลา) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ภายในศาลเป็นที่ประดิษฐานหลักเมืองทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ ในปี พ.ศ. 2385 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ฝังหลักเมืองสงขลา ทรงพระราชทานไม้ชัยพฤกษ์หลักชัยต้นหนึ่งกับเทียนชัยเล่มหนึ่ง พร้อมด้วยเครื่องไทยทานต่าง ๆ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนศาลเจ้าหลักเมืองเป็นโบราณสถาน การประดิษฐานหลักเมืองไว้ในศาลเจ้าแบบจีนและมีการเชิญเทพเจ้าที่ชาวจีนนับถือมาประดิษฐานไว้รายรอบ นับว่าเป็นความน่าสนใจของศาลเจ้าหลักเมืองสงขลาที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อระหว่างความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อตามคติชาวจีน กลายเป็นพื้นที่สาธารณะของคนสงขลา ทั้งสองกลุ่มมาใช้ประโยชน์และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

ภาพที่ 4.5 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสงขลา, ที่มา : เปรมชัย จันทรจำปา

¹¹⁰ อุดุลย์ วัชรติลก, *ประวัติย่อ มัสยิดอุสาสนอิสลาม ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา*, มัสยิดอุสาสนอิสลาม ม.ป.ป.

(8) **ศาลเจ้าเงินในเขตน่านเมืองเก่าสงขลา** ในเขตน่านเมืองเก่าสงขลา นอกจากศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (เซ่งห้องเหล่าเอี้ย) แล้ว ยังมีศาลเจ้าเงินอื่น ๆ อีก ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อกวนอู (สำเล้งเตียนกวนตักุ่น) ศาลเจ้าปูนเท่างง ศาลเจ้าโปอันเตียน (โก้ยเซ่งอ่อง) และศาลเจ้าตั้งเซ่งอ่อง ศาลเจ้าเหล่านี้สร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน กระจายตัวอยู่ทั่วเขตน่านเมืองเก่าสงขลา ศาลเจ้าบางแห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อกวนอู เชื่อกันว่ามีอายุเก่าแก่มากกว่าศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเสียอีก ศาลเจ้าเงินเหล่านี้เป็นที่เคารพสักการะของชาวจีน ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวเมืองสงขลาทั่วไป ซึ่งชาวเมืองมีความเชื่อว่าเทพเจ้าที่ประจำอยู่แต่ละศาลเจ้านั้น มีอำนาจอำนวยพรในด้านต่าง ๆ กัน ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อกวนอู ช่วยอำนวยให้ผู้บูชาค้าขายดี มีความเข้มแข็งและความซื่อสัตย์ ศาลเจ้าปูนเท่างง เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลทะเลสาบและสายน้ำ โก้ยเซ่งอ่องซึ่งสถิตอยู่ ณ ศาลเจ้าโปอันเตียน เป็นเทพเจ้าแห่งความปลอดภัย และศาลเจ้าตั้งเซ่งอ่องเป็นเทพเจ้าแห่งคุณงามความดีและความกตัญญู

(9) **พระตำหนักเขาน้อย** พระตำหนักเขาน้อยตั้งอยู่ถนนสะเดา ตำบลบ่อยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ตัวอาคารเป็นแบบยุโรปสูง 3 ชั้น ชั้นล่างประตูทางเข้าโค้ง มีลวดลายปูนปั้นประดับเหนือวงโค้งประกอบด้วย 6 ห้อง ชั้น 2 ประกอบด้วย 9 ห้อง ชั้น 3 ประกอบด้วยห้องนอน 3 ห้อง เดิมเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จมาดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2453 – 2458) สร้างขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2454 โดยสถาปนิกชาวอิตาลีเป็นผู้ออกแบบ ตัวอาคารเป็นแบบยุโรปสูง 3 ชั้น หันหน้าไปทางทิศใต้ และเงินที่ใช้ในการสร้างทั้งหมด 4,000 บาทซึ่งเป็นเงินส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ทั้งสิ้น

ตำหนักเขาน้อยได้ใช้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2 ครั้ง เมื่อเสด็จมาประทับที่จังหวัดสงขลาเมื่อปี พ.ศ.2458 และ พ.ศ.2460 เคยเป็นที่สถิตทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ของพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ อาทิเช่น พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และใช้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ คราวเสด็จเยี่ยมพสกนิกรชาวใต้เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2502 ปัจจุบันตำหนักเขาน้อยเป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลามาตั้งแต่ พ.ศ.2507 และกรมศิลปากรได้ขึ้น

ทะเบียนตำหนักเขาน้อยเป็นโบราณสถาน โดยมีพื้นที่โบราณสถาน 12 ไร่ 99 ตารางวา โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 101 ตอนที่ 20 เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2537¹¹¹

เขมชาติ เทพไชย¹¹² ให้ความเห็นที่น่าสนใจว่าพระตำหนักเขาน้อย น่าจะเป็นพื้นที่ที่สำคัญทางวัฒนธรรมได้ โดยการเปิดให้เป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง เพื่อรวบรวมเรื่องราวด้านการเมืองการปกครองของชาติที่เกี่ยวข้องกับเมืองสงขลาในหลายช่วงเวลา ทั้งยังสามารถใช้พื้นที่สนามหน้าอาคารเป็นพื้นที่จัดแสดงทางวัฒนธรรมที่สำคัญได้ ทั้งนี้อาจจะต้องเจรจากับกระทรวงมหาดไทย ซึ่งใช้สถานที่ดังกล่าวเป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัดอยู่ในปัจจุบัน

(10) **สุสานสุลต่านสุลัยมาน** หรือ ทวดหุม หรือ “มะระหุม” ตั้งอยู่ริมอ่าวไทยในท้องที่ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร อยู่ห่างจากเมืองสงขลาหัวเขาแดงไปทางทิศเหนือประมาณ 1,700 เมตร ที่ฝั่งศพนีศาคร่อมไว้ เป็นศาลาก่ออิฐถือปูนไม่มีฝาผนัง หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องดินเผา ทางทิศเหนือมีศาลาเล็ก ๆ ภายในเป็นที่ฝังศพของผู้ใกล้ชิดสุลต่าน สภาพที่ฝังศพสุลต่านสุลัยมาน ก่อด้วยปูนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านเหนือที่ฝังศพมีจารึกเป็นภาษาอาหรับในช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งตัวอักษรลบเลือนมากแล้ว นอกจากนี้บริเวณรอบ ๆ ศาลายังมีสถานที่ฝังศพของชาวฮอลันดาอีก 22 แห่ง

(11) **ประภาคารเมืองสงขลา** ตั้งอยู่บนยอดเขาตั้งกวน ทางทิศเหนือของพระเจดีย์หลวง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงมอบหมายให้กรมทหารเรือทำเครื่องไม้ประกอบตัวโคม เมื่อพ.ศ. 2439 และส่งแบบฐานปูนให้ข้าหลวงออกมาก่อสร้างตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยที่พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เสร็จราว พ.ศ. 2440¹¹³

(12) **กำแพงเมืองสงขลา (หัวเขาแดง)** เป็นกำแพงก่อด้วยอิฐและหินสอปูน เดิมเข้าใจว่ามีทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตกและด้านทิศตะวันออก สำหรับด้านทิศใต้

¹¹¹ กระทรวงวัฒนธรรม, “พระตำหนักเขาน้อย,” ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, http://www.m-culture.in.th/moc_new/2012/10/พระตำหนักเขาน้อย/ (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558).

¹¹² เขมชาติ เทพไชย, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทรจำปา, สถาบันบัณฑิตพัฒนาศิลป์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร, 29 กันยายน 2558.

¹¹³ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “ประภาคารเมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 9 (2542), 4293.

นั้นมีเขาค่ายม่วงเป็นปราการธรรมชาติที่แข็งแรงอยู่แล้ว ปัจจุบันกำแพงเมืองสงขลาหักพังเกือบหมดแล้ว เหลือแต่ซากฐานกำแพงทางด้านทิศเหนือเพียงด้านเดียวซึ่งมีความยาวประมาณ 100 เมตร

(13) กำแพงเมืองสงขลา (บ่อหยาง) ก่อด้วยหินสอพูน นำหินภูเขามาสรางกำแพงเมือง สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2379 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาในขณะนั้นย้ายที่ตั้งเมืองจากบริเวณบ้านแหลมสน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร มาสร้างเมืองใหม่ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของตำบลบ่อหยาง อำเภอเมืองสงขลาในปัจจุบัน และโปรดเกล้าฯ ให้ก่อกำแพงเมืองสงขลา โดยได้พระราชทานเงินส่วยอากรเมืองสงขลา แต่สร้างไม่ทันเสร็จก็เกิดกบฏเมืองไทรบุรีเสียก่อนในปี พ.ศ.2381

กำแพงเมืองสงขลาสร้างแล้วเสร็จปี พ.ศ.2385 โดยกำแพงเมืองเวลานั้นอยู่ห่างจากน้ำประมาณ 40 เมตร กำแพงจากด้านทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตกยาวประมาณ 1,200 เมตร ด้านทิศเหนือถึงทิศใต้ยาว 1,000 เมตร มีป้อม 8 ป้อม อยู่มุมเมือง 4 ป้อม ด้านตะวันออกและตะวันตกอีกด้านละ 2 ป้อม ตัวป้อมกว้างและยาว 10 เมตร กำแพงเมืองสงขลามีการซ่อมแซมมาโดยตลอด เมื่อครั้งพระยาสุรินทราชา (ปั้น สุขุม) เป็นพระวิจิตรวรสาสน์ ข้าหลวงพิเศษตรวจราชการเมืองสงขลา และเป็นพระยาสุโขมนัยวินิต สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2437 – 2448) ได้รื้อกำแพงเมืองสงขลาส่วนใหญ่เพื่อขยายถนนและปรับปรุงตัวเมืองให้กว้างขึ้น โดยใช้อิฐจากการรื้อกำแพงส่วนใหญ่มาถมถนน

ในด้านโบราณคดี มีการขุดค้นรากฐานอาคารกำแพงเมืองซึ่งจมลึกไปในชั้นดินธรรมชาติ พบท่อนไม้ขนาดเล็กปักอยู่ชิดกับฐานรากของกำแพงและก้อนหินปะปน สันนิษฐานว่าเพื่อป้องกันการพังทลายของดินในขณะที่ขุดหลุมเพื่อทำฐานรากของกำแพงเมือง

ในปี พ.ศ.2554 กำแพงเมืองสงขลาบางส่วนพังทลายจากพายุฝนตกหนัก สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา ได้ดำเนินการบูรณะให้กลับมาอยู่สภาพดั้งเดิม ภาพกำแพงเมืองสงขลาปัจจุบัน คงเหลือแต่ด้านฝั่งตรงข้ามพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา (เรือนจำเก่า) กับด้านแนวถนนนครใน

(14) ประตูเมืองสงขลา ในอดีตเมืองสงขลา มีประตูเมืองเป็นซุ้มใหญ่โดยรอบ 10 ประตู แต่ละประตูกว้าง 3 เมตร สูง 6 เมตร ซุ้มเป็นหลังคาจีน บนกำแพงประกอบด้วยใบเสมาสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 1.5 เมตร และมีประตูช่องกุศอีก 10 ประตู แต่ละประตูกว้าง 2 เมตร สูง 2.50 เมตร

ชื่อประตูเมืองสงขลาที่ปรากฏหลักฐานในเอกสารโบราณ ได้แก่ 1. ประตูมรคาพิทักษ์ 2. ประตูสุรามฤทธิ 3. ประตูศักดิ์สิทธิ์พิทักษ์ 4. ประตูอัศนีวุธ 5. ประตูชัยยุทธขันธ์

6. ประตูปูพราภิบาล 7. ประตูสนามสงคราม 8. ประตูพยัคฆนามเรื่องฤทธิ์ 9. ประตูฉันทิพิทักษ์
10. ประตูพุทธรักษา โดยปัจจุบันประตูเมืองโบราณเหล่านี้ได้ถูกทำลายลงไปหมดแล้ว

(15) **ป้อมเมืองสงขลา** เป็นรูป 8 เหลี่ยม ก่อด้วยศิลา สูง 5 คอก กว้างยาว 10 คอกเศษ พงศาวดารเมืองสงขลาเรียกป้อมนี้ว่า “ป้อมรักษาขอบเขต” ส่วนชื่อที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เพื่อขึ้นเป็นโบราณสถานเรียกว่า “ป้อมปากน้ำแหลมทราย” อยู่บริเวณที่ปัจจุบันเป็นสำนักงานตำรวจ ภาค 9 และสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองสงขลา กรมศิลปากรได้ซ่อมป้อมนี้เมื่อ พ.ศ.2515 – 2516 และได้นำปืนใหญ่มาติดตั้งไว้เพิ่มอีก 22 กระบอก รวมกับของเก่าที่เหลืออยู่อีก 8 กระบอก เป็น 30 กระบอก ครบทุกช่องปืน¹¹⁴

(16) **สถาปัตยกรรมเมืองเก่าสงขลา** รูปแบบสถาปัตยกรรมย่านเมืองเก่าสงขลา ได้รับอิทธิพลจากวิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในย่านเมืองเก่าสงขลา แบ่งได้ 4 รูปแบบ ดังนี้

- ตึกแถวแบบจีนดั้งเดิม สร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2379 ซึ่งเป็นช่วงแรกตั้งเมืองสงขลาเป็นต้นมา รูปแบบสถาปัตยกรรมจะมีส่วนหน้าที่ใช้ค้าขาย ด้านบนใช้เก็บของมีช่องส่งของเล็กๆ มีความยาวตามที่ดินประมาณ 30 – 40 เมตร และเนื่องจากแปลงที่ดินยาว ผู้ออกแบบจึงออกแบบให้มีช่องเปิดโล่ง (court) กลางส่วนอาคารด้านหลังมักเป็นที่พักอาศัย กรมศิลปากรได้ระบุว่า ห้องแถวแบบจีนหลังแรกของสงขลาตั้งอยู่บนถนนเก่าห้อง (ถนนนางงาม)

- ตึกแถวแบบจีนพาณิชย์ เป็นลักษณะอาคารรูปแบบถัดมาจากรูปแบบจีนดั้งเดิม การออกแบบอายุประมาณ 60 ปี ขึ้นไป รูปแบบจะกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม หน้าตาคลายแบบจีนดั้งเดิม แต่ประยุกต์ให้ทันสมัยมากขึ้น ลักษณะเป็นอาคารที่ตอบสนองด้านการค้าองค์ประกอบสถาปัตยกรรมค่อนข้างเรียบง่าย

- ตึกแถวแบบจีนสมัยใหม่ ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก อาคารอยู่ในช่วง 30 ปีขึ้นไป มีแผงปกปิดหลังคาและจะมีอักษรแสดงปี พ.ศ. ปรากฏบนแผงดังกล่าว บางหลังมีหลังคาจั่วหรือปั้นหยาซ่อนอยู่

- ตึกแถวแบบสงขลาดั้งเดิม (ซิโน – ยูโรเปียน) โดยจะมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบจีนและยุโรปผสมกัน คล้ายกับรูปแบบที่เรียกว่า ซิโนโปรตุเกส ซึ่งพบมากที่สุดที่ภูเก็ต แต่ที่สงขลาจะไม่มีทางเดินใต้อาคารที่เรียกว่าหงอคำ

¹¹⁴สุทธีวงศ์ พงษ์ไพฑูลย์, “ป้อมเมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดยมูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 9 (2542), 4437.

อาคารจะมีช่องเปิดกลางอาคารเป็นที่ตั้งของบ่อน้ำ ซึ่งในอดีตน้ำในบ่อจะเป็นน้ำจืด สะอาด สามารถใช้ดื่มกินได้¹¹⁵

ภาพที่ 4.6 – 4.9 สถาปัตยกรรมย่านเมืองเก่าสงขลา, ที่มา : เปรมชัย จันทรจำปา

(17) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสงขลา (เรือนพระยาสุนทรานุรักษ์)

เดิมเป็นบ้านพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร ณ สงขลา) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ต่อมาใช้เป็นบ้านพักข้าหลวงตรวจการมณฑลนครศรีธรรมราช เป็นศาลากลางจังหวัดสงขลา และเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสงขลา ตามลำดับ อาคารเป็นลักษณะเรือนตึก 2 ชั้น ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงเก๋ง มักเรียกกันว่า “เก๋งจีน” หันหน้าไปทางทะเลสาบสงขลาทางทิศตะวันตก ประตูหน้าคล้ายรั้ว ด้านหน้าเป็นสนามหญ้า สองข้างสนามหญ้าเป็นเรือนโปร่งคล้าย “ทิม” ของเรือนเจ้านายไทย ด้านหน้าเก๋งจีนมีบันไดโค้งแยกขึ้นลงทั้งสองข้าง ตกแต่งภายในด้วยรูปแบบศิลปะจีน เช่น ประตูบานเพ็ญ บานประตูแต่ละบาน

¹¹⁵ Jaray Suwannachart, “ Cultural landscape management plan for tourism, case study of the Songkhla old town and its associations,” (PhD Thesis, Architectural Heritage Management and Tourism (International Program) Faculty of Architectur Silpakorn University, 2552), 39 – 41.

แกะสลักเป็นรูปเทพเจ้าจีน ลายพฤษภา หรือมังกรต้นเมฆ มีเครื่องหมายยिनหยางและโป๊ยปอหรือปากั่ว (ยันต์แปดทิศ) ติดไว้ตามความเชื่อของชาวจีน ปัจจุบันใช้จัดเก็บโบราณวัตถุและแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา

(18) **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมัสยิดมิมาวาส สงขลา** เป็นพิพิธภัณฑสถานที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดมัสยิดมิมาวาส จัดตั้งโดยโดยมีพระราชสีลสังวร (ช่วง อดตเวที) อดีตเจ้าอาวาสวัดมัสยิดมิมาวาสแต่เมื่อครั้งท่านยังเป็นพระมหาช่วง อดตเวที ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาส ได้ทำการบูรณะกุฏิเก่าใน พ.ศ.2482 เพื่อจัดตั้งห้องสมุดและพิพิธภัณฑสถานของวัดมัสยิดมิมาวาสที่อาคารไม้หลังศาลา ฤๅษีคัตตณ ต่อมากรมศิลปากรได้ประกาศเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและได้สนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างและการจัดการบริหารพิพิธภัณฑสถาน โดยได้จัดแสดงโบราณวัตถุศิลปวัตถุ ที่มีอายุสมัยตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ขวานหินขัด หม้อลายเขียนสี และโบราณวัตถุสมัยประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุศิลปวัตถุที่จัดแสดงส่วนมากพบในอำเภอเมือง อำเภอสทิงพระ และอำเภอระโนด บรรดาโบราณวัตถุเหล่านี้เป็นของที่พระเทพวิสุทธิคุณและพระราชสีลสังวร อดีตเจ้าอาวาสวัดมัสยิดมิมาวาส ได้รวบรวมเก็บรักษาไว้ ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมัสยิดมิมาวาสสังกัดของสำนักงานศิลปากรเขตพื้นที่ 13 สงขลา

(19) **พิพิธภัณฑสถานพระรามณรงค์** ตั้งอยู่ที่เลขที่ 1 ถนนจนะนะ ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา จัดสร้างขึ้นโดยกรมราชทัณฑ์ เมื่อ พ.ศ.2530 เป็นพิพิธภัณฑสถานที่จำลองรูปแบบบ้านพัก เดิมของรองอำมาตย์โทขุนวินิจทัณฑกรรม บิดาพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ในขณะที่ท่านดำรงตำแหน่งพระรามณรงค์พิเศษ เมืองสงขลา จากความทรงจำของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ตัวพิพิธภัณฑสถานเป็นเรือนไม้ยกพื้นชั้นเดียว หลังคาทรงปั้นหยา 2 หลังคู่ มีลานเปิดโล่งเชื่อมถึงกัน ภายในมีการจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ของครอบครัวติณสูลานนท์ในอดีต และประวัติตระกูลติณสูลานนท์ ปัจจุบันเทศบาลนครสงขลาเป็นผู้รับผิดชอบดูแลและพัฒนาให้เป็นศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยว

(20) **โรงสีหับ โห้ หิ้น** เป็นโรงสีข้าวเก่าแก่ในตัวอาคารสีแดง ที่ตั้งอยู่นนนครนอก ชื่อโรงสี "หับ โห้ หิ้น" เป็นภาษาฮกเกี้ยนเช่นกัน มีผู้แปลความว่าหมายถึง เอกภาพ ความกลมกลืน และความเจริญรุ่งเรือง โรงสีหับ โห้ หิ้น จัดตั้งขึ้นราวปีพ.ศ. 2454 โดยขุนราชกิจจารี่ ต้นตระกูลเสาวพฤกษ์ ได้ร่วมหุ้นกับตระกูลโค่นันท์ หลังจากนั้นอีก 14 ปี นายสุชาติ รัตนปราการ หลานของท่านขุนราชกิจจารี่ ได้ซื้อกิจการทั้งหมด และพัฒนาโรงสีข้าว โดยการเปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรพลังไอน้ำ ซึ่งการใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิงทำให้เกิดไอน้ำไปสีข้าว โดยนำเข้าเทคโนโลยีมาจากประเทศอังกฤษ ส่งผลให้กิจการเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจของเมืองสงขลาในระยะนั้น ขับเคลื่อนโดยกลุ่มพ่อค้าเชื้อสายจีนหลายตระกูล เช่น ณ สงขลา รัตนสาร รัตนปราการ โค่นันท์ เ गरังษี และ เลชะกุล เป็นต้น ได้ทำธุรกิจค้าขายกับเกาะปีนัง รวมทั้งมีกิจการโรงสีเพื่อรองรับผลผลิตข้าวจากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยรับข้าวเปลือกจากย่านระโนด หัวไทร และ

พัทลุง มาสีและส่งไปขายยังนราธิวาส เลยไปถึงประเทศมาเลเซีย โรงสีหับ โห้ หิ้น เลิกกิจการไป หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ในปัจจุบันกลุ่มภาคีเครือข่ายคนรักสงขลาสมาคมได้รับอนุญาต จากคุณรังษิ รัตน์ปรากร เจ้าของโรงสีหับ โห้ หิ้น ให้ตั้งที่ทำการสมาคมและเปิดให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเข้าชม รวมทั้งเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของเมือง¹¹⁶

(21) สถานีรถไฟสงขลา อาคารสถานีรถไฟสงขลาเป็นอาคารก่ออิฐรับ น้ำหนักถือปูนชั้นเดียวตั้งอยู่บนฐานคอนกรีต ผนังอาคารแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนสถานีและ ส่วนชานชาลา ปัจจุบันสถานีไม่ได้เปิดใช้งาน มีเพียงพื้นที่โถงซื้อตั๋วของผู้โดยสารชั้น 3 ใช้เป็นร้านขาย เครื่องดื่ม พื้นที่ชานชาลาใช้เป็นที่จอดรถจักรยานยนต์และห้องอื่น ๆ ใช้เป็นสำนักงานของบริษัทมิตรทอง¹¹⁷ ในอดีตคนสงขลา ผูกพันกับรถไฟ และนิยมใช้รถไฟมากกว่ารถยนต์ก่อนที่จะถูกยกเลิกการเดินทางรถไฟ สายนี้ไป จึงมักจะมีคำกล่าวเชิงตลกสะท้อนวิถีชีวิตคนสองเมืองในทำนอง “คนสงขลา นั่งรถไฟมาเก็บ ดอกเบี้ยคนหาดใหญ่...คนหาดใหญ่ ขับรถยนต์ไปกู้เงินคนสงขลา”

อาคารสถานีรถไฟสงขลาเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเนื่องจากได้รับการออกแบบที่สอดคล้องกับการใช้สอยและสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้นในประเทศไทย มีความงามที่มีการผสมผสานระหว่างศิลปะแบบตะวันตกและไทย รวมทั้งความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจสังคมที่เคย มีต่อเมืองสงขลา ทำให้ในปีพ.ศ. 2547 กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน และในปัจจุบัน อยู่ในระหว่างบูรณะสถานีรถไฟสงขลาตามโครงการอนุรักษ์และเรียนรู้ชุมชนสถานีรถไฟสงขลา โดย เทศบาลนครสงขลา

4.2.3.5 ประติมากรรม

(1) พระบรมรูปกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ตั้งอยู่ภายใน เทศบาลนครสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สูดปลายแหลมสนอ่อน อยู่บริเวณเดียวกันกับ สวนสองทะเลสงขลา และพญานาคพ่นน้ำสงขลา เป็นอนุสาวรีย์ที่สร้างเพื่อระลึกถึง

¹¹⁶ กระทรวงวัฒนธรรม, “เปิดตำนานหับ โห้ หิ้น,” ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, http://www.m-culture.in.th/moc_new/album/166289/เปิดตำนานหับ_โห้_หิ้น/ (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 3558).

¹¹⁷ ปริญา ชูแก้ว, “อาคารสถานีรถไฟสงขลา มรดกทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมของไทย Songkhla Railway Station Building: Historical and Architectural Heritage of Thailand,” รถไฟไทยดอทคอม http://portal.rotfaithai.com/download/documents/story_songkhla_station_2013.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 3558).

กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ บิดาท้าวเรือไทย หันหน้าออกสู่ทะเลทะเล ในบริเวณเดียวกันมีป็นใหญ่ จรวด และปืนกลจำลอง

(2) **ประติมากรรมนางเงือกทอง** รูปปั้นนางเงือกนี้ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2509 ตามคำริของ นายชาญ กาญจนาคพันธุ์ ปลัดจังหวัดสงขลา ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองสงขลา ด้วย โดยให้ อาจารย์จิตร บัวบุศย์ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง เป็นผู้ปั้นหล่อ จากbronzeตาม โดยใช้งบประมาณของเทศบาล 60,000 บาท ตั้งชื่อว่า “ เงือกทอง ” (GoldenMermaid เป็นสัญลักษณ์ของแหลมสมิหลามาจนทุกวันนี้ นางเงือก เป็นนางในวรรณคดีไทย เรื่อง พระอภัยมณี ของ สุนทรภู่ เอกกวีสมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352 - 2367) ตามคำบอกเล่าของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) นั้น นิทานปรัมปราไทยเรื่องหนึ่งว่า ในคืนท้องฟ้างาม ณ ชายหาดสวยแห่งหนึ่ง จะมีนางเงือกขึ้นจากทะเลมานั่งหิวผอมอยู่ คืนหนึ่งมีชายหนุ่มชาวประมงไปพบเข้า นางเงือกตกใจหนีลงน้ำไป ทิ้งหวีทองคำไว้ ชาวประมงผู้นั้นเฝ้าแต่รอคอย แต่นางเงือกก็ไม่ปรากฏตัวอีกเลย¹¹⁸

แต่จากการค้นคว้าข้อมูลของอาจารย์ปรีดา จันทจิตต์ อาจารย์ประจำ โรงเรียนมหาวชิราวุธ ผู้สร้างหลักสูตรบ่ออย่างศึกษาและหลักสูตรยุวมัคเทศน์สงขลาเมืองบ่ออย่าง พบว่า รูปปั้นนางเงือกนี้ปั้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2505 ที่กรุงเทพฯ โดยอาจารย์จิตร บัวบุศย์ อดีต ผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อเตรียมต้อนรับกษัตริย์เดนมาร์กซึ่งเสด็จมาเยือน ประเทศไทยในเวลานั้น เพราะนางเงือกเป็นรูปปั้นที่เป็นสัญลักษณ์ของกรุงโคเปนเฮเกน เมืองหลวงของประเทศเดนมาร์ก ต่อมานายชาญ กาญจนาคพันธุ์ ไปพบที่กรุงเทพฯ จึงซื้อมาในราคา 60,000 บาท แล้วมาติดตั้งไว้ที่ชายหาดเมืองสงขลาจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองสงขลาตั้งในปัจจุบัน¹¹⁹

(3) **ประติมากรรมคนอ่านหนังสือ** รูปปั้น “คนนั่งอ่านหนังสือ” มีความหมายอธิบายไว้ที่ฐานว่า “...Knowledge builds men Men build a nation Knowledge is power...” ความรู้สร้างคน คนสร้างชาติ ความรู้คืออำนาจ สร้างชาติ ต้องสร้างคน...” รูปปั้นนี้ นายอุทิศ ชูช่วย อดีต นายกเทศมนตรีนครสงขลา เป็นผู้เสนอแนวคิดและจัดสรรงบประมาณ ให้อาจารย์มนตรี สังข์มุสิกานนท์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ออกแบบและจัดสร้าง เพื่อต้องการสื่อให้รู้ว่า คนสงขลาเป็นคนใฝ่รู้ชอบอ่านเขียน และเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา

(4) **ประติมากรรมพญานาคพันน้ำ** ดำริจัดสร้างโดยนายอุทิศ ชูช่วย อดีต นายกเทศมนตรีนครสงขลา อาจารย์มนตรี สังข์มุสิกานนท์ อาจารย์มหาวิทยาลัยทักษิณ เป็น

¹¹⁸ จารึกบนฐานรูปปั้นนางเงือก แหลมสมิหลา ต.บ่ออย่าง อ.เมือง จ.สงขลา

¹¹⁹ ปรีดา จันทจิตต์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงเรียนมหาวชิราวุธ ต.บ่ออย่าง อ.เมือง จ.สงขลา, 13 กุมภาพันธ์ 2558.

ผู้ดำเนินการออกแบบ เนื้อวัตถุเป็นโลหะทองเหลืองรมสนิมเขียว แบ่งสร้างเป็นสามส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง หัวพญานาค ตั้งอยู่บริเวณสวนสองทะเล ปลายแหลมสนอ่อน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของลำตัว 1.20 เมตร ความสูงจากฐานลำตัวจนถึงปลายยอดสุดประมาณ 9 เมตร พ่นน้ำลงสู่ปากอ่าวทะเลสาบสงขลา ส่วนที่สอง สะดือพญานาค ตั้งอยู่บริเวณลานชมดาวสนามสระบัว แหลมสมิหลา ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของลำตัว 1.20 เมตร ความยาว 5.00 เมตร ความสูง 2.50 เมตร ลักษณะลำตัวโค้งครึ่งวงกลม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ลอดใต้สะดือพญานาคให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ส่วนที่สาม หางพญานาค ตั้งอยู่บริเวณชายหาดสมิหลา ริมนนทะเล (หลังสนามกอล์ฟ) ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.20 เมตร ความยาว 4.00 เมตร ความสูง 4.50 เมตร

(5) **ประติมากรรมเฉลิมพระเกียรติ** เป็นผลงานประติมากรรมจำนวน 17 ชิ้น ซึ่งสมาคมประติมากรไทย สมาคมประติมากรกับสิ่งแวดล้อมนานาชาติ (A.I.E.S.M.) และจังหวัดสงขลา ร่วมกันสร้างผลงานประติมากรรมเพื่อถวายพระเกียรติและความจงรักภักดีเนื่องในวโรกาสมหามงคลที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุ 50 พรรษาในปี พ.ศ. 2548 ซึ่งได้จัดวางไว้ ณ บริเวณชายหาดสมิหลา ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในยุคสมัยปัจจุบัน

4.3.3 ระดับสถาบัน

4.3.3.1 ศิลปินแห่งชาติ ในด้านศิลปะ หัตถกรรม และประดิษฐ์กรรมแล้วความสามารถ ทักษะ และความชำนาญในศิลปะแต่ละแขนงของศิลปินถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงได้เริ่มจัดทำโครงการศิลปินแห่งชาติมาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 เพื่อสรรหา ส่งเสริมสนับสนุน และช่วยเหลือศิลปินผู้สร้างสรรค์ ผลงาน ศิลปะที่มีคุณค่าของแผ่นดินไทย โดยมีสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นผู้พิจารณา สำหรับจังหวัดสงขลา นั้นนับมีศิลปินที่มีคุณูปการต่อการสร้างสรรค์ รักษาและอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมด้านนี้อยู่หลายท่าน คือ สาขาวรรณศิลป์ ได้แก่ นายสถาพร ศรีสังข์ (ปี พ.ศ. 2548) สาขาศิลปะการแสดง ได้แก่ นายกัน ทองหล่อ หนึ่งตระกูล (ปี พ.ศ. 2529 ปัจจุบันถึงแก่อนิจกรรมนายยก ชูบัว โนรา (ปี พ.ศ. 2530 ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นายฉิ้น อรมุต หรือ หนึ่งฉิ้น ธรรมโฆษณ์ หนึ่งตระกูล (ปี พ.ศ. 2532) นายอิม จิตต์ภักดี หนึ่งตระกูล (ปี พ.ศ. 2540) นายนครินทร์ ชาทอง การแสดงพื้นบ้าน-หนึ่งตระกูล (ปี พ.ศ. 2550) และนายควน ทวนยก ดนตรีพื้นบ้าน (ปี พ.ศ. 2553)

4.3.3.2 เขตเมืองเก่าสงขลา ครอบคลุมชุมชนเมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง ที่เป็นคาบสมุทรน้ำล้อมรอบ ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรม อันเป็นที่ตั้งของทุนทางวัฒนธรรมหลายอย่างทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ในรูปแบบของความเชื่อและวิถีชีวิต โดยเมืองเก่าสงขลาถูก

ประกาศให้เป็นเขตพื้นที่เมืองเก่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546

4.3.3.3 โรงสีหับ โห้ หิ้น รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยาม ประเภทอาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2554

ภาพที่ 4.10 โรงสีหับ โห้ หิ้น, ที่มา: เปรมชัย จันทรจำปา

4.3.3.4 พิพิธภัณฑ์พธำมรงค์ รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม จากสมาคมสถาปนิกสยาม ประเภทอาคาร พ.ศ. 2558

4.3.3.5 สถานีรถไฟสงขลา เป็นสถานีรถไฟหนึ่งในสามแห่งที่คุ้มครองโดยกฎหมายโบราณสถาน ร่วมกับสถานีรถไฟหัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ และสถานีรถไฟกันตัง จ.ตรัง

4.4 ทูทางวัฒนธรรมด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

4.4.1 ระดับเป็นรูปเป็นร่าง

4.4.1.1 การสวดหนังสือ เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของคนบ้านใกล้เรือนเคียงในสมัยโบราณ คนอ่านหนังสือออกจะมาอ่านหนังสือให้คนในละแวกบ้านมาฟังกัน เป็นการถ่ายทอดความรู้ และสอดแทรกข้อคิด วิถีชีวิต ความเชื่อลงไป หนังสือที่นิยมสวดได้แก่ นิทาน

และเรื่องทั่ว ๆ ไป หนังสือบางอย่างก็จะไม่นำมาสวดกัน เช่น ตำรายา ซึ่งนอกจากจะไม่ถ่ายทอดกันง่าย ๆ แล้วยังเขียนแบบซ่อนนัยยะบางอย่างไว้ด้วย ผู้ที่ไม่ใช่คนในตระกูลหรือไม่มีความรู้ทางตำรายา มาอ่านก็จะไม่สามารถแปลความหมายได้¹²⁰

4.4.1.2 ธรรมเนียมการเป็นเกลอกัน ชาวภาคใต้มีวัฒนธรรมการผูกพันต่อกันให้แนบแน่นเป็นพิเศษเสมอด้วยญาติใกล้ชิดด้วยการ “เป็นเกลอ” กัน ผู้ที่จะเป็นเกลอกันส่วนมากมักมีอายุเท่ากัน มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกัน หรือมีลักษณะนิสัยคล้ายคลึงกัน แต่ต้องไม่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ และส่วนใหญ่จะเป็นเพศเดียวกัน เรียกเพื่อนเกลอว่า “หัวเกลอ” หรืออาจจะเรียกเพื่อนเกลอที่เป็นเพศชายว่า “อ้ายเกลอ” เรียกที่เป็นผู้หญิงว่า “อี่เกลอ” แต่มีอยู่บ้างที่เป็นเกลอต่างเพศกัน การเป็นเกลอกันนั้นมักกระทำกันเมื่อยังเป็นเด็กอยู่ อาจจะโดยที่พ่อแม่เป็นคนจัดให้เพื่อเป็นการผูกไมตรีให้แน่นแฟ้นขึ้นไปอีก โดยเกลอกันมากมักมีอายุใกล้เคียงกัน หรือบางครั้งอาจยินดีเป็นเกลอกันเองเพราะรู้สึกชอบพอมักคุ้นกันเป็นพิเศษ และเมื่อเป็นเกลอกันแล้ว ทั้งคู่เกลอและญาติของอีกฝ่ายต่างให้ความผูกพันรักใคร่เสมือนญาติคนหนึ่ง ใช้คำสรรพนามเรียกผู้ที่เข้ามาเป็นเกลอว่า ลูกหลาน พี่ น้อง เสมอกัน ถ้าเป็นเกลอของเกลอก็จะนับถือเป็นเกลอต่อ ๆ กันไปอีก แต่ไม่ได้เรียก “อ้ายเกลอ” หรือ “อี่เกลอ” เหมือนคนที่เป็นเกลอกันโดยตรง เว้นแต่จะได้เป็นเกลอกันโดยตรงอีกชั้นหนึ่งซึ่งคู่เกลอเดิมจะชักชวนให้เกลอของแต่ละฝ่ายมาเป็นเกลอซึ่งกันและกัน คู่เกลอจำนวนมากรักใคร่ถึงขนาดตายแทนกันได้ และบางคู่เมื่อคู่เกลอของตนไม่อยู่ในวิสัยที่จะดูแลครอบครัวได้ โดยอาจจะเสียชีวิตหรือพิการ คู่เกลอก็จะรับเป็นภาระแทนก็มี กรณีที่เพื่อนเกลอคู่ใดเกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงจนตัดขาดความเป็นเกลอกัน เรียกการตัดขาดนั้นว่า “หย่าเกลอ”¹²¹

4.4.1.3 เพลงกล่อมเด็ก เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านสงขลาที่สะท้อนคุณค่าด้านต่าง ๆ เอาไว้ในเนื้อหาของเพลงอย่างหลากหลาย ซึ่งล้วนแต่แฝงไปด้วยสาระแห่งการรับรู้ ให้ผู้ได้ยินฟังทราบ นอกเหนือจากความต้องการเบี่ยงต้น คือการกล่อมให้เด็กนอน หรือแค่ประเทืองอารมณ์ เช่น

ไก่อเลื้อนเหอ	ชั้นเทือนทั้งบ้าน
โลกสาวซี้คร้าน	นอนให้แม่ปลุก

¹²⁰ สาวิตรี สัตยานุรักษ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต. เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา, 12 กุมภาพันธ์ 2558.

¹²¹ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “เกลอ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 1 (2542), 468.

ฉวยได้ด้ามขวาน

แยงวานดั่งพลุก

นอนให้แม่ปลุก

โลกสาวซี้คร้านเหอ

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งในบทเพลงกล่อมเด็กคือ เนื้อหาสาระของบทเพลงหลายบท ชี้ให้เห็นว่าชาวสงขลาสนใจที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวชุมชนอื่น แสดงให้เห็นว่าชาวสงขลาเรียนรู้ที่จะติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มสังคมอื่น ๆ มาโดยตลอด บทเพลงที่กล่าวถึงอาชีพ สภาพภูมิอากาศ สภาพสังคมและชีวิตจิตใจของผู้คน บ่งบอกถึงความเป็นคนรู้จักเก็บเกี่ยว และจัดการประสบการณ์ส่วนตนได้เป็นอย่างดี บทเพลงที่ขึ้นต้นว่า บ้านนี้เหอ... ไปเหนือเหอ... ขึ้นเขาเหอ... ไปคอนเหอ... ฯลฯ มีนับไม่ถ้วนจนเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ แต่แฝงไว้ด้วยนัยแห่งความเป็นผู้มากด้วยปัญญาและประสบการณ์ชีวิตที่กว้างขวางลุ่มลึก¹²²

4.4.2 ระดับเป็นขึ้นเป็นอัน

4.4.2.1 ภาษาถิ่นและวรรณกรรมท้องถิ่น ภาษาไทยถิ่นสงขลา เป็นภาษาที่ชาวสงขลาใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน นอกจากภาษาไทยมาตรฐานหรือคนสงขลาเรียกภาษากลางหรือ “แหล่งข้าหลวง” ภาษาไทยถิ่นในจังหวัดสงขลาที่โดดเด่นมากคือภาษาสะกอม อ.จะนะ แต่ภาษาไทยถิ่นที่ใช้ในพื้นที่อื่นของจังหวัดสงขลาที่มีความแตกต่างจากภาษาไทยมาตรฐานอยู่หลายประการ ได้แก่ เรื่อง หน่วยเสียงวรรณยุกต์ (ภาษาไทยถิ่นสงขลามีเสียงวรรณยุกต์ 7 หน่วยเสียง มากกว่าภาษาไทยมาตรฐานซึ่งมี 5 หน่วยเสียง) หน่วยเสียง “ง” (ซึ่งโดยมากมักออกเสียงเป็น “ฮ” เช่นเดียวกับภาษาไทยถิ่นใต้ทั่วไป) เสียงพยัญชนะควบกล้ำ (ในภาษาไทยถิ่นสงขลามีมากกว่าภาษาไทยมาตรฐานอยู่ 2 เสียง คือ มล และ มร) เสียงสระ (เช่น ภาษาไทยถิ่นสงขลา ใช้เสียงสระอะ แทน สระเอะ เช่น เม็ด เป็น หมัด และใช้เสียงสระอี แทนสระอิ เช่น ลิง เป็น ลิ่ง) การโครงสร้างของคำ การสร้างคำ การแบ่งหมวดคำ การเรียงลำดับคำ ความหมายของคำ รวมถึงการใช้คำที่ยืมมาจากภาษาต่างประเทศก็มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่แตกต่างไปจากภาษาไทยมาตรฐานทั้งสิ้น¹²³ นอกจากนี้ยังมีการรับเอาคำภาษาบาลีซึ่งถือเป็น “ภาษาทางวัด” มาใช้ในชีวิตประจำวันหลายคำดังที่ได้เคยกล่าวถึงในหัวข้อทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อมาก่อนหน้านี้

¹²² พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ ธีรศรีโชติ และ ธีระ แก้วประจันทร์, บรรณาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา, 246 – 247.

¹²³ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ ธีรศรีโชติ และ ธีระ แก้วประจันทร์, บรรณาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา, 123 – 127.

สำหรับวรรณกรรมท้องถิ่นของจังหวัดสงขลา มีทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรและวรรณกรรมมุขปาฐะ มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ (ประวัติ-ตำนาน) การแพทย์ (ตำรายาสมุนไพรพื้นบ้าน) ปรัชญา (ศาสนา) จริยธรรม (คำสอน-ความเชื่อ) เป็นต้น โดยพบมากในลักษณะวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรบนหนังสือбуд (หมายถึงสมุดข่อยที่ใช้จารึก มีทั้งสมุดสี ขาวจารึกด้วยตัวอักษรสีดำ เรียก बुดขาว และสมุดที่ฉาบสีดำจารึกด้วยตัวอักษรสีขาวหรือทอง เรียก बुดดำ) สิ่งปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเมืองสงขลาทุกประเภทคือ การปลูกฝังศีลธรรมจรรยาและรากฐานความดีให้แก่คนในท้องถิ่น

4.4.2.2 วันนัด เป็นวัฒนธรรมที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้ โดยเฉพาะในชนบท วันนัด คือวันที่จัดให้มีตลาดนัดขึ้นเฉพาะในวันที่กำหนดเพื่อเป็นชุมนุมซื้อขายที่ไม่ได้ตั้งอยู่เป็นประจำ โดยชาวบ้านในชุมชนละแวกใกล้เคียงกำหนดวันเวลาและสถานที่ขึ้นเอง แบบหมุนเวียนในยังสถานที่ที่เหมาะสมครบทุกจุดแล้วจึงวนกลับมาที่จัดแห่งแรกใหม่ และหมุนเวียนเช่นนี้อยู่เป็นประจำ ตลาดตามวันนัดเป็นเครือข่ายที่จัดขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตได้เองในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ รวมถึงการซื้อขายของใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ วันนัดจะถูกกำหนดขึ้นบริเวณใกล้ชุมชน โดยมากจะเลือกบริเวณ “ใกล้ท่า” หรือ “ใกล้ทาง” เพื่อสะดวกต่อการเดินทางสัญจร อาจะจัดขึ้นสัปดาห์ละครั้งหรือสามวันครั้งแล้วแต่การตกลงกันของเครือข่ายชุมชน บางแห่งจัดวันนัดขึ้นเฉพาะฤดูกาลเนื่องจากนอกฤดูการมีอุปสรรคในการเดินทางมาก บางตลาดนัดจึงจัดขึ้นเพียงเฉพาะช่วงที่ผลผลิตทางการเกษตรออกมาเท่านั้น เช่น วันนัดหน้าผลไม้ วันนัดในฤดูเก็บเกี่ยว ได้ผลดีหรือทำประมงได้ผลมาก

ในระยะหลังตลาดนัดที่มีการจัดขึ้นตามวันนัดอย่างเรียบง่ายมาตั้งแต่อดีตมีการขยายตัวมากขึ้น มีคนเข้ามาจัดการเพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ภายในตลาด เช่น การจัดการโรงเรือน การทำความสะอาด แลกกับการเรียกเก็บ “ค่าหัวตลาด” ซึ่งอาจเป็นสิ่งของหรือเป็นเงินก็ได้ บางแห่งตลาดขยายตัวจนต้องเพิ่มวันนัดถี่ขึ้นหรือเปิดทุกวันอย่างตลาดสดไปก็มี

ชาวชนบทในภาคใต้โดยมากมักใช้ “วันนัด” เป็นการนัดหมายพบปะกันแทนการกำหนดวันตามปฏิทิน นอกจากนี้บ่อยครั้งที่หน่วยงานราชการมักเลือกเอาวันนัดเป็นการพบปะประชาชนเพื่อแจ้งราชการหรือจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และแม้กระทั่งผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือผู้แทนในระดับท้องถิ่นก็มักเลือกที่จะพบปะหาเสียงจากชาวบ้านในวันนัด ทั้งนี้เพราะเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนละแวกใกล้เคียงกันได้มาก วันนัดจึงเป็นหนทางวัฒนธรรมในแง่การสร้างเครือข่ายที่สำคัญที่ก่อให้เกิดผลดีต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน การขอความร่วมมือของหน่วยงานราชการ และเป็นพื้นที่ประชาสัมพันธ์เรื่องราวและกิจกรรมที่สำคัญในทุกระดับของชุมชน

4.4.2.3 วันว่าง วันว่างเป็นประเพณีของชาวใต้มาแต่ช้านาน ตรงกับเทศกาลสงกรานต์ของภาคอื่น ๆ คือในช่วงวันที่ 13 – 15 เมษายน ของทุกปี แต่มีธรรมเนียมปฏิบัติแตกต่างออกไปหลายประการ เช่น มีพิธี “ทำขวัญข้าวใหญ่” โดยแต่ละบ้านจะคัดรวงข้าวที่มีเมล็ดใหญ่สามกำมัดรวมกันด้วยด้ายแดง นำไปทำพิธีทำขวัญข้าวรวมกันที่วัด เมื่อเสร็จพิธีแล้วนำกลับไปบูชา เชื่อว่าจะทำให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี และมีพิธีสงฆ์พระพุทธรูป ณ บริเวณวัด จากนั้นก็สงฆ์เจ้าอาวาส และพระสงฆ์อาวุโส แล้วจึงอาบน้ำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ โดยการอาบน้ำให้พระและฆราวาสในวันว่าง เรียกว่า “สระหัววันว่าง” โดยจะทำ “เบญจา” คือมีลักษณะเป็นแท่นวางซ้อนกันเป็นชั้น ๆ อาจมี 1 ชั้น 3 ชั้น 5 ชั้น ทำเสาขึ้นสี่เสา มียอดคล้ายมณฑป ด้วยหยวกแทงเป็นลวดลายประกับเสา และฐานงดงาม ได้ยอดเบญจาทำเป็นหัวพญานาคพ่นน้ำออกมาเป็นฝอยฝน โดยมีท่อต่อยาวแต่งเป็นตัวพญานาคออกมาส่วนหัว ส่วนปลายหางยกสูงกว่าส่วนหัวและมีท่อน้ำต่อมาจากใต้ท้องลำเรือที่ห่างจากเบญจาออกไป ไว้ให้ลูกหลานสงฆ์ผ่านลำเรือนี้ เนื่องจากเห็นว่าการผู้้น้อยไม่พึงไปละลาบละลั้วผู้ใหญ่ที่เป็นปูชนียบุคคล และเป็นการแสดงออกซึ่งความเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้ให้น้ำแก่โลกมนุษย์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความร่มเย็นเป็นสุข ในวันว่างนี้ผู้คนมักงดเว้นจากการงาน ลูกหลานที่ไปทำงานไกลบ้านไกลถิ่นจะกลับมารวมตัวกันยังบ้านเกิด เป็นการคงสายสัมพันธ์ไว้ได้ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ภาพที่ 4.11 งานสืบสานประเพณีวันว่าง “ขึ้นเบญจาสงฆ์น้ำขอพรสามสมเด็จเจ้าแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี 2558”, ที่มา: สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสงขลา

4.2.2.4 ประเพณีการกินในโอกาสต่างๆ

(1) การกินงาน มีขึ้นได้หลายโอกาส ถือเป็นงานสำคัญและเป็นหน้าที่ของญาติมิตรที่จะต้องไปช่วยเหลือกัน เช่น งานศพ งานบวช งานแต่งงาน ซึ่งเจ้าภาพจะต้องเลี้ยงดูผู้มาร่วมงานให้ถ้วนหน้า และไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ต้องปลูกสร้างโรงครัวและโรงเลี้ยงขึ้นเป็นพิเศษ ญาติมิตรและเพื่อนบ้านใกล้เคียงถือเป็นธรรมเนียมที่ต้องช่วยทั้งแรงงานและวัสดุสิ่งของ เรียกว่า “ช่วยการ” หรือ “ช่วยงาน” และอาจกินอยู่ตลอดงาน ครั้นถึงเวลากลับเจ้าภาพมักจะจัดข้าวเหนียวให้นำกลับไปด้วย

(2) กินวาน หรืองานที่เจ้าภาพเรียกว่า “ออกปาก” คือการขอให้เพื่อนบ้านไปช่วยกันลงแรงทำงานให้แก่ตน เช่น ออกปากเก็บข้าว (เกี่ยวข้าว) หาบข้าว หามเริน (หามเรือน) เป็นต้น แม้กระทั่งงานที่ไม่ลงแรงหนักแต่ใช้กำลังคนมากและมีความเร่งด่วน เช่น นวดข้าว ชูดมะพร้าว เป็นต้น เจ้าภาพอาจเตรียมอุปกรณ์ไว้หรือเพื่อนบ้านจะจัดหามาเองก็ได้ตามสะดวก คล้ายกับการลงแขกของภาคกลาง เจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมอาหารคาวหวานไว้เลี้ยงผู้ที่ไปช่วยงานทุกคน อาหารที่จัดเลี้ยงมีทั้งอาหารคาวและอาหารหวานตามความเหมาะสมและระยะเวลาของการทำงาน เช่น ข้าวเหนียวแกงไก่ ขนมหัดดับ (ลอดช่องกะทิสด) ข้าวเหนียวถั่วดำ (ถั่วดำต้มกะทิ) เป็นต้น

(3) ข้าวหม้อแกงหม้อ เป็นธรรมเนียมเลี้ยงแขกจากต่างถิ่นที่มาเยี่ยมเยียนเป็นหมู่คณะ เช่น คณะที่มาทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ข้าราชการที่ย้ายมาจากต่างถิ่น คณะดูงาน เป็นต้น ชาวบ้านในพื้นที่แต่ละครอบครัวจะทำอาหารบ้านละหนึ่งอย่างพร้อมข้าวหนึ่งหม้อมารวมกันเลี้ยงแขก โดยกะปริมาณอาหารให้พอกับปริมาณของแขก เมื่อเลี้ยงเสร็จแล้วต่างคนต่างเก็บของตนกลับไป ไม่มีการกะเกณฑ์กัน เป็นการสามัคคีและช่วยกันแบ่งเบาภาระทุก ๆ ครอบครัว ต่อมาในพื้นที่เมืองพัฒนาต่อมาเป็นการ “ออกร้านอาหาร” เป็นซุ้ม ๆ ไม่ซ้ำกัน

(4) กินแขก หมายถึงการออกบัตร์เชิญหรือบอกกล่าวด้วยวาจา เรียกว่า “บอกแขก” บางแห่งเรียก “งานกินน้ำชา” หรือ “เลี้ยงน้ำชา” เป็นการจัดงานที่ผู้จัดมีประสงค์ให้ผู้เข้าร่วมช่วยเหลือด้านเงินทองอันเนื่องมาจากการประสบเคราะห์กรรมอย่างหนักหรือมีปัญหาทางด้านการเงินอย่างรุนแรงที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เช่น ไฟไหม้บ้าน ประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บไข้ได้ป่วยร้ายแรง มีหนี้สินล้นพ้นตัว เป็นต้น เมื่อกินเลี้ยงแล้วแขกมักมอบเงินให้เจ้าบ้าน จึงเรียกว่า “กินแขก” ด้วย เป็นการแสดงการเอื้ออาทรกันในยามยาก ผู้จัดงานถือว่าเป็นหนี้บุญคุณต่อแขกทุกคนและจะลืมเสียไม่ได้

(5) มาแกปูโละ หรือประเพณีกินเหนียวหรือกินข้าวเหนียว เป็นประเพณีการกินเลี้ยงอย่างหนึ่งของมุสลิมในสงขลาสืบทอดกันมาเช่นเดียวกับในหลายแห่งของภาคใต้ นิยมทำในเดือน 10 และเดือน 1 ของศักราชฮิจเราะห์ หรือเดือนมิถุนายนและกรกฎาคม โดยการเชิญหัวหน้าส่วนราชการผู้ใหญ่ที่คุ้นเคย เพื่อนสนิทมิตรสหายไปร่วมรับประทานอาหาร เจ้าภาพจะตกแต่งบ้านเรือนและสถานที่อย่างสวยงาม มีการพิมพ์บัตรเชิญ เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วผู้ร่วมงานจะมอบเงินให้แก่เจ้าภาพ ตามฐานะและศรัทธาของแต่ละบุคคล

4.4.3 ระดับสถาบัน

4.4.3.1 ภาคีคนรักเมืองสงขลา (ชื่อ ณ ขณะนั้น): รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยาม ประเภทองค์กร พ.ศ. 2554

ทุนทางวัฒนธรรมดังที่ได้แสดงมานี้ มีคุณสมบัติสำคัญหลายประการที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการเมือง และเป็นฐานทุนสำคัญประเภทหนึ่งเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้เป็นส่วนประกอบของการพัฒนาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป ทุนทางวัฒนธรรมเป็นต้นทุนสำคัญที่สนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมมีความเป็นพลวัตสูงจึงอาจเพิ่มคุณค่าหรือลดคุณค่าลงได้ตามกาลเวลา และก่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มได้ในทางอ้อม เช่น การสนับสนุนระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่นหรือระดับที่สูงขึ้นไป นอกจากนี้ ทุนทางสังคมยังเป็นทรัพยากรที่ใช้ร่วมกัน (Collective goods) มีคุณค่าในฐานะที่ให้ประโยชน์และสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในท้องถิ่น ช่วยให้ท้องถิ่นดำรงอยู่ได้ราบรื่น และลดความขัดแย้งลดโอกาสการกระทำในลักษณะการเอาเปรียบต่อส่วนรวม (free-riding) ในกรณีที่ทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีความเป็นอัตลักษณ์สูงและเป็นที่ยึดถืออย่างกว้างขวางจะสามารถดึงดูดให้ผู้คนภายนอกมาศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น การศึกษา การท่องเที่ยว เป็นต้น

4.5 บทวิเคราะห์

จากผลการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาซึ่งเป็นหนึ่งในองค์ประกอบตามกรอบการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าเมืองสงขลามีทุนทางวัฒนธรรมหลายประการที่เป็นมรดกตกทอดมาจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นปัจจุบัน ทุนทางวัฒนธรรมหลายอย่างเหล่านี้มีสภาพการคงอยู่ในปัจจุบันที่แตกต่างกันหลายลักษณะ ทุนทางวัฒนธรรมบางประการเริ่มถูกหยาบยิบมาเป็นประเด็นเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเมือง ทั้งการใช้งานตามรูปแบบเดิมในอดีตหรือการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย ในขณะที่ทุนทางวัฒนธรรมบางประการสูญสลายและเสื่อมความนิยมลงตามกาลเวลา จากผลการศึกษา มีข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมในเมืองสงขลา ดังนี้

ประการแรก ทูททางวัฒนธรรมเมืองสงขลาหลายประการมีความสอดคล้องและคล้ายคลึงกับทูททางวัฒนธรรมโดยทั่วไปของภาคใต้ในพื้นที่อื่น ๆ โดยเฉพาะทูททางวัฒนธรรมด้านความเชื่อเรื่องโลกทัศน์ ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม ประเพณีปฏิบัติ และทูททางวัฒนธรรมด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ ก่อให้เกิดการรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน และทูททางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ก็สามารถเคลื่อนย้ายไปตามตัวบุคคลได้ง่ายกว่า ทูททางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยความเหมาะสมตามภูมิประเทศและภูมิอากาศ และทูททางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐกรรมที่ต้องอาศัยความเหมาะสมเรื่องวัสดุ และความนิยมในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

ประการที่สอง เมืองสงขลามีทูททางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย และประชาชนแต่ละกลุ่มในเมืองมีพื้นที่แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของตัวเองได้โดยอิสระ ไม่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขใด ๆ ทั้งที่มีความแตกต่างทางความเชื่อศาสนา อย่างชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายจีน และความเชื่ออื่น ๆ หรือความแตกต่างทางด้านอาชีพ เช่น การทำประมง การค้าขาย เป็นต้น และสังเกตได้ว่าการสนับสนุนการจัดการทูททางวัฒนธรรมจะมีมากในพื้นที่ย่านเมืองเก่าสงขลามากกว่าในพื้นที่อื่น ๆ เนื่องจากเป็นศูนย์รวมของทูททางวัฒนธรรมเมืองสงขลาที่เด่น ๆ ไว้หลายอย่าง

ประการที่สาม ทูททางวัฒนธรรมเมืองสงขลาบางอย่างได้สูญหายไปเนื่องจากการเข้ามาของวัฒนธรรมใหม่ที่สะดวกกว่าเข้ามาทดแทน ที่เห็นได้ชัดเจนคือทูททางวัฒนธรรมด้านวิถีชีวิต เช่น การแต่งกายที่เปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยม การก่อสร้างอาคารบ้านเรือนที่เปลี่ยนรูปแบบอาคารและประโยชน์ใช้สอยเพื่อความคุ้มค่าของพื้นที่ การใช้รถยนต์และรถจักรยานยนต์ที่มีความสะดวกและรวดเร็วกว่าการใช้บริการรถสามล้อ เป็นต้น และทูททางวัฒนธรรมด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่ามีโอกาสน้อยลงมากที่สุดในบรรดาทูททางวัฒนธรรมทั้ง 4 ประเภท เนื่องจากทูททางวัฒนธรรมประเภทนี้ไม่สามารถตอบสนองการแสวงหาความรู้และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมได้ดีเท่าระบบการศึกษาและเทคโนโลยีในปัจจุบัน

ประการที่สี่ ทูททางวัฒนธรรมด้านความเชื่อและโลกทัศน์ยังเป็นทูททางวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมและผู้คนมีส่วนร่วมได้มากเมื่อเปรียบเทียบกับทูททางวัฒนธรรมประเภทอื่น ๆ เนื่องจากการสั่งสอนกันภายในครอบครัวและการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมให้เห็นความสำคัญของ

ความเชื่อและประเพณีในกลุ่มของตนเอง เห็นได้จากประเพณีสำคัญของท้องถิ่นอย่าง เทศกาลเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ของชาวไทยพุทธ เทศกาลตรุษจีน งานสมโภชทอดหัวเขาแดง งานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง ของชาวไทยเชื้อสายจีน วันฮิลลิตีฟิตริและวันฮิลลิตัวฮูฮาของชาวไทยมุสลิม ยังมีผู้คนปฏิบัติตามและเข้าร่วมกันอย่างมากมายเป็นปกติทุกปี อย่างไรก็ตามแม้ว่าทุนทางวัฒนธรรมประเภทนี้จะสามารถดำรงต่อมาได้อย่างดีในปัจจุบันแต่ใจความสำคัญของประเพณีหลายอย่างกลับถูกปรับเปลี่ยนไปเพื่อตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนสมัยใหม่มากขึ้น เช่น การจัดทำเรือพระในประเพณีชักพระที่ต้องอาศัยความสามัคคีของคนในละแวกวัดเมื่ออดีตกลายเป็นการลงทุนแข่งขันประชันความงามของเรือพระในปัจจุบัน การทำขนมเดือนสิบในครัวเรือนเพื่อใช้ทำบุญให้บรรพบุรุษเพราะเชื่อว่าบรรพบุรุษจะชอบขนมที่ลูกหลานทำให้ทานก็กลายเป็นการซื้อหาขนมทำสำเร็จเพื่อความประหยัดและสะดวกของคนในยุคปัจจุบัน

ประการที่ห้า ทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาหลายอย่างโดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมในระดับเป็นขึ้นเป็นอันถูกปรับเปลี่ยนประโยชน์การใช้งานให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้น เช่น ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในความครอบครองของภาครัฐ อย่างเรือนพระยาสุนทรานุรักษ์ซึ่งเป็นที่พักอาศัยส่วนตัวของเจ้าเมืองเดิมถูกปรับการใช้งานเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา พระตำหนักเขาน้อยถูกปรับการใช้งานเป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัด และสถานีรถไฟสงขลาซึ่งไม่ได้ใช้งานมาหลายปีกำลังปรับปรุงเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน แม้กระทั่งทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในความครอบครองของเอกชน อย่างโรงสีหับ โห้ หิ้น ซึ่งดำเนินกิจการโรงสีข้าวมาแต่เดิมก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมและพื้นที่สาธารณะที่ใช้จัดแสดงนิทรรศการความรู้และกิจกรรมนันทนาการของเมือง ตลอดจนผู้ประกอบการบางส่วนได้พัฒนาอาคารเก่าเป็นร้านอาหาร ร้านกาแฟ ร้านขายของฝาก แกลอรี่ เป็นต้น ซึ่งการปรับประโยชน์การใช้งานเป็นวิธีพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมได้อีกวิธีหนึ่ง

ประการที่หก นอกจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว ผู้บริหารเมืองในยุคร่วมสมัยได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ขึ้นในเมืองสงขลา ซึ่งเมื่อผ่านไปชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วสิ่งเหล่านั้นก็จะกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมของเมืองไปในที่สุด มีข้อที่น่าพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่าวัฒนธรรมใหม่ที่ผู้บริหารหรือผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเมืองสร้างสรรค์ขึ้นมานั้น มีความเชื่อมโยงอยู่กับวัฒนธรรมเดิมหรือสอดคล้องเข้ากับสภาพของเมืองหรือไม่ วัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในเมืองสงขลา เช่น ประติมากรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐกรรม บางชิ้นงานอย่างเช่นประติมากรรมเงือกทองได้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญแทนภาพจำของเมืองสงขลา

ประการสุดท้าย ในช่วงที่ผ่านมาทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาที่อยู่ในความครอบครองของรัฐหรือถูกขึ้นทะเบียนโดยรัฐมีมาตรการในการอนุรักษ์และสนับสนุนมากกว่าทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในความครอบครองของเอกชนหรือยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากรัฐ ซึ่งความแตกต่างนี้ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมบางประการถูกทำลาย ใช้ประโยชน์ผิดประเภท และไม่ถูกขบเน้นคุณค่าซึ่งมีอยู่อย่างชัดเจน เนื่องจากจากผู้ครอบครองทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นไม่เห็นความสำคัญของการรักษาให้คงสภาพหรืออนุรักษ์ไว้เมื่อเทียบกับการนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นซึ่งสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ดีกว่าหรือบางรายไม่มีศักยภาพในการบำรุงรักษาและอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมที่มีทุนทางวัฒนธรรมบางอย่างกว่าที่จะได้รับการรับรองหรือขึ้นทะเบียนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็เกิดความเสียหายไปมากแล้ว ซึ่งยังไม่มีมาตรการสนับสนุนหรือส่งเสริมให้เอกชนร่วมอนุรักษ์และพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมมากนัก

บทที่ 5

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา

จากกรอบแนวคิดที่ผู้ศึกษาได้ออกแบบไว้จากการทบทวนแนวคิดต่าง ๆ ในบทที่ 5 นี้จะกล่าวถึงการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ในสามประเด็นหลัก ได้แก่

1. องค์ประกอบของการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ 1) ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง (ซึ่งส่วนนี้ได้รวบรวมไว้แล้วในบทที่ 5) 2) พันธะการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม 3) ทักษะของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม 4) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

2. ผลและข้อเสนอการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านพัฒนาการบริหารการปกครองเมือง ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจเมือง ด้านการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเมือง ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง และด้านโครงสร้างพื้นฐานและการจัดสรรพื้นที่เมือง

3. ลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ในสองลักษณะ คือ การจัดการในลักษณะที่ทุนทางวัฒนธรรมเป็นประเด็นของการจัดการ และการจัดการในลักษณะที่ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือของการจัดการ

5.1 องค์ประกอบในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา

5.1.1 ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง

ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาเป็นองค์ประกอบตั้งต้นในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา ซึ่งประกอบด้วยทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อเรื่องโลกทัศน์ ด้านวิถีการดำรงชีวิต ด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐ์กรรม และด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาไว้แล้วโดยเฉพาะในบทที่ 5 จึงไม่ขอຍมากล่าวซ้ำในส่วนนี้อีก

5.1.2 พันธะการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

จากการสำรวจข้อมูลเอกสารและจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษาพบว่าผู้ที่มีบทบาทในการลงทุนด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายภาคส่วน แบ่งระดับได้เป็น หน่วยงานส่วนท้องถิ่น (ระดับปฏิบัติการ) หน่วยงานส่วนภูมิภาค (ระดับยุทธศาสตร์)

และหน่วยงานส่วนกลางระดับชาติ (ระดับนโยบาย) ซึ่งในที่นี้ขอกล่าวถึงเฉพาะหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และส่วนภูมิภาค สำหรับหน่วยงานส่วนกลางระดับชาตินั้นมีส่วนเกี่ยวข้องในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งมีทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องโดยตรงเช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมศิลปากร กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กรมศาสนา สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย ภายใต้กระทรวงวัฒนธรรม สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นต้น รวมถึง หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยทางอ้อม เช่น กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีองค์กรนอกภาครัฐที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย รวมถึง หน่วยงานระดับนานาชาติ ที่ให้การสนับสนุนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น องค์กรการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) สมาคมอิคอมอสไทย (ICOMOS Thailand Association) ซึ่งเชื่อมโยงกับ สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites หรือ ICOMOS) ในระดับสากล เป็นต้น

5.1.2.1 หน่วยงานส่วนท้องถิ่น (ระดับปฏิบัติการ)

เนื่องจากการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตพื้นที่เทศบาลนครสงขลา มีผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินการหลายภาคส่วนในระดับท้องถิ่น จึงจำแนกองค์กรที่เกี่ยวข้องและบทบาทในการลงทุนด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา ดังนี้

(1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- เทศบาลนครสงขลา

เทศบาลนครสงขลาเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่ที่ศึกษา และใกล้ชิดประชาชนในเขตพื้นที่มากที่สุด จากการสำรวจพบว่าเทศบาลนครสงขลามีการดำเนินโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมหลายโครงการซึ่งมีบทบาททั้งเป็นเจ้าของโครงการโดยตรง ดำเนินโครงการร่วมกับหน่วยงานอื่น และเป็นผู้สนับสนุนภาคประชาชนและสถาบันการศึกษาในการดำเนินโครงการต่าง ๆ

จากการสัมภาษณ์คุณสมศักดิ์ ตันติเศรณี¹²⁴ นายกเทศมนตรีเทศบาลนครสงขลา ได้ข้อมูลว่าเทศบาลนครสงขลามีการลงทุนในเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมหลายประการ โดยเริ่มเน้นที่การปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและอาคารบ้านเรือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ดังที่คุณสมศักดิ์ได้กล่าวไว้ว่า

...สงขลาบ่ออย่างเป็นเมืองเก่าอายุกว่า 174 ปี คนเริ่มตื่นตัวหันมาสนใจย่านเมืองเก่ากันมากขึ้น สงขลาเป็น 1 ในเมืองเก่ามรดกแห่งชาติร่วมกับเมืองเก่า 10 เมืองและเกาะรัตนโกสินทร์ เมื่อปี 2553

เทศบาลตั้งเป้าไว้ว่าจะอนุรักษ์อาคารก่อน ด้วยการออกมาตรการเชิงนโยบาย ออกเทศบัญญัติควบคุมการก่อสร้างในย่านเมืองเก่า กำลังยกร่างเป็นครั้งที่ 4 แล้ว กำหนดรูปแบบอาคาร สี ความสูง พื้นที่ถอยร่น ในย่านเมืองเก่า และเอา Infrastructure เข้าไป ด้วยการการปรับปรุงทัศนียภาพ สายไฟฟ้าลงดินตอนนี้เริ่มแล้วที่ถนนนครใน และติดไฟประดับ

สำหรับแก้ไขปัญหารถจักรยาน เนื่องจากถนนแคบ ตอนนี้ใช้มาตรการจอดรถวันศุกร์ เคยเชิญประชาชนหรือเรื่องการจอดรถในถนนนางงาม ตอนแรกเจ้าของบ้านยังไม่ค่อยเข้าใจ เทศบาลเลยเสนอให้จอดรถในวัดเสียบและวัดดอนไผ่โดยติดต่อกับเจ้าอาวาสไว้แล้ว ตอนนี้อยู่ในระหว่างสื่อสารทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านอยู่มานานต้องค่อยๆ ทำความเข้าใจไป

เรื่องย่านเมืองเก่าเริ่มเอาจริงเอาจังมาประมาณ 5-6 ปี มาแล้ว เริ่มที่การอนุรักษ์อาคารแล้วจะดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามา เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวจะเข้ามาชมวิถีชีวิตมาชิมอาหาร ซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม เนื่องจากสงขลาไม่สามารถสร้างสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ขึ้นได้ เราก็พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยการอนุรักษ์เมืองเก่าที่เรา มีตอนนี้มีนักลงทุนบางคนเริ่มเข้ามาซื้ออาคารหรือเช่าเพื่อทำบูติกโฮเทล เพราะเห็นว่าเทศบาลให้ความสนใจเรื่องนี้

¹²⁴ สมศักดิ์ ตันติเศรณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อयोग.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558

ย่านวัฒนธรรมถือเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม ตอนนี้เรากำลังทำโครงการนำสายไฟฟ้าลงดินในย่านเมืองเก่า โดยเริ่มที่ถนนนครในก่อน และจะค่อยทำให้ครบ ที่จริงแล้วอยากเริ่มที่ถนนนางงามก่อน แต่เกรงจะกระทบกับผู้ประกอบการมากต้องใช้เวลาสื่อสารนาน จึงเริ่มที่ถนนนครในเพื่อให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแล้วดีกว่าเดิมอย่างไรก่อน

ปัญหาต่างดาวตรงถนนนครนอกตอนนี้เริ่มน้อยลงแล้ว น่าจะเหลือแรงงานต่างดาวบริเวณนั้นประมาณ 5 – 10 เปอร์เซ็นต์ ขึ้นทะเบียนถูกต้อง อยู่อาศัยในเรือเลย ในอดีตเกือบสิบปีก่อนมีการตีมเหล่า เทียวผู้หญิงแถวบริเวณนั้น แล้วเกิดการทะเลาะยิงกัน ฟันกัน แต่ตอนนี้ปัญหาอาชญากรรมส่วนนี้ลดน้อยลงแล้ว. . .

สำหรับงบประมาณในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาลนครสงขลามีทั้งที่ดำเนินการโดยงบประมาณของเทศบาลเองและงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น รวมทั้งงบประมาณสนับสนุนจากเอกชน

. . . มีอยู่ช่วงหนึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณเคยได้รับงบประมาณจากเซฟรอน 5 ล้าน แต่เมื่อประกาศจัดซื้อจัดจ้างไป ผู้รับเหมาไม่กล้ารับงานซ่อมแซมอนุรักษอาคารในย่านเมืองเก่าเนื่องจากขาดความรู้ สุดท้ายได้แค่ไฟประดับเมืองเท่านั้นเอง และต้องคืนงบประมาณไป

การบูรณะอาคารของเอกชน เทศบาลไม่สามารถใช้งบไปเพื่อซ่อมบ้านเอกชนได้ เนื่องจากชั้ระเบียบและมันเกินกำลัง แต่เรื่องไหนพอมีกำลังช่วงได้เทศบาลก็ช่วย ต้องอาศัยทำความเข้าใจให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์. . .

เทศบาลนครสงขลามีการนำทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกทิ้งร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์มาปรับปรุงเพื่อใช้งานในลักษณะใหม่คือ การปรับปรุงสถานีรถไฟเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและเพื่อการท่องเที่ยว มีคุณค่าที่เป็นหนึ่งในสามสถานีรถไฟของไทยที่กรมศิลป์ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ซึ่งได้ตกลงกับการรถไฟแห่งประเทศไทยมอบให้เทศบาลจัดทำ

นอกจากการทำนุบำรุงและใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงสภาพอยู่แล้ว เทศบาลนครสงขลายังมีโครงการที่จะนำทุนทางวัฒนธรรมที่สูญสลายแล้ว กลับมาสร้างใหม่ เพื่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์เมืองที่สำคัญคือ การสร้างซุ้มประตูเมือง และหอนาฬิกา

... การสร้างการรื้อสร้างชุมชนใหม่เพื่อเป็นสัญลักษณ์เมืองตามลักษณะเดิมที่เคยมีแต่พังทลายลงไปแล้ว เช่นเดียวกับการสร้างหอนาฬิกาเพื่อเป็น Center Point ของเมืองใกล้จุดเดิมที่เคยมีหอนาฬิกาแต่ทุบทำลายไปแล้วเนื่องจากขยายถนน โดยมีการประกวดแบบและพัฒนาแบบรื้อการก่อสร้าง. . .

นอกจากนี้มีการสร้างพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ในบริเวณย่านเมืองเก่า โดยมีโครงการการสร้างอุทยานการเรียนรู้ สงขลา หรือ Smart Center โดยเทศบาลนครสงขลา ร่วมกับ TK Park และได้รับการสนับสนุนจาก บริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) จำนวน 25 ล้าน มีห้องสมุดและศูนย์การเรียนรู้ที่ทันสมัย ก่อสร้างให้กลมกลืนกับรูปแบบอาคารเก่า และตั้งใจให้มีที่จอดรถฟรีสำหรับชาวบ้านในเขตย่านเมืองเก่าเพื่อเป็นมาตรการในการจัดการจราจรที่ดีอย่างหนึ่งด้วย

สำหรับโครงการถนนคนเดินและโครงการตลาดนัดชุมชนบ่อทราย นายกเทศมนตรีนครสงขลาให้ความเห็นว่า

... ถนนคนเดินก็อยู่ตัวแล้วมีสามโซน คือ โซนอาหาร โซนอินเทอร์เน็ต และโซนอินดี้ เป็นไปได้ด้วยดี และมีโครงการตลาดนัดชุมชนบ่อทรายเป็นการสร้างตลาดให้ชาวบ้านที่เทศบาลไปอบรมอาชีพให้ ทั้งเพนท์ผ้าบาติก อาหารพื้นเมือง การปลูกผักไฮโดรโปนิก แตกต่างจากถนนคนเดินคือตลาดนัดนี้เน้นความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ ขายอาหารพื้นบ้าน ไม่มีสินค้าทั่วไปอย่างถนนคนเดิน กิจกรรมทั้งสองนี้ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจและเป็นกิจกรรมที่ทำให้เมืองมีชีวิตชีวา. . .

นอกจากโครงการก่อสร้างและโครงการพิเศษที่เทศบาลนครสงขลาจัดขึ้นเพื่อจัดการทุนทางวัฒนธรรมแล้ว ภารกิจอีกลักษณะหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่เทศบาลรับผิดชอบคือ การจัดการเทศกาลงานเมือง ดังที่นายกเทศมนตรีได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

... เทศกาลอาหารสองทะเล ปีนี้เป็นครั้งที่ 16 ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก ช่วงเวลาการจัดงานเหลื่อมกันนิดหน่อยกับพิธีสมโภชทอดหัวเขาแดง ส่วนงานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นงานฉลองวันเกิดเจ้าพ่อหลักเมือง ซึ่งเป็นงานใหญ่ประจำปีทุกปี มักจัดในช่วงเดือนกรกฎาคม แต่เคยคุยกับ คณะกรรมการจัดงานจัดงานว่าลดงานนี้มาเป็นงานรองดีกว่า แล้วยกงานวันวางหลักเมืองขึ้นเป็นงานหลัก ซึ่งตรงกับวันที่ 10 มีนาคม เนื่องจากเป็นวันที่วางหลักเมืองที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ ศาลหลักเมืองสงขลา

เป็นศาลเจ้าที่มีเอกลักษณ์เพราะมีเสาหลักเมืองกับเทพเจ้าจีนอยู่ด้วยกัน ศาลหลักเมือง
นี้อยู่ตรงกลางเมืองพอดี. . .

สำหรับโครงการพัฒนาเมืองในพื้นที่อื่นนอกจากพื้นที่บริเวณถนนนครนอก
ถนนนครใน และถนนนางงาม ซึ่งเป็นย่านเมืองเก่าแล้ว โดยมากเป็นการพัฒนาพื้นที่ด้วยการจัด
ระเบียบพื้นที่ที่ใช้งานไม่สมประโยชน์เป็นหลัก ได้แก่

. . .พื้นที่ตลาดสันติสุข ตรงประตูพุทธรักษา เดิมตั้งใจทำเป็นจุดชมวิว แต่ทางเข้ากลับ
คับแคบ ดำเนินการต่อไม่ได้ ตั้งใจว่าจะทุบทิ้งเพื่อเปิดภูมิทัศน์เมืองให้เห็นวิวิหะเลสาบ

โครงการสงขลา Waterfront ตรงสวนเฉลิมพระชนม์ 80 พรรษา ดำเนินการจัด
ระเบียบร้านค้าริมชายหาดประมาณ 44 ร้าน งบประมาณจากจังหวัดประมาณ 50 ล้าน
บาท สร้างเป็นอาคารรูปแบบจีนผสมยุโรปตามสไตล์เมืองสงขลา”

ปรับระเบียบแม่ค้าชายหาดชลาทัศน์ บริเวณหลังสนามกอล์ฟ โดยสร้างศูนย์
อาหารเพื่อรองรับร้านอาหารขึ้น และอาคารแฝดอีกหลังเพื่อจัดระเบียบผู้ประกอบการหลัง
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย”

จัดระเบียบชุมชนเก่าเสี่ยง เนื่องจากตอนนี้สร้างเพิงเก็บอุปกรณ์ประมง ไม่เป็น
ระเบียบ เทศบาลจะจัดสร้างอาคารเพื่อเป็นอุปกรณ์ประมงและเป็นแหล่งจำหน่ายสัตว์
น้ำที่จับมาได้. . .

สำหรับความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เมื่อสอบถามนายกเทศมนตรีนครสงขลา
ได้ข้อมูลว่า หุ้นส่วนหลักในเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลคือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม
เทศบาลนครสงขลา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาวิทยาลัยทักษิณ
และพี่น้องประชาชนในย่านเมืองเก่า ทั้งเรื่องการจัดกิจกรรม การร่วมออกเทศบัญญัติ และการวางแผนการ
พัฒนาเมืองร่วมกัน

ส่วนความตั้งใจในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อไป นายกเทศมนตรี
นครสงขลาอธิบายความคาดหวังว่า ต้องการปรับภูมิทัศน์บางประการเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ทุน
ทางวัฒนธรรมและเตรียมพร้อมไปสู่มรดกโลก อย่างในต่างประเทศบางเมืองถนนที่เป็นย่านเมืองเก่า
ปิดการจราจรให้เป็นถนนคนเดินเลย แต่เทศบาลนครสงขลาอาจจะขอความร่วมมือปิดเป็นบางวัน
บางเวลา เพื่อต้อนรับให้นักท่องเที่ยวชมเมือง สถาปัตยกรรม ชิมอาหารพื้นเมือง ซึ่งเชื่อว่าทุกคนเห็น
ด้วย แต่ต้องใช้การสื่อสารเยอะ ต้องใช้เวลา

- องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา

นายวิมล วัฒนา¹²⁵ ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา ให้ข้อมูลว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา ในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับบน มีบทบาทสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินงานในโครงการที่เกี่ยวข้องทั้งจากการร้องขอของเทศบาลนครสงขลาและโครงการในความรับผิดชอบของเทศบาลนครสงขลาเอง

การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานร่วมกับเทศบาลนครสงขลาขึ้นโดยมากเป็นการสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามเทศกาลสำคัญของท้องถิ่น เช่น การสนับสนุนกิจกรรมเทศกาลสงกรานต์ศรีสุตา การจัดงานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง กิจกรรมประเพณีลากพระและตักบาตรเทโว เทศกาลกินเจ งานลอยกระทง งานตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น รวมทั้งสนับสนุนการจัดงานเทศกาลของประชาชนต่างถิ่นที่มาอาศัยในจังหวัดสงขลา ได้แก่ จัดงานประเพณีตานก๋วยสลาก หรือประเพณีปีใหม่เมือง

นอกจากนี้ยังสนับสนุนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบอื่น เช่น งบประมาณการบูรณะสถานที่ทางวัฒนธรรมหรือสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ เช่น โครงการศาลเจ้าสำเล้งเตียน กวนแต่กุน โครงการส่งเสริมและพัฒนาแห่งเรียนรู้ (Songkhla Smart Center) ร่วมกับเทศบาลนครสงขลาและบริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) รวมถึงโครงการระยะยาวอย่างโครงการปรับปรุงแหล่งโบราณสถานและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ (สงขลาสู่เมืองมรดกโลก) ซึ่งมุ่งหมายเพื่อการจัดเตรียมแผนการพัฒนาเมืองสงขลาและพื้นที่เกี่ยวเนื่องให้มีความพร้อมสู่การเสนอเพื่อพิจารณาเป็นมรดกโลก พร้อมทั้งจัดทำแผนงานบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางการอนุรักษ์ในระดับสากล

สำหรับข้อเสนอแนะนั้นเห็นว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเขตเทศบาลนครสงขลา ไม่สามารถตัดความเชื่อมโยงจากพื้นที่รอบข้าง ทั้งเมืองสงขลาเก่าที่หัวเขาแดง แหลมสนเกายอ และพื้นที่ทะเลโดยรอบได้ จึงควรพัฒนาให้เชื่อมโยงกัน มีโครงการขนาดใหญ่ของ อบจ. อย่างศูนย์ศึกษาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำทะเลสาบสงขลา (Songkhla Aquarium) ขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ภายในวิทยาลัยประมงติณสูลานนท์ที่กำลังจะเปิดให้บริการ ต้องหาทางเชื่อมโยงเส้นทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ การท่องเที่ยวเหล่านี้ให้เป็นเส้นทางต่อเนื่องที่สะดวก ประชาชนเข้าถึงได้ง่ายเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของประชาชนในพื้นที่

¹²⁵ วิมล วัฒนา, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, องค์การบริหารจังหวัดสงขลา ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา, 14ตุลาคม 2558.

ต้องเร่งแก้ไข จากการประชาพิจารณ์ที่ศาลเจ้ากวอนอู กลุ่มคนรักเมืองสงขลาได้เพิ่มจำนวนสมาชิกมากขึ้นและรวมกับกลุ่มนักวิชาการด้วยได้เปลี่ยนชื่อเป็นภาคีคนรักเมืองสงขลา มีโลโก้หน่วยงานขึ้นมา

ในช่วงเริ่มต้น เราบริหารโดยให้ตัวแทนภาคประชาชนมาจากตัวแทน 3 ถนน ได้แก่ นครนอก นครใน นางงาม แล้วมีผู้ประสานงาน 1 คน ที่เราไม่ทำในรูปแบบกรรมการเนื่องจากจะได้อำนาจการทำงานอยู่แค่กลุ่มกรรมการและทุกคนที่เข้าร่วมมีความรู้สึกร่วมกัน ร่วมทั้งร่วมมือกับนักวิชาการและตัวแทนภาครัฐทั้งเทศบาลและการเคหะแห่งชาติซึ่งเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการวิจัย โดยแบ่งงบประมาณส่วนหนึ่งมาเช่าอาคารเพื่อทำเป็นที่ทำการภาคีฯ

ในช่วงแรกเราเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กนักเรียน จากโรงเรียนต่างๆ มาเรียนรู้เรื่องเมืองเก่า คณะทำงานก็นำชมและให้ความรู้ พร้อมเข้าไปพูดคุยกับคนเฒ่าที่รู้เรื่องเป็นความรู้พื้นฐานเรื่องเมืองเก่า ในขณะที่เดียวกันก็จะมีคนมาขอเยี่ยมชม เช่น สถาบันดำรงราชานุภาพ ภาคีคนรักเมืองสงขลาก็เป็นคนจัดนำชม. . .

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อรรถัย สัตยสัมพันธ์สกุล ได้ให้ข้อมูลว่าในระยะเริ่มต้นภาคีคนรักเมืองสงขลามีบทบาทหน้าที่คือ

1. เก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเมืองเก่า จากผู้สูงอายุ จากหนังสือ และถ่ายทอดออกมาในรูปหนังสือ สื่อให้ความรู้ บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
2. เป็นคนกลางประสานปัญหา ความต้องการ ปัญหาของคนในย่านเมืองเก่ากับหน่วยงานต่างๆ เช่น กรณีคัดค้านการก่อสร้างธนาคารออมสินที่มีการออกแบบไม่เข้ากับเมืองเก่า ประชุมหารือแนวทางการแก้ไขอาคารธนาคารออมสิน จนได้แบบแปลนอาคารใหม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมข้างเคียงน้อยที่สุด

3. ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องวางแผนการอนุรักษ์เมืองเก่า

ผลงานของภาคีในยุคแรกนี้เป็นที่ประจักษ์จากการได้รับรางวัล TICEF Award 2010 ในระดับประเทศด้านการพัฒนาชุมชน และสังคม ซึ่งเป็นรางวัลที่มีกติกาว่าต้องเป็นองค์กรที่ทำงานด้านสังคม และต้องมีผลการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2553 ได้รับรางวัลกลุ่มอนุรักษ์ดีเด่น และอาคารอนุรักษ์ดีเด่น ประเภทอาคารพาณิชย์ จากสมาคมสถาปนิกสยาม พ.ศ.2554 และมีผลงานที่สำคัญคือ หนังสือคนเฒ่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา เป็นการรวบรวม

ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าของคนท้องถิ่น และใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบการเรียนรายวิชา บ่อยการศึกษาสำหรับนักเรียนโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ ส่งผลต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น เพราะให้นักเรียนนำกลับไปอ่านที่บ้าน ซึ่งพ่อแม่ก็ได้อ่านและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในครอบครัว เมื่อมีการติติงเรื่องข้อมูลมา ก็ได้รวบรวมเป็นข้อมูลไว้เป็นประวัติศาสตร์ของเมืองต่อไป ซึ่งได้รับการ ชื่นชมว่าเป็นการบอกเล่าประวัติศาสตร์ของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผู้เป็นเจ้าของ ประวัติศาสตร์นั้นอย่างแท้จริง ผู้ช่วยศาสตราจารย์อรทัย สัตยสัมพันธ์สกุล ได้อธิบายถึงพัฒนาการของ การดำเนินงานของภาคีเครือข่ายคนรักสงขลาสมาคมในยุคต่อมาว่า

... ต่อมาปัญหาคืองบวิจัยอาจารย์ ดร.จเร ที่ได้มาจากการเคหะแห่งชาติหมด เราก็ไม่มี งบเข้าสถานที่เพื่อใช้เป็นที่พักการ จึงใช้วิธีติดต่อทางโทรศัพท์ นัดเจอกันตามศาลเจ้า หลักเมืองบ้าง จนต่อมายุคที่สอง งานมากขึ้นและประสบปัญหาเรื่องงบประมาณ เรา เริ่มคิดว่าเมื่อได้รับการยอมรับมากขึ้น การทำงานในรูปแบบตัวแทนแบบเดิมไม่ได้แล้ว จึงจำเป็นต้องเลือกตั้งกรรมการขึ้นมา คุณรังษิ รัตน์ปรการ ได้เป็นประธานภาคีฯ คน แรก ท่านได้อนุเคราะห์สถานที่คือโรงสีแดงและงบประมาณส่วนตัวปรับปรุงให้เป็น สำนักงานของภาคีฯ จึงเข้าสู่การทำงานของภาคีฯ ในยุคที่สองต่อมา. . .

เมื่อกลุ่มประชาสังคมมีการเจริญเติบโตและมีบทบาทมากขึ้น ภาคีคนรักเมืองสงขลาเข้าสู่ยุคที่สองซึ่งต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานและรูปแบบองค์กร ซึ่งนายสืบสกุล ศรีสุข¹²⁷ ผู้อำนวยการสำนักงานภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคม ได้ให้ข้อมูลว่า

... ยุคที่สอง เรามองเป้าหมายต่อไปว่าสงขลาจะไปสู่เมืองมรดกโลกได้มั้ย ภาคีฯ จาก การรวมกลุ่มกันเฉยๆ เราจึงจดทะเบียนเป็นสมาคม “ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม” เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2556 เพื่อให้ถูกต้องตามระเบียบทางราชการ และสามารถ ดำเนินการต่างๆ อย่างถูกต้องตามกฎหมายได้ เมื่อมีบุคคลหรือคณะใดๆ มาดูงานหรือ ขอความรู้เรื่องเมืองเก่าสงขลา เทศบาลก็จะส่งมาให้เราดูแล

เราได้รับความร่วมมือในการเตรียมข้อมูลเมืองสงขลาสู่เมืองมรดกโลกจาก อีโคโมส และได้ไปดูงานที่เมืองเก่าที่เป็นมรดกโลกมาแล้วอย่างป็นิ่งและมะละกา พบว่า

¹²⁷ สืบสกุล ศรีสุข, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลา สมาคม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 2 มกราคม 2558.

หากจะมุ่งไปสู่ความเป็นเมืองมรดกโลกได้ต้องรวมกับพื้นที่ใกล้เคียงทั้งเมืองสงขลาหัวเขาแดง เมืองสงขลาแหลมสน เกาะยอ และทะเลสาบสงขลาบริเวณที่ต่อเนื่องด้วยองค์ประกอบ จึงจะครบตามเกณฑ์

เกณฑ์ข้อบังคับของเมืองที่จะเป็นเมืองมรดกโลก คือคนในเมืองต้องมีอารมณ์ที่เป็นสุนทรีย์ มีความชื่นซาบในศิลปะ คุณรังษิซึ่งเป็นเจ้าของโรงสีแดงจึงบริจาคสถานที่ให้ภาศึฯ จัดกิจกรรมต่างๆ อาทิ กิจกรรมเล่าเรื่องเมืองเก่า เทศกาลละครโรงสีแดง เทศกาลดนตรี ตอน “เพลงของพ่อ” ซึ่งได้รับการให้ความสำคัญจากทุกหน่วยงานและได้รับความช่วยเหลือเต็มที่

ปัจจุบันภาศึฯ ทำ MOU ร่วมกับ มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย แบ่งลักษณะการร่วมดำเนินงานเป็น มหาวิทยาลัยทักษิณจะช่วยเหลือเรื่องศิลปะวัฒนธรรมและการแสดงต่างๆ มหาวิทยาลัยราชภัฏจะดูแลเรื่องประวัติศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยช่วยเหลือเรื่องสถาปัตยกรรม. . .

เมื่อสอบถามถึงความแตกต่างในการดำเนินงานระหว่างภาศึเครือข่ายคนรักสงขลาสมาคมกับชุมชนเมืองเก่าซึ่งเป็นกลไกหนึ่งของเทศบาล ผู้ช่วยศาสตราจารย์อรรถัย สัตยสันต์สกุล ได้อธิบายว่า

. . . ชุมชนเมืองเก่า ที่สังกัดเทศบาลก็มี แต่ไม่ได้ดำเนินงานที่ทับซ้อนกัน ดูแลเรื่องซ่อมสร้างสิ่งชำรุดสึกหรอ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชน ภาศึฯ ทำเรื่องวิชาการ รวบรวมความรู้จากชาวบ้าน และถ่ายทอดความรู้ ในตอนแรกชุมชนก็กังขากับภาศึฯ เนื่องจากเขาถือตัวว่าเขาถูกต้องตามกฎหมาย แต่เราก็เชิญเขามาร่วมกับเราด้วย แต่ต่อมามีการร่วมมือกันในงานถนนคนเดินเก่าห้อง มีภาศึฯ เข้าไปร่วมเรื่องให้ความรู้ ชักชวนนักเรียนมาดูแลทำรายงาน มีการรวบรวมร้านอาหารของหรอยให้มาขายฟรี นับแต่นั้นมาความก็ร่วมมือกันอย่างดี. . .

ปัจจุบันภาศึเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคมดำเนินกิจกรรมหลากหลาย ซึ่งแบ่งได้ออกเป็น 6 ประการ คือ

1. รับฟังความคิดเห็นของคนรักเมืองสงขลาและนำเสนอต่อสาธารณะ เช่น นำเสนอเรื่องการออกแบบอาคารในเมืองเก่าต่อที่ประชุมสถาปนิก การคัดค้านการก่อสร้างอาคาร

ใหม่ของธนาคารออมสินที่สูงเกินอาคารอื่นในย่านเมืองเก่าและอาคารระบอบต่อโครงสร้างอาคารเก่า บริเวณใกล้เคียง การคัดค้านกรณีเสาสัญญาณโทรศัพท์ของบริษัทโทรศัพท์แห่งหนึ่งจะเข้ามาตั้งในวัด ยางทองซึ่งอยู่ในย่านเมืองเก่า ซึ่งคุณสิบสกุล ศรีสุข ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การคัดค้านโครงการในกรณี ต่าง ๆ จะเริ่มต้นด้วยการที่ชาวบ้านก็มาขอให้ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นผู้ช่วยประสาน ทั้งนี้ เรื่องที่ภาคีประสานต้องมีที่มาต้นเรื่องจากประชาชน ภาคีฯ จะไม่ออกหน้าไปก่อน

2. ให้ความรู้เรื่องเมืองเก่าสงขลาเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง เช่น บรรยายเรื่องเมืองเก่าและจัดนิทรรศการในงานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง ร่วมสร้างหลักสูตรเมืองเก่า สอนนักเรียนโรงเรียนมหาวชิราวุธ การบรรยายเรื่องเมืองเก่าในงานถนนคนเดินสงขลาแต่แรก จัดแสดงนิทรรศการเมืองเก่าสงขลาที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ

3. ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ชมเมืองเก่า ให้ข้อมูลความรู้แก่คณะบุคคล จากหน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยและนักเรียนจากโรงเรียน ต่างๆ รวมถึงสื่อต่างๆ ที่มาถ่ายทอดเรื่องราวเมืองสงขลา

4. ขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองสงขลาสู่มรดกโลก โดยการศึกษา รวบรวม ข้อมูล และมีส่วนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อวางแผนการพัฒนาเมืองและเตรียมข้อมูลเพื่อเสนอ ขอรับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

5. เป็นตัวกลางประสานภาคประชาชน รัฐ และเอกชนเพื่อจัดกิจกรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชน ประชุมเตรียมจัดทำข้อมูลการท่องเที่ยวในกรอบ IMT – GT รวมถึงประสาน ความร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่อื่นทั้งในประเทศและต่างประเทศ

6. สืบทอดคุณค่าตำนาน อาหาร การแสดง ที่ทรงคุณค่าของเมืองเก่า สงขลา เห็นได้จากการจัดทำเอกสารความรู้ ทั้งในรูปแบบของหนังสือและงานวิจัยเรื่องราวในเมืองเก่า ผลงานของภาคีฯ ร่วมกับศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เอกสารเผยแพร่เรื่องความเป็นมาและอาหาร พื้นบ้านบ่อียง การจัดกิจกรรมการแสดงเพื่อสืบทอดทุนทางวัฒนธรรมที่มี เช่น เทศกาลละครโรงสี แดง เทศกาลดนตรี ตอน “เพลงของพ่อ” การแสดงของวงอัสมีมาลา วงดนตรีแนวพื้นบ้านมลายู ทำอาหารและขนมพื้นบ้านต้อนรับคณะบุคคลต่างๆ ที่มาเยี่ยมเยือนเมืองสงขลา รวมถึงการรวบรวม ภาพเก่ามาบันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์เมือง

- สงขลาพอร้ม

เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ก่อตัวขึ้นจากการรวมตัวของอาสาสมัครทางสังคม หลากหลายอาชีพ ดำเนินงานด้านการสร้างความเป็นพลเมืองผ่านประเด็นปัญหาต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 จนถึงปัจจุบัน นางพรณิภา โสติพิพันธุ์¹²⁸ ผู้อำนวยการสงขลาพอร้มได้ให้ข้อมูลว่า . . . เราให้ความสำคัญกับความเป็น Movement ของการสร้างความเป็นพลเมือง มีสองรูปแบบ คือ โดยใช้ประเด็น และโดยใช้พื้นที่ ในเรื่องหาตนี้เราใช้เป็นประเด็นในการสร้างพลังพลเมือง ให้ความรู้เรื่องการป้องกันการกัดเซาะชายหาด การสร้างพลเมืองเยาวชน และดึงการมีส่วนร่วมของประชาชน. . .

กลุ่มสงขลาพอร้มเป็นกลุ่มที่มีความตื่นตัวเรื่องความเป็นพลเมืองและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะประเด็นชายหาด ซึ่งมีการพังกหลายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี ทั้งนี้กลุ่มสงขลาพอร้มได้ออกแบบกิจกรรมซึ่งน่าสนใจในแง่ที่นำทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างจิตสำนึกและให้ความรู้แก่พลเมืองเรื่องหาตทราย คือ งานแลเล แลหาต ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยนางพรณิภา โสติพิพันธุ์ ได้อธิบายถึงกิจกรรมนี้ว่า

. . .งานแลเล แลหาต เป็นการรณรงค์ เป็นกระบวนการเรียนรู้ แล้วให้เยาวชน เผยแพร่เรียนรู้สืกลงไปเรื่อย เราอยากให้งานนี้เป็น World Beach Day จัดมาเป็นปีที่ 5 ปีแรกเป็นแนวทางฟื้นฟูหาตทรายในเบื้องต้น ปีที่สองเราเน้นเรื่องการเติมทรายเพื่อซ่อมแซมแนวชายหาดที่ถูกกัดเซาะ ปีที่ 3 เราย่วมกับสมาคมรักษ์ทะเล โดยเน้นเรื่องระบบนิเวศบนหาตทราย ปีที่ 4 เราเน้นประเด็นเรื่องธรรมนูญเยาวชนรักชายหาด และปีนี้ปีที่ 5 ปีนี้ เน้นเรื่องขยะบนชายหาด ซึ่งเป็นประเด็นที่ซีเรียสมาก เช่น ขยะที่มาจากทะเล ขยะที่มาจากการจัดกิจกรรมที่ชายหาดแล้วฝังกลบ เช่น กิจกรรมร่อนน่อง หรือขยะที่มาจากกิจกรรมอื่นๆ

งานแลเล แลหาต ไม่ใช่กิจกรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม เราได้แนวคิดมาจากกิจกรรมที่เคยทำมาก่อน แต่เน้นเรื่องทะเล คือมีการทำพิธีทำบุญให้สัมภเวสีริมชายหาด โดยกลุ่มแม่บ้านวชิราฟ้าใส ทำก่อนที่เรามาทำประมาณ 8 ปี ให้ดั้งเดิมกว่านี้ก็มีพิธีลอยเลที่เกาะ

¹²⁸ พรณิภา โสติพิพันธุ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการสงขลาพอร้ม ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558.

ยอ ที่อื่น ๆ ก็พอมิบ้าง อย่างที่กระบี่ เป็นพิธีที่มีการจัดทำเรือจำลองแล้วใส่ทรัพย์สมบัติไป แล้วก็ลอยออกไปเป็นการคารวะทะเล

แต่งงานแลเล แลหาด เราไม่ได้เน้นไปในเรื่องการทำบุญ หรือประเพณีอะไรอย่างนั้น พิธีกรรมที่สร้างขึ้นได้รับความร่วมมือจาก มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ในรูปแบบของพิธีการระหวหาด เราไม่ใช่คำว่าไหว้ เพราะมีพี่น้องที่เป็นมุสลิมด้วย เราทำคล้าย ๆ กระทงหรือโคมลอยลงไปในทะเล เพื่อให้พลเมืองเกิดสำนึกในคุณประโยชน์ของหาดทราย เราใช้ประโยชน์จากหาดทราย เราเหยียบย่ำ เราเอาอะไรต่อมิอะไรไปถมหาดทราย แต่ไม่มีพิธีการระหวหาดทรายเลย

ในปีหนึ่งที่เทศบาลเป็นเจ้าของได้อัญเชิญเจ้าแม่ทับทิม ซึ่งชาวจีนนับถือว่าเป็นผู้รักษาน้ำ ซึ่งส่วนนี้ก็แตกต่างกันไปตามแต่ความเชื่อ ตอนนั้นเรายังไม่ได้เคร่งครัดว่าจะต้องเป็นรูปแบบประเพณีที่ต้องนับถืออย่างนั้น อย่างนี้ แต่มุ่งให้คนในสงขลา รู้คุณค่าของหาดทรายที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ซึ่งจากงานวิจัยพบว่า “เป็นพื้นที่แห่งความสุขและนันทนาการ” ของคนสงขลา

กิจกรรมนี้เราเน้นเฉพาะหาดสมิหลาก่อน อยากให้เป็นแบบอย่างหาดอื่น ๆ ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างพลเมือง ตอนนี้มีนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ที่มาดูงาน

โครงการที่เกี่ยวข้องกับหาด ท้องถิ่นไม่เคยทำเลย หน่วยงานราชการส่วนกลางที่มีส่วนรับผิดชอบเกี่ยวข้องกับหาด ก็มีกรมโยธาธิการ กรมเจ้าท่า มีแต่เอาของแข็งมาลงกับหาดทราย ตอนนั้นผู้ว่าฯ ทำโครงการใช้ชื่อว่า “เติมทราย” แต่ก็มีเอาเอาโครงสร้างแข็งทิ้งลงในทะเลด้วย

ส่วนเทศบาลและอบจ. เจ้าของพื้นที่ พบว่า อบจ.ยังหนุนเรื่องการสร้างโครงสร้างแข็งอยู่เลยทั้ง ๆ ที่รู้ว่าโครงสร้างแข็งทำให้หาดพัง เรื่องนี้เป็นองค์ความรู้ที่ทั่วโลกรู้ บางประเทศก็มีกฎหมายคุ้มครองชายหาดโดยเฉพาะ แต่ประเทศไทยมีกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ชายฝั่ง แล้วก็ที่เกี่ยวข้องกับทะเลเลย แต่ตรงกลางที่เป็นหาดยังไม่มีกฎหมายเฉพาะ

เรื่องหาดเราซีเรียสมาก เพราะหาดจะหมดแล้ว แต่เรื่องพวกนี้ชาวบ้านยังไม่ค่อยรู้ ที่จริงองค์ความรู้เรื่องการเติมทรายนี้นับตรงกับระบบนิเวศของธรรมชาติที่ชาวบ้านรู้อยู่แล้วมันเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เราสั่งสมมาจากการสังเกตธรรมชาติ แต่ไม่มีใครสนใจ

เราเริ่มต้นที่เยาวชน แล้วให้เยาวชนเข้าไปเผยแพร่ อย่างชุมชนเก่าเส้งนี้มีความแตกแยกมาก แบ่งออกเป็นสามสาย ตอนนี่เด็ก ๆ เข้าไปเชื่อมต่อกับกลุ่มที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนได้แล้วกลุ่มหนึ่ง เหลือกลุ่มที่เป็นฐานการเมืองอยู่บางส่วน. . .

จากการสัมภาษณ์พบว่ากลุ่มสงขลาฟอรั่มมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมบางประการที่เป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจคือ เรื่องป่าสน โดยสงขลาฟอรั่มจัดได้เข้าไปจัดโครงการในปีแรกๆ ที่ป่าสนถูกวาทภัยทำลายและมีแนวโน้มที่จะถูกทำลายเพื่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ เช่น กิจกรรมกอดสน ที่จัดในช่วงขึ้นปีใหม่ของทุกปี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้คนในเมืองสงขลาผูกพันกับป่าสน เกิดความรักความหวงแหน ป้องกันไม่ให้ใครมาหาผลประโยชน์จากป่าสน แต่เมื่อสถานการณ์ป่าสนเริ่มฟื้นฟูดีขึ้น กิจกรรมนี้ก็ไม่ได้จัดต่ออีก

- ชมรมวัฒนธรรมประเพณีเก่าห้อง

ชมรมเก่าห้องจัดตั้งโดยนายจ๊กกฤษณ์ ภัทรนิത്യ และมวลสมาชิกในย่านเก่าห้อง (ย่านเมืองเก่า) หลายถนน โดยมีความคิดว่าอยากร่วมกันทำอะไรดี ๆ สักอย่างต่อย่านเก่าห้องร่วมกัน จึงมารวมกลุ่มกัน นายจ๊กกฤษณ์ ภัทรนิത്യ¹²⁹ กล่าวว่า

. . . เนื่องจากชมรมวัฒนธรรมประเพณีเก่าห้องเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าใกล้เคียงกัน จึงประชุมกันทุกเช้าที่ร้านน้ำชาหน้าหลิ ซึ่งเป็นร้านเก่าแก่ แล้วเราก็มาร่วมกันคิดกันว่าเราจะทำกิจกรรมอะไรเพื่ออนุรักษ์ของคนเก่าห้องหรือสร้างการรับรู้บริเวณเก่าห้องนี้ให้เป็นที่รับรู้ อย่างเช่นปีที่แล้วใน งานสมโภชศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เราจัดทำเรื่อง “คนเก่งของคนเก่าห้อง” นำเสนอเรื่องคนเก่าห้องที่มีความสามารถ นำมาเชิดชูเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง เช่น นายสมศักดิ์ ภูริศรีศักดิ์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงท่องเที่ยวและกีฬา นายบัวนสง (วัชระ กปิลกาญจน์) อดีตนายกเทศมนตรีเทศบาลนครสงขลา นายบัญญัติ จันทน์เสนะ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย หรือการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีสงกรานต์ ร่วมแห่เที่ยวเทพเจ้าในงานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง จัดงานตักบาตรปีใหม่ถนนเก่าห้องร่วมกับโรงเรียน สมาคม สกเกี้ยน และชุมชน ซึ่งมีผู้เข้าร่วมมากประมาณ 500 – 600 คน และคิดว่างานสมโภช

¹²⁹ จ๊กกฤษณ์ ภัทรนิത്യ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทรจำปา, ที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลา สมาคม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 3 มกราคม 2558.

เจ้าพ่อหลักเมืองในปีต่อไปจะจัดเป็นกิจกรรม “ภาพเก่าเล่าให้ฟัง” เพื่อเล่าประวัติเมืองสงขลาประกอบการแสดงภาพถ่ายและภาพวิดิทัศน์ โดยการรวบรวมภาพถ่ายจากลูกหลานเงินเก่าห้องด้วยกัน. . .

อย่างไรก็ตามสมาชิกชมรมเก่าห้องหลายคนก็เป็นสมาชิกภาคคนรักเมืองสงขลาสมาคมด้วย และร่วมดำเนินงานในส่วนต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน

- ชุมชนในเขตเทศบาลนครสงขลา

เทศบาลนครสงขลา แบ่งพื้นที่ออกเป็น 54 ชุมชน บทบาทหน้าที่ของประธานและคณะกรรมการชุมชน มีหน้าที่ทำงานให้กับเทศบาลเข้าร่วมประชุม ทำโครงการพัฒนาชุมชน เรื่องสาธารณสุข อสม. และเรื่องอื่นๆ ที่เป็นตัวแทนของชาวบ้าน และนำข่าวสารของเทศบาลมากระจายข่าวให้แก่คนในชุมชน มีคณะกรรมการรวมประธานรวม 9 คน และมีที่ปรึกษาคณะกรรมการชุมชนอีกได้ วาระ 3 ปี นายวิวัฒน์ นวประภากุล¹³⁰ ประธานชุมชนย่านเมืองเก่า กล่าวถึงการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนว่า

. . . ชุมชนย่านเมืองเก่า มีบทบาทในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม คือ ชุมชนทำงานกับภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคม ผมซึ่งเป็นประธานชุมชนเองก็เป็นสมาชิกภาคีภาคีฯ มีการจัดกิจกรรมตลอดทั้งปี ชุมชนก็มีส่วนช่วยในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมสำหรับคนในย่านเมืองเก่ามีความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์เมืองเก่ามาก

กิจกรรมถนนคนเดินในงานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นกิจกรรมใหญ่ของชุมชนย่านเมืองเก่า ผู้เป็นเจ้าของภาพหลักคือสมาคมฮอกเกี้ยนร่วมกับชุมชน เป็นงานใหญ่ประจำปีที่มีหลายองค์กรเข้ามามีส่วนร่วม ทั้ง เทศบาล อบจ. พาณิชยจังหวัด ภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคม และชุมชน โดยเทศบาลและ อบจ. เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ มีการปิดถนนให้จอสล็อกจำหน่ายสินค้า มีกิจกรรมทั้งภายในและนอกศาลเจ้า เช่น กิจกรรมเล่าเรื่องเมืองเก่า มีการแสดง เช่น จั๋ว และการแสดงร่วมสมัยอื่น ๆ จัดมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2552 มีคนเข้าร่วมงานมากกว่า 20,000 คนทุกปี ในเบื้องต้นการจัดงานครั้งแรก

¹³⁰ วิวัฒน์ นวประภากุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 156 ถ.นางงาม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 16 มิถุนายน 2558.

ไม่ได้รับความเห็นชอบจากเทศบาล สมาคมฮกเกี้ยนและชุมชนจัดขึ้นเอง เมื่อเทศบาลเห็นแล้วว่ามิผลดี จึงอนุญาตให้ทำต่อ. . .

สำหรับชุมชนเก่าแสง ร.ต.ต.มูหะหมัด นุ้ยสามัญ¹³¹ ประธานชุมชนเก่าแสง อธิบายถึงการทำงานของชุมชนในลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนเมืองเก่า สำหรับเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้น ประเด็นเมืองเก่าชุมชนเก่าแสงไม่ได้เกี่ยวข้องด้วย เนื่องจากไม่มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่นั้น แต่เห็นความพยายามของเทศบาลในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนเรื่องวัฒนธรรมในชุมชนนั้นโดยมากไม่ได้จัดการมากนัก เนื่องจากไม่ค่อยมีประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เพราะชุมชนเก่าแสงเป็นชุมชนชาวประมงที่มาจากต่างถิ่นมาตั้งถิ่นฐานที่แหลมสน ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ๖๖ ๖๗ ได้ไล่ให้ชุมชนย้ายมา กลุ่มชาวประมงจึงย้ายมาตั้งที่บริเวณเก่าแสง ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่ค้าขายก็ย้ายไปตั้งตัวที่บริเวณอื่น เช่น ชุมชนวชิรา ชุมชนบ้านบน และชุมชนเตาอิฐ และมีการขยายตัวของชุมชนเรื่อยมาจนปัจจุบัน แตกต่างจากมุสลิมชุมชนบ้านบนที่อยู่อาศัยตั้งรกรากกันมาตั้งแต่สมัยแรกตั้งเมืองสงขลา ส่วนวัฒนธรรมมุสลิมนั้นไม่มีอะไรพิเศษกว่าพี่น้องมุสลิมในพื้นที่อื่น ๆ มีวันฮารีรายอ มีการไปฮัจญ์ เหมือนที่อื่น ๆ เหมือนที่พี่น้องไทยพุทธ ลากพระ อะไรทำนองนี้ ชุมชนเคยคิดจะให้มีการจัดกิจกรรมแข่งเรือในทะเลสาบเนื่องจากคนในชุมชนส่วนมากประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก แต่ก็ไม่ได้ทำเป็นจริง ๆ จัง ๆ ก็ล้มเลิกไป การสนับสนุนโครงการด้านมุสลิมของเทศบาล ไม่มีโครงการเฉพาะพี่น้องมุสลิม ประธานชุมชนเก่าแสงให้ข้อมูลว่าเคยเขียนขอโครงการสนับสนุนไปเมื่อ 4 ปีที่แล้วก็ยังไม่ได้ มีบ้างที่เทศบาลให้อินทผลัมแก่มีสยิดเพื่อให้แจกจ่ายแก่คนในชุมชนในช่วงเดือนรอมฎอนเท่านั้น

- ภาคเอกชน

สำหรับภาคเอกชนมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในหลายโครงการ ที่สำคัญ เช่น บริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด บริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหอการค้าจังหวัดสงขลาที่มีโครงการ “Songkhla First China Town” เพื่อค้นหาคู่ค้าขายที่แท้จริงของจังหวัดสงขลา หรือ

¹³¹ มูหะหมัด นุ้ยสามัญ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันท์จำปา, 99 ถ.เก่าแสน ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา, 20 มิถุนายน 2558.

Branding Songkhla เพื่อให้จังหวัดสงขลามี Brand ที่แข็งแกร่งเป็นที่รู้จักของโลก เป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโดดเด่น มีอัตลักษณ์จุดขายที่ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว

(3) สถาบันการศึกษา/วิชาการและสถาบันศาสนาในท้องถิ่น

- มหาวิทยาลัย

จากการเก็บข้อมูลพบว่ามหาวิทยาลัยซึ่งอยู่ในพื้นที่เทศบาลนครสงขลาและใกล้เคียงทั้ง 3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยทักษิณ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครสงขลา ทั้งในระดับสถาบันและในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ นักวิชาการในสถาบันการศึกษาเหล่านั้นหลายท่านให้ความสนใจต่อการดำเนินการเพื่อทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมตามกรอบภารกิจที่ต้องปฏิบัติ และตามความสนใจเฉพาะ ซึ่งโดยภาพรวมแล้วแต่ละมหาวิทยาลัยจะมีบทบาทในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละประเภทตามความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันไป คือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยเน้นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในด้านสถาปัตยกรรมและอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ โดยบทบาทที่สำคัญคือ เป็นผู้จุดประกายให้เกิดสำนึกในการหวงแหน อนุรักษ์ บูรณะและใช้ประโยชน์จากเมืองเก่า โดยเริ่มต้นจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าสงขลาของ อ.ดร.จเร สุวรรณชาติ และขยายผลสู่การจัดตั้งภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม การวางแผนพัฒนาเมืองร่วมกับเทศบาลนครสงขลาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการจัดเตรียมข้อมูลและแสวงหาความร่วมมือสู่การเสนอให้เมืองเก่าสงขลาเป็นมรดกโลก ส่วนมหาวิทยาลัยทักษิณก็ดำเนินการจัดการทุนทางวัฒนธรรมด้านโบราณคดีและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ โบราณคดีและมานุษยวิทยา โดยมีสถาบันทักษิณคดีศึกษาเป็นหน่วยงานรับผิดชอบสำคัญ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาจะเน้นด้านสังคม เช่น การให้ความรู้เรื่องการเป็นมัคคุเทศก์แก่โรงเรียนและผู้สนใจเข้าอบรม อำนวยการและร่วมดำเนินการจัดสัมมนาทั้งระดับชาติและนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม การจัดการแสดงทางศิลปวัฒนธรรม รวมถึงการจัดตั้งโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

- โรงเรียน

บทบาทของโรงเรียนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาคือ การให้ความรู้แก่นักเรียนโดยบางโรงเรียนได้นำนักเรียนทัศนศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและรับฟังข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากผู้รู้ในพื้นที่ แต่ที่น่าสนใจคือการสร้างหลักสูตรบ่อการศึกษาซึ่งเป็นหลักสูตรท้องถิ่นศึกษาของโรงเรียนมหาวชิราวุธ โดยอาจารย์ปรีดา จันทจิตต์ เริ่มต้นเมื่ออาจารย์ปรีดาได้ศึกษา

ประวัติศาสตร์เมืองสงขลาแล้วก็เห็นว่ามีสำคัญมาก และพบว่ายังไม่มีการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นแบบนี้มาก่อน จึงได้มีความคิดที่อยากจะทำหลักสูตรนี้ขึ้น ต่อมาเมื่ออาจารย์ปรีดาได้ศึกษาต่อสาขาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และเลือกเรียนสาขาการทำหลักสูตร เพราะมีแรงบันดาลใจมาก่อนแล้ว ประกอบกับนโยบายของสถานศึกษาที่ได้รับการประเมินต้องมีหลักสูตรท้องถิ่นด้วยจึงจะได้คะแนนประเมินเพิ่ม อาจารย์ปรีดาจึงตัดสินใจสร้างหลักสูตรบ่อเลี้ยงศึกษาขึ้นมา โดยขออนุญาตจากคณะกรรมการสถานศึกษา

ต่อมาอาจารย์ปรีดาได้รับเชิญให้เข้าร่วมภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมด้านเยาวชน และภาคีฯ มีความคิดว่าต้องการที่จะให้คัดเลือกนักเรียนบางคนที่มีความสามารถมาเป็นคณาจารย์ในการนำชมเมืองสงขลา แต่อาจารย์ปรีดาคิดว่าควรสร้างเป็นหลักสูตรยุวมัคคุเทศน์ดีกว่า จะได้ให้เด็กทุกคนได้เรียนรู้ จึงสร้างหลักสูตรยุวมัคคุเทศน์ขึ้นเพื่อสอนในภาคการศึกษาที่ 2 เพื่อให้หน้าความรู้ที่เรียนเรื่องบ่อเลี้ยงศึกษามาใช้ได้แล้วต่อมาก็ได้รับความร่วมมือจากอาจารย์ที่สอนด้านการท่องเที่ยวจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มาสอนให้ความรู้เด็กในหลักสูตรยุวมัคคุเทศน์ ครั้งแรกเปิดสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แต่เมื่อสอนแล้วก็จบไปไม่สามารถนำความรู้มาใช้ได้ จึงย้ายหลักสูตรดังกล่าวมาสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ทั้งภาคการศึกษาที่ 1 และ 2 เปลี่ยนชื่อเป็น รายวิชาสงขลาเมืองบ่อเลี้ยงกับรายวิชายุวมัคคุเทศน์สงขลาเมืองบ่อเลี้ยง ต่อมามีนักเรียน ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 สนใจมาเรียน จึงขยายเพิ่มให้สอนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้วย โดยใช้ชื่อว่า สงขลาเมืองเก่าและยุวมัคคุเทศน์ โดยหลักสูตรนี้มีโรงเรียนสอนสามแฉกที่วัดกลางได้นำไปสอนสามแฉกที่ยากจนด้วย นอกจากนี้โรงเรียนมหาวิชารัฐยังมีหลักสูตรท้องถิ่นศึกษาอีกวิชาคือ หลักสูตรมหาวิชารัฐศึกษาเพิ่มขึ้นอีกตามดำริของผู้อำนวยการโรงเรียน โดยสอนนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพราะต้องการปลูกฝังให้เด็กนักเรียนก่อนจบออกไปมีความซาบซึ้งในความเป็นมหาวิชารัฐ และทราบว่าต่อมาภายหลังที่โรงเรียนวรรณรีเฉลิมก็สร้างหลักสูตรลักษณะนี้เช่นเดียวกัน

อาจารย์ปรีดาให้เหตุผลที่ไม่ทำหลักสูตรนี้เป็นสงขลาศึกษาทั้งจังหวัด แต่เลือกสร้างหลักสูตรบ่อเลี้ยงศึกษาเพราะสามารถนำนักเรียนไปเรียนรู้ในสถานที่จริงได้ รวมถึงบ่อเลี้ยงเป็นพื้นที่สำคัญที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสงขลาทั้งจังหวัดได้ ซึ่งการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรดังกล่าวได้รับการชื่นชมเป็นอย่างดี เพราะก่อนที่จะสร้างหลักสูตรอาจารย์ปรีดาได้ส่ง

แบบสอบถามขอคำแนะนำและข้อมูลจากผู้รู้ท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนและผู้ปกครองด้วย และประมวลความคิดเห็นเหล่านั้นมาพัฒนาหลักสูตร¹³²

- วัดและมัสยิด

สถาบันทางศาสนาโดยเฉพาะวัดและมัสยิดในเขตเทศบาลนครสงขลา มีบทบาทหลักในการถ่ายทอดและรักษาทุนวัฒนธรรมทั้งด้านความเชื่อ วิถีชีวิต และศิลปะ รวมทั้งลงทุนเพื่ออนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นและสร้างการมีส่วนร่วมจากประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการทางศาสนาและขอความร่วมมือโดยมีผู้นำทางศาสนา คือ พระสงฆ์ และอิหม่ามประจำมัสยิด

บทบาทในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจของวัดในเขตเทศบาลนครสงขลา คือ การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงได้แก่ วรรณกรรมท้องถิ่น พระพุทธรูป เทวรูป เครื่องโลหะ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ของชาวบ้าน และข้าวของเครื่องใช้เกี่ยวกับพระสงฆ์ พระราชศีลสังวร (ช่วง อดตเวที) อดีตเจ้าอาวาสวัดเริ่มเก็บสะสมโบราณวัตถุ โดยใช้อาคารพิพิธภัณฑ์เป็นศาลาการเปรียญเก่าเป็นสถานที่จัดเก็บ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 โดยเฉพาะวัตถุโบราณที่ค้นพบแถบอ.เมือง อ.สทิงพระ อ.ระโนด และบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา เปิดให้ชมครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2483 ต่อมาในปี พ.ศ. 2500 พิพิธภัณฑ์ของวัดได้รับการสถาปนาให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ตั้งชื่อตามราชทินนามของท่านในขณะนั้นว่า “พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภัทรศีลสังวร” และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส”

นายโยธิน รอดผล¹³³ นักวิชาการวัฒนธรรม กรมศิลปากร ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมัชฌิมาวาส กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ถูกยกฐานะขึ้นมาเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติตั้งแต่พ.ศ. 2483 แต่บางคนในสงขลาที่ไม่รู้ว่ามี หิ้ง ๆ ที่นี้ก็เกิดก่อนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา เมื่อก่อนวัดจัดการการเก็บรักษาและจัดแสดงโบราณวัตถุ ถ้าจะมาชมก็ต้องรอพบพระ ถ้าไม่เจอพระก็ไม่ได้ชม ขณะเข้าชมพระก็จะมาคอยคุมอยู่ตลอดเวลาชม จนเมื่อกรมศิลปากรเข้ามาจัดการ

¹³² ปรีดา จันทจิตต์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 13 กุมภาพันธ์ 2558.

¹³³ โยธิน รอดผล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, วัดมัชฌิมาวาส ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 14 กุมภาพันธ์ 2558.

ทำมีเจ้าหน้าที่และมีการจัดการตามหลักวิชาการมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ตาย มีของเกือบ 5,000 ชิ้น แต่เก็บไว้ในคลังเนื่องจากไม่มีพื้นที่เพียงพอกับการจัดแสดง ประกอบกับปัญหาขาดแคลนบุคลากร ทำให้แม้แต่การจัดแสดงหมุนเวียนก็ทำได้ลำบาก เพราะมีกฎระเบียบว่า ภัณฑารักษ์เท่านั้นที่จะหยิบจับวัตถุโบราณที่จัดแสดงได้ ไม่มีการจัดเตรียมข้อมูลเพื่อการสื่อสารความรู้ที่ตีพิมพ์ที่ห้ามถ่ายรูปแต่กลับไม่มีการเตรียมเอกสารความรู้ให้ผู้มาเยี่ยมชมกลับไปศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมได้

สำหรับบทบาทของมัสยิดนั้น ภายในเขตเทศบาลนครสงขลามีมัสยิดที่สำคัญคือ มัสยิดอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) และมัสยิดอัลฮิidayะห์ (มัสยิดเก้าเส้ง) มัสยิดทั้งสองมีบทบาทในการถ่ายทอดหลักคำสอน ความเชื่อ และวิถีชีวิตมุสลิม ผ่านการเรียนรู้ในศาสนา และชุมชน มีคณะกรรมการประจำมัสยิดเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการบริหารจัดการนโยบายและงบประมาณของมัสยิด สมศักดิ์ หวันหิละเม๊ะ¹³⁴ อิหม่ามประจำมัสยิดอิสลาม (บ้านบน) กล่าวถึงการลงทุนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของมัสยิดว่า งบประมาณดำเนินงานของมัสยิดมีน้อยมากที่จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เกือบทั้งหมดเป็นเงินบริจาคที่มัสยิดสะสมไว้ ถ่ายทอดวัฒนธรรมมุสลิมผ่าน 1. การเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตมุสลิมในชีวิตประจำวันและศาสนกิจ 2. สนับสนุนค่าเล่าเรียนให้แก่เด็กนักเรียนที่เรียนโรงเรียนที่สอนสายสามัญและสอนศาสนาด้วย โดยให้ผู้ปกครองเอาใบเสร็จมาเบิกค่าใช้จ่ายจากมัสยิด 3. จัดกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ในหมู่มุสลิม เช่น งานสุนัฒน์ ผ่านการจัดการงบประมาณ 3 กองทุน คือ 1.กองทุนพัฒนามัสยิด ใช้สำหรับซ่อมแซมพัฒนามัสยิด 2.กองทุนชะกาตย์ (ทุนบริจาค) ใช้บริหารงานของมัสยิด ใช้เพื่อการศึกษา 3.กองทุนพัฒนาอุโบว์ (สุสาน) ใช้สำหรับพัฒนาอุโบว์ จ้างทำความสะอาด ในขณะที่ลาชี จันทรประดิษฐ์¹³⁵ อิหม่ามประจำมัสยิดอัลฮิidayะห์ (เก้าเส้ง) กล่าวว่า มุสลิมที่เก้าเส้งส่วนใหญ่เป็นมุสลิมต่างถิ่นที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพชาวประมง ต่างจากมุสลิมบ้านบนที่เป็นคนถิ่นเดิม นิกายที่นับถือคือนิกายสุนหนี่และมีวิถีชีวิตทางศาสนาเหมือนกัน นอกจากนี้ยังได้แสดงความเห็นว่า ในส่วนของการสนับสนุนศาสนาโดยเฉพาะเทศบาลนครสงขลาไม่ได้มีโครงการหรือมาตรการใดเฉพาะ แต่ก็ช่วยเหลือบ้างตามงาน

¹³⁴ สมศักดิ์ หวันหิละเม๊ะ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทรจำปา, มัสยิดอิสลาม ต.บ่อ
 ยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 13 พฤษภาคม 2558.

¹³⁵ ลาชี จันทรประดิษฐ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทรจำปา, มัสยิดอัลฮิidayะห์ ต.บ่อ
 ยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 15 มิถุนายน 2558.

ประเพณีต่าง ๆ เช่น มีของมาให้มีสยิดในพิธีละศีลอด หรือประเพณีสำคัญต่างๆ ไม่มีโครงการอะไรเพิ่มเติมพิเศษ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกันนี้ในกรณีของมัสยิดอิสลาม (บ้านบน)

จากการเก็บข้อมูลพบว่า สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลนครสงขลา มีความสนใจในทุนทางวัฒนธรรมของเมืองที่มีอยู่อย่างมาก และมีการลงทุนทั้งงบประมาณของเทศบาลเองและประสานขอความสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานอื่นในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมหลายโครงการ โดยเน้นไปที่ประเด็นการพัฒนาย่านเมืองเก่า และโครงการปรับปรุงพื้นที่และภูมิทัศน์รอบเขตเทศบาลเป็นสำคัญ ทั้งนี้พบว่าเทศบาลนครสงขลา มีการดำเนินงานร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนเป็นอย่างดี ทั้งนี้โครงการหลายอย่างของเทศบาล โดยเฉพาะโครงการก่อสร้างหรือปรับปรุงพื้นที่บางแห่ง เช่น การจัดระเบียบการจราจรและที่จอดรถในเขตพื้นที่เมืองเก่า ยังมีข้อสงสัยต่อความชัดเจนของแนวทางการจัดการจากประชาชน รวมถึงแนวทางการดำเนินงานที่เทศบาลวางไว้อีกหลายโครงการยังต้องอาศัยการสื่อสารกับประชาชนในพื้นที่อย่างมาก ซึ่งเทศบาลนครสงขลาต้องหาแนวทางในการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเข้าใจมากขึ้นต่อไป สำหรับองค์กรบริหารส่วนจังหวัดสงขลานั้น มีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินงานของเทศบาลนครสงขลา ด้านความร่วมมือและงบประมาณเป็นหลัก ทั้งโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมและงานเทศกาลประจำปี

ภาคประชาชนที่มีบทบาทอย่างสูงในการดำเนินการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา คือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ที่มีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางการประสานงานดำเนินงานโครงการ/กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลา รวมถึงการค้นคว้าและเผยแพร่ข้อมูล เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในเขตเทศบาลนครสงขลาในเรื่องเมืองเก่า โดยเริ่มก่อตั้งจากการรวมกลุ่มกันคัดค้านการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ของธนาคารออมสินที่อาจจะทำลายภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่าและส่งผลกระทบต่อโครงสร้างบ้านเรือนเก่าแก่โดยตรง จนมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ จนถึงจดทะเบียนเป็นสมาคมในปัจจุบัน โดยประกอบด้วยนักวิชาการและประชาชนเป็นสองส่วนหลัก ซึ่งมีการขยับความร่วมมือจากภายในพื้นที่สู่ระดับที่กว้างขึ้น จนล่าสุดมีการขยายความร่วมมือเรื่องการอนุรักษ์เมืองเก่าร่วมกับเมืองต่าง ๆ ของประเทศในภูมิภาค ได้แก่ เมืองเก่าภูเก็ต ประเทศไทย เมืองปีนังและเมืองมะละกา ประเทศมาเลเซีย เมืองปาเล็มบัง เมืองเมดาน และเมืองโกตาชวา ลุนไต ประเทศอินโดนีเซีย ภายใต้กรอบความร่วมมือโครงการความร่วมมือเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (Indonesia-Malaysia-Thailand Growth

Triangle: IMT-GT) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มสงขลาฟอรั่มที่ดำเนินการสร้างพลังพลเมืองผ่านประเด็นปัญหาของเมืองด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นปัญหาเรื่องหาทรายที่ถูกกัดเซาะโดยมีการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในฐานะเครื่องมือในการดำเนินงานบางส่วน อย่างการจัดเทศกาลแลเล แลหาด ขึ้นเป็นประจำทุกปี

ในส่วนของชุมชน มีบทบาทในฐานะกลไกของเทศบาลที่เชื่อมต่อระหว่างประชาชนในพื้นที่ชุมชนกับผู้บริหารของเทศบาล เป็นสื่อกลางในการรวบรวมปัญหาและเรื่องราวเพื่อนำเสนอให้เทศบาลดำเนินการแก้ไข ด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ทุกเทศบาลในเขตเทศบาลนครสงขลาจะสำรวจทุนทางวัฒนธรรมและผู้มีความสามารถด้านศิลปวัฒนธรรมหรือผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชน เพื่อบรรจุเป็นส่วนหนึ่งในแผนชุมชน แต่บางชุมชนในพื้นที่ที่มีทุนทางวัฒนธรรมของเมืองมาก เช่น ชุมชนย่านเมืองเก่า จะมีการดำเนินงานที่พิเศษเพิ่มเติม อาทิการเป็นผู้จัดงานเทศกาลสำคัญประจำปีในพื้นที่ชุมชนเป็นต้น

ส่วนสถาบันการศึกษาพบว่า มีบทบาทอย่างมากในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในพื้นที่เขตเทศบาลนครสงขลา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยทั้งสามแห่ง ซึ่งอยู่ในพื้นที่และใกล้เคียงเขตเทศบาลนครสงขลา คือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยทักษิณ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เนื่องจากนักวิชาการหลายท่านมีสถานะเป็นสมาชิกของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม รวมถึงมีบทบาทในการเริ่มก่อตัวขององค์กรภาคประชาชนนี้ จึงทำให้ภาคประชาชนและภาควิชาการดำเนินการอย่างประสานสอดคล้อง และมีพลังอย่างมากในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สำหรับสถาบันศาสนา โดยมากมีบทบาทถ่ายทอดและสืบทอดทุนวัฒนธรรมด้านความเชื่อ ทุนทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดุแลรักษา ทุนทางวัฒนธรรมด้านศิลปะหัตถกรรม และประดิษฐกรรมที่อยู่ในเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบ ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้บางส่วนได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ทั้งให้งบประมาณในการบูรณะ การจัดจ้างบุคลากรเพื่อสนับสนุนการจัดแสดงทุนทางวัฒนธรรมด้านศิลปะหัตถกรรม และประดิษฐกรรม เช่น การจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส ในวัดมัชฌิมาวาส เป็นต้น แต่ทั้งนี้ทุนทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าหลายอย่าง เช่น ภาพจิตรกรรมสำคัญในพระอุโบสถ ก็ไม่ได้เปิดให้ผู้สนใจได้เข้าชมบ่อยนัก เนื่องจากข้อจำกัดของวัด ส่วนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมุสลิมในพื้นที่ยังได้รับการสนับสนุนน้อย เพื่อเทียบกับท้องถิ่นอื่นในจังหวัดเดียวกัน

5.1.2.2 หน่วยงานส่วนภูมิภาค (ระดับยุทธศาสตร์)

หน่วยงานส่วนภูมิภาคเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ประสานการดำเนินงานและงบประมาณระหว่างหน่วยงานในท้องถิ่นและหน่วยงานระดับชาติที่อยู่สูงขึ้นไป สำหรับหน่วยงานส่วนภูมิภาคที่มีบทบาทโดยตรงในการลงทุนดำเนินการด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เขตเทศบาลนครสงขลา ได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ที่ 13 สงขลา สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา และสำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา

(1) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา

นายบุญชวน บัวสุวรรณ¹³⁶ วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ได้ชี้แจงโครงสร้างและภารกิจของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด โดยเริ่มจากภาพรวมว่า กระทรวงวัฒนธรรมจะแบ่งเป็น 3 กรม กับ 1 สำนัก คือ

1. กรมการศาสนา สนับสนุนส่งเสริม 5 ศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ซิกข์ เรื่องวันสำคัญทางศาสนา และทำนุบำรุงศาสนสถาน
2. กรมศิลปากร เน้นบำรุงรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ขึ้นทะเบียนไว้ โบสถ์เก่าอะไรพวกนี้ถ้าขึ้นทะเบียนไว้แล้วผู้ครอบครองจะขอต้องทำเรื่องขออนุญาตจากกรมศิลปากรก่อน โดยมากจะเก็บรักษาและอนุรักษ์ของเก่า กรมศิลปากรนี้แยกอยู่จากส่วนภูมิภาค คือไม่ได้ขึ้นกับวัฒนธรรมจังหวัด แต่จะแบ่งเป็นเขตพื้นที่แทน อย่างสำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา ดูแลโบราณสถานและโบราณวัตถุใน 5 จังหวัด สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส
3. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ส่งเสริม สนับสนุนเรื่องวัฒนธรรมทั้งหมด กรมนี้เน้นดูแลเรื่องวัฒนธรรม วิถีชีวิตทั้งหมด
4. สำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย เน้นส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย และศิลปินแขนงต่าง ๆ รวมถึงศิลปินแห่งชาติ

¹³⁶ บุญชวน บัวสุวรรณ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 30 ธันวาคม 2557.

วัฒนธรรมจังหวัดรับผิดชอบภารกิจของกรมศาสนา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม และสำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยในพื้นที่ของจังหวัด และแบ่งย่อยเจ้าหน้าที่ลงไปทำงานในแต่ละอำเภอ

หน้าที่ของวัฒนธรรมจังหวัด คือ สนับสนุน ส่งเสริม กิจการด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ เรื่องการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ท้องถิ่นต้องจัดสรรงบประมาณ เพื่อทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ท้องถิ่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจึงมีหน้าที่ส่งเสริม แต่ประชาชนและท้องถิ่นต้องดูแล เรื่องเหล่านี้กันเอง บางวัฒนธรรมก็เป็นวัฒนธรรมที่ตายไปแล้ว เราก็เก็บรวบรวมข้อมูลเอาไว้ อาจมี กิจกรรมทางวัฒนธรรมบางอย่างที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดต้องไปจัดการเองบ้าง เช่น พิธีกรรม สำคัญในศาสนา พิธี รัฐพิธี เนื่องจากหลายคนมีความสงสัย ไม่มีความเชี่ยวชาญ ในฐานะหน่วยงานด้าน วัฒนธรรมผู้รับผิดชอบก็เป็นหน่วยงานจัดการจะจัดและให้ความรู้ในเรื่องรัฐพิธีต่าง ๆ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ในฐานะตัวแทนของกระทรวง วัฒนธรรมในส่วนภูมิภาค มีอำนาจหน้าที่ที่เน้นการสนับสนุน ส่งเสริม และประสานงานกิจการด้าน วัฒนธรรม ได้แก่ 1) ประสานงานและปฏิบัติหน้าที่ในฐานะตัวแทนของกระทรวงวัฒนธรรมในส่วน ภูมิภาค รวมทั้ง ดำเนินการประสานและสนับสนุนการปฏิบัติงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมใน เขตพื้นที่จังหวัด 2) ส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ในเขตพื้นที่จังหวัด 3) ดำเนินการป้องกันและแก้ไขการเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรมโดยประสานหรือ ร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน 4) จัดทำแผนยุทธศาสตร์เกี่ยวกับงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมในเขตพื้นที่จังหวัด 5) ส่งเสริม สนับสนุนและประสานการดำเนินงานของสภา วัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบล รวมทั้งหน่วยงานอื่นที่ดำเนินงาน ด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมในเขตพื้นที่จังหวัด 6) ปฏิบัติงานตามกฎหมายในความรับผิดชอบ ของกระทรวง ซึ่งกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดหรือตามที่ได้รับมอบหมาย 7) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

จากแผนปฏิบัติราชการ ปีงบประมาณ พ.ศ.2556 (ปีที่มีข้อมูลล่าสุด) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดรับผิดชอบโครงการตามผลผลิตของกระทรวง จำนวน 8 โครงการ โครงการของกรมต่างๆ จำนวน 41 โครงการ โครงการงบประมาณจังหวัด จำนวน 2 โครงการ โครงการ งบประมาณองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 1 โครงการ โครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษ 5 จังหวัดชายแดน

ภาคใต้ จำนวน 12 โครงการ โครงการงบประมาณศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวน 1 โครงการ ซึ่งโครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้และโครงการงบประมาณศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะทำในพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา คือ จะนะ นาทวี เทพา และ สะบ้าย้อย

วัฒนธรรมตามทัศนะของวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา คือวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ประเพณี สงขลามีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น เช่น การทำบุญชายเล การปล่อยเทียนดา สงขลามี ทูทางวัฒนธรรมมากเพราะเป็นเมืองเก่า นักท่องเที่ยวนิยมมาเที่ยวเกี่ยวกับธรรมชาติและ การอนุรักษ์

คุณบุญชวนชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมมีกรอบที่สำคัญคือ 1. วิถีชีวิต (แบ่งเป็น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องแต่งกาย) 2. วรรณกรรม ภาษา การประพันธ์ 3. ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี 4. ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปกรรม แต่ทุกเรื่องก็ล้วนมีความเชื่อ เป็นองค์ประกอบ และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติและเวลา เช่นเรื่องสถาปัตยกรรมที่อิงกับ ธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมมีวิวัฒนาการได้ เทคโนโลยีทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนทำให้สังคม เปลี่ยนแปลง แสดงให้เห็นว่ามีการไหลลื่นทางวัฒนธรรม ซึ่งตอนนี้เราห้ามการเปลี่ยนแปลงจากการรับ วัฒนธรรมต่างชาติไม่ได้แล้ว แต่เราต้องพยายามยกตัวอย่างที่ดีขึ้นมาเป็นแบบอย่าง

(2) สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ที่ 13 จังหวัดสงขลา

นางพรทิพย์ พันธุ์โกวิท¹³⁷ หัวหน้างานโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 13 ได้อธิบายโครงสร้างและภารกิจทางวัฒนธรรมของสำนักงานศิลปากรที่ 13 สงขลาว่า มีหน้าที่ธำรงรักษา มรดกทางวัฒนธรรมในบริเวณ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ สงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส ดูแลโบราณวัตถุ โบราณสถาน โบราณคดี และพิพิธภัณฑสถาน แบ่งเป็นฝ่ายบริหารงานทั่วไป กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กลุ่มโบราณคดี มีหน่วยงานในสังกัด ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสตูล หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษกสงขลา หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ สงขลา หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถสงขลา หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ ยะลา

¹³⁷ พรทิพย์ พันธุ์โกวิท, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา ต. พะวง อ.เมือง จ.สงขลา, 12 กุมภาพันธ์ 2558.

สำนักศิลปากรเป็นส่วนงานในภูมิภาคที่แยกออกจากวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งวัฒนธรรมจังหวัดขึ้นกับผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นตัวแทนกระทรวงในส่วนภูมิภาค แต่สำนักศิลปากรเป็นตัวแทนของกรมที่ตั้งในพื้นที่ดูแล 5 จังหวัด ไม่ได้ขึ้นกับผู้ว่าราชการจังหวัด

สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ มีหน้าที่ดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ จะเน้นด้านการดูแลรักษาและการเป็นหน่วยงานรวบรวมข้อมูล ผลงานล่าสุดที่สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ 13 สงขลา ได้จัดทำขึ้น คือการรวมเล่มแหล่งโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในเขต 5 จังหวัดภาคใต้ เพื่อเป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้ โดยเฉพาะได้ส่งไปให้สถานศึกษาเพื่อครูอาจารย์จะได้ศึกษาเพื่อถ่ายทอดให้นักเรียนต่อไป และมีแผนจะจัดทำข้อมูลดังกล่าวเป็นภาษาอังกฤษเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการถ่ายทอดให้ชาวต่างชาติต่อไป

ปัญหาในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของสำนักศิลปากรเขตพื้นที่ 13 สงขลา คือ ผู้บริหารไม่มีวิสัยทัศน์ที่จะพัฒนางานในเชิงรุก งบประมาณในการดำเนินงานน้อยและขาดแคลนบุคลากร เมื่อเทียบกับภารกิจที่ต้องดำเนินการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุทั้ง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และปัญหาความล่าช้าของหน่วยงานส่วนกลาง ดังที่ คุณพรทิพย์ พันธุ์โกวิท ได้แสดงความเห็นไว้ว่า

...สำนักพื้นที่ศิลปากรเป็นหน่วยงานที่ไม่ค่อยจะได้รับงบประมาณมากนัก แม้กระทั่งงบ CEO ก็ไม่ค่อยจะได้ ผู้นำด้านศิลปวัฒนธรรมที่มาที่นี่ไม่มีแนวคิดเชิงการจัดการ มีแต่แนวคิดวิชาการแบบเก่า ๆ ข้าราชการประจำจำเป็นต้องปฏิบัติภาระเป็นรัฐบาลเงา แต่ผลงานอยู่ที่ผู้บริหาร

ปัญหาเรื่องกำลังคน โครงสร้างของกรมที่แตกสำนักมากขึ้น จาก 9 เขต เป็น 13 เขต แต่ไม่เพิ่มกำลังคน ทำให้ทำงานเหนื่อย ทำแบบนี้เพื่อให้ผู้ใหญ่โต แต่ไม่ได้ให้เด็กโต และโบราณสถานก็มีการประกาศเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เกิดปัญหาคนไม่พอกับงาน

ปัญหาการทำงานล่าช้าของหน่วยงานส่วนกลาง เมื่อท้องถิ่นส่งผลการสำรวจไปแล้วล่าช้า ส่งผลให้บางครั้งโบราณสถานบางอย่างถูกทำลายลงชะก่อนอย่างโบราณสถานสำคัญในวัดบางแห่ง. . .

และเมื่อสอบถามถึงปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของแหล่งโบราณสถาน จากข้อมูลที่ได้รับมาจากภาคประชาชน คุณพรทิพย์ พันธุ์โกวิท ก็อธิบายว่า “ปัญหาการเสื่อมโทรม

ของป้ายโบราณสถาน ไม่ใช่ว่าจะทำได้เลย ต้องทำแผนของงบประมาณล่วงหน้า ซึ่งเราก็เข้าใจว่ามีหลายส่วนไม่พอใจเรื่องนี้”

นอกจากนี้คุณพรทิพย์ ได้แสดงความเห็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดคิดว่า

. . .CPOOT หรือโครงการสินค้าราคาวัฒนธรรม ที่วัฒนธรรมจังหวัดรับผิดชอบ โดยวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นคนละอย่างกับสินค้า OTOP ของกรมพัฒนาชุมชน แต่สินค้าบางอย่างกลับใช้สินค้า OTOP มาดำเนินโครงการ ซึ่งส่วนตัวแล้วเห็นว่าอย่าทำงานซ้ำซ้อนกันกับกรมพัฒนาชุมชน คิดสร้างสรรค์งานใหม่บ้าง หรือหากได้ผลการดำเนินงานที่เป็นขึ้นเดียวกันก็ควรบูรณาการร่วมกันตั้งแต่ต้น. . .

สำหรับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ในช่วงที่ผ่านมา มีบางกรณี ที่หน่วยงานทางราชการกันเองให้ข้อมูลแก่ประชาชนไม่ตรงกัน เรื่องการทำงานล่าช้าของสำนักพื้นที่ ศิลปากรเป็นปัญหาสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งผู้ปฏิบัติงานรับทราบและพยายามดำเนินการให้เร็วที่สุด ทั้งนี้ เนื่องจากอำนาจตัดสินใจที่สำคัญบางประการเป็นของหน่วยงานส่วนกลางไม่ใช่หน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบางครั้งก็ให้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน จึงเป็นปัญหาต่อประชาชนบางรายที่เป็นเจ้าของอาคารที่มีความสำคัญทางโบราณคดีในการตัดสินใจดำเนินการซ่อมแซม

(3) สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา

สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา สังกัดสำนักปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นผู้แทนกระทรวงในระดับจังหวัด มีภารกิจหลักสองด้าน ด้านแรก คือ ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว จะเน้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว การสร้างความเชื่อมั่นให้นักท่องเที่ยว และส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งแยกจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจ จะรับผิดชอบการตลาดและการประชาสัมพันธ์ และด้านที่สองคือด้านกีฬา รับผิดชอบกีฬาขั้นพื้นฐาน (นักเรียน/อนุบาล) และกีฬามวลชน กีฬาส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น วิ่งมาราธอน ฟุตบอลระดับพื้นที่

นายบัวัญ สุวรรณมณี¹³⁸ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา กล่าวว่า สำนักงานที่ประจำในส่วนภูมิภาค รับงานมาจากหน่วยงานส่วนกลางหลายหน่วยงาน ได้แก่ รับงานท่องเที่ยวมาจากสำนักงานปลัดกระทรวงฯ และกรมการท่องเที่ยว และรับงานกีฬาจากกรมพลศึกษา เนื่องจากกรมการท่องเที่ยวและกรมพลศึกษาไม่มีหน่วยงานในระดับจังหวัด นอกจากนี้ยังรับผิดชอบงานยุทธศาสตร์ของจังหวัดทั้งด้านท่องเที่ยวและกีฬา และดูแลโครงการยุทธศาสตร์ของจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับขอข่ายภารกิจทั้งในส่วนที่ได้งบประมาณจากส่วนกลางและจากจังหวัด

โครงการที่นับว่าเป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาที่เกี่ยวข้องกับ สำนักงานท่องเที่ยวฯจังหวัดสงขลา ได้แก่

1. โครงการของสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ประจำปี พ.ศ.2558 จากงบประมาณกรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วยโครงการย่อยคือ

- โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวลานแข่งวูวหาดสมิหลา (2,300,000 บาท)
- โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหาดสมิหลา (5,350,000 บาท)
- โครงการ Chinese Historic Center (7,686,000)
- โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวศาลเจ้าพ่อกวนอู เทิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดสงขลา (4,200,000)

2. โครงการย่อยกิจกรรมเมืองเก่าสงขลา มรดกชาติสู่มรดกโลก ภายใต้โครงการสงขลาสู่เมืองท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Songkhla: City of Environmentally Friend Tourism) งบประมาณจากงบยุทธศาสตร์จังหวัด แยกเป็น 3 กิจกรรมย่อย คือ กิจกรรม Art Street ย่านเมืองเก่า จำนวน 3 แห่ง งบประมาณ 300,000 บาท กิจกรรมการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการนานาชาติ เขียนแผนพัฒนาเมืองเก่าภายใต้กรอบความร่วมมือ IMT – GT (ดำเนินการร่วมกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย) งบประมาณ 1,210,000 บาท กิจกรรมเทศกาลดนตรี – ละคร นานาชาติ ภายใต้กรอบ IMT-GT เพื่อชุบชีวิตเมืองเก่าสงขลา งบประมาณ 600,000

¹³⁸ บัวัญ สุวรรณมณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ร้านอาหารครัวราชดำเนิน เขตพระนคร กรุงเทพฯ, 14 มิถุนายน 2558.

บาท และการก่อสร้างป้ายสื่อความหมายเมืองเก่าสงขลา ถ.นครนอก นครใน และนางงาม อ.เมือง จ.สงขลา งบประมาณ 440,000 บาท

3. งบประมาณกลุ่มจังหวัดชายแดนภายใต้ ได้แก่ โครงการสายไฟฟ้าลงดิน (ร่วมกับงบประมาณของการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค) โครงการปรับปรุงสถานีรถไฟสงขลาเป็นศูนย์การเรียนรู้

การเสนอของบของจังหวัดท้องถิ่นต้องนำเสนอผ่านตามหน่วยงานภูมิภาค ตามแต่ละโครงการ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สำนักงานท่องเที่ยวฯ เป็นผู้รับผิดชอบการจัดซื้อจัดการดำเนินโครงการทุกอย่าง สำนักงานท่องเที่ยวฯ พยายามให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามาเป็นกรรมการโครงการ/กรรมการตรวจรับ ถ้าส่วนกลางจะสร้างโครงการอะไรต้องให้ท้องถิ่นเห็นชอบด้วย เมื่อโครงการแล้วเสร็จก็ต้องส่งมอบให้ท้องถิ่นดูแล

ในการดำเนินงานอาจมีปัญหาบ้างนิดหน่อย เช่น เรื่องมิเตอร์ไฟ ในถนนนครในหลังจากที่นำสายไฟฟ้าลงดิน แต่เรื่องเหล่านี้เราต้องร่วมกับเทศบาลเจ้าของพื้นที่ในการแก้ไขปัญหา และในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม นั้น สำนักงานท่องเที่ยวฯ จังหวัดจะสนับสนุนงบประมาณ ให้ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมบริหารโครงการที่นำเสนอมา และแต่ละโครงการจะมีการดำเนินงานร่วมกันในรูปแบบคณะกรรมการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังมีการดำเนินการร่วมกับสถานศึกษาต่าง ๆ ด้วย ทั้งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยทักษิณ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

นอกจากนี้เมื่อสอบถามถึงปัญหาและข้อเสนอของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครสงขลา ผู้อำนวยการสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลาเห็นว่า ประการแรกคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องทำงานเชิงรุกมากกว่านี้ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ และการแก้ไขปัญหาพื้นฐาน ตอนนี้หลายเรื่องยังมีลักษณะจุด ๆ จ้อง ๆ ว่าจะแก้ไขดีหรือไม่ดี ประการที่สอง น่าจะมีเส้นทาง (Route) ของการท่องเที่ยว ไม่เฉพาะแต่ย่านเมืองเก่า แต่ให้รู้ว่าเมื่อมาสงขลา มาเมืองเก่าแล้ว ไปไหนต่อได้บ้าง แต่ทั้งนี้เทศบาลก็เริ่มดำเนินการแล้วหลายเรื่อง เช่น การเตรียมร้านอาหารริมหาดให้ไปขายในพื้นที่ที่ได้จัดไว้ให้เป็นสัดส่วน เพื่อเปิดพื้นที่หาดให้เป็นพื้นที่สาธารณะ เพื่อประชาชนเข้าถึงได้ง่าย การพัฒนาแหลมสมิหลาปี 2559งบประมาณ 50 ล้าน เทศบาลจะสมทบอีก จะมีการจัดระเบียบร้านค้าที่ตีขึ้นตลอดแนวชายหาด และประการสุดท้าย ต้องสร้างให้ชาวบ้านรู้สึก ว่า นักท่องเที่ยวเข้ามาแล้วไม่รบกวนเขา มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเข้ามาแล้วทำให้เขามี

รายได้ ไม่ทำให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของเดิมรู้สึกอึดอัด ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อรับผลประโยชน์

และสำหรับนายประสิทธิ์ กุลเทพพรหม¹³⁹ นักวิเคราะห์นโยบายและแผน หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ได้อธิบายถึงบทบาทของหน่วยงานภูมิภาคอย่างสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลาไว้ว่า

...เรามีบทบาทเป็นผู้ประสานงบประมาณมากกว่าเป็นตัวตั้งตัวตีในการริเริ่มโครงการ โดยมากมาจากภาคี ที่จริงก็คือ ประชาชนหลายกลุ่มรวมไปถึงนักวิชาการ ข้าราชการ ทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นที่อยู่ในนั้นด้วย อย่างอบจ.เห็นความสำคัญตรงนี้ก็สนับสนุนงบประมาณในการเขียนแผนพัฒนาสงขลาสู่เมืองมรดกโลก ประมาณ 5 ล้านบาท ส่วนงบประมาณของจังหวัดและกลุ่มจังหวัดที่สนับสนุนงบประมาณไม่สามารถสนับสนุนให้ภาคประชาชนโดยตรงได้ จึงอนุมัติผ่านทางสำนักงานเรา ส่งต่อไปใช้จ่ายในโครงการที่ภาคีนำเสนอขึ้นมาอีกที ทั้งนี้ต้องดูด้วยว่าโครงการนั้นตรงกับขอบเขตความรับผิดชอบของหน่วยงานใด หน่วยงานนั้นก็ประสานของงบประมาณให้. . .

นอกจากนี้ยังอธิบายถึงการของบประมาณเพื่อจัดทำโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ไว้ว่า

...โครงการสงขลาเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นโครงการใหญ่มีกิจกรรม 5 กิจกรรมย่อย อยู่ในนั้น ซึ่งขอรวมกันทั้งจังหวัด หลายหน่วยงาน แต่ที่จริงก็แยกกันทำ อาจจะมีบ้างที่ตก แต่น้อยลงกว่าที่ของบแยกกันแบบเดิม ในส่วนท่องเที่ยวรับผิดชอบกิจกรรม “สงขลา มรดกชาติสู่มรดกโลก” มีกิจกรรมเทศกาลดนตรีละคร กิจกรรมประชุมนานาชาติ IMT-GT การจัดทำ Art Street และป้ายสื่อความหมายเป็นกิจกรรมย่อยที่อยู่ในกิจกรรมนี้อีกที

หลายหน่วยงานที่ได้รับงบประมาณไป เช่น วัฒนธรรมจังหวัดก็ทำโครงการท่องเที่ยว วัฒนธรรม พม.จังหวัดจัดงาน OTOP มั่นเวิร์คในการของบประมาณ แต่หลายโครงการเชื่อมโยงกันได้คล้าย ๆ กัน แต่กลับแยกไปจัดหลายหน่วยงาน ทางแก้ปัญหาคือหน่วย

¹³⁹ ประสิทธิ์ กุลเทพพรหม, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 18 มิถุนายน 2558.

ราชการต่าง ๆ ในจังหวัด ต้องหารือกันให้ชัดเจนถึงขอบข่ายการจัดโครงการของแต่ละหน่วยงานก่อนจะเสนองบรวมกันในลักษณะนี้

แต่ที่จริงแล้วกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวก็แฝงอยู่ในหลายหน่วยงาน เช่น เทศบาลที่จัดเทศกาลอาหารสองทะเล อำเภอที่จัดกิจกรรมท่องเที่ยว . . .

และสุดท้ายคุณประสิทธิ์ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครสงขลาไว้ว่า

. . . อย่างแรกแต่ละหน่วยงานที่เราบอกว่ามาบูรณาการร่วมกันคุยกันน้อยเกินไป อย่างที่สองมุมมองต่อภาคประชาชน มองว่ายังเป็นกลุ่มหนึ่ง ยังไม่ขยายวงกว้างไปสู่ประชาชนทั่วไป และอย่างที่สองอันนี้เฉพาะหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวที่เน้นขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการท่องเที่ยว บุคลากรที่มีไม่ตรงสายงาน บางครั้งมันทำให้เรามองไม่เห็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ชัดเจน

สำหรับข้อเสนอข้อเสนอ เห็นว่าควรมีการ Set Team เจาะๆ ขึ้นมาพัฒนาการท่องเที่ยว และสรรหาบุคลากรให้ทำงานตรงสายมากกว่านี้ ส่วนเรื่องทัศนคติต่อการพัฒนาของประชาชน มันก็แบ่งออกเป็นคนที่ได้ประโยชน์และคนที่เสียประโยชน์ เห็นได้จากกรณีที่กำลังจะย้ายผู้ประกอบการหลัง มทร.ศรีวิชัยหรือตามหน้าหาดมาจัดระเบียบให้อยู่ในสถานที่ขายที่เป็นระเบียบ เป็นรูปแบบเดียวกันก็มีบางคนที่ไม่ยินยอมเนื่องจากจะได้พื้นที่ขายน้อยลง แต่สุดท้ายเราต้องหาทางสื่อสารให้เขาเห็นประโยชน์ส่วนรวมให้ได้ และสุดท้ายถ้าเป็นไปได้น่าจะเปิดการท่องเที่ยวทางน้ำ ล่องเรือตามพื้นที่สำคัญในบริเวณนี้เชื่อมโยงระหว่างอำเภอเมืองสงขลาและอำเภอสิงหนคร ซึ่งที่เราทำไม่ได้เพราะติดปัญหาโพงพางในทะเลสาบสงขลา และตอนนี้ผู้ว่าฯ ก็เอาจริงพยายามจัดการเรื่องนี้ . . .

(4) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา

จากการสัมภาษณ์ นางจันทวี พิทยเมธากุล¹⁴⁰ ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ได้ข้อมูลว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา มีความเกี่ยวข้องข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยตรงในฐานะอนุกรรมการและ

¹⁴⁰ จันทวี พิทยเมธากุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา, 19 มิถุนายน 2558.

เลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ซึ่งมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติเป็นอนุกรรมการและเลขานุการเช่นกัน โดยคณะกรรมการในระดับจังหวัดมีหน้าที่ในการจัดทำแผนแม่บทผังแม่บท กลไก และกระบวนการบริหารจัดการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าหลังจากที่คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า และกรอบแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในแต่ละเมืองแล้ว เพื่อให้บริเวณเมืองเก่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลอย่างถูกต้องเหมาะสม มีการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป ทั้งนี้เมืองที่ถูกประกาศให้เป็นเมืองเก่าร่วมกับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้ระเบียบนี้รอบแรกมี 10 เมือง ได้แก่ เมืองเก่าน่าน เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่านครศรีธรรมราช และเมืองเก่าสงขลา

สำหรับเมืองเก่าสงขลาเป็นเมืองเก่าที่แปลกกว่าที่อื่นคือ การประกาศเขตโดยติดเขตทะเลทั้งสองด้าน ซึ่งการกระทำใดๆ ที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรธรรมชาติก็เกี่ยวข้องกับพื้นที่นี้ไปด้วย แต่ในช่วงแรกที่ตั้งคณะกรรมการฯ ในระดับจังหวัดขึ้นมา ก็ไม่ได้มีการดำเนินการใด ๆ มากนัก จนเมื่อเกิดกรณีที่ธนาคารออมสินจะสร้างอาคารใหม่ที่มีรูปแบบและการก่อสร้างที่อาจส่งเสียงต่อการสร้างความเสียหายทางภูมิทัศน์และโครงการอาคารในย่านเมืองเก่าสงขลา ชาวบ้านมาร้องเรียน เรื่อง ความสูง รูปแบบ และวิธีการการก่อสร้างที่อาจสะท้อนโครงสร้างบ้านเก่า คณะกรรมการฯ จึงจัดประชุมกัน พร้อมๆ กับการรวมตัวกันของชาวบ้านในนามกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลา จนมีข้อสรุปคือให้ธนาคารออมสินไปเขียนแบบใหม่ แต่จนบัดนี้อาคารหลังใหม่ก็ยังไม่ได้สร้าง คาดว่าอาจติดปัญหาบางประการ และจากจุดนี้ก็เป็นที่มาของกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลา จากกลุ่มนักวิชาการและชาวบ้าน และมีการจัดกิจกรรมต่อ ๆ มา

สำหรับการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ ในระดับจังหวัด มีปัญหาเรื่องงบประมาณ เนื่องจากสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากร ซึ่งเป็นเลขานุการคณะกรรมการฯ ในระดับชาติเป็นผู้ดูแลคณะกรรมการฯ ในจังหวัดนั้น ไม่มีงบประมาณสนับสนุน มีแต่ค่าเบี้ยประชุมเท่านั้น ซึ่งก็ไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานในแต่ละครั้ง เช่น กรณีจัดการปัญหาเรื่องออมสินที่ต้องจัดประชุมบ่อย ๆ สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดต้องจัดสรรงบประมาณบางส่วนของสำนักงานมาใช้ก่อนมาใช้ เห็นควรว่าสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากร ส่วนกลางที่รับผิดชอบอาจจะต้องจัดสรรงบประมาณมาบ้าง

นอกจากนี้สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ยังได้รับความร่วมมืออย่างดีจาก อาจารย์ ดร.จเร สุวรรณชาติ จากคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ช่วยทำแผนแม่บทการพัฒนาเมืองเก่า ต้องขอบคุณที่ท่านไม่ได้อะไรเลย แต่ต้องมาทำงานแทนรัฐและภาคประชาชน แต่บางทีอาจารย์ก็มีข้อจำกัดอื่นบ้าง เช่น บางสมัยผู้บริหารไม่เห็นด้วยกับการทุ่มเวลาให้กับการทำงานกับชุมชนก็มี

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลาได้สะท้อนปัญหาของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครสงขลาไว้ว่า

... ปัญหาการเกี่ยงกันของบแผนพัฒนาเมือง ระหว่างเทศบาลกับจังหวัด การทำงานของเราทำด้ช้า เนื่องจากขาดงบประมาณ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ แต่เราไม่สามารถทำให้เบ็ดเสร็จได้ เพราะด้วยระบบของราชการประเทศไทยแล้วเราต้องส่งเรื่องไปยังส่วนกลางเพื่องบประมาณ ต่างจากที่มาเลเซียที่จัดการในท้องถิ่นได้เลย เช่น การเก็บภาษีจากการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเพื่อนำมาพัฒนาเมืองได้เลย ที่จริงมีช่องทางหนึ่งในการหางบประมาณ คือ เงินกู้ โดยขอกู้จาก ADB มาทำโครงการ แต่ผู้ว่าฯ ไม่เห็นด้วยกับการกู้ เทศบาลเองก็ไม่กล้ากู้เพราะไม่ยากให้เป็นภาระรับผิดชอบ ภาคประชาชนเองไม่ได้มันก็จบ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารในระดับจังหวัดทำให้การขับเคลื่อนงบประมาณและการผลักดันงบประมาณชะงักได้ เนื่องจากความสนใจในประเด็นต่างๆ ของการพัฒนาเมืองไม่เหมือนกัน

สำหรับปัญหาการรื้อบ้านเก่าของประชาชน เราประกาศเป็นเมืองเก่าได้ แต่เราควบคุมการรื้อถอนไม่ได้ ต้องออกเป็นเทศบัญญัติ/ข้อกฎหมายท้องถิ่นออกมา การประกาศเมืองเก่าไม่สามารถบังคับให้เอกชนซ่อม/ปรับปรุงบ้านได้ เนื่องจากมันไม่มีอะไรดึงดูด ไม่เหมือนที่ฮอยอันที่เคยไปดูงานมา ที่ชาวบ้านเข้าร่วมอย่างมาก เพราะเขาค้าขายได้ มีรายได้ . . .

โดยจากการเก็บข้อมูลจะเห็นได้ว่า หน่วยงานส่วนภูมิภาคจะมีหน้าที่หลักในการสนับสนุน ส่งเสริม จัดการองค์ความรู้ รักษาภูมูระเบียบที่เกี่ยวข้องและแก้ไขปัญหาซึ่งอยู่ในขอบเขตภารกิจเป็นหลัก เห็นได้จากบทบาทของวัฒนธรรมจังหวัด ที่มีบทบาทสนับสนุน ส่งเสริมกิจการด้านวัฒนธรรม และการจัดเก็บองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมของจังหวัด เช่นเดียวกันกับสำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา ที่มีหน้าที่ดูแลรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง

รวมถึงการจัดแสดงโบราณวัตถุสำคัญต่าง ๆ ผ่านการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดเรื่องจำนวนบุคลากรและงบประมาณต่อพื้นที่ที่ต้องดูแลคือทั้ง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้มีข้อวิพากษ์วิจารณ์ถึงการทำงานของสำนักศิลปากรที่ 13 สงขลาอยู่มากจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่โดยเฉพาะภาคประชาชน ส่วนสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลามีบทบาทสำคัญเพิ่มเติมจากที่กล่าวไปแล้วคือการเป็นผู้ประสานงานงบประมาณให้การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรภาคประชาชนในหลายกิจกรรม เนื่องจากความมุ่งหมายของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาหลายโครงการให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว จึงสอดคล้องกับการดำเนินงานของสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลาอย่างมาก ส่วนสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา แม้ว่ามีบทบาทในฐานะเป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546 แต่ก็ไม่ได้เป็นภารกิจหลักของหน่วยงานประกอบกับในระดับจังหวัดก็ไม่ได้งบประมาณสนับสนุนในการดำเนินงานดังกล่าวมากนักทำให้ไม่สามารถดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายใต้กรอบของระเบียบดังกล่าวไม่ได้เต็มประสิทธิภาพเท่าที่ควร

5.1.3 ทศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

ทศนคติของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและความคิดเห็นของประชาชนบางส่วนในเขตเทศบาลนครสงขลามานำเสนอ ดังนี้

ปัญหาที่พบในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เขตเทศบาลนครสงขลา นั้น คุณพรทิพย์ พันธุ์โกวิท หัวหน้างานโบราณคดี สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ที่ 13 สงขลา อธิบายว่า เนื่องจากตัวเทศบาลนครสงขลาเป็นพื้นที่ที่มีหน่วยราชการหลายแห่งเข้ามาใช้ประโยชน์ หลายเรื่องที่ต้องการหรือปัญหาที่เกิดขึ้นก็มีหน่วยงานราชการมากกว่าหนึ่งหน่วยเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ

. . . ปัญหาการบูรณาการในการจัดการพื้นที่ร่วมกันระหว่างเทศบาลกับกรมธนารักษ์ ในอดีตตรงพิพิธภัณฑ์ถูกข่มด้วยตึกแถวโดยรอบ แต่ต่อมากกรมศิลปากรด้วยความร่วมมือของกรมธนารักษ์ได้สั่งให้รื้อถอนออกไป

แล้วต่อมาก็มีเรื่องที่ตั้งมากคือเรื่อง ปัญหากำแพงเมืองที่จริงต้องมีการเว้นระยะห่างไม่น้อยกว่า 25 เมตร ที่นี้เอากำแพงมาเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเลย ซึ่งเราก็ไป

แจ้งความกับตำรวจแล้ว คนที่ไม่เข้าใจก็หาว่าเราละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ที่จริงตรงนั้น
เจ้าขอพื้นที่เป็นของธนารักษ์

ส่วนพื้นที่ใกล้เคียงก็เหมือนกัน บริเวณริมน้ำฝั่งทะเลสาบที่มีที่ทำการไปรษณีย์
ศุลกากร สถานีตำรวจ ธนาคาร มาตั้งปิดพื้นที่ริมน้ำไว้ ถ้าประสานให้ย้ายที่ตั้งไปที่อื่นได้
ได้ เปิดพื้นที่เป็นพื้นที่สาธารณะจะดีมาก

ส่วนเทศบาลคิดแต่โครงการที่จะสร้างอย่างเดียว นี่กำลังจะคิดสร้างอนุสรณ์สถาน
อดีตเจ้าเมืองสงขลา ซึ่งถ้าเป็นบุคคลสำคัญของชาติต้องเสนอผ่านกรมศิลปากร ให้ช่าง
สิบหมู่จัดสร้าง ไม่ใช่จะหล่อที่โรงหล่อที่ไหนก็ได้ ซึ่งคิดกันว่าจะสร้างที่พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ แต่ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีการวางแผนให้สร้างที่ตรงนั้นเป็นคลังเก็บ
โบราณวัตถุ อยากฝากถึงเทศบาล อยากให้เทศบาลมีการบูรณาการโครงการ
ร่วมกับกรมศิลปากรด้วย

ถนนนครนอก นครใน นางงาม ทำไมเทศบาลไม่ควบคุมการก่อสร้างให้เป็น
รูปแบบเดียวกัน อย่างกรณี บ้านเก่าหลังหนึ่ง เป็นบ้านไม้ที่เจ้าของได้รับมรดกจากคุณ
พ่อเป็น ที่ถนนนางงาม เทศบาลติดต่อขอเช่า และทำจะเห็นว่าไม่สวยงาม จึงเสนอให้รื้อ
แล้วสร้างใหม่ในรูปแบบใหม่ไม่ได้สร้างในรูปแบบเดิม ซึ่งมันมีผลกระทบต่อบ้านเงินอีก
หลังหนึ่งที่อยู่ติดกัน มีคนมาแจ้งกรมศิลปากร จนกรมศิลปากรสั่งระงับ โดยอ้างอำนาจ
ตามพรบ. ตอนนี้นบ้านเก่า ตาม พรบ.เก่า ต้องอายุ 100 ปีขึ้นไป แต่กำลังปรับให้เป็นอายุที่
น้อยลงกว่าเดิม

อย่างกรณีที่ดินก็เช่นกันในบางกรณีที่ดินออกโฉนดเอกสารสิทธิ์ทับที่
โบราณสถาน ตอนหลังต้องเพิกถอน กรมศิลปากรก็ต้องชดเชยอีก. . .

ส่วนนางจันทวดี พิทยเมธากุล ผู้อำนวยการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
จังหวัดสงขลา ได้กล่าวถึงปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ไว้ว่า
. . .ตรงเมื่อก่อนก็มีปัญหาบางอย่างคือ การจอดรถหน้าบ้าน เนื่องจากชาวบ้านจอด
รถหน้าบ้าน ทำให้ถนนคับแคบ อย่างที่ไปดูงานที่ฮอยอัน ตอนเช้าชาวบ้านจะเอารถไป
จอดนอกบ้านแล้วหุ่มนึงก็เอารถกลับมา เมื่อเปิดบ้านทำกิจการทุกคนก็ได้รายได้

การประชาสัมพันธ์ ชาวบ้านไม่รับรู้ว่าเป็นเมืองเก่าแล้วได้อะไร ชาวบ้านไม่ค่อยรู้ ส่วนที่ตื่นตัวมากคือ ภาคประชาชน เห็นได้ชัดจากโครงการประชุมนานาชาติเมืองเก่า ภายใต้กรอบ IMT – GT

ปัญหาที่บางเรื่องเราต้องทำร่วมกับภาคเอกชน บางทีเอกชนก็เคร่งครัดมาก แต่หน่วยงานอย่างรัฐเราติดปัญหาเรื่องผู้บังคับบัญชา ปัญหาเรื่องการทำงานระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนอย่างแรกความไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ระหว่างกันทั้งสองภาค ส่วน อีกอย่างคือองค์ความรู้ในการจัดการแก้ไขปัญหาคอนลัดกัน ความรู้บางอย่าง ยังไม่เป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจน

หลายเรื่องติดปัญหาเรื่องการบังคับใช้กฎหมาย เมืองไทยเรากฎหมายดี แต่กฎหมายไม่เข้มงวด เช่น เรื่องคลองสำโรง ที่ต่างคนต่างรุกล้ำ ทั้งขยะ จนคลองเสียหาย บางครั้งมีการเรียกประชุม หน่วยงานที่รับผิดชอบการบังคับใช้กฎหมายไม่เข้าประชุม เช่น กรมโยธา กรมเจ้าท่า ตอนแรก ๆ เคยตั้งใจว่าจะทำให้เหมือนมะละกา แต่ทำได้ยากมาก เช่นเดียวกันกับปัญหาเรื่องการรุกที่ติดกำแพงเมืองเก่า ซึ่งเป็นที่ของกรมธนารักษ์แต่ประชาชนผู้เช่าแอบรื้อ ต่อมาเทศบาลแจ้งความ แต่ปัจจุบันก็ยังไม่มีความคืบหน้า สำหรับเรื่องตึกสูง 5 – 6 ชั้นซึ่งกำลังก่อสร้างที่ถนนนครใน เราห้ามยังไม่ได้ เพราะประการแรก เทศบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการจำกัดความสูงของอาคารในย่านเมืองเก่าที่เทศบาลกำลังร่างยังไม่ประกาศใช้ และประการที่สองอาคารดังกล่าวเป็นของเอกชน ที่เราห้ามอมสินได้ตอนนั้น เพราะเราอ้างอิงระเบียบสำนักนายกฯ เรื่องเมืองเก่า และเขาเป็นหน่วยงานของรัฐด้วย จึงพอคุยกันได้

การไปสู่เมืองมรดกโลกมองว่ายังต้องใช้เวลาอีกนาน ยิ่งก ๆ เงิน ๆ อยู่ ก้าวไปสามก้าว ถอยสองก้าว แต่ที่จริงแล้วนอกจากส่งเสริมด้านวัฒนธรรม สงขลาที่มีธรรมชาติที่น่าสนใจ ทั้งป่าสน ที่มีเทศบัญญัติที่เกี่ยวข้องออกไปแล้ว และหาดทราย ที่ยังเป็นของสาธารณะ ประชาชนเข้าถึงได้ ไม่เหมือนแถวภูเก็ต พังงา กระบี่ ที่มีการปล่อยให้จับจองกัน ซึ่งที่บริเวณนี้วันก่อนกรมธนารักษ์จะให้กงสุลจีนสร้างสถานกงสุลที่บริเวณหาด แต่เราคัดค้าน ตอนนี้ได้ที่ใหม่แล้ว ถ้าเราไม่รักษาตรงนี้ได้ มันก็ไม่เหลือ ที่จริงหน่วยงานราชการหลายแห่งก็ไม่ควรไปสร้างในบริเวณนั้น แต่นั่นผ่านมานานแล้ว เราก็แก้ไขไม่ได้ เราก็ต้องรักษาเท่าที่มีอยู่ให้ดี. . .

สำหรับนายสมศักดิ์ ดินดิศรณี นายกเทศมนตรี มีความเห็นต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในภาพรวม ๆ ว่า

... สำหรับการไปสู่มรดกโลกนั้นจะรีบไม่ได้ หลายที่อย่างป็นังก็ใช้เวลาเป็นสิบ ๆ ปี แต่เมื่อมีเป้าหมายชัดเจนและมีการสื่อสารออกไปในวงกว้างอย่างนั้นคนสงขลาที่เริ่มต้นตัวคนรุ่นใหม่หลายคนก็เริ่มกลับมา ทำงานในเมือง เรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ถามว่าคนบ่อย่าง คือคนในเทศบาลนครสงขลาเอาด้วยมั๊ย ตอบได้เลยว่าเอาด้วย เอาด้วย 100 เปอร์เซ็นต์. . .

สำหรับความคิดเห็นภาคประชาชน ผู้ศึกษาขอยกตัวอย่างความคิดเห็นจากผู้ประกอบการรายย่อย ที่ดำเนินกิจการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ และดำเนินกิจการซึ่งมีลักษณะของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่น่าสนใจ คือ นายดาววัน วิเศษสินธุ์ เจ้าของกิจการห้องสมุด 2 เล และนายปกรณ์ รุจิระวิไล เจ้าของ A.E.Y. Space

นายดาววัน วิเศษสินธุ์¹⁴¹ เจ้าของกิจการห้องสมุด 2 เล ตั้งอยู่ในย่านเมืองเก่าสงขลา ซึ่งเปิดพื้นที่บ้านเป็นห้องสมุดและร้านกาแฟให้บริการแก่เยาวชนภายในเมืองและคนทั่วไป โดยมีแนวคิดเรื่อง “การให้” เป็นพื้นฐาน หนังสือในร้าน รวมถึงชั้นวางและอุปกรณ์ตกแต่งร้านได้รับมากจากการบริจาค และลูกค้าหรือประชาชนทั่วไปก็สามารถยืมหนังสือไปอ่านได้โดยไม่คิดค่าบริการ เป็นระยะเวลาานานแค่ไหนก็ได้ และยินดีเปิดรับบริจาคหนังสือเพิ่มอยู่เสมอ ซึ่งในฐานะผู้ประกอบการในพื้นที่เขาได้แสดงทัศนะว่า

... สำหรับเรื่องเมืองเก่า นอกจากภาพวาด Street Art แล้ว ยังไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงอะไรที่เป็นขึ้นเป็นอัน นักท่องเที่ยวที่มาสงขลาเท่าที่พูดคุยเหมือนจะมาเอง ไม่ได้เกิดจากความพยายามของเมือง มองว่าการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ต้องพยายามมาก มองว่าปล่อยให้ไหลไปเองตามธรรมชาติดีกว่า

ช่วงระยะที่ผ่านมาผลงานของการพัฒนาแทบไม่ต่างกับช่วงที่ไม่มีการพัฒนาต่าง ๆ การวาดรูป นักท่องเที่ยวก็มาลงถ่ายภาพเป็นจุด ๆ ไป ถ่ายรูปแล้วก็ไปที่อื่นต่อ เหมือน

¹⁴¹ ดาววัน วิเศษสินธุ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ร้านห้องสมุดสองเล ถ.นครใน ต.

เทศบาลและภาคีฯ จะให้ความสำคัญกับแต่ละบ้านไม่เท่ากัน เมื่อเปรียบเทียบกับภูเก็ต ที่เขามีชีวิตชีวาบนถนนตลอดทั้งสาย ตอนนี้องมองว่าคนในเมืองยังต่างคนต่างอยู่

มีข้อเสนอว่าควรลงทุนกับการขับเคลื่อนวิถีชีวิตปกติของแต่ละบ้าน มากกว่าการจัดงานเทศกาลแต่ละครั้งแล้วจบไป กลับไปดูว่านักท่องเที่ยวต้องการอะไร ดูกลุ่มนักท่องเที่ยวต่าง ๆ จักรยาน เดินเท้า รถมอเตอร์ ถ้าเอารถสามล้อมาจัดการให้ดีให้นักท่องเที่ยวใช้บริการ อาจจะมีจ้างเป็นรายเดือนบวกกับค่าจ้างที่ได้จากการบริการก็ได้ เพื่ออนุรักษ์และสร้างจุดขายเมือง

การเป็นมรดกโลก น่าจะยาก อย่างญี่ปุ่นเค้าปกป้องส่วนสำคัญของเมือง ปิดถนนไปเลย ให้ออกไปทางอื่น แต่ที่นี้ยังให้ความสำคัญกับรถอยู่ น่าจะยาก เป็นได้แค่ทางรถผ่านถ้าจะวางเป้าเป็นเมืองท่องเที่ยวทิศทางต้องให้ชัดเจน ต้องประกาศให้ประชาชนรู้ว่าในแต่ละระยะจะมีอะไรเกิดขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้เตรียมพร้อม

งบประมาณที่ได้รับมาถ้านำมาใช้ลงทุนกับร้านที่มีวิถีชีวิตอยู่แล้วในเมืองจะได้ประโยชน์กว่า ถนนคนเดินไม่จำเป็นต้องเป็นตลาดนัด เป็นศิลปะก็ได้เสาร์อาทิตย์ ปิดถนนไปเลย ให้โชว์การแสดง ความสามารถ ศิลปะ แรก ๆ อาจใช้วิธีสร้างโดยให้มีการแสดงจากโรงเรียนในสังกัดเทศบาล เข้ามาก่อน ต่อ ๆ มาคนก็เข้ามาเอง ถนนคนเดินตอนนี้ก็กลายเป็นถนนทั่ว ๆ ไป

ถ้าถนนคนเดินเปลี่ยนไม่ได้แล้ว ก็ปล่อยให้ไป เป็นการดีที่ให้ชุมชนมีรายได้ แต่อาจสร้างถนนศิลปะขึ้นใหม่ในเมือง เปิดบ้านหลังที่น่าสนใจให้คนเข้าชม โดยเทศบาลเป็นคนดำเนินการประสานงาน คนน่าจะเข้าเยอะขึ้น

สำหรับร้าน ไม่ค่อยมีเด็กมาอ่านหนังสือตามที่ตั้งใจ ส่วนมากเป็นคนวัยค้นหาชีวิต มาอ่าน ความตั้งใจต่อไปอยากให้ห้องสมุดมีหนังสือมากขึ้น อยากพยายามให้เป็นจุดแลกเปลี่ยนให้คนอื่นอ่านมากกว่านี้ . . .

ส่วนนายปรกรณ์ รุจิระวิไล¹⁴² เจ้าของกิจการ A.E.Y. Space ซึ่งเปิดบ้านเก่าให้เป็นพื้นที่ จัดแสดงผลงานศิลปะและการแสดงต่าง ๆ ให้ความเห็นที่น่าสนใจว่า

¹⁴² ปรกรณ์ รุจิระวิไล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, อาคาร 2เตาหลวง ถ.เตาหลวง ต.บ่อียง อ.เมือง จ.สงขลา, 16 มิถุนายน 2558.

. . . สงขลาไม่ใช่เมืองที่เป็นทางผ่าน เพราะมีลักษณะเป็นปลายแหลม ต้องตั้งใจมาไม่เหมือนหาดใหญ่ที่เป็นเมืองทางผ่าน เมื่อก่อนสงขลาอาจจะเป็นเมืองทางผ่านเพราะเป็นเมืองท่า เป็นชุมทางทางเรือ แต่ปัจจุบันเมื่อเปลี่ยนมาใช้การสัญจรทางบกแล้ว สงขลาก็ไม่ใช่เมืองชุมทางอีกต่อไป บทบาทนี้ได้กลายเป็นของเมืองหาดใหญ่แทน แต่ด้วยความที่สงขลาเคยเป็นเมืองท่ามาก่อน และสะสมวัฒนธรรมจากชนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามา ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมของสงขลามีความเป็น Unique สูงมากจากการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างจีน มุสลิม และชาวปักษ์ใต้ แต่ด้วยสเกลของเมืองมันอาจทำให้มีปริมาณที่ไม่มากเท่าไร ไม่เหมือนเมืองอื่น ๆ อาทิ ปันง ที่เมืองครึ่งหนึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบซีโนโปรตุกีสไปเลยอย่างจอร์จทาวน์

แม้ว่าสงขลาจะมีทุนทางวัฒนธรรมสะสมมาจากอดีต แต่เพิ่งถูกหยิบยกมาปิดฝุ่นเมื่อไม่กี่ปีมานี้ ถ้าพูดเข้าข้างตัวเองเราอาจจะบอกว่าเมืองเราสวย ที่จริงยังละอะอยู่พอสมควร ทุนทางสงขลามีนานแต่เหมือนยังใช้ไม่ถูกที่ เช่น เมื่อพูดถึงการท่องเที่ยวเราก็อยากให้คุณเข้ามาเยอะ ๆ ที่ควรจะทำคือ ทำให้มี Day Trip ที่แน่น ที่ Route ของการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ให้นักท่องเที่ยวแบ่งส่วนหนึ่งของการพักมาที่สงขลาบ้าง อยากพักที่หาดใหญ่สักคืน พักที่สงขลาสักคืน

ตอนนี้มีการพยายามสร้างแหล่งท่องเที่ยว หรือจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวขึ้นมาใหม่ อย่างภาพวาด Street Art แต่ดูแล้วมันรู้สึกเหมือนเราไป Copy เขามา มันดูไม่ค่อยฉลาดเท่าไร แต่อย่างไรก็ตามมันก็ได้ผล ใจจริงอยากให้เป็นอย่างที่ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ในรูปแบบเฉพาะของเมืองเรามากกว่า อย่างในอดีตก็มีการสร้างรูปปั้นพญานาคพ่นน้ำ ซึ่งเอาแนวคิดมาจากเมอร์ไลออนของสิงคโปร์ ถ้าถามว่าสงขลาเรามีความเกี่ยวพันอะไรกับพญานาค เราไม่มีมากเหมือนทางอีสาน เราไปเลียนแบบเขามา ต้องคำนึงด้วยว่ามันเป็นตัวตนของเราจริง ๆ มั้ย อย่างรูปวาดนี้ดีหน่อยที่แสดงวิถีชีวิตของชาวเมืองเก่าอยู่บ้าง ของจริงที่เราพอมืออยู่บ้าง เช่น อาหารการกิน และร้านค้าดั้งเดิมที่เป็นวิถีชีวิตอย่างนั้นจริง ๆ มาตั้งแต่ต้น เป็นธรรมชาติของเขาเลย”

เมื่อถามถึง A.E.Y. Space ปกรณ์ รุจิระวิไลได้อธิบายให้ฟังว่า

“A.E.Y. Space เริ่มต้นจากการได้ตีγματαตีหนึ่ง จึงตัดสินใจทดลองเป็นพื้นที่จัดแสดงผลงานศิลปะ โดยให้เป็นผลงานของคนในเมือง ไม่จำเป็นต้องเป็นศิลปินใหญ่ก็ได้ งานนี้

เราไปขอภาพจากประชาชนแต่ละบ้านมาจัดแสดง ภาพมันก็ได้เล่าประวัติศาสตร์ของแต่ละบ้าน แต่ละครอบครัว แบบนี้มันพื้นฐานเลยนะ คิดง่าย ไม่ซับซ้อน ทุกคนในเมืองมีส่วนร่วมได้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายายก็งูมือลูกหลานมาดู รำลึกอดีตแล้วก็ได้ถ่ายทอดความรู้ในรูปภาพนั้นไปด้วย ทำให้ชาวบ้านเข้ามาดูได้โดยไม่เคอะเขิน ผลการจัดงานตอนนั้นก็กระแสบรรยากาศดี แต่เราไม่ค่อยได้จัดต่อเนื่องเนื่องจากทุนทรัพย์ไม่ได้มากมาย ปีนี้ก็จัดแสดงประมาณ 3 งาน การใช้พื้นที่ในลักษณะนี้ที่อื่นในสงขลายังไม่เห็นนะที่จัดแสดงงานในลักษณะแบบนี้ หน่วยงานต่าง ๆ ก็ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ตอนนี้นำกำลังปรับปรุงอยู่ คิดว่าจะให้มีการจัดแสดงงานแบบเดิม และให้มีกิจกรรมที่ทำให้มันสามารถเปิดทุกวันได้ เช่น อาจจะมี Shop เล็ก ๆ ก็อยากลองให้เต็มที่อีกครั้ง. . .

ปกรณัม รุจิระวิไล ได้แสดงความคิดเห็นส่วนตัวเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง โดยภาคส่วนต่าง ๆ ว่า

. . . โดยส่วนตัวไม่ได้เข้าร่วมกับภาคีฯ เนื่องจากทัศนคติในการทำงานอาจจะไม่ตรงกัน เรามีแนวทางในการดำเนินงานกันคนละแนว แต่คนในภาคีฯ ก็เป็นครูบาอาจารย์ เป็นผู้ใหญ่ที่รู้จักนับถือชอบพอกัน เขาก็มาชวนหลายครั้งแล้ว แต่เราไม่ไป เราทำของเราเอง ตรงนี้ดีกว่า ต่างคนต่างทำไปในแนวทางของตัวเอง แต่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

มีข้อเสนอว่าควรจัด Zoning ในเขตย่านเมืองเก่า ซึ่งนี่เป็นเรื่องที่ทำได้เลย ไม่ต้องลงทุนสูง แยกสิ่งที่ไม่ใช่ออกไปก่อนเลย อย่างพวก บาร์ คาราโอเกะ ที่ถนนนครใน ซึ่งของพวกนี้ไม่ควรอยู่ในบริเวณนั้น

ทุกคนต้องทำหน้าบ้านของตนเองให้สวยงาม เคยรวบรวมรายชื่อคัดค้านการก่อสร้างอาคารสูงที่ขึ้นใหม่ในย่านนครใน ส่งไปภาคีฯ เทศบาล แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ตอนนั้นก็เฟลนิดนึงนะ เราก็เข้าใจว่าเทศบัญญัติมันยังไม่ออกเลยดำเนินการอะไรไม่ได้ แต่ตอนคัดค้านการก่อสร้างอาคารของธนาคารออมสิน เราก็เคยทำกันได้

ผมไม่เชื่อเรื่องการสร้างใหม่จะดีกว่าของเดิม ทำได้นะ แต่ไม่ควรทำลายของเก่าอย่างโครงการที่จะสร้างศูนย์ต้อนรับนักท่องเที่ยวใหม่ที่ถนนนางงาม นั่นทุบทิ้งแล้วสร้างใหม่เลยแทนที่จะซ่อมแซมของเดิม ขนาดเทศบาลยังคิดแต่จะสร้างใหม่อย่างนี้จะให้ชาวบ้านอนุรักษ์ได้ยังไง เราไม่ค่อยรู้จักตัวเอง คอยกังวลอยู่แต่ว่าคนอื่นจะมองเราอย่างไร

เรามองที่ปลายเหตุมากเกินไป คืออยากให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวเยอะ ๆ เสน่ห์สงขลาคือความเป็นธรรมชาติ ความไม่ต้องปรุงแต่งมาก ซึ่งถ้าเข้ามามากเราอาจสูญเสียความเป็นธรรมชาติไปก็ได้ กลายเป็นปาย เป็นเชียงใหม่ เป็นตลาดน้ำาดาด ๆ ไป อยากให้เริ่มจากวิถีชีวิตสงขลาจริง ๆ อย่างตลาดนัดวันอาทิตย์ เป็นเรื่องที่ธรรมชาติมาก แม่ค้าจากบ้าน ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงเมืองสงขลามาขายกันเอง ควรส่งเสริม นั่นเป็นเพราะเราไม่เคยเรียนรู้การรักษา รู้แต่การสร้างใหม่

เรื่องความปลอดภัย ที่ถนนนครนอก ไม่ค่อยมี มีไฟนิดหน่อย มีบาร์ มีคาราโอเกะ แรเงาต่างดาว น่ากลัวสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนหนึ่งก็เกิดจากการการใช้เมืองเก่าผิดประเภท ที่ถนนนครนอก มีเอเย่นเปียร์สิงห์ มีรถบรรทุกประมาณ 3 – 4 คัน วิ่งเข้าออก คนของ ความปลอดภัยในการใช้ถนนแถวนี้ต้องคอยระมัดระวัง เขาทำมา 30 กว่าปีแล้ว เมื่อก่อนพื้นที่ตรอกที่ให้เดินออกไปชมทะเลสาบได้นั้น เขาปิดอยู่ เพราะบ้านเขาสองหลังขวางทางนั้น ปิดทางไปเลย ต่อมาเมื่อมีการร้องเรียนจึงเปิดออก

สำหรับทัศนคติของชาวบ้าน ตอนแรก ๆ ภาศึฯ มีการออกวารสารที่พยายามสื่อสารกับชาวบ้าน แต่ตอนหลังไม่เห็นออกมาแล้ว น่าจะมีการสื่อสารเพื่อให้คนทั้งเมืองรับรู้ร่วมกันมากขึ้น

การจัดการจราจรที่จอดรถ รถทัวร์ปกติเข้ามาสงขลา ก็ไปจอดริมหาด ควรจัดให้ไปจอดสักที่แล้วขึ้นรถรางหรือรถสามล้อเข้ามาชมเมืองต่อ

การจัดการเมืองควรทำรายละเอียดจุดแข็งจุดอ่อนของเมืองที่มีอยู่มาเปรียบเทียบกันแล้วดูไปที่ละด้าน และควรปลูกจิตสำนึกให้คนรักเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะเยาวชนที่ต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็ก

โครงการตลาดนัดบ่ออย่าง ก็ดีในแง่ของการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในระยะต่อไปควรขยายไปทั่วเมือง แต่ผู้จัดโครงการต้องหาแหล่งวัตถุดิบหรือผู้ผลิตบรรจุภัณฑ์ที่ราคาถูกให้ผู้ค้าขายหาซื้อได้ เพื่อให้เขาไม่แบกต้นทุนที่สูงเกินไป ตลาดนี้มีกฎระเบียบเยอะกว่าถนนคนเดิน แต่น่าจะไปได้ดีกว่าถนนคนเดิน ที่ตอนนี้มีลักษณะไม่ต่างจากตลาดนัดธรรมดาแล้ว. . .

ด้านประชาชนที่อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าท่านหนึ่ง¹⁴³ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า
 ...การจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะย่านเมืองเก่า ควรเน้นเรื่องพื้นฐานก่อน คือ
 เรื่องความสะอาด และความเท่าเทียมกันในการปฏิบัติต่อผู้อยู่อาศัยในเขตย่านเมืองเก่า
 โครงการบางอย่างของเทศบาลเช่น รถนำเที่ยวดึงคนเข้ามาในพื้นที่ก็จริง แต่ทำให้
 ผู้ประกอบการรถโดยสารขาดรายได้ นักท่องเที่ยวลงเดินเฉพาะจุด รายได้ไม่ได้เข้า
 ชาวบ้านอย่างทั่วถึง อยากให้ดึงความร่วมมือจากชาวบ้านออกมาเพิ่มมากขึ้น บางอย่าง
 เทศบาลและภาคีฯ กลายเป็นผู้มาชี้ว่าทำได้หรือไม่ได้มากเกินไป เช่น เรื่องเล็กน้อย เช่น
 การประดับต้นไม้ ไม่อยากให้พัฒนาแบบให้ย่านเมืองเก่าเป็น Disneyland แล้วคนที่
 อาศัยอยู่ที่นี่กลายเป็นมิกกี้เมาส์ มีข้อห้ามข้อบังคับมากมายที่ขัดการดำเนินชีวิตที่ทำกันมา...

ด้านผู้อยู่อาศัยนอกเขตย่านเมืองเก่า อย่างนายสิทธิพงษ์ อินทวงษ์¹⁴⁴
 ผู้ประกอบการร้านหนังสือบนถนนไทรบุรี เห็นว่า

...การหันมาให้ความสำคัญต่อทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาลและภาคีฯ เป็นเรื่องที่ดีที่
 ที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้สนใจเมืองสงขลามากขึ้น เพราะจากเมืองสงขลาทุกวันนี้ไม่ได้
 เป็นชุมทางการเดินทางทางเรือเหมือนในอดีต นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวสงขลาที่รู้จักเพียง
 แหลมสมิหลา ซึ่งจริง ๆ แล้วสงขลายังมีเรื่องที่น่าสนใจอีกมาก และถ้าเป็นไปได้อยากให้
 เปิดทิวทัศน์ฝั่งทะเลสาบที่มีอาคารของหน่วยงานราชการหลายแห่งปิดอยู่ เพื่อให้เป็น
 พื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนเมืองสงขลาและนักท่องเที่ยว...

5.1.4 การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชน

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน
 ในพื้นที่ทุกคนที่มีสถานภาพเป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมมีสถานภาพ
 เป็นทั้งสินค้าสาธารณะ (Public goods) และสินค้าสำหรับปัจเจกบุคคล (Private goods)
 การจัดการทุนทางวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากเจ้าของที่ครอบครองทุนทาง
 วัฒนธรรมในลักษณะสมบัติส่วนบุคคล เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน อาคารสำคัญ หรือความรู้

¹⁴³ ประชาชนผู้อยู่อาศัยย่านเมืองเก่า (ไม่ประสงค์ระบุนาม), สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา
 , ถ.นครนอก ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 2 มกราคม 2558.

¹⁴⁴ สิทธิพงษ์ อินทวงษ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 86 – 88 ถ.ไทรบุรี ต.บ่อยาง
 อ.เมือง จ.สงขลา, 12 กุมภาพันธ์ 2558.

เฉพาะบุคคล และประชาชนทุกคนในฐานะเจ้าของร่วมทุนทางวัฒนธรรมที่มีในพื้นที่ ซึ่งแบ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมได้ ดังนี้

5.1.4.1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและเหตุแห่งปัญหา

กิจกรรมสำคัญของการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเทศบาลนครสงขลา คือ การประชุมของประชาชนในย่านเมืองเก่าสงขลา ร่วมกับผู้บริหารเมือง และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ณ ศาลเจ้ากวนอู เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 การประชุมในครั้งนั้นมีการแสดงความคิดเห็นถึงปัญหา สาเหตุ และข้อเสนอต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ปัญหาแรงงานต่างด้าวบริเวณถนนนครนอก ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วของอาคารบ้านเรือนแบบเก่าที่ต้องเร่งแก้ไข การละลายทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่ จากการประชุมครั้งนี้นำไปสู่การรวมกลุ่มของประชาชนผู้สนใจประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ในนามกลุ่มคนรักเมืองสงขลาที่แน่นแฟ้นขึ้น และพัฒนาไปสู่การก่อตั้งเป็นภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ซึ่งเป็นกลุ่มประชาสังคมที่ดำเนินงานด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เป็นหลักในที่สุด

ภาพที่ 5.1 – 5.2 การประชุมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยในย่านเมืองเก่าสงขลา ณ ศาลเจ้ากวนอู เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2552 (ที่มา : มูลนิธิชุมชนสงขลา)

นอกจากจุดเริ่มต้นในการประชุมเพื่อรับทราบปัญหาในย่านเมืองเก่าแล้ว หลังจากการรวมตัวกันของภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาก็ได้เปิดรับฟังข้อมูลจากประชาชนในเขตเทศบาลนครสงขลาเพื่อหาแนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในประเด็นต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การที่ภาคีคนรักเมืองสงขลาเชิญโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดสงขลา พบประชาชนย่านเมืองเก่าเพื่อหารือประเด็นผังเมืองใหม่ และผลกระทบกับย่านเมืองเก่าในวันที่ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2553 ณ

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง การประชุมใหญ่ "แหล่งกันมั่ง เมืองเก่าเอาพันพริ้อ" เมื่อวันที่ 15 - 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 เพื่อระดมความเห็นในการจัดกิจกรรมวิชาการท้องถิ่นด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีเครือข่ายหลักที่เข้าร่วมคือ ภาคีคนรักเมืองสงขลา และผู้เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานหาดใหญ่ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา สมาคมเงินยกเกียน มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และองค์การบริหารส่วนสงขลา

นอกจากการจัดพื้นที่สาธารณะเพื่อรับฟังปัญหาและข้อเสนอเป็นครั้งคราวแล้ว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเจ้าของพื้นที่อย่างเทศบาลนครสงขลา ยังมีกลไกสำคัญในการรับข้อเสนอจากประชาชนและสื่อสารการดำเนินงานของเทศบาลผ่านเวทีสาธารณะ ถนนคนเดิน ภายใต้โครงการ “สงขลาแต่แรก” ซึ่งเทศบาลสงขลาจัดขึ้น เวทีสาธารณะนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมถนนคนเดินซึ่งจัดขึ้นทุกวันศุกร์และวันเสาร์ ใช้เป็นพื้นที่สาธารณะในการแสดงศิลปวัฒนธรรมของเมือง ใช้เป็นพื้นที่สื่อสารระหว่างเทศบาลกับประชาชนในพื้นที่ และที่สำคัญคือเป็นพื้นที่ให้ประชาชนได้เสนอข้อคิดเห็นที่สำคัญต่อผู้บริหารเมือง

นอกจากนี้งานกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งจัดขึ้นโดยหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม เช่น งานแลเลแลหาด หรืองานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ก็เป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเสนอความคิดเห็นต่อหน่วยงานผู้รับผิดชอบบริหารจัดการเมืองในประเด็นต่าง ๆ ได้

กลไกสำคัญประการหนึ่งที่เทศบาลนครสงขลาใช้สื่อสารทั้งรับฟังปัญหาและช่วยประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของเทศบาล คือ คณะกรรมการชุมชนทั้ง 54 ชุมชนภายในเขตเทศบาลนครสงขลา นายวิวัฒน์ นวประภากุล¹⁴⁵ ประธานชุมชนย่านเมืองเก่า เทศบาลนครสงขลา กล่าวว่า คณะกรรมการชุมชนทำงานเป็นตัวแทนชุมชนประสานงานกับเทศบาล เข้าร่วมประชุมทำโครงการพัฒนาภายในชุมชน รับผิดชอบเรื่องสาธารณสุข อสม. และเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นตัวแทนของชาวบ้าน และนำข่าวสารของเทศบาลมากระจายข่าวให้แก่คนในชุมชน มีคณะกรรมการรวมประธานรวม 9 คน และมีที่ปรึกษาคณะกรรมการชุมชนอีกได้ วาระ 3 ปี

¹⁴⁵ วิวัฒน์ นวประภากุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 156 ถ.นางงาม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 16 มิถุนายน 2558.

ตัวอย่างหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชน คือ ปัญหาการจราจรของชุมชนย่านเมืองเก่าซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยเฉพาะถนนนางงามเพราะถนนคับแคบ เจ้าของบ้านจอดรถบนถนนหน้าบ้าน ชุมชนเคยร่วมกับเทศบาลเคยกำหนดออกมาตราการวันคู่ วันคี่ แต่ตอนหลังเมื่อไม่มีการบังคับใช้ ตอนนั้นก็ใช้ก็จอดกันตามอัยาศัย ล่าสุดมีการพูดคุยกันก็มีหลายข้อเสนอ เช่น ให้จอดวันคู่วันคี่ หรือปล่อยให้ตามธรรมชาติ รถนักท่องเที่ยวก็จอดได้ตามอัยาศัย ซึ่งนายกเทศมนตรีเทศบาลนครสงขลามิแนวความคิดว่าอยากให้ชาวบ้านนำรถไปจอดที่บริเวณที่ทำการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเก่าซึ่งเป็นพื้นที่ว่าง โดยเทศบาลจะจัดพื้นที่จอดรถและรักษาความปลอดภัยให้ฟรี แต่จากที่คณะกรรมการชุมชนไปสอบถามประชาชนในชุมชน พบว่าหลายคนไม่เห็นด้วย เนื่องจากไม่สะดวกเท่ากับที่จอดหน้าบ้าน ปัญหานี้จึงต้องหาแนวทางในการแก้ไขร่วมกันระหว่างเทศบาลและประชาชนในพื้นที่ร่วมกันต่อไป

5.1.4.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ

บทบาทสำคัญของการมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาเมืองเป็นของตัวแทนภาคประชาชนทั้งกลุ่มสมาคมภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องและคณะกรรมการชุมชนในการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่

ในส่วนกลุ่มสมาคมภาคประชาชนที่มีบทบาทอย่างเด่นชัดในการร่วมวางแผนดำเนินการกับหน่วยงานภาครัฐทั้งท้องถิ่นและภูมิภาค คือ กลุ่มภาคีเครือข่ายคนรักสงขลา ประกอบด้วยกลุ่มคนหลายส่วน ทั้งประชาชน เจ้าของอาคารสถานที่ นักวิชาการ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยทักษิณ) ซึ่งร่วมกับเทศบาลวางแผนพัฒนาเมืองเก่า โดยเริ่มจากการวางยุทธศาสตร์การดำเนินงานในระยะแรก เมื่อปีพ.ศ. 2552 ไว้ว่า “Put Songkhla on the Map” เพื่อสร้างการรับรู้เรื่องเมืองเก่าร่วมกันของคนในเมืองและประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกหันมาสนใจความงดงามของทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา ต่อมาก็เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการวางแผนการบริหารจัดการเมืองเก่าร่วมกับเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวางแผนบริหารจัดการงบประมาณซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการบริจาคของนายกสมาคม (คุณรังษิ รัตนปราการ) ส่วนหนึ่งมาจากการเขียนโครงการเพื่อประสานงานของงบประมาณจากภาครัฐ¹⁴⁶

¹⁴⁶ จเร สุวรรณชาติ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 29 ธันวาคม 2557.

สำหรับคณะกรรมการชุมชน มีบทบาทสำคัญในการวางแผนชุมชน ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน โดยมีกระบวนการจัดทำแผนชุมชนคือ ขั้นตอนที่ 1 เตรียมความพร้อมของชุมชนโดยผู้นำชุมชน ผู้แทนกลุ่ม/ผู้แทนองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน โดยผู้นำชุมชน ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ตัวแทนครัวเรือนและสมาชิกในชุมชน ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา โดยคณะกรรมการชุมชน/อสม. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแผนงาน/โครงการพัฒนาชุมชน โดยผู้นำชุมชน ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และขั้นตอนที่ 5 การปฏิบัติตามแผนชุมชน โดยคณะกรรมการบริหารชุมชน เทศบาล และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่¹⁴⁷

ซึ่งการปฏิบัติตามแผนชุมชนนั้น แบ่งได้ออกเป็น 2 แนวทาง คือ แนวทาง/โครงการที่ชุมชนดำเนินการเองได้ และแนวทาง/โครงการที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้เองหรือเกินศักยภาพของชุมชน ซึ่งเทศบาลนครสงขลา ได้นำโครงการจากแผนชุมชนที่เกินศักยภาพของชุมชน มาพิจารณาจัดลำดับความสำคัญและความเร่งด่วนของปัญหาเพื่อที่เทศบาลจะได้นำมาบรรจุไว้ในแผนพัฒนา เทศบาลจะพิจารณาตั้งงบประมาณในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นต่อไป¹⁴⁸

5.1.4.3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมขององค์กรนอกภาครัฐทั้งภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในเขตเทศบาลนครสงขลา นั้น แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ การทำงานในรูปแบบเครือข่าย (Networking) และการร่วมลงทุนแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private Partnership - PPP)

1) หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นในเขตเทศบาลนครสงขลา ส่งเสริม ผลักดันให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน การประสานกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรประชาชนในลักษณะการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย (Networking) กับหน่วยงานภาคประชาชนหลายหน่วยงาน เช่น ภาควิชาเครือข่ายสงขลาคนรักสงขลาสมาคม สงขลาฟอรัม

¹⁴⁷ เทศบาลนครสงขลา, “แผนชุมชนเทศบาลนครสงขลา,” เทศบาลนครสงขลา, <http://www.songkhacity.go.th/files/choomchon.pdf> (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558).

¹⁴⁸ เทศบาลนครสงขลา, “แผนชุมชนเทศบาลนครสงขลา,” เทศบาลนครสงขลา, <http://www.songkhacity.go.th/files/choomchon.pdf> (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558).

และชุมชนในเขตเทศบาลนครสงขลา หน่วยงานเหล่านี้ทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในฐานะผู้รวบรวมและเสนอปัญหา ร่วมวางแผน และเป็นผู้ประสานการดำเนินงานหลักในหลายโครงการ เช่น

- ภาศึคนรักเมืองสงขลาสมาคมร่วมเป็นเจ้าภาพกับเทศบาลนครสงขลาในการจัดประชุมอิคโม่สไทย ประจำปี พศ.2553 การประชุมวิชาการนานาชาติของอิคโม่สไทยประจำปี 2552 - 2553 ICOMOS Thailand International Conference 2009 – 2010 ในหัวข้อ มรดกโลก มรดกร่วม : การนำเสนอ คุณค่า และการจัดการWorld Heritage - Shared Heritage:Nomination Values and Management จัดโดย สมาคมอิคโม่สไทย (ICOMOS Thailand Association) เทศบาลนครสงขลา และองค์กรภาคีต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

- จัดการประชุมทางวิชาการ IMT-GT 2015 Symposium on Livable Oldtown Tourism ระหว่างวันที่ 28-29 พฤษภาคม 2558 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ซึ่งเป็นโครงการที่สร้างความร่วมมือร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบและเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการเมืองเก่าใน 7 เมือง ของ 3 ประเทศได้แก่ เมืองสงขลาและเมืองภูเก็ตจากประเทศไทย เมืองปีนัง และเมืองมะละกาจากประเทศมาเลเซีย และเมืองปาเล็มบัง เมืองเมดาน และเมืองชวาจาจากประเทศอินโดนีเซีย เป็นความร่วมมือของทั้งหน่วยงานราชการโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ความร่วมมือทางวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ภาศึคนรักเมืองสงขลา สมาคม และเครือข่ายต่าง ๆ

- การจัดงานสมโภชศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ซึ่งเป็นเทศกาลสำคัญประจำเมือง เป็นความร่วมมือกันระหว่างเทศบาลนครสงขลา สมาคมจีนทั้ง 5 สมาคมในเขตเทศบาลนครสงขลา ชุมชนย่านเมืองเก่า ภาศึคนรักเมืองสงขลาสมาคม และชมรมวัฒนธรรมประเพณีเก่าห้อง โดยเฉพาะชุมชนย่านเมืองเก่าเป็นผู้บริหารจัดการกิจกรรมถนนคนเดินในย่านเมืองเก่าและการจัดแสดงทางศิลปวัฒนธรรมตลอดระยะเวลาการจัดการ ส่วนภาศึคนรักเมืองสงขลาสมาคมรับผิดชอบจัดแสดงนิทรรศการและกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเมืองสงขลาในประเด็นต่าง ๆ

- การจัดงานแลเลแลหาด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ปัญหาและร่วมกันรณรงค์การแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความเสื่อมโทรมของชายหาด อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของเมืองสงขลา จัดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2554 โดยสงขลาฟอรั่มซึ่งเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางภาคประชาสังคมที่เน้นการสร้างพลังพลเมืองได้เป็นผู้นำในการจัดงานนี้ขึ้น ซึ่งได้ร่วมมือกับหลาย

หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา เทศบาลนครสงขลา โครงการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ : กรณีการใช้ประโยชน์หาดทรายและการอนุรักษ์ โครงการสะพานชีวิตเพื่อการพัฒนาทักษะชีวิตเด็กและเยาวชน เครือข่ายรักษ์ชายหาด (BWN) กลุ่มครูที่เป็นยิ่งกว่าครู โครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง กลุ่ม Alpha Radio 99.5 มุลินิธิชุมชนสงขลา มุลินิธิทัศนคติศึกษา กลุ่ม sos หาดสงขลา ซึ่งในปีต่อ ๆ มาก็มี่เครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมนี้มากขึ้น อาทิ เครือข่ายเยาวชนแกนนำ 9 สถาบัน เป็นต้น

2) การทำงานแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private Partnership - PPP) โดยศึกษาความเป็นไปได้ในการร่วมทุนระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในโครงการพัฒนาสำคัญ ๆ ภายในพื้นที่ ซึ่งโครงการเหล่านี้จะมีการใช้งบประมาณและดำเนินการร่วมกันระหว่างหลายหน่วยงาน เช่น

- โครงการอุทยานการเรียนรู้สงขลา ซึ่งเทศบาลนครสงขลาลงนามความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ได้แก่ สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย โดยใช้งบประมาณจากเทศบาลนครสงขลา ก่อสร้าง 50 ล้านบาท และจากบริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) 25 ล้านบาท เพื่อสร้างอุทยานการเรียนรู้นครสงขลาเฉลิมพระเกียรติฯ ขึ้น บริเวณพื้นที่ว่างริมถนนสายบุรีที่เคยใช้เป็นสำนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเก่า ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของประชาชนในเขตเทศบาลนครสงขลา

- โครงการ Songkhla First China Town ซึ่งหอการค้าจังหวัดสงขลา ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา และสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสงขลา สร้างเรือสำเภาโบราณจำลองวิถีชีวิตชาวจีนซึ่งเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลาช่วงสมัยกรุงธนบุรี และศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นบริเวณเมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน อ.สิงหนคร โดยมุ่งหวังให้เป็นจุดขายสำคัญของการท่องเที่ยวเมืองสงขลาแห่งใหม่ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวจีนให้มาท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นต้น

การลงทุนร่วมระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนนี้จะก่อให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากรร่วมกันและมีความเป็นไปได้ของการดำเนินงานสูงกว่าที่ภาครัฐจะผูกขาดการตัดสินใจและการลงทุนไว้แต่เพียงฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตามรูปแบบการลงทุนในโครงการต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมา

นี้ จะเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบการดำเนินงานได้ทุกขั้นตอน เนื่องจากผลของการดำเนินงานส่งผลต่อหลายภาคส่วนและมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม

5.1.4.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินการดำเนินงาน

การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการทำงานของหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม โดยมากเป็นการดำเนินการของผู้ที่มีส่วนร่วมมาตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนดำเนินงาน ทั้งนี้การติดตามและประเมินผลโดยประชาชนทั่วไปเกิดขึ้นในลักษณะไม่เป็นทางการ และสามารถหาข้อมูลได้ต่อเมื่อสอบถามรายบุคคลหรือเป็นกรณี ๆ เท่านั้น นั้นหมายความว่าในขณะที่ช่องทางการเปิดรับการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนการดำเนินงาน การร่วมลงทุนและปฏิบัติการ ในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาลนครสงขลาปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่ช่องทางการติดตามผลและการประเมินผลการดำเนินงานเหล่านี้กลับไม่ได้ปรากฏชัดเจนในกรณีของประชาชนทั่วไป

จากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลจากกล่าวได้ว่าในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลานั้น ยังไม่ได้สร้างกลไกการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามและประเมินการดำเนินงานอย่างเด่นชัดมากนัก โดยมากเป็นการรายงานผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่เป็นผู้ดำเนินการมากกว่า

จากการเก็บข้อมูลพบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ประชาชนผู้เป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นหรือเกี่ยวข้อง “สมบัติส่วนบุคคล” ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกต้อง เช่น กรณีปัญหาการซ่อมแซมบ้านเรือนหรืออาคารเก่าที่ทรงคุณค่า หรือการจงใจทำผิดกฎหมายก่อให้เกิดความเสียหายต่อทุนทางวัฒนธรรม เช่น กรณีอาคาร 2 ชั้น จำนวน 5 คูหา ที่ก่อสร้างทับแนวกำแพงเมืองเก่าสงขลา บริเวณถนนนครนอก (ซึ่งกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2540 แต่เจ้าของอาคารเพิกเฉย จึงนำไปสู่การรื้อถอนอาคารดังกล่าวเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2558) จนก่อให้เกิดเป็นปัญหายืดเยื้อต่อมาอีกเป็นระยะเวลาานาน จากสาเหตุนี้การให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ประชาชนเป็นพื้นฐานขั้นต้นที่สำคัญต่อการสร้างการมีส่วนร่วม พรทิพย์ พันธุ์โกวิท หัวหน้างานโบราณคดี สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ 13 สงขลา ได้กล่าวว่า สำนักฯ พยายามแก้ไขปัญหานี้โดยการจัดโครงการที่เน้นการให้ความรู้แก่ผู้

เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ การอบรมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตามพระราชบัญญัติกระจายอำนาจ พ.ศ. 2542 แต่องค์กรเหล่านี้ไม่ได้ส่งผู้บริหารหรือผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงมาอบรม บางแห่งส่งพนักงานจัดเก็บรายได้หรือเจ้าหน้าที่ธุรการมา ซึ่งสะท้อนความสนใจต่อประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น บางแห่งได้อย่างชัดเจน โครงการเครือข่ายในการธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ (อส.มส.) คือ การจัดตั้งคนในบริเวณชุมชนช่วยดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน โครงการจัดอบรมถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการและฆราวาสผู้ให้การสนับสนุนวัดในการธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม และโครงการเครือข่ายสถานศึกษาต้นแบบธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งต้องเริ่มปลูกฝังให้เด็กตั้งแต่เล็ก ๆ

5.2 ผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมือง

5.2.1 เศรษฐกิจเมือง (Urban Economy) การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองอย่างชัดเจน ทั้งการใช้จ่ายภายในเขตเทศบาลนครสงขลาเอง และจากการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างพื้นที่ทั้งภายในจังหวัดต่างจังหวัด และรวมถึงต่างประเทศ

จากการจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา หลายประการมุ่งเน้นผลด้านการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ทั้งการจัดการพัฒนาประเด็น “เมืองเก่า” และการจัดการเทศกาลงานเมือง

ในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเรื่องเมืองเก่า หลายกิจกรรมนอกจากจะส่งผลเพื่อการอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมเดิมให้คงอยู่แล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยไม่ว่าเป็นโดยตรง หรือทางอ้อม เช่น การปรับปรุง ซ่อมแซม ทาสีอาคารบ้านเรือน และประดับไฟในย่านเมืองเก่า ตามโครงการแต่งสีประเทศไทย การสร้างป้ายสื่อความหมายของสถานที่สำคัญต่างๆ การสร้างศิลปะริมถนน (Street Art) เพื่อเสริมสร้างให้ย่านเมืองเก่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เพิ่มเติมอีกแห่งหนึ่ง

สำหรับเทศบาลนครสงขลาที่มีแนวทางในการดำเนินงานโครงการที่มุ่งผลด้านการท่องเที่ยว เช่น การจัดรถรางและผู้บรรยายไว้บริการสำหรับนำนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมในย่าน

เมืองเก่า การสร้าง Historic Center เพื่อเป็นศูนย์กลางในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่มและให้ข้อมูลการท่องเที่ยวในย่านเมืองเก่าเบื้องต้น

นอกจากนี้ยังมีโครงการขนาดใหญ่ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเทศบาลนครสงขลา คือ โครงการ Songkhla First China Town ซึ่งนายบัวชัย สุวรรณมณี¹⁴⁹ ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา กล่าวว่า เป็นโครงการที่หอการค้าจังหวัดสงขลา ร่วมกับสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ณ เมืองเก่าสงขลาแหลมสน อ.สิงหนคร จะมีการสร้างศาลพระเจ้าตากสิน และสร้างเรือสำเภาจำลองวิถีชีวิตชุมชนชาวจีนในอดีตก่อตั้งเมืองสงขลา พื้นที่โครงการอยู่บริเวณฝั่งแหลมสน โครงการนี้ตั้งใจสร้างขึ้นเพื่อเป็นจุดขายใหม่ของเมืองสงขลา โดยมุ่งหวังดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวจีนที่เข้ามาจำนวนมาก ให้มีส่วนแบ่งเข้ามาที่เที่ยวสงขลาบ้าง จากการที่นักท่องเที่ยวชาวจีนมักนิยมท่องเที่ยวที่หาดใหญ่และนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นโครงการที่หวังผลลัพธ์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของเมืองอย่างชัดเจน

ทั้งนี้ นายบัวชัย ได้กล่าวถึงภาพรวมของการท่องเที่ยวจังหวัดสงขลาว่า เนื่องจากเกิดความไม่สงบในพื้นที่นี้มานานหลายปี นักท่องเที่ยวก็ไม่ได้เข้ามาเยอะขึ้น การคิดแบบเดิมคือการท่องเที่ยวแบบเน้นความบันเทิงอาจจะไม่ใช่คำตอบ อาจจะต้องหันมาเน้นการท่องเที่ยววิถีไทยแบบท้องถิ่น เน้นศิลปวัฒนธรรมมากขึ้นแทน ในสงขลาตอนนี้ที่ทำได้ดีมาก คือที่ คลองแดน อ.ระโนด ซึ่งในขณะนี้ก็มีการจัด Roadshow การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดสงขลาในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวในพื้นที่จังหวัดสงขลาให้มากขึ้น

ผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวนี้ สะท้อนออกมาในรูปของรางวัลที่เทศบาลนครสงขลาได้รับ คือ รางวัลมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประจำปี 2553 จากกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยว รางวัลรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ครั้งที่ 9 ประเภท แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดีเด่น พ.ศ. 2556 จากแหล่งท่องเที่ยวย่านเมืองเก่าสงขลา และจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเมืองสงขลาเพิ่มมากขึ้น จากตัวอย่างเพียงส่วนหนึ่งที่ประธานชุมชนเมืองเก่าได้อธิบายไว้ว่า “การพัฒนา ย่านเมืองเก่า เทศบาลร่วมกับภาคีและท่องเที่ยว

¹⁴⁹ บัวชัย สุวรรณมณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทรจำปา, ร้านอาหารครัวราชดำเนิน เขตพระนคร กรุงเทพฯ, 14 มิถุนายน 2558.

จังหวัด จัดโครงการ Street Art ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมากขึ้น จากเดิมวันละ 100 – 200 คน กลายเป็นวันละ 600 – 700 คน”¹⁵⁰

นอกจากผลด้านการท่องเที่ยวแล้ว การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา ยังพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในพื้นที่ เช่น โครงการถนนคนเดินซึ่งเทศบาลนครสงขลาให้เป็นพื้นที่จัดจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ทุกวันเสาร์และอาทิตย์ ที่แม้ว่าในปัจจุบันผู้ค้าหลายรายจะไม่ได้จำหน่ายสินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเมืองสงขลาและขยายสินค้าทั่วไปตามความต้องการของตลาดมากขึ้น แต่ก็ถือว่าโครงการดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการรายย่อยในพื้นที่ต่อมา โครงการตลาดนัดชุมชนบ่ออย่าง เป็นโครงการที่เทศบาลนครสงขลาจัดขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ให้ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการฝึกอบรมอาชีพกับเทศบาลนครสงขลาและผู้ประกอบการรายย่อยในพื้นที่จำหน่ายสินค้าที่มีเอกลักษณ์ของจังหวัดสงขลา โดยเน้นที่ สินค้าเกษตร อาหารพื้นบ้าน และงานศิลปหัตถกรรม นับว่าเป็นการสร้างตลาดให้แก่ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมอาชีพกับเทศบาลนครสงขลาและผู้ประกอบการรายย่อยด้วย

ภาพที่ 5.3 ถนนคนเดินสงขลาแต่แรก, ที่มา : เทศบาลนครสงขลา

¹⁵⁰ วิวัฒน์ นวประภากุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 156 ถ.นางงาม ต.บ่ออย่าง อ.เมือง จ.สงขลา, 16 มิถุนายน 2558.

ภาพที่ 5.4 – 5.5 โครงการตลาดนัดชุมชนบ่อยาง, ที่มา : เปรมชัย จันทร์จำปา

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองมีมูลค่าเพิ่ม เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าท้องถิ่นทั้งที่โดยการจัดการของภาครัฐผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น สินค้า OTOP สินค้ารางวัลวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรม หรือการจัดงานเทศกาลอาหารสองทะเล ส่วนความพยายามของผู้ประกอบการเอง พบว่ารูปแบบการเพิ่มมูลค่าของสินค้าของสินค้าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยผู้ประกอบการดั้งเดิมในเขตเทศบาลสงขลาฯ ยังไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต หรือบรรจุภัณฑ์มากนัก ส่วนใหญ่ยังรักษาการผลิต บรรจุภัณฑ์ รวมถึงหีบห่อในรูปแบบเดิม และยังมี การประชาสัมพันธ์ที่ไม่กว้างขวางนัก ส่วนผู้ประกอบการรายใหม่

ที่เข้ามาดำเนินกิจการที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น ธุรกิจอาหารท้องถิ่น หลายรายก็ไม่ได้มีความรู้กรรมวิธีผลิตที่แท้จริง ทำให้สินค้าที่ผลิตออกมามีคุณค่าความแท้ลงไป¹⁵¹

5.2.2 สังคมเมือง (Urban Society) ผลการพัฒนาด้านสังคมเป็นผลประโยชน์ที่ได้รับชัดเจนที่สุดประการหนึ่งจากการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการประสานความร่วมมือของคนในสังคมเมืองผ่านประเด็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีส่วนในกระบวนการจัดการร่วมกัน และยังเป็นการอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาของเมืองได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาสังคมเมือง มีดังนี้

การดำรงวิถีชีวิตในเมือง (Urban livelihoods) การจัดการทุนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะประเด็นในการจัดการเมืองเก่าสงขลา เป็นการสร้างให้ผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองสงขลาเห็นความสำคัญของวิถีชีวิตแบบสงขลาหลายประการ ทั้งเรื่องอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย อาหารการกิน พื้นบ้าน ซึ่งวิถีชีวิตเหล่านี้เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่คนรุ่นก่อนได้ลองผิดลองถูกจนกลายเป็นประสบการณ์ที่เป็นรูปแบบการดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และทรัพยากรที่มีอยู่ของเมือง การอนุรักษ์และรื้อฟื้นวิถีชีวิตดั้งเดิมของเมืองส่งผลให้ประชากรสงขลาหลายคนที่จะทิ้งถิ่นฐานไปทำงานต่างถิ่น ได้กลับมาสนใจความเป็นอยู่ของท้องถิ่นและกลับมาประกอบอาชีพในบ้านเกิด

เช่นโครงการสงขลาแต่แรก ซึ่งนายพีระ ตันติเศรณี อดีตนายกเทศมนตรีนครสงขลาผู้ริเริ่มโครงการ กล่าวว่า จากกระแสการตอบรับโครงการสงขลาแต่แรก พบว่าสิ่งที่ตอบรับก็คือคนในพื้นที่เริ่มศึกษาและค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ขาดหายไปหรือเริ่มเลือนหาย และจัดรวบรวมเพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังเกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็น “ภาคีคนรักสงขลา” “กลุ่มจักรยานเก่าชมเมือง” ซึ่งแต่ละภาคส่วนที่เกิดขึ้นล้วนมีเป้าประสงค์เดียวกันนั่นคืออนุรักษ์วัฒนธรรม และศิลปะเก่าแก่ให้คงอยู่คู่กับเมืองสงขลาแห่งนี้¹⁵²

การส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคม (Social inclusion) การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเรื่องเมืองเก่าสงขลา ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของภาคประชาชน ที่สำคัญ คือ ชมรม

¹⁵¹ สำราญ ศรีพจนารถ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงเรียนวัดชัยมงคล ต.บ่อयोग.เมือง จ.สงขลา, 14 กุมภาพันธ์ 2558.

¹⁵² สุพิชฌาย์ รัตนะ, “สงขลาแต่แรก” ปลุกสำนึกคนท้องถิ่นอนุรักษ์บ้านเกิด”, คมชัดลึก, <http://www.komchadluek.net/detail/20100914/73089/สงขลาแต่แรก>” ปลุกสำนึกคนท้องถิ่นอนุรักษ์บ้านเกิด.html (สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2558).

วัฒนธรรมประเพณีเก่าห้อง กลุ่มจักรยานเก่าชมเมือง และภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม โดยเฉพาะภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เป็นการรวมกลุ่มของประชาชนจากหลายภาคส่วน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนร่วมวางแผนเพื่อพัฒนาเมืองหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างเต็มที่ ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างบุคคลและกลุ่มต่างๆ ภายในเขตเทศบาลนครสงขลา

การพัฒนาการศึกษา (Education) การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เขตเทศบาลนครสงขลา ส่งผลต่อการพัฒนาการศึกษาโดยตรงเพราะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในหลาย ๆ กิจกรรมสร้างการรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ศิลปประเพณี สิ่งแวดล้อม โดยตรงต่อเยาวชนและประชาชนของเมือง ผ่านการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สำหรับการพัฒนาการศึกษาในหลักสูตรนั้นพบว่าหลักสูตรบ่อแย่งศึกษาและหลักสูตรยุวมัคคุเทศก์ของโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ รวมถึงหลักสูตรมหาวิทยาลัยราชภัฏศึกษาและหลักสูตรในลักษณะเดียวกันของโรงเรียนวรนาธิเฉลิม เป็นหลักสูตรที่ช่วยให้นักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรงเรียนและท้องถิ่นของตนเอง รวมถึงมีความรู้ที่สามารถถ่ายทอดให้แก่ผู้ปกครอง นักท่องเที่ยว หรือบุคคลอื่นได้ เท่ากับว่าเป็นการสร้างให้เยาวชนของเมืองมีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่นและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเมืองต่อไป

ส่วนนอกระบบโรงเรียนนั้นมีการถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเมืองสงขลาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมการเล่าเรื่อง การจัดแสดงนิทรรศการ ในเทศกาลสำคัญของเมือง เช่น การกิจกรรมภาพเก่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้เรื่องต่าง ๆ ของเมืองโดยการเล่าเรื่องผ่านภาพในพื้นที่สาธารณะ คือ ถนนคนเดินสงขลาแต่แรก ซึ่งจัดขึ้นทุกวันศุกร์และวันเสาร์ ให้ประชาชนในเมืองได้เข้าใจความเป็นมาของวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเด็นต่าง ๆ เช่น

(ครั้งที่ 1) 28 มกราคม พ.ศ.2555 เรื่องทวดในมิติแห่งความศรัทธา วิทยากรรับเชิญ อ.ชัยวุฒิ พิชะกุล

(ครั้งที่ 2) 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2555 เรื่องเงินสงขลา วิถีและพลังมังกรทะเลสาบ วิทยากรรับเชิญ คุณจักรกฤษณ์ ภัทรนิติย์

(ครั้งที่ 3) 17 มีนาคม พ.ศ.2555 เรื่องลึนชักภาพเก่า วิทยากรรับเชิญ อ.จรัส จันทร์พรหมรัตน์ และคุณอานนท์ คนฉายหนัง

(ครั้งที่ 4) 24 มีนาคม พ.ศ.2555 เรื่องลูกเสื้อชาวบ้านสมัครสมานสามัคคี วิทยากรรับเชิญ ร.ต.ต.เกรียงไกร ยุทธปักษา

(ครั้งที่ 5) 31 มีนาคม พ.ศ.2555 เรื่องหรอยจ้งหุ คู้เมืองสงขลา วิทยากรรับเชิญ
อ.สำราญ ศรีพจนารถ

(ครั้งที่ 6) 28 เมษายน พ.ศ.2555 เรื่องแหล่งใต้ ไหว้สวยตอน สำนวนสงขลา
ภาษาถิ่นใต้ แลได้จากภาพเก่า วิทยากรรับเชิญ ครูชัย เหล่าสิงห์ (ผู้ใช้ภาษาถิ่นใต้ดีเด่น)

(ครั้งที่ 7) 26 พฤษภาคม พ.ศ.2555 เรื่องบ้านเรือน บ้านเรา ภาพเก่าบอกไว้
วิทยากรรับเชิญ ดร.จเร สุวรรณชาติ และคณะ

และได้จัดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันโดยสับเปลี่ยนหัวข้อและวิทยากรไปในแต่ละ
ครั้ง นอกจากนี้จัดนิทรรศการความรู้ในงานเทศกาลเมืองที่สำคัญ อาทิ งานสมโภชศาลเจ้าพ่อหลัก
เมือง เป็นต้น รวมทั้ง การจัดทำป้ายสื่อความหมายสถานที่สำคัญสำคัญต่าง ๆ โดยเฉพาะการจัดทำ
ป้ายสื่อความหมายอาคารและร้านค้าสำคัญในเขตย่านเมืองเก่าสงขลาโดยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ
และภาคประชาชนคือกลุ่มภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลา ทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองได้เห็น
ความสำคัญและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในระบบการศึกษา
โดยทั่วไป

การเสริมสร้างวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Culture & Identity)

หลายโครงการในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาคราชการส่วนภูมิภาค ภาค
ราชการส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนในเขตเทศบาลนครสงขลาเป็นกระบวนการเพื่ออนุรักษ์ทุน
ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ให้คงอยู่ และรอดพ้นจากความเสี่ยงในการถูกทำลายโดยปัจจัยต่าง ๆ รวมทั้ง
เป็นการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่เพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและการอยู่ร่วมกันของ
คนในสังคม ผ่านโครงการการต่างๆ อย่างหลากหลาย

5.2.3 การบริหารการปกครองเมือง (Urban Governance) เนื่องจากการจัดการทุน
ทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา เป็นกระบวนการที่อาศัยความร่วมมือจากตัวแสดง
หลายภาคส่วน ภายในกระบวนการทำงานร่วมกันนั้นก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากประชาชนทั้ง
โดยตรงและผ่านตัวแทน เห็นได้จากการก่อตัวของภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคมใน
ระยะแรก ที่เปิดรับความคิดเห็นจากผู้ที่สนใจอย่างกว้างขวาง ณ ศาลเจ้ากวนอู ย่านเมืองเก่าสงขลา
และขยายผลสู่การก่อตัวของการดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายซึ่งในระยะแรกใช้ตัวแทนจาก
ประชากรในแต่ละถนนของย่านเมืองเก่า จนต่อมาพัฒนารูปแบบเป็นการเลือกคณะกรรมการอย่าง
เป็นทางการจากสมาชิกและจดทะเบียนจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการในที่สุด

หรือการดำเนินงานของกลุ่มสงขลาฟอรั่มที่เน้นการสร้างพลังพลเมือง ในกลุ่มนี้มีเครือข่ายนักเรียนนักศึกษาที่เข้าร่วมแบบสมัครใจเพื่อดำเนินโครงการพัฒนาเมืองด้านต่าง ๆ หลายโครงการด้วยกัน ส่วนใหญ่เน้นโครงการด้านสิ่งแวดล้อม และอีกจำนวนไม่น้อยที่เป็นโครงการด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น โครงการภาพเก่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา โครงการสืบงานสานโครงการห้องเรียนเก่าเล่า

รวมถึงการดำเนินงานของตัวแทนชุมชนอย่างคณะกรรมการชุมชน ก็เป็นการเปิดโอกาสให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน ให้สามารถมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายรับบริการจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ในกรณีของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้น คณะกรรมการชุมชนเป็นตัวแทนที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมข้อมูลด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ของชุมชน และดำเนินการโครงการในขอบเขตศักยภาพที่ชุมชนดำเนินการเองได้

ผลของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการบริหารปกครองเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา ส่งผลให้เกิดความสำนึกในทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นตนเอง เกิดการรวมกลุ่มดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน รวมทั้งปฏิสัมพันธ์กับภาครัฐทั้งในลักษณะเฝ้าระวัง คัดค้าน และร่วมมือ ต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่และขยายผลไปยังเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การร่วมทำแผนพัฒนาเมือง การศึกษาภาคพลเมือง การสันถนาการเมือง เป็นต้น

5.2.4 สิ่งแวดล้อมเมือง (Urban Environment) การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในจังหวัดสงขลาที่ส่งผลต่อการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมของเมือง พบว่ามีการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาในด้านดังกล่าวน้อยกว่าและยังไม่แพร่หลายเท่าการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองด้านอื่น

จากการเก็บข้อมูลพบว่าการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาเมืองด้านสิ่งแวดล้อมเป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างจิตสำนึกหรือธรรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญคือ **ตลาดนัดชุมชน**บ่ออย่าง **“Boyang Greens & Community Market”** ภายใต้โครงการ **“ตลาดนัดชุมชนบ่ออย่าง”** ซึ่งเป็นการจัดพื้นที่ให้กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน สินค้าพื้นเมือง และผลิตผลจากเกษตร Hydroponics และกลุ่มผู้ประกอบการในชุมชน นำสินค้าที่ผลิตได้มาจำหน่าย ซึ่งใช้รูปแบบของตลาดนัดในสมัยโบราณหรือที่เรียกว่า **“วันนัด”** จัดขึ้นเป็นประจำทุกวันจันทร์ แต่มี

ความแตกต่างตรงที่ตลาดนัดซึ่งจัดขึ้นตามวันนัดในอดีต พ่อค้าแม่ค้าจะนำสินค้ามาขายกันโดยอิสระ แต่ตลาดนัดชุมชนบ่ออย่างที่ทางเทศบาลจัดขึ้นจะมีระบบการจัดการ คัดเลือกสินค้าและผู้ประกอบการ โดยเทศบาลนครสงขลาเพื่อไม่ให้สินค้าที่จัดจำหน่ายในตลาดซ้ำกัน

ตลาดนัดชุมชนบ่ออย่างนอกจากจะเป็นพื้นที่เพื่อจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชน ภายในเขตเทศบาลนครสงขลาแล้ว เทศบาลยังกำหนดให้ตลาดแห่งนี้เป็นตลาดสีเขียว ห้ามการใช้บรรจุภัณฑ์ที่เป็นโฟม และให้ใช้บรรจุภัณฑ์ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติหรือย่อยสลายได้ง่ายทั้งหมด ซึ่งเป็นเกณฑ์หนึ่งในการคัดเลือกผู้ประกอบการที่จะเข้ามาจำหน่ายสินค้าในตลาดแห่งนี้ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นการรณรงค์และเป็นตัวอย่างของการลดใช้บรรจุภัณฑ์ที่เป็นมลพิษ ตลาดนัดชุมชนบ่ออย่าง เทศบาลนครสงขลา ได้รับ รางวัล “องค์กรปลอดโฟม 100%” จากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการรณรงค์ลด ละ เลิกการใช้โฟม (No Foam) ในงานมอบรางวัล “องค์กรปลอดโฟม 100% แะส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งภาคีเครือข่ายด้านสุขาภิบาลอาหาร” ปีงบประมาณ 2558 ซึ่งตลาดนัดชุมชนบ่ออย่างมีสามารถดำเนินการเป็นองค์กรปลอดภาชนะโฟมบรรจุอาหาร 100 % โดยได้กำหนดเกณฑ์การประเมินองค์กรหรือพื้นที่ปลอดโฟมบรรจุอาหารอย่างน้อย 3 เดือนติดต่อกัน และต้องใช้ภาชนะทดแทนโฟมที่ปลอดภัยต่อสุขภาพ

สำหรับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อหวังผลการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมของภาคประชาชนที่เห็นเด่นชัดที่สุดในเขตเทศบาลนครสงขลา คือ การจัดงาน The World Beach Day แลเล แลหาด ของกลุ่มสงขลาฟอรั่ม โดยเริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2554 เพื่อให้กิจกรรมนี้เป็นการรณรงค์ สร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องชายหาดในประเด็นต่าง ๆ แล้วให้เยาวชนที่เข้าร่วมได้เป็นกลจักรสำคัญในการเผยแพร่และเรียนรู้ลึกลงไปเรื่อย ๆ คณะผู้จัดงานมีความคาดหวังให้อายุงานนี้เติบโตเป็น World Beach Day ต่อไป ซึ่งจะมีการผลัดเปลี่ยนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหาดทรายไปในแต่ละปี ในปีแรกกำหนดประเด็นเป็นแนวทางฟื้นฟูหาดทรายในเบื้องต้น ปีที่สอง เป็นประเด็นเรื่องการเติมทรายให้ชายหาดเพื่อแก้ไขปัญหาการถูกกัดเซาะ ปีที่สามดำเนินการร่วมกับสมาคมรักษ์ทะเล ในประเด็นเรื่องระบบนิเวศของชายหาด ปีที่สี่เรื่องธรรมเนียมเยาวชนรักชายหาด เป็นการให้ความรู้และเตรียมพร้อมในการจัดทำธรรมนูญร่วมกันในหมู่เยาวชนเพื่อดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และดูแลหาดทราย และปีที่ห้าเน้นประเด็นเรื่องขยะบนชายหาด เช่น ขยะที่มาจากทะเล ขยะที่มาจากการจัดกิจกรรมที่ชายหาดแล้วฝังกลบ เช่น กิจกรรมรับน้อง หรือขยะที่มาจากกิจกรรมอื่น ๆ

ซึ่งงานแลเล แลหาด ที่จัดขึ้น มีพิธีกรรมขอขมาและคารวะสำนึกต่อหาดทราย สงขลาเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรม โดยมีแนวคิดมาจากพิธีกรรมแสดงความเคารพต่อธรรมชาติที่เราใช้ประโยชน์ อย่างกิจกรรมที่กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้านย่านเมืองเก่าสงขลาและกลุ่มวชิราฟ้าใส ซึ่งเป็นกลุ่มประชาชนในเมืองสงขลาที่มีความผูกพันกับหาดเมืองสงขลาตลอดได้ร่วมกันทำบุญและมีพิธีกรรมเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่สัมภเวสีที่วนเวียนอยู่บริเวณหาดทรายและในทะเลเป็นประจำในทุกวันเสาร์ที่ 2 ของเดือนพฤษภาคม โดยเริ่มการทำบุญและพิธีกรรมนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549¹⁵³ หรือมีลักษณะดั้งเดิมกว่าคือมีพิธีลอยเลที่ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา หรือชุมชนชายทะเลที่อื่น ๆ เช่น จังหวัดกระบี่กระบี่ เป็นพิธีที่มีการจัดทำเรือจำลองแล้วใส่ทรัพย์สมบัติไป แล้วก็ลอยออกไป เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อทะเลอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ¹⁵⁴ พิธีกรรมขอขมาและคารวะสำนึกต่อหาดทรายสงขลา มีผู้รับผิดชอบหลักคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย และสงขลาฟอรั่ม ร่วมด้วยเครือข่าย SOS หาดสงขลา และภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคม โดยพิธีกรรมจะเริ่มขึ้นในช่วงค่ำ มีการแห่เครื่องขอขมาคารวะชายหาดไปรอบเมืองสงขลา เวทีเสวนา เรื่องการฟื้นฟูหาดสงขลา และพิธีขอขมาคารวะชายหาดโดยมีนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย และประชาชนที่สนใจเข้าร่วมกว่า 500 คน เพื่อตั้งจิตอธิษฐานและขอมาที่เคยได้ล่วงเกินธรรมชาติ หลังจากทีในช่วงกลางวันมีการเดินรณรงค์ และจัดนิทรรศการภายในเขตเทศบาลนครสงขลาแล้ว ยังมีกิจกรรมเติมทรายพร้อมเก็บขยะบริเวณชายหาดด้วย ซึ่งผู้จัดงานมีความคาดหวังให้รูปแบบพิธีกรรมการขอขมาคารวะ “หาดทราย” พัฒนาเป็นประเพณีที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองสงขลาได้¹⁵⁵

¹⁵³ โครงการพลังพลเมืองสงขลา, *The World Beach Day แลเล แลหาด ครั้งที่ 2* (สงขลา : สงขลาฟอรั่ม, 2555), 7.

¹⁵⁴ พรรณิภา โสทธิพันธุ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการสงขลาฟอรั่ม ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558.

¹⁵⁵ โครงการพลังพลเมืองสงขลา, *The World Beach Day แลเล แลหาด ครั้งที่ 2*, 18.

ภาพที่ 5.4 พิธีขอขมาคารวะทวด ในงานแลเลแลทวดครั้งที่ 2 พ.ศ.2552, ที่มา : สงขลาฟอรั่ม

5.2.5 โครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการพื้นที่เมือง (Urban Infrastructure) การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาหลายโครงการส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการพื้นที่เมือง

สำหรับเรื่องโครงสร้างพื้นฐานของเมืองอันเป็นผลมาจากโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจน คือ โครงการปรับปรุงก่อสร้างระบบเคเบิลใต้ดิน หรือที่เรียกกันอย่างง่าย ๆ ว่า โครงการสายไฟฟ้าลงดิน ซึ่งเทศบาลนครสงขลาดำเนินการร่วมกับสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่กำลังดำเนินการระยะแรกบริเวณถนนนครใน ระยะทาง 1,003 เมตร ในบริเวณย่านเมืองเก่า และมีแผนที่จะดำเนินการระยะที่สองบริเวณถนนนางงาม ถนนสงขลาบุรี ถนนพัทลุง และถนนนครนอกระยะทาง 335 เมตร มีความสำคัญคือเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของเมืองเก่าสงขลา เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ อาคารทรงคุณค่า พิพิธภัณฑ์ชุมชน ศาลเจ้า เป็นเส้นทางเชื่อมต่อเมืองเก่าของชาวจีนและมุสลิม ระยะที่สาม บริเวณถนนนครนอกระยะทาง 830 เมตร มีความสำคัญเป็นเส้นทางเชื่อมต่อเมืองเก่าสู่ทะเลสาบสงขลา เป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญในอดีต ทำน้ำ และอาคารทรงคุณค่า ระยะที่สี่ บริเวณถนนไทรบุรี ระยะทาง 850 เมตร มีความสำคัญคือเป็นที่ตั้งของวัดที่มีสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลา และวิหารหลวงที่มีจิตรกรรมสำคัญ และเป็นเส้นทางเชื่อมโยงสู่ถนนนางงามซึ่งเป็นย่านการค้าและแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และระยะที่หก บริเวณถนน ให้ครอบคลุมบริเวณ ถนนจะนะ ถนนนครใน ถนนรองเมือง และซอยย่อยที่เชื่อมต่อถนนนางงามกับถนนนครใน ซึ่งมีความสำคัญใน

เชื่อมเส้นทางถนนนางงามกับถนนนครใน และมีบ้านเรือนทรงคุณค่ามากมาย ส่วนถนนจะนะและถนนรองเมืองนั้นเทศบาลนครสงขลาจัดเป็นถนนคนเดิน เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา และพิพิธภัณฑท์พธำมรงค์ ระยะทาง 1,270 เมตร¹⁵⁶ การปรับปรุงก่อสร้างระบบเคเบิลใต้ดิน ถือเป็น การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate technology) ต่อการพัฒนาภูมิทัศน์เมือง เพื่อปรับภูมิทัศน์เมืองเก่าให้สวยงามและสะดวกยิ่งขึ้น

เรื่องการปรับภูมิทัศน์ นอกจากโครงการปรับปรุงก่อสร้างระบบเคเบิลใต้ดินแล้ว ยังมีโครงการปรับภูมิทัศน์ของคลองขวางของเทศบาลนครสงขลา ซึ่งเป็นคลองสำคัญที่เชื่อมต่อ ทะเลสาบสงขลาและอ่าวไทยที่ไหลผ่านกลางเทศบาลนครสงขลา ให้เป็นเส้นทางสู่เมืองเก่าเพื่อ ต้อนรับนักท่องเที่ยว

สำหรับการใช้งานพื้นที่ เนื่องจากที่ดินในบริเวณเขตเทศบาลนครสงขลาหลาย แห่ง เป็นที่ดินของหน่วยงานราชการ ประมาณร้อยละ 70 ของพื้นที่¹⁵⁷ โดยเฉพาะพื้นที่ริมฝั่ง ทะเลสาบ ซึ่งเป็นที่ตั้งของส่วนราชการหลายแห่ง ได้แก่ ศูนย์จรรยาจรสภอ.เมืองสงขลา สำนักงาน ศุลกากรภาคที่ 4 และที่ทำการไปรษณีย์สงขลา ซึ่งเทศบาลนครสงขลา มีเป้าหมายว่าจะพัฒนาพื้นที่ ริมน้ำให้เป็นพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้เป็นพื้นที่สำหรับให้ประโยชน์ร่วมกันของคนในเมืองและเปิดภูมิ ทัศน์ริมทะเลสาบให้เห็นความเชื่อมโยงไปยังเมืองเก่าสงขลาทั้งสองยุคก่อนหน้า คือ เมืองสงขลาฝั่ง หัวเขาแดง เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับเมืองสงขลาบ่อยางในปัจจุบัน ซึ่งหากมีความ ต้องการพัฒนาที่ดินริมน้ำเพื่อให้ประโยชน์ในการสร้างพื้นที่สาธารณะเชื่อมโยงกับพื้นที่ทาง ประวัติศาสตร์ดังกล่าว จะเป็นที่ต้องผนวกพื้นที่ของส่วนราชการดังกล่าวเข้าไปในผังเมืองและแผนการ พัฒนาด้วย ซึ่งขณะนี้เทศบาลนครสงขลาได้หารือบางหน่วยงานถึงแนวทางการเปิดพื้นที่ริมน้ำให้ สามารถประชาชนเข้ามาใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น และเทศบาลนครสงขลาเองก็เตรียมที่จะรื้อถอนตลาด สันติสุข ซึ่งเดิมเทศบาลนครสงขลาตั้งใจสร้างเป็นตลาดและจุดชมทัศนียภาพของทะเลสาบ แต่ทางเข้า

¹⁵⁶ กองช่าง เทศบาลนครสงขลา, *แผนงานโครงการของสำนักการช่าง เทศบาลนครสงขลา*, สงขลา: เทศบาลนครสงขลา, 2558.

¹⁵⁷ สีนาด ตริวัชรณไชย กฤตยา สังข์เกษม และปพิชญา แซ่ลิ้ม, “ทรัพยากรสำคัญสำหรับการ พัฒนาเมืองสงขลา”, แผนงานนโยบายสาธารณะเพื่อการพัฒนาอนาคตของเมือง ศูนย์ศึกษามหานคร และเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต, http://furd-rsu.org/?page_id=81 (สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2558).

กลับคับแคบ ไม่มีผู้ค้าเข้ามาขายสินค้าและดำเนินการต่อไม่ได้ จึงตั้งใจว่าจะทุบทิ้งเพื่อเปิดภูมิทัศน์เมืองให้เห็นทัศนียภาพทะเลสาบ¹⁵⁸ และอีกปัญหาสำคัญเรื่องการปรับปรุงพื้นที่ริมน้ำฝั่งทะเลสาบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความร่วมมือของผู้อาศัยริมทะเลสาบ บริเวณถนนนครนอก ซึ่งใช้เป็นท่าเทียบเรือและโกดังสินค้าขนาดใหญ่ ซึ่งเทศบาลนครสงขลาต้องใช้เวลาสื่อสารทำความเข้าใจกับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวอีกระยะหนึ่ง¹⁵⁹

การจัดรณรงนำเที่ยวเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เป็นบริการสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เทศบาลได้จัดไว้สำหรับนักท่องเที่ยว เริ่มต้นเมื่อ ปี พ.ศ.2555 ในโครงการเที่ยวทั่วเมือง"นั่งรถชมเมือง เล่าเรื่องสงขลา" เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้โดยง่าย เปิดให้บริการฟรีทุกวัน ตั้งแต่ 09.00 - 16.00 น. ในปีแรกที่เปิดให้บริการเทศบาลนครสงขลาใช้รถรณรงนำเที่ยว จำนวน 3 คัน คันละ 32 ที่นั่ง ใช้งบประมาณ 2,999,900 บาท เปิดให้บริการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทุกวันไม่เว้นวันหยุดราชการ โดยให้บริการวันละ 6 รอบ โดยมีเส้นทางนำเที่ยวเริ่มต้นจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สู่ย่านเมืองเก่าถนนนครใน ถนนนางงาม ศาลหลักเมือง หาดขลาทัศน์ ประติมากรรมหางพญานาค ประติมากรรม 14 ชั้นงาน ประติมากรรมสะดือพญานาค ประติมากรรมพญานาคพ่นน้ำ อนุสาวรีย์กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และเขาดังกวน

การจัดรณรงให้บริการของเทศบาลนครสงขลาที่มุ่งหวังผลทางการท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ และจากการเก็บข้อมูลพบว่า ผลตอบรับของนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการมีความพึงพอใจ แต่สำหรับผู้ประกอบการหลายร้านที่อยู่นอกเส้นทางผ่านของรถรณรง หรืออยู่ในเส้นทางแต่ไม่ใช่จุดจอดแวะพัก มีความเห็นว่าการให้บริการดังกล่าวของทางเทศบาลทำให้นักท่องเที่ยวหยุดแวะพักเพียงจุดที่รถรณรงบริการจอดแวะให้พัก นักท่องเที่ยวจะไม่เดินออกนอกเส้นทางหรือจุดแวะพักมากนัก เท่ากับมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มก็จริง แต่ไม่เกิดการใช้จ่ายกับผู้ประกอบการท้องถิ่นเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามเทศบาลได้วางแผนพัฒนาการให้บริการรถรณรงนำเที่ยวโดยจัดเส้นทางนำชมเป็นสองเส้นทาง คือ เส้นทางย่านเมืองเก่า (Old Town Route) และเส้นทางเลียบริมชายหาด (Beach Route)

¹⁵⁸ สมศักดิ์ ตันติเศรณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อयोग อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558.

¹⁵⁹ ชายแดน เสถียร, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อयोग อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558.

ปัญหาจราจรจตุรภาคเฉพาะจุดดังกล่าว จากการสอบถามนายกเทศมนตรีเทศบาลนครสงขลาพบว่า เป็นเพราะถนนในย่านเมืองเก่ามีความคับแคบ และเจ้าของบ้านรบนพื้นที่ผิวจราจรหน้าบ้าน ทำให้พื้นที่ที่ใช้ในการสัญจร ลดน้อยลงไปอีก แม้ว่าในปัจจุบันจะใช้มาตรการเดินรถทางเดียว และการห้ามจอดในวันคี่และวันคู่สลับกันไป ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ทั้งหมด ทั้งนี้ นายกเทศมนตรีเทศบาลนครสงขลาให้ข้อมูลว่า เทศบาลเคยเชิญประชาชนหารือเรื่องการจอดรถในถนนนางงาม ในตอนแรกเจ้าของบ้านยังไม่ค่อยเข้าใจ เทศบาลจึงเสนอให้เจ้าของบ้านในพื้นที่ย่านเมืองเก่า จอดรถในวัดเสียบและวัดดอนแย้โดยติดต่อกับเจ้าอาวาสไว้แล้ว อยู่ในระหว่างสื่อสารทำความเข้าใจกับชาวบ้าน นอกจากนี้นายกเทศมนตรีได้เตรียมการไว้ว่า เมื่อสร้างศูนย์การเรียนรู้ Songkhla Smart Center บริเวณใกล้เคียงย่านเมืองเก่าเสร็จแล้ว จะจัดให้จอดรถฟรีสำหรับชาวบ้านในเขตย่านเมืองเก่าเพื่อเป็นมาตรการในการจัดการจราจรที่ต้ออย่างหนึ่งด้วย แต่เมื่อสอบถามข้อมูลจากคุณวิวัฒน์ นวประภากุล ประธานชุมชนย่านเมืองเก่า เรื่องที่จอดรถ ได้ให้ความเห็นว่าเห็นว่าควรให้นักท่องเที่ยวมาจอดที่วัด อาจจะเก็บหรือไม่เก็บค่าบริการก็ได้ ซึ่งเรื่องนี้ได้หารือกับนายกเทศมนตรีแล้วบ้าง นายกเทศมนตรีเห็นว่าน่าจะให้ชาวบ้านนำรถไปจอดยังพื้นที่ที่จะสร้างศูนย์การเรียนรู้ Songkhla Smart Center โดยเทศบาลจะจัดที่และรักษาความปลอดภัยให้ฟรี แต่จากที่ได้ไปสอบถามชาวบ้านมาพบว่าชาวบ้านไม่เห็นด้วย เนื่องจากไม่สะดวกเท่ากับที่จอดหน้าบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องที่เทศบาลในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องบริหารจัดการพื้นที่กับผู้อยู่ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมส่งผลต่อการคมนาคมภายในเขตเทศบาลนครสงขลาเช่นกัน กล่าวคือ ตามที่เทศบาลนครสงขลาได้จัดรถบริการ ในระยะอันใกล้เทศบาลมีโครงการที่จะจัดระเบียบเส้นทางเดินรถและสถานีจอดรถรางรับส่งนักท่องเที่ยวเพิ่มเติม รวมถึงการปรับปรุงทางเท้าและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในเมืองสงขลาด้วยการเดินเท้า ติดตั้งกล้องวงจรปิดเพิ่มเติมในจุดเสี่ยงภัย และการเพิ่มสถานีตำรวจชุมชน เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่จะเข้าใช้จ่ายเพื่อกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของภายในเทศบาลนครสงขลา

5.3 ลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาเมือง

จากการรวบรวมข้อมูลและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในส่วนต่าง ๆ ทั้งผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่อยู่ในกระบวนการจัดการ หรือแม้แต่ประชาชนในเขตเทศบาลนครสงขลาเอง พบว่าการจัดการทุนทาง

วัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลานั้น แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” ที่ถูกจัดการด้วยกระบวนการของผู้รับผิดชอบในภาคส่วนต่าง ๆ และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือ” ที่ใช้ประกอบใดการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเมืองในประเด็นอื่น ๆ ซึ่งโดยส่วนมากเป็นการจัดการในลักษณะที่ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมเป็น “ประเด็น” ที่ถูกจัดการมากกว่าการหยิบยกเอาทุนทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่มีอยู่มาเป็น “เครื่องมือ” ในการจัดการปัญหาตอบสนองความต้องการ หรือเสริมสร้างนโยบายการพัฒนาในด้านอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด

5.3.1 ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” หรือ “สิ่งที่ถูกจัดการ”

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” หรือ “สิ่งที่ถูกจัดการ” เป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในหลายความมุ่งหมาย ทั้งการอนุรักษ์ การอนุรักษ์ การสืบทอดรวมทั้งการจัดการในลักษณะที่มุ่งหมายให้ทุนทางวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมหวังผลด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะการท่องเที่ยวด้วย

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมลักษณะนี้ของเทศบาลนครสงขลา อาจแบ่งขอบเขตด้านระยะเวลาได้เป็นสองระยะ คือช่วงก่อนปี พ.ศ. 2552 และช่วง พ.ศ.2552 – ปัจจุบัน โดยอาศัยการเกิดขึ้นของกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลา (ชื่อในขณะนั้น) เป็นเส้นแบ่ง เนื่องจากกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลาเป็นกลุ่มภาคประชาชนที่สำคัญที่มีบทบาทในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะประเด็นเป็นอย่างมาก

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมก่อนหน้าปี พ.ศ. 2552 นั้น บทบาทการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาเป็นของภาคราชการ ทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นเพื่อธำรงรักษามรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนไม่ให้สูญหาย หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในช่วงนี้ ได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานศิลปากรเขตพื้นที่ที่ 13 สงขลา เทศบาลนครสงขลา สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นสำคัญ โดยเป็นการดำเนินงานตามกรอบภารกิจที่หน่วยงานตนเองรับผิดชอบ และไม่เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่อย่างกว้างขวางเท่าในปัจจุบัน

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยภาครัฐ อำนาจการดำเนินการโดยมากจำกัดอยู่ที่ส่วนกลางและถ่ายทอดลงมาสู่หน่วยงานระดับภูมิภาค การอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมชนิดจับต้องได้ (Tangible) หรือทุนทางวัฒนธรรมในระดับเป็นชิ้นเป็นอัน จำพวกโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นอำนาจของกรมศิลปากร ที่มุ่งเน้นการปกป้อง (Protect) โบราณสถานที่สำรวจและขึ้นทะเบียนไว้

ซึ่งในอดีตมักจะทำให้ความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมคุณค่าที่มีรากฐานจากสถาบันพระมหากษัตริย์ วัด ศาสนาเท่านั้น จึงละเลยคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องประชาชนธรรมดา บ้านเรือน อาคารสำคัญที่ไม่ใช่โบราณสถานอันเกี่ยวเนื่องกับสถาบันจึงไม่สามารถขึ้นทะเบียนได้ เพราะยังมีการใช้งาน มีชีวิต และมีความเคลื่อนไหวอยู่ เพราะเดิมนั้นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมติดอยู่กับแนวคิด ว่าโบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่จะอนุรักษ์ต้องไม่มีคนอยู่อาศัย ไม่มีคนใช้งานแล้ว โดยการดำเนินงานของประเทศไทยไปเทียบเคียงกับประเทศอังกฤษ คือสิ่งที่จะขึ้นเป็นโบราณสถานได้ จะต้องไม่มีคนอาศัยอยู่ แต่เพิ่งมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลัง ในขณะที่ญี่ปุ่นยกให้เป็นอำนาจการตัดสินใจของท้องถิ่นในการอนุรักษ์พื้นที่ต่าง ๆ¹⁶⁰ แต่สำหรับประเทศไทยแล้วการปกป้องหรือดูแลโบราณสถานเป็นบทบาทของภาครัฐส่วนกลางตัดสินใจมากกว่าเกิดจากการร่วมมือกันของชุมชนท้องถิ่น

หลักจากการหารือร่วมกันของกลุ่มประชาชน เทศบาล และนักวิชาการเรื่องเมือง ย่านเมืองเก่าสงขลา ณ ศาลเจ้ากวนอู ถนนนางงาม เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2552 เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญเมื่อประชาชนผู้เป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมได้รวมตัวกันปรึกษาหารือ ระบุปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน จนเกิดเป็นภาคีคนรักเมืองสงขลา และพัฒนามาเป็นภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลา สมาคมในกาลต่อมา อาจารย์ ดร.จเร สุวรรณชาติ ผู้ร่วมก่อตั้งภาคีเครือข่ายสงขลาสมาคม ให้ข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่า การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็นประเด็นที่สามารถระดมทรัพยากรและความร่วมมือในการพัฒนาเมืองได้ดีว่า

... ที่จริงในใจเราก็ไม่ได้อยากเป็นมรดกโลกนะ แต่เวลาชวนนะมันต้องชวนแบบตื่นตื่น หน่อย การตั้งเป้าเป็นเมืองมรดกโลกทำให้เป็นที่น่าสนใจ และเรียกการสนับสนุนได้มาก สงขลาสู่เมืองมรดกโลก เริ่มต้นขึ้นเมืองเดือน พฤศจิกายน 2552 สมัยนายพีระ ตันติเศรณีเป็นนายกเทศมนตรีนครสงขลา แต่หลักวิชาการคือเราต้องหาที่พึ่งก่อน กลุ่มคนอนุรักษ์เมืองสงขลาจึงไปดูงานที่ปีนัง ไปพบ Penang Heritage Trust (PHT) เนื่องจากเขาสร้างความเป็นมรดกโลกได้ด้วยภาคประชาชนเป็นหลัก ต่างจากมะละกาที่รัฐบาลอัดฉีดเงินสนับสนุนให้เป็นมรดกโลก หลังจากนั้นกลุ่มนี้ก็กลับมาตั้งกลุ่ม Songkhla

¹⁶⁰ ยงธนีสร์ พิมลเสถียร, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี, 18 สิงหาคม 2558.

Heritage Society ในราวปีพ.ศ.2553 และได้ PHT เป็นพี่เลี้ยง ใช้รูปแบบการดำเนินงานแบบเดียวกับ PHT ในช่วงแรก และมีความกังวลเรื่องการดำเนินการ เนื่องจากในช่วงแรกยังไม่ได้จดทะเบียน จึงมีปัญหาเรื่องการดำเนินการ การเสนอความคิดเห็น เรื่องงบประมาณ จึงจดทะเบียนเป็นสมาคมในชื่อ ภาคีเครือข่ายคนรักสงขลา สมาคม (Songkhla Heritage Trust) ปี พ.ศ.2556 เพื่อให้ดำเนินการต่าง ๆ ได้สะดวกยิ่งขึ้น¹⁶¹ . . .

การดำเนินการในระยะแรกของภาคีเครือข่ายสงขลาสมาคมได้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินการไว้ว่า “Put Songkhla on the Map” โดยมีแนวคิดที่ว่าในอดีตเมืองสงขลาเคยอยู่ในแผนที่ของนักเดินเรือ ผู้คนต่างชาติในอดีตที่เดินทางค้าขายรู้จักสงขลามานาน แต่ตอนหลังเมืองสงขลาที่เคยปรากฏชื่อเสียงบนแผนที่เสื่อมชื่อเสียงลงไป ทางกลุ่มจึงจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้ให้คนในวงกว้างรู้จักเมืองสงขลามากขึ้น และวางเป้าหมายในระยะไกลว่าต้องการให้เมืองสงขลาเป็นเมืองมรดกโลก เมืองมรดกโลกโดยมองว่าเมืองสงขลาเหมาะสมที่จะเป็นมรดกโลกด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม จากการที่กลุ่มดังกล่าวไปดูงานเมืองมรดกโลกที่ต่าง ๆ มา พบว่าเมืองเหล่านี้มีกลไกของการปกป้องวัฒนธรรม ส่วนเรื่องอื่น ๆ จะเน้นปกป้องเรื่องสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตเป็นหลัก

การชูประเด็นการพัฒนา “เมืองสงขลาสู่เมืองมรดกโลก” ทำให้เกิดความตื่นตัวของหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนในเมืองสงขลา ประเด็นการพัฒนาโดยมุ่งหมายสู่การเป็นเมืองมรดกโลกนี้ ได้ไต่อบริตประเด็นการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามารวมอยู่ในประเด็นดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ทั้งสิทธิการปกป้องทุนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน การตื่นตัวในการดำเนินงานของภาคประชาชนในเมืองสงขลา การวางแผนพัฒนาเมืองและการดำเนินกิจกรรมพัฒนาเมืองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสนับสนุนโครงการขนาดใหญ่จากภาครัฐส่วนภูมิภาคและภาคเอกชน รวมทั้งความร่วมมือในระดับนานาชาติ

สิทธิการปกป้องทุนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นให้ประชาชนหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ในกรณีของชุมชนย่านเมืองเก่า

¹⁶¹ จเร สุวรรณชาติ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 29 ธันวาคม 2557.

อันเป็นจุดเริ่มต้นของการตระหนักถึงการอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดจากเมื่อครั้งที่ธนาคารออมสินต้องการก่อสร้างอาคารสำนักงานใหม่ในเขตย่านเมืองเก่า ซึ่งหากการก่อสร้างตามแบบที่ธนาคารออกสินได้ตัดสินใจในครั้งแรกเกิดขึ้นจริง จะส่งผลต่อโครงสร้างอาคารบ้านเรือนเก่าที่มีอายุหลายร้อยปีที่อยู่รายรอบพื้นที่ก่อสร้างและมีความสูงกว่าอาคารบ้านเรือนโดยรอบ ส่งผลต่อภูมิทัศน์ของเมืองเก่าที่เปลี่ยนแปลงไป ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบและประชาชนทั่วไปในย่านเมืองเก่าสงขลา จึงรวมตัวกันคัดค้านและมีข้อเสนอให้ปรับแก้ไขแบบก่อสร้าง เพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นดังกล่าว รวมทั้งการคัดค้านการสร้างเสาสัญญาณโทรศัพท์ในพื้นที่วัดยางทอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของย่านเมืองเก่า ซึ่งจะทำลายภูมิทัศน์ของเมืองเช่นเดียวกันกับกรณีของอาคารสำนักงานธนาคารออมสิน จากสองกรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชุมชนที่ตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ มีสิทธิที่จะปกป้องทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้น และหากมีการดำเนินการที่รอบคอบ มีเหตุผล และมีการสื่อสารที่ดี ก็สามารถประสบความสำเร็จได้ ดังกรณีดังกล่าว

จากการเริ่มต้นรวมตัวด้วยการเผชิญปัญหาาร่วมกัน ก่อให้เกิดการตื่นตัวในการดำเนินงานของภาคประชาชนในเมืองสงขลา รวมตัวกันเป็นภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชนที่สังกัดกลุ่มต่าง ๆ มารวมตัวกันในฐานะปัจเจกบุคคล ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าเสนอต่อภาครัฐผู้มีอำนาจดำเนินการและสนับสนุนงบประมาณ จัดกิจกรรมเทศกาลงานเมืองใหม่ ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศและค่านิยมใหม่ต่อศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น เทศกาลละคร เทศกาลดนตรี กิจกรรมภาพเก่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา การต้อนรับผู้เยี่ยมชมเมืองเก่า จัดนิทรรศการเมืองเก่า การบรรยายให้ความรู้ การอบรมมัคคุเทศน์ เป็นต้น รวมทั้งการแสวงหาความร่วมมือจากองค์กรเครือข่ายที่ดำเนินงานอนุรักษ์เมืองเก่าทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงสร้างความร่วมมือระหว่างกันของกลุ่มประชาชนภายในเมืองสงขลาเอง เช่น กลุ่มสงขลาฟอรั่ม ชมรมวัฒนธรรมประเพณีเก่าห้อง เป็นต้น

สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อย่างเทศบาลนครสงขลา เมื่อภาคประชาชนตื่นตัว ก็ตอบรับด้วยการวางแผนพัฒนาเมืองร่วมกับภาคประชาชน เริ่มสร้างข้อบัญญัติท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เช่น การร่างเทศบัญญัติเกี่ยวข้องกับการสร้างอาคารในพื้นที่ย่านเมืองเก่า การดำเนินงานรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างที่รुक้าโบราณสถานสำคัญ กรณีบ้านที่สร้างรูก้ากำแพงเมือง รวมทั้งลงทุนอีกหลายโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เช่น

โครงการนำสายไฟฟ้าลงดิน โครงการสร้างประตูเมืองและหอนาฬิกา การแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานระดับชาติและนานาชาติ

นอกจากนี้การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเมืองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ ถนนคนเดินสงขลาแต่แรก การสร้างสถาปัตยกรรมรำลึกอดีต พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ และโครงการพัฒนาภูมิทัศน์เมือง โดยหลายโครงการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐส่วนภูมิภาคและภาคเอกชน เนื่องจากเล็งเห็นถึงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นและเห็นว่าคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวช่วยเสริมสร้างศักยภาพเมืองให้เติบโตขึ้นในด้านต่าง ๆ ได้

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมยังส่งผลให้ท้องถิ่นขยายความร่วมมือไปสู่ระดับนานาชาติ กล่าวคือ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาลนครสงขลาได้เป็นประเด็นสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างเมืองต่าง ๆ ที่มีลักษณะร่วมกันทางกายภาพ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้บรรจุเมืองสงขลาและภูเก็ตเป็นจังหวัดนำร่องในการยกระดับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ภายใต้กรอบความร่วมมือสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ IMT-GT ของยุทธศาสตร์ Old Town Tourism โดยเริ่มต้นด้วยการประชุมวิชาการระดับนานาชาติในหัวข้อ “เมืองเก่า วิถีเดิม เสริมการท่องเที่ยว” (IMT-GT 2015 International Symposium on Livable Old-Town Tourism) ระหว่างวันที่ 28-29 พฤษภาคม พ.ศ. 2558 ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว แบ่งปันประสบการณ์ และสร้างความร่วมมือระหว่าง 7 เมืองเก่าใน 3 ประเทศ ซึ่งเป็นเมืองเก่าที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนานในบริเวณคาบสมุทรมลายู คือ ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย 7 เมือง คือ สงขลา ภูเก็ต ปันัง มะละกา ปาเล็มบัง เมดาน และชวา ลุนโต การร่วมมือครั้งนี้ผู้แทนของทั้ง 7 เมืองได้ลงนามร่วมกันในปฏิญญาสงขลา จัดตั้ง “ประชาคมเมืองเก่า” ร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าให้เป็นมรดกสู่คนรุ่นถัดไปร่วมกัน ซึ่งนอกจากภาครัฐแล้วในแต่ละเมืองยังมีภาคประชาชนที่เข้าร่วมแบ่งปันประสบการณ์และข้อเสนอแนะแก่กัน ได้แก่ Penang Heritage Trust (PHT) Malaysia Heritage and History Club (MHHC) Palembang Heritage Badan Warisan Sumatra (BWS) มูลนิธิเมืองเก่าภูเก็ต และ ภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคม (Songkhla Heritage Trust) นอกจากนี้ยังมีเมืองในเครือข่ายร่วมสังเกตการณ์ ได้แก่ เมืองทับเที่ยง จ.ตรัง เมืองหลังสวน จ.ชุมพร และเมืองนราธิวาส

ภาพที่ 5.5 ผู้นำเมืองเก่าในภูมิภาคลงนามความร่วมมือในปฏิญญาสงขลา, ที่มา : เปรมชัย จันทรจำปา

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” เป็นการยึดเอาตัวทุนทางวัฒนธรรมเป็นแกนกลางและระดมทรัพยากรรวมถึงการจัดการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดผลลัพท์ออกมาในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นทุนทางวัฒนธรรมแต่ละอย่าง หรือเป็นขอบข่ายของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมหลายอย่างในประเด็นเฉพาะ ในกรณีของเทศบาลนครสงขลา การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเน้นหนักไปในประเด็นของการจัดการ “เมืองเก่า” สู่ความเป็น “มรดกโลก” เป็นเรื่องสำคัญ และพยายามร้อยรัดทุนทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในเมือง ทั้งสถาปัตยกรรม อาหาร วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา เรื่องเล่า ตำนานกระบวนการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ เข้าไว้ในขอบข่ายของความเป็น “เมืองเก่าสงขลา” และขยายประเด็นการจัดการนี้ สู่นโยบาย แผนงาน โครงการ ตลอดจนถึงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ

กระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในประเด็น “เมืองเก่า” ของเทศบาลนครสงขลา กลายเป็นวัฒนธรรมสาธารณะของเมืองสงขลาประการหนึ่ง ที่เน้นความหลายทางอัตลักษณ์ของชาวสงขลา กลุ่มต่าง ๆ ที่สร้างพหุวัฒนธรรมของเมืองสงขลาาร่วมกันมา ตามวาทกรรมของเมืองสงขลาที่ว่า “หนึ่งเดียวสามเกลียวพัน” หรือ “สามหลักผสมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวในบ่อียง” ซึ่งหมายถึงวัฒนธรรมเมืองสงขลาเป็นผลรวมจากการผสมผสานข้ามวัฒนธรรมระหว่าง ชาวไทยพื้นถิ่น ชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งอาจจะแตกต่างจากเมืองสงขลาในสมัยประวัติศาสตร์ แต่ละช่วงที่วัฒนธรรมของผู้ปกครองเมืองถูกยกให้เป็นวัฒนธรรมสาธารณะของเมือง เช่น วัฒนธรรม

มุสลิมในสมัยเมืองสงขลาหัวเขาแดง หรือวัฒนธรรมจีนในช่วงเมืองสงขลาแหลมสนและต้นยุคของเมืองสงขลาบ่อยาง

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะประเด็นของเทศบาลนครสงขลาที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มีขอบข่ายกว้างขวางโดยอาศัยเพียงประเด็นการพัฒนาเมืองเก่าเป็นธงหลักในการจัดการกับประเด็นต่าง ๆ ของเมืองที่เกี่ยวข้องภายใต้ร่มประเด็นดังกล่าว การหยิบยกทุนทางวัฒนธรรมที่คนในเมืองมีความรู้สึกถึงปัญหา ความเสื่อมโทรม หรือโอกาสในการพัฒนา ร่วมกัน เป็นข้อพิจารณาสำคัญที่จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้มาก รวมถึงสามารถดึงความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ในทุกระดับเข้ามาสนับสนุนได้

5.3.2 ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือในการพัฒนา”

ทุนทางวัฒนธรรมนั้นนอกจากสามารถนำมาจัดการในฐานะ “ประเด็น” ที่มุ่งหมายเข้าไปดำเนินการต่อทุนทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดผลต่อทุนทางวัฒนธรรมนั้นโดยตรงแล้ว ทุนทางวัฒนธรรมยังถูกจัดการในฐานะ “เครื่องมือ” เพื่อประกอบการดำเนินงานในด้านอื่น ๆ โดยไม่ได้มุ่งหวังผลอันเกิดจากทุนทางวัฒนธรรมนั้นโดยตรง เพียงแต่นำทุนทางวัฒนธรรมนั้นมาเป็นวิธีการเป็นสถานที่ เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ แสวงหาการมีส่วนร่วม หรือดำเนินการด้านอื่น ๆ

เช่นการสร้างพื้นที่สาธารณะจากทุนทางวัฒนธรรม ในกรณีนี้มีการใช้ทุนทางวัฒนธรรมโดยภาครัฐและภาคประชาชน สำหรับภาครัฐโครงการถนนคนเดินสงขลาแต่แรกนอกจากเป็นโครงการเพื่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของเมืองแล้ว ยังเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะแห่งใหม่ของเทศบาลนครสงขลาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้งเวทีสาธารณะขึ้นบริเวณหน้าพิพิธภัณฑ์พ้อมะรงค์ เพื่อใช้เป็นเวทีการจัดแสดงทางศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม และเวทีเพื่อสื่อสารข้อมูลระหว่างเทศบาลนครสงขลา กับประชาชนชาวสงขลา ซึ่งการรูปแบบหน้าที่ของเวทีสาธารณะถนนคนเดินสงขลาแต่แรกนี้ คล้ายกับลักษณะการสดหนังสื่ออันเป็นทุนทางวัฒนธรรมด้านการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในอดีต ที่เป็นการล้อมวงเล่าความรู้หรือเรื่องราวต่าง ๆ ระหว่างกลุ่มบุคคลที่อยู่ในละแวกเดียวกัน ในกรณีนี้กิจกรรมที่ใกล้เคียงอย่างยิ่ง คือ การเล่าเรื่องราวเมืองสงขลาในแง่มุมต่าง ๆ โดยเทศบาลนครสงขลา ร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่จัดสลับกันไปในแต่ละครั้ง เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมวัฒนธรรมของเมือง รวมทั้งการบริหารจัดการเมืองเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้และรับข้อมูลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบในพื้นที่เป็นประจำอีกด้วย

สำหรับภาคประชาชน กรณีที่เด่นชัดมากคือ โรงสีหับ โห้ หิ้น หรือ โรงสีแดง ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมด้านศิลปหัตถกรรมและประดิษฐ์กรรม ประเภทสถาปัตยกรรม ในความครอบครองของเอกชน ในอดีตโรงสีแดงเป็นพลวัตรส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น คือเป็นแหล่งผลิตข้าวสำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในกลุ่มทะเลสาบสงขลา ต่อมาเมื่อกิจการโรงสีข้าวขบเซาลงก็ถูกใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์เป็นแหล่งเติมเชื้อเพลิงและน้ำจืดสำหรับเรือประมง แต่ในปัจจุบันเจ้าของโรงสีแดงได้เปิดพื้นที่ส่วนหนึ่งให้เป็นพื้นที่สาธารณะร่วมกันของคนเมืองสงขลา เข้ามาจัดกิจกรรมร่วมกันของเมือง ทั้งกิจกรรมวิชาการและกิจกรรมสันตนาการ เป็นพื้นที่พูดคุยเรื่องการอนุรักษ์ร่วมกันของคนในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งรวมพื้นที่เมืองสงขลาเข้าไปด้วย

นอกจากการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะเครื่องมือเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง การศึกษาภาคพลเมือง และการสันตนาการของเมืองในกรณีของเวทีสาธารณะถนนคนเดินสงขลาแต่แรกโดยเทศบาลนครสงขลาและโรงสีหับโห้หิ้นโดยภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคมแล้ว ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลายังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการรณรงค์เรื่องสิ่งแวดล้อมในกรณีของตลาดนัดชุมชนบ่อทรายโดยเทศบาลนครสงขลาและงานแลเลแลหาดโดยกลุ่มสงขลาฟอรั่มและเครือข่าย

ตลาดนัดชุมชนบ่อทรายนั้นเป็นโครงการของเทศบาลนครสงขลา จุดประสงค์หลักเพื่อสร้างตลาดรองรับให้กับผลิตภัณฑ์เกษตร อาหาร และหัตถกรรมของท้องถิ่นจากโครงการฝึกออาชีพซึ่งเทศบาลนครสงขลาได้ดำเนินการก่อนหน้านี้ และอีกหนึ่งจุดประสงค์หลักเพื่อให้เป็นตลาดนัดสีเขียว งดการใช้พลาสติก เพื่อเป็นต้นแบบในการจัดการโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งคัดเลือกผู้ค้าที่ขายผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ใช้วิธีจำหน่ายและบรรจุหีบห่อโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการนำเอารูปแบบของ “วันนัด” ในสมัยโบราณมาสร้างใหม่ แต่มีระบบบริหารจัดการโดยเทศบาล ในการคัดเลือกสินค้าและตรวจสอบคุณภาพสินค้าโดยเทศบาล ซึ่งในเขตเทศบาลนครสงขลายังมีตลาดที่เป็น “วันนัด” ตามแบบอย่างดั้งเดิมในอดีตอยู่ คือ ตลาดนัดวันอาทิตย์ที่เจ้าของผลผลิตในเมืองสงขลาและพื้นที่โดยรอบมารวมตัวกันทุกเช้าวันอาทิตย์ ซึ่งน่าจะสนับสนุนให้เป็นจุดขายของเมืองและใช้เป็นเครื่องมือในการรณรงค์ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ดี เนื่องจากเป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของเมืองที่มีมาแต่ดั้งเดิม

สำหรับงานแลเลแลหาด ซึ่งจัดขึ้นโดยกลุ่มสงขลาฟอรั่มและเครือข่ายนั้น ทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องคุ้มครองทะเลและชายหาดถูกนำมาใช้เป็น

รูปแบบกิจกรรมหนึ่งเพื่อปลูกฝังให้มนุษย์ผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรความเคารพต่อธรรมชาติที่ถูกใช้ไป และเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป ผู้จัดงานเรียกพิธีกรรมหรือกิจกรรมในรูปแบบนี้ว่า “พิธีการะวาด” ซึ่งจะมีการทำบุญร่วมกันริมชายหาดและเลยเครื่องสักการะต่าง ๆ แสดงการเคารพบูชา ซึ่งมีลักษณะกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละปี เช่น ขบวนเดินอย่างมีสติเพื่อเรียนรู้สรรพสิ่งที่หาดสงขลา การบรรเลงดนตรีและบทเพลงเพื่ออุทิศการณ การภาวนาของคนเมืองสงขลาบนหาดสงขลา การอ่านบทกวีและพิธีกรรมของวัฒนธรรมที่มีในวิถีเมืองสงขลาทั้งคริสต์ พุทธ อิสลาม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ตระหนักถึงความสำคัญของหาดทรายซึ่งเป็นทรัพยากรที่ถูกกละเลย

ที่การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะของการเป็น “ประเด็น” เด่นชัดกว่าการเป็น “เครื่องมือ” นั้น อาจเป็นเพราะเป็นการจัดการต่อตัวทุนทางวัฒนธรรมที่มีโดยตรง โดยมุ่งหวังผลทางด้านการพัฒนาสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจ การจัดสรรพื้นที่และโครงสร้างพื้นฐานของเมืองเป็นสำคัญ สำหรับการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะ “เครื่องมือ” นั้น มีอยู่บ้างและมีหวังผลการพัฒนาในด้านต่างๆ แตกต่างกันไป

5.4 บทวิเคราะห์

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอีก 3 องค์ประกอบที่ได้นำเสนอ ผลการศึกษาในบทนี้ นอกเหนือจากองค์ประกอบเรื่องทุนทางวัฒนธรรมที่ได้นำเสนอไปในบทก่อนหน้านี้อันแล้ว จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบทั้ง 3 ประการมีข้อสังเกตที่น่าสนใจในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) พันธะการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาเกิดขึ้นเป็นรูปธรรม จากผลการศึกษาข้อสังเกตเกี่ยวกับการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา ดังนี้

ประการแรก ผู้เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในเมืองสงขลาให้ความสำคัญกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเมืองทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคมของเมืองสงขลา เห็นได้จากจำนวนโครงการและกิจกรรมของหน่วยงานต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรภาคประชาชนในเมือง การลงทุนด้านวัฒนธรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดกิจกรรมและผลการดำเนินงานที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาอย่างมาก

ประการที่สอง มีผู้ดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมหลายหน่วยงานแต่ยังไม่มีแผนแม่บทที่รวบรวมการทำงานทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกัน แม้ว่าหลายหน่วยงานจะให้ความสนใจดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง แต่การดำเนินงานเหล่านั้นยังขาดแผนที่บรรจุกภาพรวมของการดำเนินงาน เป้าหมาย และแนวทางการดำเนินงานในระยะยาวอย่างชัดเจน แม้ว่าผู้เกี่ยวข้องจะกล่าวว่าแต่ละส่วนมีแผนการดำเนินงานของตัวเองที่พร้อมจะหยิบมาใช้ได้ทุกเมื่อ แต่ตราบเท่าที่ยังไม่มีการวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาในระยะยาวก็อาจเกิดปัญหาในการดำเนินการร่วมระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ได้ ทั้งปัญหาการดำเนินงานซ้ำซ้อน ปัญหาการสื่อสารกับประชาชนในเมือง และเป็นการดำเนินงานซึ่งขาดทิศทางและขาดแนวทางการประเมินผลที่ชัดเจน

ประการที่สาม หน่วยงานภาครัฐส่วนภูมิภาคเช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักศิลปากรพื้นที่ สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด มีบทบาทเด่นในการอนุรักษ์ ควบคุม และเชิดชูทุนทางวัฒนธรรม ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาชนสังคมมีบทบาทในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจและส่งผลต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่างๆ ได้มากกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะกรอบภารกิจที่แตกต่างระหว่างหน่วยงานทั้งสอง แต่ทั้งนี้ก็มีบ้างองค์กรภาครัฐส่วนภูมิภาคมีบทบาทในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมให้มีมูลค่า เช่น สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ผ่านการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานร่วมกับโครงการที่เสนอมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาชน

ประการที่สี่ ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในความคุ้มครองของรัฐหรือได้รับการรับรอง ขึ้นทะเบียนจากรัฐมีโอกาสดูแลและสนับสนุนมากกว่าทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในครอบครองของเอกชน ในขณะที่ประเทศไทยยังไม่มีมาตรการที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่ครอบครองโดยเอกชน เมื่อไม่มีมาตรการที่เอื้อให้เจ้าของทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกชนตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมที่ตนครอบครอง จึงปรับรูปแบบการใช้งานไป เห็นได้ชัดเจนที่สุดในกรณีของบ้านเรือนและอาคารเก่าในความครอบครองของเอกชนที่หลายแห่งถูกรื้อเพื่อสร้างเป็นอาคารร่วมสมัยก่อประโยชน์ได้มากกว่า รวมถึงอาคารเก่าบางแห่งที่เจ้าของปล่อยให้ผู้อื่นเช่าทำกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับย่านเมืองเก่า เช่น บาร์ ร้านอาหารไอเกะ หรือบางแห่งก็ปล่อยให้ร้างจนมีสภาพทรุดโทรม ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าของไม่มีงบประมาณเพียงพอในการซ่อมแซมและขาดช่างที่มีฝีมือในการซ่อมแซม ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้ต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐด้วยเช่นกัน

ประการที่ห้า การลงทุนโครงการการจัดการทุนทางวัฒนธรรมขนาดใหญ่ เทศบาลนครสงขลาเลือกใช้รูปแบบการทำงานแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private Partnership - PPP) เพื่ออาศัยความร่วมมือและทรัพยากรของเอกชนพัฒนาโครงการที่ต้องอาศัยทรัพยากรจำนวนมากเข้าร่วม

ประการที่หก การลงทุนโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เทศบาลนครสงขลาในปัจจุบันเน้นการพัฒนาในบริเวณพื้นที่ย่านเมืองเก่าเป็นหลัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่รวมทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาไว้หลายอย่าง เช่น วิถีชีวิต ความเชื่อหลากหลายศาสนา สถาปัตยกรรม อาหาร ประเพณี เป็นต้น

ประการสุดท้าย ทุนทางวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของบางกลุ่มชนในพื้นที่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนในเชิงนโยบาย เช่น วัฒนธรรมมุสลิม วิถีประมงพื้นบ้าน ซึ่งแม้ว่าคนเหล่านี้จะเป็นกลุ่มน้อยเมื่อเทียบกับประชาชนของเมือง แต่เป็นกลุ่มที่มีอัตลักษณ์สูงและสะท้อนความหลากหลายของเมืองได้อย่างชัดเจน เช่น พื้นที่บริเวณมัสยิดบ้านบน พื้นที่ชุมชนเก่าเส้ง หากได้รับการสนับสนุนเชิงนโยบายที่เหมาะสมก็จะเป็นแหล่งวัฒนธรรมสำคัญที่นำศึกษาได้ต่อไป

2) ทักษะคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง เพราะเป็นแนวคิดและทัศนคติที่แสดงออกต่อการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันจะส่งผลออกมาในรูปแบบของการให้ความร่วมมือ การแสดงความคิดเห็น และมุมมองต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง ซึ่งผู้ศึกษามีข้อสังเกตต่อทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ดังนี้

ประการแรก ชาวสงขลาโดยส่วนมากมีความภูมิใจต่อทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและเห็นความสำคัญที่จะพัฒนาให้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีเป็นปัจจัยหนึ่งของการพัฒนาเมือง ซึ่งความภาคภูมิใจดังกล่าวเป็นทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินงานจัดการทุนทางวัฒนธรรมในส่วนอื่น ๆ

ประการที่สอง ประชาชนในเขตเทศบาลนครสงขลาโดยเฉพาะในพื้นที่ทางวัฒนธรรมอย่างบริเวณย่านเมืองเก่าสงขลาเข้าใจและเห็นด้วยกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง ในขณะที่บางส่วนที่ยังขาดการมีส่วนร่วมเพราะมีความเห็นไม่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาหลักของผู้ที่มีบทบาทในการจัดการ และจากบุคลิกความเป็นปัจเจกบุคคลของคนในเมืองสงขลาเอง

ประการสุดท้าย ทักษะคติของผู้ดำเนินการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในบางเรื่องมีความเห็นที่แตกต่างกัน เช่น เช่น ในกรณีการปรับปรุงอาคารเก่าหลังหนึ่ง สำนักศิลปากรเขตพื้นที่มี

แนวคิดการอนุรักษ์ให้คงรูปแบบเดิมของอาคารไว้ แต่เทศบาลกลับมีแนวคิดรื้อและสร้างใหม่ให้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเหมือนกับอาคารในละแวกใกล้เคียง หรือความไม่เข้าใจในประเด็นการสร้างอาคารสูงในย่านเมืองเก่า ที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นว่าสามารถสร้างได้เนื่องจากเทศบัญญัติที่กำหนดความสูงอาคารในย่านเมืองเก่ายังอยู่ระหว่างการจัดทำและตัวอาคารมีรูปแบบสถาปัตยกรรมและการใช้ประโยชน์เป็นพิพิธภัณฑ์เอกชนสอดคล้องกับพื้นที่ แต่มีบางส่วนที่เห็นว่าการอนุญาตให้สร้างดังกล่าวขัดกับเจตนารมณ์ของเทศบาลเองที่ต้องการปกป้องพื้นที่ย่านเมืองเก่าไม่ให้มีอาคารสูงที่ทำลายทัศนียภาพ

3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เป็นการแสดงออกของประชาชนในพื้นที่ซึ่งถือเป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ร่วมกัน ซึ่งในกรณีของเทศบาลนครสงขลาถือได้ว่าประชาชนมีบทบาทสูงมากในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง และเป็นส่วนสำคัญในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองร่วมกับองค์กรภาครัฐจนได้รับรางวัล การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาลนครสงขลา จึงมีข้อสังเกตที่น่าสนใจดังนี้

ประการแรก เมืองสงขลามีภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เป็นองค์กรภาคประชาชนที่ดำเนินงานเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นจุดเชื่อมโยง (Hub) ของเครือข่ายที่ดำเนินงานในเรื่องนี้ องค์กรดังกล่าวมีศักยภาพและความพร้อมทั้งด้านงบประมาณ สถานที่ และความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ จึงสามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องและมีบทบาทสำคัญในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา การดำเนินงานเองขององค์กรภาคประชาชนได้เปลี่ยนสภาพภาพของประชชนในเมืองจากเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรมมาเป็นผู้ร่วมจัดกิจกรรม ทำให้เกิดความรู้สึกเห็นความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น

ประการที่สอง การเปิดพื้นที่สาธารณะของเมือง เช่น การประชุมของประชาชนในย่านเมืองเก่าสงขลา ร่วมกับผู้บริหารเมือง และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ณ ศาลเจ้ากวนอู เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 การพูดคุยในเวทีสาธารณะ ณ ถนนคนเดินสงขลาแต่แรก ทำให้ประชาชนในเมืองสามารถสื่อสารกับผู้บริหารเมืองได้ ผู้บริหารเมืองสามารถรวบรวมปัญหา ระบุปัญหาที่สำคัญเร่งด่วนต้องแก้ไข และออกนโยบายหรือมาตรการเพื่อจัดการกับปัญหาหรือพัฒนาให้ตรงกับความต้องการของเมืองได้

ประการที่สาม การมีกลุ่มองค์กรภาคประชาชนชนหลักของเมืองที่ดำเนินงานด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพียงกลุ่มเดียว ทำให้ผู้ที่มิแนวคิดไม่สอดคล้องกับกลุ่มหลักรู้สึกไม่เป็นกลุ่ม

เดียวกันและไม่เข้าร่วมการดำเนินงาน ซึ่งหากพิจารณาแล้วการมีกลุ่มองค์กรที่ดำเนินงานเพียงกลุ่มเดียวมีข้อดีคือความเป็นเอกภาพในการดำเนินงานของเมือง ส่วนข้อเสียคือคนที่เห็นต่างจากกลุ่มไม่ยอมเข้าร่วมและไม่มีการต้อนรับแนวคิด และไม่มีการคานอำนาจกันในกลุ่มองค์กรภาคประชาชน

ประการที่สุดท้าย การดำเนินงานขององค์กรภาคประชาชนมีการดำเนินงานที่ต่อเนื่องได้เพราะได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการสนับสนุนงบประมาณ การดำเนินงานร่วม การขอความร่วมมือ ตลอดจนถึงการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการดำเนินงานและการออกกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งความร่วมมือในลักษณะพึ่งพากันและกันเช่นนี้ส่งผลดีต่อภาครัฐคือสามารถดำเนินงานได้ตรงกับความต้องการของประชาชนและลดความขัดแย้งลงได้

สำหรับการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ ดังที่ได้นำเสนอข้อมูลไปนั้นมีความสัมพันธ์อย่างมากกับการเลือกใช้ลักษณะของการจัดการทุนทางวัฒนธรรม กล่าวคือ การพัฒนาเมืองในแต่ละมิติโดยใช้การจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้น ลักษณะของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกเลือกมาใช้นั้นแตกต่างกันไปในแต่ละมิติการพัฒนา ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าลักษณะของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือการจัดการในลักษณะทำให้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นประเด็นของการพัฒนา และการจัดการในลักษณะใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนาในเรื่องอื่น

ในกรณีของการจัดการในลักษณะทำให้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นประเด็นของการพัฒนานั้นเห็นได้ชัดเจนในกรณีของการหยิบยกประเด็นของการพัฒนาย่านเมืองเก่าลงขลาขึ้นมาเป็นประเด็นหลักในการพัฒนาเมืองของเทศบาลนครสงขลาและภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ในระยะแรกด้วยยุทธศาสตร์ “Put Songkhla on the Map” โดยมุ่งหวังให้เมืองสงขลากลับมาเป็นที่รู้จักอีกครั้งด้วยความโดดเด่นของทุนทางวัฒนธรรมที่มีในพื้นที่ การจัดการทุนวัฒนธรรมในลักษณะนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองในระดับเริ่มต้นอย่างน้อยสองมิติ คือ การพัฒนาเมืองในมิติการบริหารการปกครอง และการพัฒนาเมืองในมิติสังคมวัฒนธรรม

การพัฒนาเมืองในมิติการบริหารการปกครอง นั้นเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาที่จะนำไปสู่มิติการพัฒนาเมืองด้านอื่น เพราะเมื่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมถูกกำหนดให้เป็นความสำคัญของการพัฒนาในย่านเมืองเก่า ก็ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนที่สนใจในเรื่องนี้ การสื่อสารเป้าประสงค์และแนวทางการพัฒนาของกลุ่ม จนเกิดเป็นการประชุมประชาคมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เทศบาล และประชาชนในพื้นที่ การดำเนินงานของกลุ่มตั้งแต่การใช้รูปแบบไม่เป็นทางการจน

พัฒนามาเป็นองค์กรที่มีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย และเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบาย ออกกฎหมาย และการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองในระดับนานาชาติ

สำหรับการพัฒนาเมืองในมิติสังคมวัฒนธรรม เห็นได้ชัดเจนเนื่องจากการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาต้องดึงเอาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดคุณค่าและมูลค่าที่เพิ่มขึ้น เห็นได้จากการสร้างป้ายสื่อความหมายสำหรับสถานที่สำคัญของเมือง ป้ายบอกเล่าประวัติ ร้านอาหารเก่าแก่ของเมือง การสร้างหลักสูตรบ่ออย่างศึกษาและยุวมัคคุเทศน์เป็นหลักสูตรเฉพาะของท้องถิ่น การรวบรวมประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวบ้านในย่านเมืองเก่าและผลิตเป็นหนังสือคนเล่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา กิจกรรมภาพเก่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา การดำเนินงานจัดการทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเมืองสงขลาทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา ทำให้ผู้คนและเยาวชนในท้องถิ่นรับทราบข้อมูลประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดความรักและหวงแหนต่อเมือง นอกจากนี้ยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังจัดเทศกาลงานเมืองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานที่จัดขึ้นตามเทศกาลสำคัญของเมือง ซึ่งถือเป็นการสืบทอดประเพณีอันดีงาม และกิจกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เช่น เทศกาลอาหารสองทะเล เทศกาลเพลงของพ่อ เทศกาลละครโรงสีแดง เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดพื้นที่สาธารณะของเมืองเพื่อหน้าที่กระชับความสัมพันธ์และนันทนาการให้แก่ประชาชนเมืองสงขลา

ผลการพัฒนาเมืองด้วยการจัดการทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นประเด็นของการพัฒนาในมิติต่อมา คือ โครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการพื้นที่เมือง และเศรษฐกิจเมือง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาในมิติการบริหารการปกครองเมืองและสังคมวัฒนธรรมเมืองด้วย ในมิติโครงสร้างพื้นฐาน บริการ และการจัดการพื้นที่เมือง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้สนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองในหลายจุด จัดระเบียบการจราจร และเพิ่มมาตรการรักษาความปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่บริเวณย่านเมืองเก่าซึ่งเป็นพื้นที่วัฒนธรรมหลักของเมือง ส่วนมิติทางเศรษฐกิจนั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาในลักษณะนี้ ซึ่งประชาชนในพื้นที่เรียกการพัฒนาในมิตินี้ว่า “การพัฒนาที่กินได้” ซึ่งหมายความว่า การพัฒนาในมิติต่าง ๆ ที่กล่าวมาก่อนหน้านั้นก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ประชาชนในพื้นที่ การได้รับผลประโยชน์จากการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้จะเป็นปัจจัยสำคัญให้ประชาชนยังชนในพื้นที่ยังให้ความร่วมมือกับหน่วยงานที่จัดการทุนทางวัฒนธรรมและรักษาทุนทางวัฒนธรรมของตนเองต่อไป ผลทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับเทศบาลนครสงขลาหลังจากการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ คือ เกิดพื้นที่ทางเศรษฐกิจใหม่ของ

เมืองอย่าง ถนนคนเดินสงขลาแต่แรก ตลาดนัดบ่อทราย พื้นที่ใหม่เหล่านี้นอกจากเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวจากภายนอกแล้วยังเป็นพื้นที่กระจายรายได้ภายในเมืองอีกด้วย นอกจากนี้การจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา ยังสร้างให้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างย่านเมืองเก่าสงขลา หรืองานเทศกาลต่าง ๆ ของเมือง เป็นจุดขายใหม่ทางการท่องเที่ยวเพิ่มเติมจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ได้รับความนิยมมานานก่อนหน้านี้

ส่วนการจัดการในลักษณะใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อสนับสนุนการพัฒนาในเรื่องอื่นมีน้อยกว่าการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะแรก ทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาในบทบาทนี้โดยมากถูกใช้เป็น “พื้นที่” ทั้งในแง่ของสถานที่และกิจกรรมของการสื่อสารสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ใช้เวทีสาธารณะถนนคนเดินเป็นพื้นที่สื่อสารระหว่างผู้บริหารเมืองกับประชาชน ใช้โรงสีแดงหับ โห้ หิ้น เป็นพื้นที่จัดแสดงกิจกรรมทางวัฒนธรรม ใช้ตลาดนัดบ่อทรายเป็นพื้นที่รณรงค์การลดการใช้พลาสติกและการจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อม การใช้กิจกรรมแลเล แลหาด เป็นการรณรงค์ปลูกกระแสสำนึกของประชาชนเรื่องทรัพยากรชายหาดเป็นต้น และการพัฒนาเมืองในมิติสิ่งแวดล้อมก็ปรากฏผลจากการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะนี้อย่างชัดเจน

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมผลทั้งภาครัฐและภาคประชาชนของเทศบาลนครสงขลา โดยรูปแบบการวิจัยการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล (In-depth Interview) ทั้งแบบไม่มีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เกี่ยวข้องกับงานในการวิจัยนี้โดยตรง ซึ่งจะทำให้ทราบถึงข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมและแนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมือง ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะได้อย่างแท้จริง โดยกลุ่มตัวอย่างใช้ศึกษาวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมเมืองท้องถิ่นของเมืองสงขลา จำนวน 11 คน กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา จำนวน 24 คนรวมทั้งหมด 35 คนซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาตามสมมติฐานการวิจัยและคำถามในการวิจัยได้ ดังนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

6.1.1 เป้าหมายการพัฒนาเมืองสงขลาและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

เป้าหมายการพัฒนาเมืองสงขลาในมุมมองของเทศบาลนครสงขลา ถูกระบุไว้ในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาของเทศบาลนครสงขลา พ.ศ.2557 - 2562 มีวิสัยทัศน์ว่า “นครสงขลา เมืองแห่งการเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชนมั่นคง คุณภาพชีวิตที่ดี ด้วยบริการใหม่ ที่ยั่งยืน” มียุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลนครสงขลา 7 ด้าน ได้แก่

1. การพัฒนาด้านการศึกษาใหม่
2. การพัฒนาเศรษฐกิจใหม่
3. โครงสร้างพื้นฐานใหม่
4. ด้านสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนและภูมิทัศน์ใหม่
5. ด้านสุขภาพอนามัยใหม่
6. ด้านชุมชนเข้มแข็ง ส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม ศาสนา
7. การบริหารและการบริการเพื่อเป็นองค์กรรับใช้ประชาชน

และมีเป้าประสงค์การพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ทั้ง 7 ด้านได้แก่

เป้าประสงค์ที่ 1.1 : ยกระดับการศึกษาของเยาวชนสู่ระบบสากลและความเป็นเลิศทางวิชาการ มีความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์อินเทอร์เน็ตและภาษา เพื่อพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

เป้าประสงค์ที่ 1.2: มีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายเข้าถึงง่าย เรียนรู้ได้ทุกเพศทุกวัย

เป้าประสงค์ที่ 2.1: ประชาชนและผู้ประกอบการในเขตเทศบาลนครสงขลามีรายได้เพิ่มขึ้น

เป้าประสงค์ที่ 2.2: นักท่องเที่ยวมาเที่ยวเมืองสงขลาเพิ่มมากขึ้น

เป้าประสงค์ที่ 2.3: มีผลิตภัณฑ์ของฝากที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ่ออย่าง

เป้าประสงค์ที่ 3.1: ประชาชนได้รับบริการระบบสาธารณสุขโปภคที่มีประสิทธิภาพได้มาตรฐานอย่างทั่วถึง

เป้าประสงค์ที่ 4.1: ประชาชนอยู่ในเมืองที่มีสภาพแวดล้อมดีสะอาดสวยงามและปลอดภัยจาก มลพิษ

เป้าประสงค์ที่ 5.1: ประชาชนมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรงเพิ่มขึ้น

เป้าประสงค์ที่ 6.1: เด็ก สตรีคนชรา ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาสได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง

เป้าประสงค์ที่ 6.2: ชุมชนเข้มแข็ง

เป้าประสงค์ที่ 6.3: ประชาชนมีความมั่นคง ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ดำรงชีวิตอย่างปกติสุข

เป้าประสงค์ที่ 6.4: รักษาเอกลักษณ์ของเมืองสงขลาให้คงอยู่

เป้าประสงค์ที่ 7.1: เทศบาลมีการบริหารจัดการที่ดีเพื่อพัฒนาเมืองให้มีความน่าอยู่อย่างยั่งยืน

จากเป้าประสงค์ดังกล่าวมีเป้าประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยตรง ได้แก่ เป้าประสงค์ที่ 1.2 2.1 2.2 2.3 4.1 6.2 และ 6.4 ซึ่งเกินกว่าครึ่งหนึ่งของเป้าประสงค์ทั้งหมด นอกจากนี้เป้าประสงค์อื่น ๆ ยังสามารถจัดการทุนทางวัฒนธรรมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนานั้น ๆ ได้ด้วย ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการสำคัญที่เทศบาลนครสงขลาต้องคำนึงถึงเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ตั้งไว้

นอกจากเป้าประสงค์การพัฒนาตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลนครสงขลา พ.ศ. 2557 – 2562 แล้ว กลุ่มภาคประชาสังคมที่สำคัญอย่างภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมก็ประกาศเป้าหมายการพัฒนาเมืองสงขลาไว้ว่า “สงขลาสู่เมืองมรดกโลก Songkhla towards world heritage site” ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ใหญ่และท้าทายเป็นอย่างมาก ซึ่งยังไม่ได้ระบุระยะเวลาที่แน่นอนต่อการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย แต่ก็ได้รับความสนใจและความร่วมมือจากหลายฝ่ายเป็นอย่างดี รวมทั้งยังเป็นเป้าหมายที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของภาครัฐอีกด้วย

6.1.2 องค์ประกอบการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา

ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง ผลการศึกษาพบว่าสงขลามีทุนทางวัฒนธรรมที่ก่อเกิดมาจากการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนบริเวณคาบสมุทรทะเลสาบเมื่อ 6,000 ปีก่อน และพัฒนาการผ่านเมืองสทิงพระที่มีรากฐานความเชื่อเรื่องผี – พราหมณ์ – พุทธ เมืองสงขลาหัวเขาแดงซึ่งมีวัฒนธรรมมุสลิมเข้ามา การก่อสร้างอย่างตะวันตกและประวัติศาสตร์ที่ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยา เมืองสงขลาแหลมสนกับการปกครองของผู้นำชาวจีนร่วมสมัยกับกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เมืองสงขลาบ่ออย่างกับความรุ่งเรืองและยุคของเจ้าเมืองในตระกูล ณ สงขลา การเป็นเมืองหลักในภูมิภาค การเติบโตของระบบราชการและการสะสมทุนของคหบดีท้องถิ่น การเข้ามาตั้งฐานทัพของญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และเทศบาลนครสงขลาในปัจจุบันซึ่งรับทุนทางวัฒนธรรมจากการสะสมมาจากอดีตดังกล่าว

ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ ความเชื่อและโลกทัศน์ วิธีการดำรงชีวิต ศิลปหัตถกรรมและประดิษฐ์กรรม การถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งในแต่ละประเภทมีทั้งทุนทางวัฒนธรรมในระดับเป็นรูปเป็นร่าง ระดับเป็นชิ้นเป็นอัน และระดับสถาบัน ในปัจจุบันทุนทางวัฒนธรรมได้รับความสนใจจากภาครัฐและภาคประชาชน มีโครงการพัฒนาหลายอย่างที่เกี่ยวข้อกับทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้น ทุนทางวัฒนธรรมหลายอย่างได้รับรางวัลและการยกย่องในระดับชาติ ในขณะที่ทุนทางวัฒนธรรมอีกหลายอย่างยังไม่ถูกนำมาใช้ให้สมศักยภาพ หรือทุนทางวัฒนธรรมบางอย่างก็ไม่ใช่ที่รู้จักกันแล้วในปัจจุบัน

การลงทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่าภาครัฐส่วนท้องถิ่นมีบทบาทมากต่อการลงทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา โดยเฉพาะ**เทศบาลนครสงขลา**ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ ซึ่งเน้นการลงทุนในรูปแบบโครงการก่อสร้าง ปรับปรุงซ่อมแซม และการจัดงานเทศกาล โดยที่น่าสนใจคือมีการร่วมทุนกับหน่วยงานอื่น ๆ และบริษัทเอกชนในโครงการขนาด

ใหญ่ด้วย ส่วนหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ **สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด** มีบทบาทในโครงการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลักที่ส่งเสริมสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จากกรอบนโยบายของส่วนกลาง และจัดเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งยกย่องเชิดชูปราชญ์ ศิลปินผู้เชี่ยวชาญแขนงต่าง ๆ ในท้องถิ่น **สำนักศิลปากรเขตพื้นที่** มีหน้าที่ธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมในบริเวณ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งเรื่องโบราณวัตถุ โบราณสถาน โบราณคดี และ พิพิธภัณฑสถาน รวมถึงการรวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับข้อท้วงติงบางประการในการทำงาน ทั้งเรื่องความล่าช้าในการปฏิบัติงาน หรือการดูแลที่ไม่ทั่วถึง ทั้งนี้เป็นเพราะโครงสร้างการทำงานขององค์กรที่ครอบคลุมการทำงานถึง 5 จังหวัด ซึ่งไม่สอดคล้องกับจำนวนบุคลากรและงบประมาณ ทำให้ต้องมีการจัดลำดับงานที่สำคัญเร่งด่วนลดหลั่นกันไป ส่วน **สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด** มีบทบาทในการหารือร่วมกับจังหวัด เทศบาล และภาคประชาชน ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานโครงการและงบประมาณในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ **สำนักงานสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรจังหวัด** มีบทบาทในฐานะผู้ควบคุมดูแลพื้นที่เมืองเก่าตามตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ.2546 ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการเมืองเก่าและเกาะรัตนโกสินทร์ระดับจังหวัด ซึ่งทั้งนี้ภารกิจส่วนนี้ไม่ได้มีบทบาทเชิงรุกมากนักเมื่อเทียบกับภารกิจหลักด้านสิ่งแวดล้อม เนื่องจากปัญหางบประมาณการดำเนินการเรื่องเมืองเก่าโดยเฉพาะที่ได้รับจัดสรรจากส่วนกลางไม่เพียงพอต้องกั้นงบประมาณในส่วนอื่นมาใช้ในบางครั้ง และ **สถาบันการศึกษาในพื้นที่** ทั้งระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา เช่น การสร้างหลักสูตรบ่ออย่างศึกษาและยุวมัคคุเทศน์ของโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และมหาวิทยาลัยทักษิณ เป็นต้น

สำหรับองค์กรภาคประชาชนนั้น ในเขตเทศบาลนครสงขลามีกลุ่มประชาชนที่เป็นกลไกของเทศบาลที่สำคัญ คือ **คณะกรรมการชุมชน** ซึ่งเป็นผู้รวบรวมข้อมูล วางแผนชุมชนซึ่งรวมถึงข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมและผู้รักษาภูมิปัญญาของชุมชนไว้ในแผนนั้นด้วย ดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนร่วมกับเทศบาล บางชุมชนดำเนินโครงการร่วมกับเครือข่ายเอง เช่น ชุมชนย่านเมืองเก่า ที่จัดถนนคนเดินเพลินของทอด ย้อนรอยบ่ออย่างขึ้นเป็นประจำทุกปี ในงานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง นอกจากนี้คณะกรรมการชุมชนยังเป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างประชาชนในชุมชนกับเทศบาลอีกด้วย **ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม** และ **สงขลาฟอรั่ม** เป็นองค์กรภาคประชาชนที่จัดตั้งขึ้นโดย

การรวมกลุ่มตามธรรมชาติที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวประเด็นสำคัญของเมือง กล่าวคือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ขับเคลื่อนประเด็นเรื่องเมืองเก่า ซึ่งเป็นประเด็นในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่รวมเอาทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาหลายประการ เช่น ความเชื่อ วิถีชีวิต สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์เมือง มาผลักดันให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะ เข้าสู่กระบวนการนโยบายของท้องถิ่น และขยับสู่การตั้งเป้าหมายให้มีการพัฒนาเมืองสงขลาให้เป็นมรดกโลกต่อไป เพื่อระดมทรัพยากรและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในเมืองมาขับเคลื่อนประเด็นนี้ ส่วนสงขลาพอรัมก็มุ่งสร้างความเป็นพลเมือง โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญคือเยาวชน ผ่านประเด็นสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะหาดทรายเป็นหลัก ซึ่งใช้ทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อมาเป็นเครื่องมือในกิจกรรมสร้างสำนึกความหวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติของการดำเนินการนี้ นอกจากนี้ยังมีองค์กรนอกภาครัฐอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมอีก เช่น ชมรมประเพณีเก่าห้อง กลุ่มจักรยานเก่าชมเมือง ห้าสมาคมจีน วัด และมัสยิตต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนภาคเอกชนนั้นจะมีการลงทุนในลักษณะร่วมกับภาครัฐในโครงการขนาดใหญ่ เช่น โครงการอุทยานการเรียนรู้สงขลา โดย บริษัท ปตท.สำรวจและผลิต จำกัด (มหาชน) การสนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านเมืองเก่าสงขลาโดยบริษัท เซฟรอน จำกัด และหอการค้าจังหวัดสงขลา กับโครงการ Songkhla First China Town

ทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา โดยเฉพาะภาครัฐยังมีความเห็นที่แตกต่างกันหลายส่วน สำหรับเทศบาลนครสงขลาเห็นว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาในปัจจุบันกำลังดำเนินไปถูกทิศทาง และประชาชนเห็นด้วยกับการดำเนินการที่กำลังดำเนินการอยู่ 100 เปอร์เซ็นต์ สอดคล้องกับความเห็นของตัวแทนจากภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมว่าขณะนี้ได้รับความร่วมมือจากประชาชนอย่างเต็มที่ ทั้งนี้หน่วยงานอื่น เช่น สำนักศิลปากรเขตพื้นที่ และสำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเห็นสอดคล้องกันว่า หน่วยงานราชการต้องบูรณาการความร่วมมือกันมากกว่านี้ ต้องบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังมากขึ้น และเห็นว่าขณะนี้ภาคประชาชนมีบทบาทในประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมมากกว่าภาครัฐ ส่วนกลุ่มประชาชนและผู้ประกอบการในเขตเทศบาลนครสงขลา ระบุว่ามีความพยายามที่จะผลักดันให้เมืองเก่าสงขลาสู่เมืองมรดกโลก แต่ประชาชนภายนอกเขตพื้นที่ย่านเมืองเก่ายังไม่รับรู้ว่าจะมีผลกระทบกับตัวเองและจะมีส่วนร่วมได้อย่างไร รวมทั้งผู้ที่อยู่อาศัยในเขตย่านเมืองเก่าเองบางส่วนก็มี

ความรู้สึกว่าผู้ที่มีส่วนจัดการทุนทางวัฒนธรรมยังให้ความสำคัญกับบ้านแต่ละหลังไม่เท่ากัน ประเด็นสำคัญคือ อยากรู้ให้ส่งเสริมกิจการหรือศักยภาพของพื้นที่และทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมแท้จริงในท้องถิ่น มากกว่าการทุบทำลายแล้วสร้างใหม่ หรือการสร้างของใหม่ขึ้นมาในลักษณะใกล้เคียงกับทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมโดยละเลยคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไป

การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชน ผลการศึกษาพบว่าการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาปรากฏใน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก คือ **การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและเหตุแห่งปัญหา** ซึ่งกระทำการผ่านการประชาคมเมืองและกลไกของเทศบาลอย่างคณะกรรมการชุมชน ขั้นตอนที่สอง คือ **การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ** ผ่านการเป็นตัวแทนเข้าไปกำหนดแผนพัฒนาเมืองร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขององค์กรภาคประชาชน และการกำหนดแผนชุมชนของคณะกรรมการแต่ละชุมชน ขั้นตอนที่สาม คือ **การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน** ปรากฏเป็นการทำงานในรูปแบบเครือข่าย (Networking) และการร่วมลงทุนแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private Partnership - PPP) และขั้นตอนสุดท้าย คือ **การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินการดำเนินงาน** ซึ่งยังไม่ปรากฏสร้างกลไกการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการติดตามและประเมินการดำเนินงานอย่างเด่นชัด มักการรายงานผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่เป็นผู้ดำเนินการตามช่องทางสื่อสารต่าง ๆ เพื่อให้รับทราบความคืบหน้าเป็นสำคัญ

6.1.3 ลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในจังหวัดสงขลา

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา เป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือ”

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” หรือ “สิ่งที่ถูกจัดการ” แบ่งขอบเขตได้เป็นสองระยะ คือช่วงก่อนปี พ.ศ. 2552 และช่วง พ.ศ. 2552 – ปัจจุบัน โดยอาศัยการเกิดขึ้นของกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลา (ชื่อในขณะนั้น) เป็นเส้นแบ่ง เนื่องจากกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลาเป็นกลุ่มภาคประชาสังคมที่สำคัญที่มีบทบาทในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะประเด็นเป็นอย่างมาก

ในระยะแรก บทบาทการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาเป็นของภาคราชการทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นเป็นหลัก มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ทุนทาง

วัฒนธรรมของชาติไม่ให้อภัย หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในช่วงนี้ได้แก่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานศิลปากรเขตพื้นที่ที่ 13 สงขลา เทศบาลนครสงขลา สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นสำคัญ โดยเป็นการดำเนินงานตามกรอบภารกิจที่หน่วยงานตนเองรับผิดชอบ เน้นการอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในความคุ้มครองของรัฐและได้รับการขึ้นทะเบียนหรือประกาศรับรองโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง และไม่เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมของภาคประชาชนอย่างแพร่หลายเหมือนในปัจจุบัน

ในระยะที่สอง หลังการเกิดขึ้นของกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลา และพัฒนาต่อมา เป็น ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” เป็นการยึดเอาตัวทุนทางวัฒนธรรมเป็นแกนกลาง โดยพุ่งเป้าการพัฒนาไปที่ประเด็นเมืองเก่า และพยายามโอบเอาทุนทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในเมือง ทั้งสถาปัตยกรรม อาหาร วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ศาสนา เรื่องเล่า ตำนานกระบวนการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ เข้าไว้ในขอบข่ายของความเป็น “เมืองเก่าสงขลา” และขยายประเด็นสู่การรับรู้ของภาครัฐ แล้วแปลงสู่นโยบาย แผนงาน โครงการ ตลอดจนถึงความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ ก่อให้เกิดการระดมทรัพยากรรวมถึงความร่วมมือต่าง ๆ เพื่อจัดการให้ทุนทางวัฒนธรรมนั้นเกิดผลลัพธ์ออกมาในแง่มุมต่าง ๆ จนกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในประเด็น “เมืองเก่า” ของเทศบาลนครสงขลา กลายเป็นวัฒนธรรมสาธารณะของเมืองสงขลาประการหนึ่ง เป็นความรับรู้ร่วมกันของพลเมืองชาวสงขลา หากแต่ยังต้องขยายความร่วมมือไปสู่ประชาชนทั้งเมืองให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ต่อไป

สำหรับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “เครื่องมือ” เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งเพื่อประกอบการดำเนินงานในด้านอื่น ๆ โดยไม่ได้มุ่งหวังผลอันเกิดจากทุนทางวัฒนธรรมนั้นโดยตรง เพียงแต่นำทุนทางวัฒนธรรมนั้นมาเป็นวิธีการ เป็นสถานที่ เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ แสวงหาการมีส่วนร่วม หรือดำเนินการด้านอื่น ๆ เช่น การใช้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มาเปิดเป็นพื้นที่สาธารณะ การใช้ความเชื่อและพิธีกรรมกระตุ้นจิตสำนึกและสร้างการมีส่วนร่วม

6.1.4 ผลการจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ

มิติเศรษฐกิจ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจโดยตรง คือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และก่อให้เกิดรายได้ของผู้ประกอบการในพื้นที่อันเกี่ยวเนื่องกับธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น ย่านเมืองเก่าสงขลา จากที่ในอดีตแหล่งท่องเที่ยวหลักของเมืองสงขลา

อยู่ฝั่งตะวันออกของเมืองคือชายทะเล แต่เนื่องด้วยการจัดการทุนทางวัฒนธรรมทำให้ย่านเมืองเก่า สงขลาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวอีกแห่งที่สร้างรายได้ให้แก่เมืองเพิ่มเติม ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาใช้จ่ายในพื้นที่เมืองด้านตะวันตกเพิ่มขึ้น และทุนทางวัฒนธรรมบางอย่างยังถูกนำมาสร้างเป็นสินค้าทาง วัฒนธรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น **อาหารพื้นเมืองสงขลา** ที่มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์โดย ภาครัฐและภาคประชาชน และ**การจัดงานเทศกาลอาหารสองทะเล** ที่สร้างรายได้ให้แก่ ผู้ประกอบการอาหารที่เข้าร่วมงานได้อย่างมากในแต่ละปี นอกจากนี้ทุนทางวัฒนธรรมยังถูกหยิบยก มาเป็นประเด็นในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในพื้นที่ โดยการสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจใหม่ของ เมืองขึ้นมา ทั้งถนนคนเดินสงขลาแต่แรกและตลาดนัดชุมชนบ่อทราย เพื่อให้เกิดการใช้จ่ายในพื้นที่ และเป็นการสร้างตลาดให้แก่ผู้ประกอบการรายย่อยในท้องถิ่นด้วย

มิติสังคมและวัฒนธรรม การจัดการทุนทางวัฒนธรรมต่อการพัฒนาสังคมเมือง ในหลายด้าน คือ ด้านการดำรงวิถีชีวิตในเมือง เป็นการส่งเสริมให้ผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองสงขลาเห็น ความสำคัญและสืบสานวิถีชีวิตแบบสงขลาดั้งเดิมที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชน ด้านการ ส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคม โดยเฉพาะ **ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม** ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของ ภาคประชาชนที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเมืองร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ผู้รับผิดชอบในแต่ละ ภารกิจ เป็นการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยโดยตรงผ่านประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ด้านการพัฒนาการศึกษา สร้างและสืบทอดองค์ความรู้ที่สำคัญของท้องถิ่นไปสู่คนรุ่นถัดไป ซึ่งเป็น ความรู้ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิตในพื้นที่ ทั้งในระบบการศึกษาอย่างการสร้างหลักสูตรบ่อทราย ศึกษาและยุวมัคคุเทศก์ของโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏและในพื้นที่สาธารณะอย่างเช่น โครงการการสร้าง อุทยานการเรียนรู้ สงขลา และให้ความรู้เกี่ยวกับเมือง ณ โรงสีหับ ไร่ หิ้น เป็นต้น อีกทั้งด้านการ เสริมสร้างวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Culture & Identity) โดยการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมือง เช่น การร่างเทศบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างและปรับปรุง อาคารในย่านเมืองเก่า การก่อสร้างป้ายสื่อความหมายเมืองเก่าสงขลา การจัดเทศกาลงานเมือง โดยภาครัฐพลภาคประชาชน เพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจของเมืองและการสืบทอดมรดกทาง วัฒนธรรมของท้องถิ่นสู่คนรุ่นถัดไป

มิติการบริหารการปกครอง การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเมืองสงขลา ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมจากประชาชนทั้งโดยตรงและผ่านตัวแทน คือ จากการเข้าร่วมกลุ่มองค์กรที่ ดำเนินการด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะ อย่างภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ชมรม

วัฒนธรรมเก่าห้อง เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในการดำเนินการในกระบวนการต่าง ๆ ทั้งการรวบรวมข้อมูล การเสนอปัญหาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การร่วมวางแผนพัฒนาเมือง การติดตามผลการพัฒนา และในหลายโครงการถึงขั้นประสานของงบประมาณและเป็นผู้ดำเนินการโครงการเอง นอกจากนี้ยังรวมถึงการดำเนินงานผ่านตัวแทนในระดับชุมชนอย่าง**คณะกรรมการชุมชน** ซึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อประสานการพัฒนาและดำเนินการในกิจกรรมที่ศักยภาพของชุมชนเองสามารถดำเนินได้

มิตีลิ่งแวดล้อย การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อยยังไม่มากเท่ากับพัฒนาเมืองด้านอื่น เป็นการใช้งบประมาณเพื่อเป็นเครื่องมือประกอบในการดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ มากกว่า ได้แก่ การสร้าง **ตลาดนัดชุมชน** บ่อยาง “Boyang Greens & Community Market” เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นการรณรงค์และเป็นตัวอย่างของการลดใช้บรรจุภัณฑ์ที่เป็นมลพิษ ส่งผลให้พลเมืองเข้าใจการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อยในเบื้องต้น และ**การจัดงาน The World Beach Day แลเล แลหาด** ของกลุ่มสงขลาฟอรั่ม โดยใช้รูปแบบกิจกรรมในลักษณะพิธีกรรมและความเชื่อเพื่อปลูกสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของพลเมืองชาวสงขลา ส่งผลให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรชายหาดโดยเฉพาะในหมู่เยาวชนที่เป็นผู้จัดการกิจกรรมและเข้าร่วม ซึ่งจะเติบโตเป็นกำลังสำคัญของเมืองในรุ่นต่อไป

มิตีโครงสร้างพื้นฐานและการจัดสรรพื้นที่ การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาหลายโครงการส่งผลอย่างมากต่อการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและการจัดการพื้นที่เมือง อาทิ โครงการปรับปรุงก่อสร้างระบบเคเบิลไวด์ดิน การปรับภูมิทัศน์เมืองเก่าให้สวยงามและสะดวกยิ่งขึ้น โครงการปรับภูมิทัศน์คลองขวาง การวางแผนปรับการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมน้ำทะเลสาบสงขลาและคลองขวาง การจัดรถรางนำเที่ยวเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในย่านเมืองเก่าสงขลา และการวางมาตรการเพื่อแก้ปัญหาการจราจรในเขตย่านเมืองเก่า รวมถึงการปรับปรุงทางเท้าและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวด้วยการเดินเท้า การติดตั้งกล่องวงจรปิด และการเพิ่มสถานีตำรวจชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นการพัฒนาอันเนื่องมาจากเป้าหมายเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่กำลังเป็นประเด็นหลักของเทศบาลนครสงขลา ส่งผลโดยตรงคือ สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่เมือง อำนวยความสะดวกและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาสร้างรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการในเมือง

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าในบรรดางค์ประกอบการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ทั้ง 4 ประการตามที่ได้นำเสนอไว้ในกรอบแนวคิดนั้น ปัจจัยที่ส่งผลให้การจัดการทุนทางวัฒนธรรม เมืองสงขลาประสบผลสำเร็จนั้น เรียงตามลำดับได้แก่ มีส่วนร่วมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของประชาชน พันธะการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง และทัศนคติของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นเพราะเมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทั้ง 4 ของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมแล้ว เห็นได้ว่าในกรณีของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชนเป็นปัจจัยจุดกำเนิดให้เกิดกระบวนการและความตื่นตัวต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ตามมา เปรียบได้กับการสตาร์ทรถยนต์ที่มีทุนทางวัฒนธรรมของเมืองเป็นตัวรถ การลงทุนทางวัฒนธรรมของภาคส่วนต่าง ๆ เป็นเชื้อเพลิง และทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเป็นความคิดของผู้ขับขี่ จึงขับเคลื่อนกระบวนการให้ไปสู่จุดหมายที่ต้องการได้

การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาสะท้อนออกมาอย่างเด่นชัดภายใต้การรวมกลุ่มกันของ **ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม** ซึ่งกลายเป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญ (hub) ในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลา ก่อเกิดเป็นเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) ที่เข้มแข็งและมีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งได้น้อย 3 ประการ คือ

ประการแรก ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม **มีเครือข่ายกว้างขวาง** ครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมทั้งภายในเมือง คือนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค อาจารย์ นักธุรกิจ ศิลปิน สมาคมชมรมที่มีมาแต่เดิม คณะกรรมการชุมชน ตลอดจนถึงประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วม และสามารถแสวงหาความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญนอกพื้นที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ก่อให้เกิดการเรียนรู้และได้ข้อมูลแนวทางการพัฒนาที่สำคัญมาเป็นแนวทางในช่วงเริ่มต้นได้ดี

ประการที่สอง **มีความพร้อมในหลายด้าน** กล่าวคือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมมีการสถานะการจัดตั้งถูกต้องตามกฎหมาย มีองค์ความรู้ในการพัฒนาเมืองและจัดการทุนทางวัฒนธรรมเนื่องจากมีจุดเริ่มต้นจากงานศึกษาทางวิชาการ มีกลุ่มแกนนำของเครือข่ายที่ปวารณาตัว

เข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ การติดต่อสังสรรค์กับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ และเนื่องจาก แกนนำของกลุ่มหลายคนเป็นนักธุรกิจรายใหญ่ในพื้นที่ทำให้สามารถสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ เช่น งบประมาณ สถานที่ ยานพาหนะ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานของกลุ่มได้เป็นอย่างดี

ประการที่สาม **มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานที่ชัดเจน** เนื่องจากภาคีคนรักเมือง สงขลาสมาคมเป็นองค์กรภาคประชาชนที่ได้ระบุดูช่วยในการทำงานไว้อย่างชัดเจน จึงสามารถ กำหนดบทบาทของกลุ่มและแสวงหาความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องได้มาก นอกจากนี้การประกาศวาง ตำแหน่งของตนไว้ว่ามีจุดมุ่งหมายในประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมและพัฒนาเมืองโดยไม่ เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมือง ทำให้สามารถขอความร่วมมือในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้จากทุกกลุ่ม

อย่างไรก็ตามยังมีประชาชนที่สนใจการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองหลาย ส่วนไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เพราะเห็นว่าการดำเนินงานหลายอย่างยังไม่ ตรงกับแนวคิดของตนเอง ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมจึงควรแสวงหาความร่วมมือหรือข้อเสนอจาก บุคคลเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น เพื่อลดปัญหาการรวมศูนย์อำนาจของกลุ่มแกนนำโดยการหาช่องทางสื่อสาร กับสมาชิกกลุ่มและประชาชนผู้อยู่อาศัยในเมืองให้มากขึ้น

สำหรับพันธะการลงทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยรองลงมานั้น เป็นเพราะ หลังจากที่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ภาครัฐทั้งส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นต่างเข้ามา สนับสนุนงบประมาณและดำเนินการ โดยมีมุมมองสำคัญที่จะจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ ประเด็น ให้มีนัยยะของความเป็นสินค้าและบริการทางวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการทาง เศรษฐกิจโดยเฉพาะการท่องเที่ยว เป้าหมายใหญ่ของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในแง่มุมนี้ คือ “เมืองสงขลาสู่มรดกโลก” ซึ่งมีความคิดเห็นต่อผลสำเร็จในทางปฏิบัติแตกต่างกันไประหว่างตัวแสดง ในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง และแม้ว่าจะมีการลงทุนเพื่อพัฒนาทุนทาง วัฒนธรรมเมืองสงขลาจากหลายหน่วยงานแต่ในปัจจุบันยังขาดแผนแม่บทของการจัดการทุนทาง วัฒนธรรมที่แสดงความเชื่อมโยงการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องไม่ อาจมองเห็นภาพความสำเร็จหรือความก้าวหน้าในอนาคตได้ชัดเจน และอาจส่งผลด้านความต่อเนื่อง ของการลงทุนเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ นอกจากนี้การจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง สงขลาในปัจจุบันยังขาดการสนับสนุนวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของประชาชนบางกลุ่มในเมือง เช่น วัฒนธรรมมุสลิม วิถีประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

ในส่วนทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลานั้น ด้วยรากฐานความเป็นมาทางวัฒนธรรมของเมือง ได้ส่งผลให้สงขลาสะสมทุนทางวัฒนธรรมไว้มากและสามารถนำมาใช้ได้เมื่อเมืองต้องการนำเอาทุนเหล่านี้มาเป็นทรัพยากรในการพัฒนาเมือง และด้วยความแตกต่างหลากหลายของทุนทางวัฒนธรรมของเมืองที่มีอยู่ ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเมืองได้ทุกกลุ่ม และดึงดูดความน่าสนใจจากผู้คนต่างถิ่นที่จะเข้ามาบริโภครทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้นในฐานะสินค้าและบริการเพื่อการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามการจัดการทุนทางวัฒนธรรมได้เริ่มกระทำเมื่อทุนทางวัฒนธรรมบางส่วนถูกทำลายหรือสูญสลายลงไปบ้างแล้ว นั่นเป็นเพราะในอดีตผู้เกี่ยวข้องไม่มีมาตรการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของเมืองอย่างดีพอ โดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมที่อยู่ในความครอบครองของเอกชนที่ไม่ได้รับการรับรองหรือขึ้นทะเบียนจากรัฐ เจ้าของทรัพยากรเหล่านั้นจึงไม่อาจเห็นคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมในครอบครอง หรืออาจเห็นคุณค่าแต่ไม่ทราบว่าควรจัดการอย่างไร สิ่งที่ต้องกระทำต่อทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้คือภาครัฐควรมีมาตรการที่เอื้อให้เจ้าของทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกชนสามารถรักษาทุนทางวัฒนธรรมที่ตัวเองมีได้โดยไม่รู้สึกว่าการถือครองสิทธิ์บางประการไป หรือหากจำเป็นต้องถูกรอนสิทธิ์จะได้ผลประโยชน์ใดชดเชย และจำเป็นต้องเปิดพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นเพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมที่ใกล้จะสูญหายได้มีพื้นที่จัดแสดงทางวัฒนธรรมต่อไป

สำหรับทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม ในปัจจุบันประชาชนที่มีความตื่นตัวเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองโดยเฉพาะประเด็นอย่างเมืองเก่าได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องมากขึ้น เพื่อแสดงความคิดเห็นเข้าร่วมดำเนินงาน แต่ยังมีอีกมากที่ขาดการมีส่วนร่วมจากบุคลิกความเป็นปัจเจกบุคคลของคนในเมืองสงขลาบางส่วน นอกจากนี้ทัศนคติเกี่ยวกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของผู้เกี่ยวข้องบางส่วนยังมีความขัดแย้งกันอยู่ ซึ่งปัญหาทัศนคติที่ไม่ตรงกันเช่นนี้ของผู้เกี่ยวข้องควรได้รับการแก้ไขเพื่อการดำเนินงานที่มีเอกภาพร่วมกันต่อไป

ส่วนการลักษณะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมนั้น การจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ “ประเด็น” ถูกใช้มากกว่าในฐานะ “เครื่องมือ” เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกใช้ในฐานะประเด็นของการพัฒนา สามารถแปลงเป็นนโยบายแผนงาน และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน แต่ในฐานะเครื่องมือเพื่อการดำเนินการด้านต่าง ๆ ทุนทางวัฒนธรรมอาจเป็นเพียงหนึ่งใน

ตัวเลือก ที่ไม่ได้มีศักยภาพโดดเด่นกว่าเครื่องมือหรือวิธีการดำเนินงานอื่น ๆ ที่อาจเลือกใช้ได้ดีกว่าในปัจจุบัน เช่น เทคโนโลยี ความรู้ทางวิชาการ หรือสถานที่จัดงานที่มีความสะดวก เป็นต้น

6.3 บทเรียนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาและการนำไปปรับใช้

การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา นับได้ว่ามีการดำเนินงานที่เกิดความก้าวหน้าและได้รับการยอมรับจากสถาบันต่าง ๆ จนได้รับรางวัล อาทิ รางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ครั้งที่ 9 ประเภท แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดีเด่น ในปี พ.ศ. 2556 การเป็นพื้นที่นาร่องศิลปวัฒนธรรม 1 ใน 5 ของประเทศ และการที่จังหวัดสงขลาได้รับเลือกเข้าร่วมโครงการประตูวัฒนธรรมสู่อาเซียน (ASEAN Cultural Gateway) ของกระทรวงวัฒนธรรม รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยาม ประเภทองค์กร พ.ศ.2554 ของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ตลอดจนรางวัลอื่น ๆ รวมถึงการตื่นตัวของประชาชน ผู้บริหารเมือง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการ จึงขอเสนอปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จดังกล่าวเพื่อเป็นประโยชน์และแนวทางในการพัฒนาสำหรับพื้นที่อื่น โดยเรียงลำดับความสำคัญของแต่ละองค์ประกอบการจัดการทุนทางวัฒนธรรมจากการศึกษาพื้นที่เทศบาลนครสงขลา ดังนี้

6.3.1 การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมของประชาชนต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง

1) การเพิ่มพลังอำนาจให้องค์กรภาคประชาชนเป็นหุ้นส่วนสำคัญในการจัดการวัฒนธรรม เสมือนหนึ่งภาคประชาชนเป็นผู้จัดบริการสาธารณะร่วมกับภาครัฐ เป็นแนวทางสำคัญซึ่งจะทำให้ภาคประชาชนเป็นหน่วยงานสำคัญในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม สามารถรวบรวมสมาชิก ก่อตั้งกลุ่ม ร่วมดำเนินงานกับท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็ตรวจสอบการทำงานและเสนอข้อเรียกร้องของกลุ่มได้

2) ในกรณีของเทศบาลนครสงขลา มีภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เป็นจุดเชื่อมโยง (Hub) ของเครือข่ายที่ดำเนินงานด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นกลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่เข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากหลายภาคส่วน ทำให้สามารถมีบทบาทเป็นผู้ประสานงานการจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมภายในเขตเทศบาลนครสงขลา เพราะในภาคีคนรักเมือง

สงขลาสมาคมประกอบไปด้วยผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง ทั้งนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ของเมือง นักวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ สถาปนิก เจ้าของธุรกิจ เจ้าของร้านอาหารท้องถิ่น ตัวแทนชุมชน ตัวแทนสมาคมด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ตัวแทนสมาคมกลุ่มชาติพันธุ์ และข้าราชการที่เกี่ยวข้องบางส่วน ทำให้สามารถระบุปัญหาของเมืองและแลกเปลี่ยนความรู้หลากหลายสาขา จนนำไปสู่ข้อเสนอและการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมของเมืองในด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏออกมา

3) กลุ่มแกนนำการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองเป็นกลุ่มที่มีบทบาทนำในเมืองและมีความพร้อมด้านทรัพยากรต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์การหลักอย่างภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นองค์การสำคัญในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา ซึ่งประธานสมาคมคือคุณรังษิ รัตนปรการ เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับหมู่ประชาชนย่านเมืองเก่าและชาวเมืองสงขลาทั่วไป และเป็นเจ้าของโรงสีหับ โห่ หิ้น ซึ่งได้อนุเคราะห์ให้ใช้สถานที่ในการดำเนินงานของสมาคมและเปิดเป็นพื้นที่สาธารณะของเมือง ทั้งยังสนับสนุนงบประมาณดำเนินงานของสมาคมบางส่วน นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มหลายท่านยังเป็นผู้อาวุโสของเมืองที่ได้รับการยอมรับ มีความรู้หลากหลายสาขาทำให้ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมสามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น และดึงความร่วมมือจากหลายภาคส่วนได้เป็นอย่างดี

4) การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่องเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในกระบวนการดำเนินงานจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเทศบาลนครสงขลา เห็นได้ว่านอกจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่จัดขึ้นตามประเพณีแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลา ยังจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งจากภาครัฐเองหรือภาคส่วนอื่น ๆ เช่น เทศกาลอาหารสองทะเล เทศกาลเพลงของพ่อ เทศกาลเพลงแห่งความรัก เทศกาลละครโรงสีแดง กิจกรรมเล่าเรื่องเมืองสงขลา การจัดนิทรรศการความรู้ และกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในเมืองอย่างต่อเนื่องและสร้างการรับรู้ต่อพื้นที่อื่นเป็นอย่างดี

6.3.2 พันธะการลงทุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเทศบาลนครสงขลาใช้ประโยชน์จากข้อกำหนด คือระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสำคัญให้แก่ทุนทางวัฒนธรรมย่านเมืองเก่า และจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นที่ควบคุมการก่อสร้างอาคารในย่านเมืองเก่าเพื่อสร้างมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ทางวัฒนธรรม

อย่างเป็นทางการ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการบังคับใช้อย่างเคร่งครัดมากกว่าการขอความร่วมมือที่เคยดำเนินการมาแต่เดิม

2) การปรับโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการเข้าถึงทุนทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งการปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง การจัดเทศกาลงานเมือง การเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเมือง การจัดระเบียบการจราจร การจัดบริการรถนำเที่ยว และการสร้างแหล่งเรียนรู้ใหม่อย่างอุทยานการเรียนรู้สงขลา โครงการปรับปรุงสถานีรถไฟสงขลาเป็นศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าถึงแหล่งวัฒนธรรมและข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมือง

3) การลงทุนโครงการการจัดการทุนทางวัฒนธรรมขนาดใหญ่ เทศบาลนครสงขลา เลือกใช้รูปแบบการทำงานแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private Partnership - PPP) เพื่อให้การพัฒนาเมืองในโครงการบริการสาธารณะที่ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก และภาครัฐยังไม่สามารถดำเนินการได้เพียงพอกับความต้องการของประชาชน เพื่อให้เกิดการบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ให้มีการลงทุนที่ซ้ำซ้อน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เห็นได้จากโครงการอุทยานการเรียนรู้นครสงขลา ซึ่งเทศบาลนครสงขลา มีความร่วมมือกับ บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TK PARK) ภาคีคนรักเมืองสงขลา สมาคม และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือกับพื้นที่อื่นซึ่งมีการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน ทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ได้แก่ เมืองเก่าภูเก็ต ประเทศไทย เมืองปิ้งงและเมืองมะละกา ประเทศมาเลเซีย เมืองปาเล็มบัง เมืองเมดาน และเมืองโกตาซาวาลุนโต ประเทศอินโดนีเซีย และเมืองอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และความร่วมมือด้านการจัดการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ช่วยให้มีแนวทางในการพัฒนาใหม่ ๆ และเรียนรู้บทเรียนผ่านเมืองในเครือข่ายเหล่านั้น

6.3.3 ทุนทางวัฒนธรรมของเมือง

1) เมืองสงขลามีทุนทางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย และประชาชนแต่ละกลุ่มในเมืองมีพื้นที่แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของตัวเองได้โดยอิสระ ไม่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขใด ๆ ทั้งที่มีความแตกต่างทางความเชื่อศาสนา ความแตกต่างทางด้านอาชีพ

2) การสั่งสอนภายในครอบครัวและการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมให้เห็นความสำคัญของความเชื่อและประเพณีในกลุ่มของตนเอง เห็นได้จากประเพณีสำคัญของท้องถิ่นหลายอย่างยังคงความสำคัญในฐานะพื้นที่กระชับความสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัวและสถาบันเมืองอยู่ในปัจจุบัน อาทิ เทศกาลเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ของชาวไทยพุทธ เทศกาลตรุษจีน งานสมโภชทอดหัวเขาแดง งานสมโภชเจ้าพ่อหลักเมือง ของชาวไทยเชื้อสายจีน วันฮิลลฟีทริและวันฮิลลัญญาของชาวไทยมุสลิม

3) การปรับเปลี่ยนประโยชน์การใช้งานทุนทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะในระดับเป็นขึ้นเป็นอันให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้น เช่น เรือนพระยาสุนทรานุรักษ์ซึ่งถูกปรับการใช้งานเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา สถานีรถไฟสงขลาซึ่งไม่ได้ใช้งานมาหลายปีกำลังปรับปรุงเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โรงสีหับ โห้ หิ้น ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมของเอกชนถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมและพื้นที่สาธารณะที่ใช้จัดแสดงนิทรรศการความรู้และกิจกรรมนันทนาการของเมือง

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสร้างทุนทางวัฒนธรรมเพิ่มเติมรวมถึงปรับปรุงรักษาทุนทางวัฒนธรรมของเมืองอยู่เสมอ เช่น ประติมากรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมด้านศิลปะ หัตถกรรมและประดิษฐ์กรรม โครงการรื้อฟื้นสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของเมืองสงขลาขึ้นใหม่ ทั้งประตูเมืองและหอนาฬิกา โครงการปรับปรุงสถานีรถไฟสงขลา การวาดภาพ Street Art ในย่านเมืองเก่าซึ่งมีเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตโบราณของชาวเมืองสงขลา

6.3.4 ทศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

1) องค์กรภาครัฐและองค์กรภาคประชาชนดำเนินการรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นที่จำเป็นต่อการสร้างความเชื่อมโยงกับประชาชนในพื้นที่และแสดงให้เห็นว่าทุกคนเป็นเจ้าของทุนวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น การจัดทำป้ายสื่อความหมายของสถานที่สำคัญตลอดจนร้านค้าต่าง ๆ การขอข้อมูลเพื่อจัดทำหนังสือคนเฒ่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา การเรียนการสอนหลักสูตรบ่มเพาะศึกษานักเรียนได้สื่อสารต่อไปยังผู้ปกครอง การจัดกิจกรรมเล่าเรื่องเมืองสงขลา กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดการสื่อสารระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนในเมือง ระหว่างเยาวชนกับผู้สูงอายุในเมือง ระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นกับประชาชนในเมือง ทำให้ประชาชนมีรู้สึกว่าเป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมมากขึ้น รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งในเรื่องราวของเมือง และอยากมีส่วนดูแลทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้น

2) ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาถูกใช้ประโยชน์ต่อในฐานะเครื่องมือปลูกฝังทัศนคติโดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการเมือง และสังคมวัฒนธรรมเมือง

หลายหน่วยงานในเขตเทศบาลนครสงขลาใช้ประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรมในแง่นี้ประกอบเป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ เช่น สงขลาฟอรั่มใช้รูปแบบพิธีกรรมการคารวะหาเป็นการแสดงความเคารพต่อทรัพยากรธรรมชาติในงานแลเลแลหา เทศบาลนครสงขลาให้รูปแบบตลาดนัดโบราณรณรงค์เรื่องสิ่งแวดล้อมภายในเมืองในโครงการตลาดนัดบ่ออย่าง Green Market หรือภาคีเครือข่ายคนรักเมืองสงขลาสมาคมและสงขลาฟอรั่มใช้ประเด็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมส่งเสริมการรับผิดชอบต่อกิจการส่วนรวมของพลเมือง (Active Citizen)

6.4 ข้อเสนอแนะต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมให้มีความเหมาะสมและมีโอกาสสร้างคุณค่าที่มีอยู่ให้สูงขึ้น แต่การพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ นั้นมีความเชื่อมโยงต่อกันสูง ซึ่งในแต่ละมิติมีการแบ่งปันคุณลักษณะของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมกันอยู่ การนำเสนอข้อเสนอแนะจึงนำเสนอในรูปแบบข้อเสนอเชิงกฎหมาย เชนนโยบาย และเชิงปฏิบัติแทน โดยจะแทรกลักษณะของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมและอธิบายความเกี่ยวข้องเหมาะสมต่อการพัฒนาเมืองในแต่ละมิติไว้ด้วย ซึ่งแต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

6.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงกฎหมาย เป็นข้อเสนอการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะประเด็น ประกอบด้วย

1) เพิ่มเติมกฎหมายท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์อนุรักษ์และฟื้นฟูทุนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ย่านเมืองเก่า อาศัยความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญหรือองค์กรที่มีความรู้ และอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งขณะนี้กำลังดำเนินการร่างเทศบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอาคารในย่านเมืองเก่าสงขลา เนื่องจากแต่เดิมนั้นการอนุรักษ์เน้นเรื่องการรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุที่ตายแล้ว คือไม่มีการใช้งานร่วมสมัยแล้ว มากกว่าทุนทางวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิตหรือยังคงมีการใช้งาน มีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 เป็นเครื่องมือหลัก โบราณสถานที่อยู่ภายใต้กฎหมายนี้แม้ว่าไม่จำเป็นจะต้องเป็นทรัพย์สินของรัฐเท่านั้น คือเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ใดก็ได้หากเข้านิยามตามมาตรา 4 แต่ด้วยข้อจำกัดด้านกรรมสิทธิ์นี้เอง จึงมักพบว่ารัฐมักจะประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานที่เป็นวัดวัง หรือพื้นที่สาธารณะอื่นๆ ได้เป็นส่วนใหญ่ ส่วนทรัพย์สินของเอกชนที่ขึ้นทะเบียนมีน้อยมาก

โดยเฉพาะย่านประวัติศาสตร์ที่ยังมีประชาชนอยู่อาศัยนั้นแทบไม่มีเลย ยกเว้นชุมชนตึกแถว เช่น ชุมชนหน้าพระลาน ท่าช้าง และท่าเตียน (ทั้ง 3 แห่งขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. 2544) ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งไม่มีความซับซ้อนด้านกรรมสิทธิ์ ในย่านเมืองเก่าหรือชุมชนประวัติศาสตร์นั้นมิได้เสียที่เป็นเอกชนจำนวนมากและอาคารก็ไม่ได้มีคุณค่าหมดทุกอาคาร จึงยากที่จะขึ้นทะเบียนโบราณสถานประเภทย่านหรือชุมชนประวัติศาสตร์ ภายใต้กฎหมายโบราณสถานที่มี ในกรณีเช่นนี้กฎหมายท้องถิ่นจึงเป็นทางเลือกสำคัญในการกำหนดข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเมือง ซึ่งจำเป็นต้องมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปแบบการก่อสร้างอาคารใหม่ ความสูง ระยะเวลาขอรุ่น การต่อเติมซ่อมแซมอาคารเดิม การรอนสิทธิ์ในบางกรณี และการชดเชยการรอนสิทธิ์ เพื่อบังคับใช้กับพื้นที่ย่านเมืองเก่าสงขลาและพื้นที่ต่อเนื่อง โดยเทศบาลนครสงขลาเป็นผู้ควบคุมกฎหมายดังกล่าว ข้อดีคือการออกกฎหมายท้องถิ่นจะทำให้ข้อกำหนดสอดคล้องกับพื้นที่มากกว่าการออกกฎหมายเพิ่มเติมในระดับชาติ

2) พิจารณาการจัดผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะพื้นที่ จากที่พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ได้กำหนดให้เทศบาลนครมีอำนาจหน้าที่ใน “การวางผังเมืองและการควบคุมอาคาร” อีกทั้งยังได้กำหนดให้เทศบาลเมืองและเทศบาลนครอาจจัดทำ “ปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม และรักษาความสะอาดและเรียบร้อยของท้องถิ่น” (มาตรา 54 (11) และมาตรา 57) จัดแบ่งเขตการใช้งานพื้นที่ที่เหมาะสม และบังคับใช้กฎหมายผังเมืองอย่างจริงจัง เพื่อลดปัญหาการพัฒนาเมืองที่ไม่สมประโยชน์และปัญหาอื่น ๆ ที่จะตามมา เทศบาลนครสงขลาอาจกำหนดให้เขตพื้นที่ทางวัฒนธรรมงดเว้นจากการประกอบธุรกิจบางอย่าง เช่น บาร์เหล้า ร้านคาราโอเกะ รวมถึงขนาดของยานพาหนะที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างอาคารโบราณ โดยกำหนดข้อบังคับและบทลงโทษหากกระทำ ความผิดอย่างชัดเจน เพื่อลดปัญหาการพัฒนาเมืองไม่สมประโยชน์และเป็นผลดีต่อการวางแผนการใช้ที่ดินของเมืองในระยะยาว

3) ใช้มาตรการทางการคลังเพื่อสนับสนุน ชี้นำ และควบคุมพฤติกรรมการลงทุนของภาคเอกชนและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้เกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ต้องการ เช่น

- การนำค่าซ่อมแซมบางส่วนไปหักภาษี (Tax Credit) เป็นการอนุญาตให้นำค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทุนทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าซึ่งเอกชนเป็นเจ้าของ เช่น อาคารเก่า มาใช้เป็นเงื่อนไขเพื่อการงดเว้นหรือการลดหย่อนภาษี ทั้งนี้การใช้จ่ายดังกล่าวต้องมีการกำหนดหลักเกณฑ์อย่างรัดกุมชัดเจน เพื่อความเป็นธรรมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและก่อให้เกิดประสิทธิภาพในทางปฏิบัติ

- การสมทบค่าซ่อมแซม เป็นการสนับสนุนงบประมาณของรัฐเพื่อใช้ในการซ่อมแซมทุนทางวัฒนธรรมซึ่งรัฐไม่ได้เป็นเจ้าของ มาตรการนี้ในปัจจุบันยังเป็นข้อจำกัดอยู่เนื่องจากระเบียบข้อบังคับไม่สามารถดำเนินการเช่นนี้ได้ เว้นแต่มีการกำหนดหลักเกณฑ์การใช้งบประมาณในลักษณะนี้ให้ชัดเจน เช่น ลักษณะของทุนทางวัฒนธรรมที่รัฐจะสนับสนุนค่าซ่อมแซม อัตราส่วนของการสนับสนุน ลักษณะการใช้ประโยชน์ เป็นต้น

- การยกเว้นภาษีสังหาริมทรัพย์ (Tax Abatement) เป็นการให้สิทธิทางภาษีแก่เจ้าของที่ดินหรืออาคารในพื้นที่ โดยอาจยกเว้นภาษีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดเก็บต่อปี ได้แก่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน เพื่อเป็นการเสริมแรงจูงใจต่อเจ้าของอาคารหรือที่ดินในพื้นที่ที่กำหนด

- การโอนสิทธิในการพัฒนา (Transfer of Development Right) คือการโยกย้ายสิทธิในการพัฒนาที่ดินบางส่วนที่ดินแปลงหนึ่งไปยังที่ดินอีกแปลงหนึ่ง ซึ่งโดยมากมักจะใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินโครงการฟื้นฟูเมือง เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ หรือเพิ่มพื้นที่โล่งว่างที่จำเป็นในเมือง โดยเจ้าของอาคารอนุรักษ์หรือที่ดินในเขตที่ถูกกำหนดให้จำกัดสิทธิการพัฒนา จะได้รับผลประโยชน์จากการโอนสิทธิในการพัฒนาของตัวเอง (ซึ่งถูกจำกัดเพราะทำไม่ได้ในพื้นที่อนุรักษ์) ไปให้กับเจ้าของที่ดินแปลงอื่นทดแทนการถูกรอนสิทธิที่ควรจะได้ไป

- มาตรการอื่น ๆ เช่น การยกบางส่วน of อาคารให้องค์กรที่เกี่ยวข้องดูแล การเปิดพื้นที่บางส่วน of อาคารให้เข้าชมและเปิดรับบริจาคจากผู้เข้าชม ทั้งนี้ควมคุมไปกับกลไกการตัดสินใจและควบคุมคุณภาพที่มีประสิทธิภาพ

ในปัจจุบันแม้ว่าการใช้มาตรการทางการคลังจะยังเป็นกระบวนการที่มีความยุ่งยากและมีการดำเนินการหลายขั้นตอน บางขั้นตอนเกินอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการได้ แต่หากวางแผนในระยะยาวการดำเนินการโดยใช้เครื่องมือเหล่านี้ก็สามารถเป็นจริงได้ในทางปฏิบัติ

6.4.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มีทั้งข้อเสนอที่เป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะประเด็นและในฐานะเครื่องมือ ซึ่งจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะประเด็น ประกอบด้วย

1) จัดทำข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญในระดับท้องถิ่นซึ่งยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากหน่วยงานราชการ เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญเตรียมการพัฒนาเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนในระดับสูงขึ้นไปและเป็นเครื่องมือในการระบุมหาความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่รัฐจะวางแนวทางในการพัฒนาร่วมกับเจ้าของได้ โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การใช้มาตรการทาง

กฎหมาย การให้สิทธิพิเศษทางการคลัง การประชาสัมพันธ์ และการสนับสนุนงบประมาณ เนื่องจาก
 ทูทางวัฒนธรรมหลายประเภท เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผู้สืบทอดน้อยซึ่งอยู่ในความเสี่ยงที่จะสูญ
 หายและไม่มีผู้สืบทอด หรืออาคารสำคัญที่อยู่ในความครอบครองของเอกชนซึ่งไม่ได้รับการขึ้น
 ทะเบียนจากหน่วยงานราชการ มีความเสี่ยงในการปรับรูปแบบเป็นการใช้ประโยชน์อื่นที่ไม่สม
 ประโยชน์ ในรูปแบบการจัดทำข้อมูลทูทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นสามารถทำได้โดยหลายวิธีการ
 ร่วมกัน ได้แก่

- การขึ้นทะเบียนทูทางวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในลักษณะ
 เดียวกับหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคแต่เป็นการดำเนินงานในระดับพื้นที่ เช่น การขึ้นทะเบียนมรดก
 ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
 โบราณวัตถุของกรมศิลปากร เพื่อให้ความสำคัญกับทูทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในระดับ
 ท้องถิ่นแต่อาจไม่ได้รับรองในระดับชาติ ซึ่งเทศบาลนครสงขลามีข้อมูลส่วนนี้กระจายอยู่ในหลาย
 แหล่ง เช่น ในแผนพัฒนาชุมชนแต่ละชุมชนในเขตเทศบาลนครสงขลา และจากข้อมูลของหน่วยงานที่
 เกี่ยวข้อง

- แผนที่วัฒนธรรม (Cultural Mapping) เป็นแผนที่ที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ เพื่อระบุ
 สถานที่ต่าง ๆ ในเมืองที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางวัฒนธรรม กิจกรรมทางสังคม อัตลักษณ์สังคม พื้น
 ศิลปวัฒนธรรม และพื้นที่สาธารณะ เป็นต้น นอกจากระบุตำแหน่งแล้วยังต้องครอบคลุมความหมาย
 ทางสังคมของสถานที่เหล่านั้น เช่น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม สถานที่
 ประวัติศาสตร์ของเมือง รวมทั้งสถานที่ของความทรงจำร่วมของประชาชนในเมือง

- ปฏิทินชุมชนและวัฒนธรรม (Economic and Cultural Calendars) เป็น
 เครื่องมือในการลำดับให้เห็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในรอบปีของเมือง ซึ่งบันทึก
 กิจกรรมในช่วงเวลาที่เป็นวัน สัปดาห์ เดือนหรือปีในลักษณะที่เป็นแผนภาพ ปฏิทินชุมชนและ
 วัฒนธรรมจะบอกช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเมือง เช่น ฤดูมรสุม การ
 เปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพและวิถีชีวิต และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่
 ครอบคลุมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น เทศกาลสำคัญของเมือง กิจกรรมทางศาสนา และ
 กิจกรรมทางวัฒนธรรม

2) เชื่อมโยงการจัดการทูทางวัฒนธรรมพื้นที่เมืองสงขลาฝั่งบ่อทราย เมืองสงขลา
 ฝั่งแหลมสน เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง เกาะยอ และทะเลสาบสงขลาบริเวณโดยรอบ ซึ่งอาจขยายไป

ถึงพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ เพื่อให้เทศบาลนครสงขลา เป็นจุดหมายทางวัฒนธรรม (Cultural Destination) เป็นจุดเชื่อมต่อการท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในคาบสมุทรสทิงพระและรอบทะเลสาบสงขลา อาทิ การสนับสนุนการท่องเที่ยวในเส้นทางดังกล่าว การเชื่อมต่อระบบการคมนาคมระหว่างพื้นที่ที่มีความสะดวก ชัดเจน ใช้บริการง่าย

3) เชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนความร่วมมือ ในกลุ่มเมืองเก่าภายใต้กรอบ IMT-GT ได้แก่ เมืองภูเก็ต ประเทศไทย เมืองปีนัง เมืองมะละกา ประเทศมาเลเซีย เมืองปาเล็มบัง เมืองโกตาขาว ลูนโต และเมืองเมดาน ประเทศอินโดนีเซีย และเมืองในเครือข่ายที่มีการพัฒนาในลักษณะเดียวกัน โดยจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้การจัดการทุนทางวัฒนธรรมกับเมืองเหล่านี้ เช่น การจัดงานสัมมนาถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการทุนทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองในเครือข่าย รวมถึงกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งอาจกระทำร่วมกันได้ การดำเนินงานอาจจัดหมุนเวียนไปในแต่ละเมืองภายในเครือข่าย และใช้งบประมาณของหน่วยงานผู้รับผิดชอบของประเทศเจ้าภาพในการจัดงาน ผลประโยชน์โดยตรงของการจัดงานในลักษณะนี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันในหมู่ผู้บริหารเมืองและกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมือง และผลประโยชน์ทางอ้อมคือก่อให้เกิดการท่องเที่ยวและการกระจายรายได้มาสู่เมืองที่จัดงาน และได้ประชาสัมพันธ์เมืองผ่านตัวแทนผู้เข้าร่วมงานซึ่งมาจากต่างเมืองและต่างประเทศ

4) ขยายความรู้เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของเมือง โดยส่งเสริมให้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก หลักสูตรสำหรับเสริมหลักสูตรแกนกลางให้มีความสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งจะใช้ร่วมกับหลักสูตรแกนกลาง โดยอาจจัดเป็นรายวิชาอิสระที่ให้เลือกเรียนหรืออาจจัดเป็นกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ผู้สอนสามารถดัดแปลงเนื้อหาที่กำหนดมาจากส่วนกลางมาประยุกต์โดยนำเอาสาระ ทรัพยากร เทคนิควิธีการท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ได้ เช่น การขยายหลักสูตรบ่อเย็บศึกษาให้โรงเรียนในสังกัดเทศบาลได้นำไปใช้ หรือการสร้างหลักสูตรใหม่ตามความเหมาะสมของแต่ละโรงเรียนในท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเทศบาลมีงบประมาณสำหรับดำเนินการโครงการดังกล่าวในปีงบประมาณ 2559 จำนวน 100,000 บาท โดยสำนักการศึกษา (โรงเรียนเทศบาล 5) เทศบาลนครสงขลาเป็นผู้รับผิดชอบ

และอีกลักษณะคือ หลักสูตรเฉพาะด้าน มีระยะสั้นสำหรับผู้เรียนในท้องถิ่น ทุกวัย ทุกระดับอายุ อาจดำเนินการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น หลักสูตรที่เกี่ยวข้องอาหารพื้นบ้าน บ่อเย็บ ศิลปะ หัตถกรรม และประดิษฐ์กรรมพื้นบ้าน ถ่ายทอดให้แก่กลุ่มผู้สนใจทั่วไป เพื่อให้เกิดการ

สืบทอดทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้และเป็นทางเลือกในการสร้างอาชีพให้แก่ผู้เรียน ทั้งนี้แนวทางในการส่งเสริมอาชีพ ภาครัฐควรหาตลาดให้กับสินค้าผลิต ประชาสัมพันธ์ ซึ่งความรู้ที่ได้จากหลักสูตรเหล่านี้ อาจเป็นได้ทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริมของผู้ที่สนใจอย่างจริงจัง

และข้อเสนอที่เป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะเครื่องมือ ประกอบด้วย

1) พัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรม 2 พื้นที่สำคัญ เพื่อรองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมและ กิจกรรมอื่น ๆ ของเมือง ได้แก่

- พื้นที่ย่านเมืองเก่า ซึ่งมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวเมือง สงขลา ซึ่งมีศาลหลักเมืองเป็นศูนย์กลางสำคัญ เชื่อมโยงถนนนางงาม ถนนนครใน และถนนนครนอก พื้นที่หลักของวัฒนธรรมไทยจีน เชื่อมต่อไปยัง วัดมัสยิดมิมาวาส วัดโพธิ์ปฐมมิมาวาส วัดแยะ วัดเลียบ และ วัดดอนรัก ซึ่งเป็นพื้นที่หลักของวัฒนธรรมไทยพุทธ และถนนพัทลุง มัสยิดอุสาสนอิสลาม พื้นที่หลักของวัฒนธรรมไทยมุสลิม โดยจัดเป็นถนนคนเดินตามเทศกาลสำคัญต่าง ๆ หรือพิจารณาปิดถนน บางส่วนเป็นประจำในวันที่กำหนดเดือนละครั้งให้เป็นย่านศิลปวัฒนธรรมของเมือง เพื่อสร้างการรับรู้ทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

- พื้นที่บริเวณถนนจะนะ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเมืองเก่า และท่าน้ำประตูปุทธรักษา ซึ่งมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมือง ซึ่งในปัจจุบันเทศบาลนครสงขลาและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้จัดพื้นที่ให้เป็นถนนคนเดินประจำทุกวันศุกร์และเสาร์ และมีเวทีสาธารณะอยู่แล้ว ทั้งนี้ควรร่วมมือกับวัฒนธรรมจังหวัดให้ประสานและสนับสนุนปราชญ์ศิลปินที่มีความสามารถทั่วจังหวัดสงขลาให้สลับกันมาแสดงความสามารถถ่ายทอดความรู้ในพื้นที่วัฒนธรรมนี้ เพื่อสร้างให้เกิดการขยายตัวของทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งบางอย่างอาจไม่มีผู้สืบทอดหรือไม่มีพื้นที่ถ่ายทอดให้เป็นที่รับรู้ของคนในวงกว้าง

2) พัฒนาชุมชนเก่าสั่งให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้าน ขยายผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล และระบบนิเวศชายหาด เนื่องจากชุมชนเก่าสั่งเป็นชุมชนสุดท้ายที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ประกอบไปด้วยทุนทางวัฒนธรรมมากมาย ทั้งหินห้วยนางแรง เรือกอและวิถีประมงพื้นบ้าน และวิถีชีวิตมุสลิม ตั้งอยู่บนพื้นที่ปากคลองสำโรงซึ่งไหลลงสู่อ่าวไทย ทั้งนี้โดยสำรวจและรวบรวมข้อมูลวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก่อน จากนั้นจึงสร้างความเข้าใจที่ตรงกันของทุกฝ่าย แล้วร่วมกันพัฒนาโครงการที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและ

พัฒนารายได้ของคนในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน เช่น แหล่งจำหน่ายวัตถุดิบและอาหารจากประมง
พื้นบ้านที่มีมาตรฐาน แหล่งเรียนรู้วิถีประมงพื้นบ้านและทรัพยากรชายฝั่ง เป็นต้น

3) ส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการใช้รถสามล้อ เพื่อเป็นการรักษาเอกลักษณ์ทาง
วัฒนธรรมที่กำลังสูญหาย กระจายรายได้ให้ผู้ประกอบการท้องถิ่น และลดปัญหาการจราจรและมล
ภาวะ โดยจัดจุดรับส่งที่เหมาะสม ควบคู่กับส่งเสริมการเดินเท้าและการใช้พาหนะขนาดเล็ก เช่น
จักรยาน เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยว และประชาสัมพันธ์ต่อนักท่องเที่ยว

6.4.3 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ เป็นข้อเสนอการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในฐานะ
ประเด็นประกอบด้วย

1) เทศบาลนครสงขลาควรจัดทำแผนแม่บท (Master Plan) การอนุรักษ์และพัฒนา
เมืองเก่า ที่รวมการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ในระยะยาวรวมกัน แสดงแนวความคิดการพัฒนา
ระยะเวลาการดำเนินการ งบประมาณ สภาพก่อนและหลัง รวมถึงผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาโครงการ
ต่าง ๆ และจัดให้มีการประชาพิจารณ์แผนดังกล่าว เนื่องจากในปัจจุบันแม้ในเขตเทศบาลนครสงขลา
มีการดำเนินงานเรื่องการจัดการทุนทางวัฒนธรรมด้วยความร่วมมือหลายหน่วยงาน แต่ยังคงขาดแผนที่
แสดงให้เห็นการดำเนินของแต่ละส่วนในระยะยาว เพื่อใช้เป็นแผนหลักในการพัฒนาและการสื่อสารที่
เข้าใจตรงกันของฝ่ายต่าง ๆ ให้เป็นเอกภาพและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ป้องกันการดำเนินงานที่
ซ้ำซ้อน และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรวมทั้งประชาชนเห็นภาพการพัฒนาแบบเดียวกัน

2) ควรส่งเสริมผู้ประกอบการสร้างสรรค์ในพื้นที่ เช่น ผู้สร้างสรรค์หัตถกรรมท้องถิ่น
พื้นที่จัดแสดงศิลปะ ห้องสมุดเอกชน เพิ่มเติมจากร้านค้าท้องถิ่นซึ่งได้ดำเนินการไปแล้ว ด้วยมาตรการ
ต่าง ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ การใช้พื้นที่ในการจัดกิจกรรม เพื่อให้คนรู้จักธุรกิจสร้างสรรค์ของเมือง
เหล่านี้ อาจเป็นการดำเนินงานร่วมระหว่างเจ้าของพื้นที่กับเทศบาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือการ
ร่วมมือกันในกลุ่มผู้ประกอบการก็ได้ นอกจากนี้เทศบาลอาจใช้สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อสนับสนุน
ให้เกิดธุรกิจสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์แก่เมือง โดยการงดเว้นหรือลดภาษีให้กับธุรกิจตามประเภท
ที่เทศบาลต้องการส่งเสริม

3) ควรส่งเสริมการจัดแสดงความรู้และความสามารถเชิงศิลปวัฒนธรรมของ
ปราชญ์ศิลปิน ในพื้นที่สาธารณะที่มีอยู่แล้ว เช่น เวทีสาธารณะถนนคนเดิน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
สงขลา เวทีริมชายหาด ซึ่งอาจเป็นผู้เชี่ยวชาญในเขตเทศบาลนครสงขลาตามที่มีข้อมูลอยู่แล้วในแผน
ชุมชน หรือ ผู้เชี่ยวชาญจากต่างพื้นที่ในจังหวัดสงขลาตามฐานข้อมูลของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด

สงขลา โดยหมุนเวียนกันมาเพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมเมืองสงขลาเกิดพลวัตมากขึ้น อาจจัดในรูปแบบของเทศกาลวัฒนธรรมหรือกำหนดระยะเวลาที่มีความต่อเนื่อง เช่น เดือนละครึ่ง โดยใช้งบประมาณร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นที่กลางเชื่อมระหว่างผู้สืบทอดทุนทางวัฒนธรรมซึ่งได้มีพื้นที่แสดงออก กับรุ่นใหม่ซึ่งมีโอกาสเรียนรู้แล้วเกิดความสนใจที่จะศึกษาต่อไป

4) ประสานงานให้เจ้าของทุนทางวัฒนธรรมที่มีการเข้าถึงยาก เช่น ภาพจิตรกรรมสำคัญในพระอุโบสถวัดต่าง ๆ พระตำหนักเขาน้อย เป็นต้น เปิดโอกาสให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้าถึงง่ายขึ้น โดยการเปิดให้เข้าชมโดยอิสระหรือกำหนดวันเวลาที่เปิดให้เข้าชมได้อย่างชัดเจน ควบคู่กับการประชาสัมพันธ์ผ่านเครื่องมือต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ของเทศบาล หน่วยงานภาครัฐและประชาชน ซึ่งอาจให้ข้อมูลผ่านป้ายสื่อความหมายเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจัดจ้างบุคลากรหรืออาจการเปิดรับอาสาสมัครเพื่อให้ความรู้ในช่วงเวลาที่เปิดให้เข้าชม และหารายได้เพื่อบำรุงทุนทางวัฒนธรรมที่มีการใช้ประโยชน์โดยการเก็บค่าเข้าชมในราคาถูกลงหรือการรับบริจาค

5) ใช้เทคโนโลยีเข้าช่วยในการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการรวบรวมข้อมูลและการเข้าถึงข้อมูลของผู้ที่สนใจ เช่น การพัฒนาฐานข้อมูลกลางทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา การใช้ระบบ QR Code เชื่อมโยงให้ข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ต่าง ๆ มีเว็บทำสำหรับชุมชน (Community Web Portal) สำหรับให้สมาชิกของเมืองได้ใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารสองทาง สร้างความร่วมมือและมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในเมือง โดยสมาชิกในเมืองสามารถรับรู้ข้อมูลและความเคลื่อนไหวของโครงการพัฒนาเมืองต่าง ๆ เสนอ แนะนำ และติดตามโครงการหรือกิจกรรมที่พัฒนาให้ชุมชนดีขึ้น เป็นต้น

6.5 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้มีข้อจำกัดบางประการ สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดโดยนำบทเรียนที่ได้นี้ไปใช้ในการศึกษาพื้นที่อื่น ๆ ดังนี้

6.5.1 ควรศึกษาทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องและประชาชนเป็นเชิงปริมาณ โดยกำหนดปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่จากมุมมองของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา จะทำให้ได้ข้อมูลหลากหลายมากขึ้น และสามารถรวบรวมข้อคิดเห็นได้จากกลุ่มตัวอย่างที่กว้างกว่าการศึกษาเชิงคุณภาพ

6.5.2 ควรเพิ่มเติมการวิเคราะห์เครือข่ายของการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์และบทบาทของตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ ซึ่งจะให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทได้ชัดเจนมากขึ้น

6.5.3 ควรศึกษาการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเชิงเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งมีการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน โดยมุ่งหาปัจจัยสู่ความสำเร็จของแต่ละพื้นที่และนำมาเปรียบเทียบเพื่อหาข้อเสนอแนะที่สามารถปรับใช้ระหว่างกันของพื้นที่ศึกษาได้

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*
กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551.

การเคหะแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ทำเมืองให้น่าอยู่ได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ. ม.ป.ท.

กิตติรัตน์ ปลื้มจิตร และอุบลวรรณ เสือเดช, บรรณาธิการ, *สงขลาส่งแสง “The young active citizen” พลัง
การเปลี่ยนแปลงเมืองสงขลาของเยาวชน*. นนทบุรี: หจก. วนิดาการพิมพ์, 2557.

โกวิทย์ พวงงาม. *การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. ม.ป.ท., 2545.

โครงการพลังพลเมืองสงขลา. *The World Beach Day แลเล แลหาด ครั้งที่ 2*. สงขลา: สงขลาฟอรั่ม, 2555.

ชนิษฐา ชูสุข, “ความทรงจำเก่า ๆ กับหาดสงขลา,” ใน *แลเล...แลหาดสงขลา : สำรวจ เรียนรู้ และค้นหา
แนวทางฟื้นฟูชายหาด 5 มิถุนายน 2554* สงขลา: สงขลาฟอรั่มและกลุ่ม S.O.S หาดสงขลา, 2554.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. *วัฒนธรรมคือทุน*. กรุงเทพฯ: บริษัทสุขุมและบุตร จำกัด. 2540.

ชูชัย ศุภวงศ์. *แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่น
พัฒนา, 2540.

ฉันทัส เพียรธรรม. *สถาปนาสถาบันเมือง : เมือง การเมือง ชุมชน และประชาสังคม*. กรุงเทพฯ: สถาบันการ
พัฒนาพื้นฐาน, 2542.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุจน์ เจริญเมือง. *เมืองในสังคมไทย*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2542.

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. *ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจ และการจัดการยุคใหม่*. กรุงเทพฯ:
บริษัท พี.เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด, 2547.

ดารณี บัญชรเทวกุล. *กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา*. กรุงเทพฯ.

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. *การบริหารการพัฒนา ความหมาย เนื้อหา แนวทาง และปรัชญา*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ธนิช เลิศชาญฤทธิ. *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน),

2554.

ธีรยุทธ บุญมี. *ประชาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2547.

ประชาธิป กะทา. *การศึกษาทุนทางสังคมและบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านสุขภาพ :*

กรณีศึกษาประชาคมสุขภาพหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ

: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2547.

พัชรินทร์ พัฒนาบุญไพบูลย์. *CREATIVE CITY เมื่อความมั่งคั่งสร้างจากเมือง*. กรุงเทพฯ: บริษัท ดับเบิลยู

พรีนซ์ จำกัด, 2555.

พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และครรชิต จูประพัทธ์ศรี. *มาจีซีทีรี กระบวนการฟื้นฟูเมืองเก่าในโตเกียวและเกียวโต*.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สวัสดิ์การพิมพ์, 2556.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สิริพรรณ อิศริโชติ และ อีระ แก้วประจันต์, บรรณาธิการ, *วัฒนธรรม พัฒนาการทาง*

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวล

เอกสารและจดหมายเหตุ, ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ

เจ้าอยู่หัว, 2545.

พีธากร ศรีบุตรวงศ์. *เสน่ห์ย่านเก่า เรื่องราวการอนุรักษ์ย่านเก่าจากญี่ปุ่น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สวัสดิ์การ

พิมพ์, 2556..

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. *ทุนวัฒนธรรม วัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลก เล่ม 1*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มติชน,

2546.

วิเชียรศิริ (ชม ณ สงขลา), พระยา. *พงศาวดารเมืองสงขลา*. พระนคร: โสภณพิพิธพรณนากร, 2482.

วิวัฒน์ สุทธิวิภากร, บรรณาธิการ, *เสนาบเรว*. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2550.

สงบ ส่งเมือง, *การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ 2310 – 2444*. สงขลา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.

สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง, *การเริ่มต้นและการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองเก่าสงขลา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534.

สดใส ชันติวรพงศ์, บรรณาธิการ, *คนเฒ่าเล่าเรื่องเมืองสงขลา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554.

สุภัทร สุนธธาภิรมย์ ณ พัทลุง, *ประวัติศาสตร์ ตระกูล สุลต่าน สุลัยมาน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. *แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ คุ้มครองแหล่งมรดกโลก เล่ม 3 การเตรียมการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: บริษัท โมนोगราฟ สตูดิโอ จำกัด, 2556.

ศรีสมร ศรีเบญจพลางกูร, *ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา*. กรุงเทพฯ: หจก. ภาพพิมพ์, 2544.

อมรา ศรีสุชาติ, “สงขลา” ใน *ที่ระลึกในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา วันพุธที่ 19 มีนาคม 2540*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2540.

อาคม ใจแก้ว. *การบริหารการพัฒนาเมือง : แนวคิด ทฤษฎีและปรากฏการณ์*. สงขลา: บริษัท แม็กซ์มีเดีย วาย 2 เค เพรส จำกัด, 2551.

อาภรณ์ จัทรสมวงศ์. *พื้นเมืองเก่าให้มีชีวิต ประสบการณ์พื้นเมืองเก่าให้มีชีวิต จากญี่ปุ่นถึงไทย*. กรุงเทพฯ: สวัสดิ์การพิมพ์, 2554

อิศรัฎฐ์ รินไธสง และคณะ. รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา, 2552.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาทักษิณ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

เอนก นาคะบุตร.บรรณาธิการ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล. *ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, 2545.

อำพัน ณ พัทลุง, *ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530.

เซอร์เบิต จิราเดย์. *ทำเมืองให้น่าอยู่ วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และความหวังสำหรับเมืองที่ยั่งยืน*. โดยพิภพ อุดมอิทธิพงศ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลด์คีมทอง, 1996.

Bourdieu, Pierre. The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood. 1986.

Charles Landry. *The creative city : a toolkit for urban innovators*. London: Comedia/Earthscan, 2000.

Chasrles Landry and Franco Bianchini. *The Creative City*. London: Demos, 1995.

Home Affairs Bureau, The Hong Kong Special Administrative Region Government. *A STUDY ON CREATIVE INDEX*. Hong Kong: The Hong Kong Special Administrative Region Government, 2005.

Habermas, Jorgen. *The Public Sphere*, in *Rethinking Popular Culture: contemporary perspectives in cultural studies*, edited by Mukerji and Schudson. (Berkeley: University of California Press, 1991), pp. 398 - 404.

Florida, Richard. *THE RISE OF CREATIVE CLASS*. Newyork: Perseus Book Group, 2012.

Throsby, Devid. *Economy and Culture*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2001.

United Nations, *Creative Economy Report 2008*. N.p. : United Nations, 2008.

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

แก้วตา จันทรานุสรณ์. *การใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะนวัตกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการบริหารนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในบริบทการกระจายอำนาจ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2555.

ชนิษฐา ชุสุข. *กลไกการขับเคลื่อนนโยบายเมืองน่าอยู่ : กรณีศึกษาเทศบาลนครสงขลา และเทศบาลตำบลปริงจังหวัดสงขลา*. แผนงานสร้างเสริมการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทย เพื่อการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2553.

ชัยวุฒิ พิริยะกุล. *การศึกษาเพลา นางเลียดชาวฉะบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพัทลุง* วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.สงขลา. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2538.

ณัชภัค แซ่มวงษ์. *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ : กรณีศึกษาผ้าขาวม้าร้อยสี บ้านหนองขาว อำเภอดำรงวิทยารมย์ จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.

เพียงแข พงษ์ศิริปัญญา. *ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2488)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2550

อรทัย สัตยสันต์สกุล, *ชีวประวัติและบทบาทของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในเขตเมืองเก่าสงขลาป้อย่าง สมัยช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2411 - 2503)*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2557.

Suwannachart, Jaray. *Cultural landscape management plan for tourism, case study of the Songkhla old town and its associations*, (PhD Thesis, Architectural Heritage

Management and Tourism (International Program) Faculty of Architectur Silpakorn
University, 2552.

บทความจากสารานุกรม

ประทีป ไชยรัตน์, “ทำบุญชายเล,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 7 (2542), 3383 - 3384.

ปราณี ธรรมรัตน์, “ปลุกต้นไม้ในบริเวณบ้าน : ความเชื่อ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิ
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 9 (2542), .4423.

ปรีชา นุ่นสุข พูลศรี รัตนหิรัญ และมงคลศรี สมเหมือน, “การเกิด : วัฒนธรรมไทยพุทธ,” ใน *สารานุกรม
วัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 1 (2542), 330 -
331.

พิทยา บุขรรัตน์, “นายแรง: นิทาน,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 8 (2542), 3754.

พิทยา บุขรรัตน์, “เกาะหนูเกาะแมว: นิทาน,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรม
วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล.2 (2542), 547.

ไพบูลย์ ดวงจันทร์, “สถาปัตยกรรมจีน: เมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิ
สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 16 (2542), 7677 – 7698.

วรรณภา ณ สงขลา, แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย, “จิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาสวรวิหาร,” ใน *สารานุกรม
วัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 4 น. 1643 –
1644

สุทิวรงค์ พงษ์ไพบูลย์, “รถสามล้อ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 13 น. 6412.

สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “นักเลง,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 8 (2542), 3673.

สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “เรือพระ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 14 (2542), 6632 – 6637.

สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “โนรา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 8 (2542), 3871 – 3896.

สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “ประภาคารเมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรม
 วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 9 (2542), 4293.

สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “ป้อมเมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรม
 วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 9 (2542), 4437.

สุทิววงศ์ พงษ์ไพบูลย์, “เกลอ,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์, 1 (2542), 468

สุภาคย์ อินทองคง, สงบ ส่งเมือง, “กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย
 มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 1 น.90 – 98

แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย, “จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธิ์ปฐมาวาส,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิ
 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 4 (2542), 1643.

แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย, “จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณคีรี,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิ
 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 4 (2542), .

อุดม หนูทอง, “หนังตะลุง,” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้* โดย มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย
 ธนาคารไทยพาณิชย์, ล. 17 (2542), 8306 – 8322.

บทความวารสาร

เลหฺล้า ตริเออกานุกูล. *ทูลทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่านต่อการส่งเสริมการเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต*. วิจัย
เพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. ฉ.3, (2557): 93 – 106.

Appadurai, Arjun and Carol A. Breckenridge. “Why Public Culture?,” *Public Culture*. 1 (1)
(1988): 5-9.

เอกสารความรู้

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า*.

กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2553.

เทศบาลนครสงขลา, *เอกสารการประชุมโครงการฟื้นฟูอาคารย่านเมืองเก่า (ฝั่งบ่อหยาง) อำเภอเมือง จังหวัด
สงขลา*. สงขลา: เทศบาลนครสงขลา, 2555.

อรทัย สัตยสันต์สกุล และสำราญ ศรีพจนารถ, *อาหารพื้นบ้านของชาวตำบลบ่อหยาง*. สงขลา: ภาควิชาคนรักเมือง
สงขลา, 2553.

อดุลย์ วัชรดิถิก, *ประวัติย่อ มัสยิดอุสาสนอิสลาม ตำบลบ่อหยาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา*, สงขลา: มัสยิดอุสา
สนอิสลาม ม.ป.ป.

เว็บไซต์

กระทรวงวัฒนธรรม, “เปิดตำนานหับ โห้ หิ้น,” ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, http://www.m-culture.in.th/moc_new/album/166289/เปิดตำนานหับ โห้ หิ้น/ (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 3558).

กระทรวงวัฒนธรรม, “พระตำหนักเขาน้อย,” ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, http://www.m-culture.in.th/moc_new/2012/10/พระตำหนักเขาน้อย/ (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 3558).

เทศบาลนครสงขลา, “แผนชุมชนเทศบาลนครสงขลา,” เทศบาลนครสงขลา,

<http://www.songkhacity.go.th/files/choomchon.pdf> (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558).

ปริญญา ชูแก้ว, “อาคารสถานีรถไฟสงขลา มรดกทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมของไทย Songkhla

Railway Station Building: Historical and Architectural Heritage of Thailand,” รถไฟไทย

ดอทคอม

http://portal.rotfaithai.com/download/documents/story_songkhla_station_2013.pdf (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2558).

Safier, Michael. “*THE INTER-DIMENSIONAL ANALYSIS OF URBAN DEVELOPMENT: A Guide to the Organization of Cases and their Linkages.*” Department for International

Development. [http://www.ucl.ac.uk/dpu-](http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/interdim_analysis/rationale_interdim_analysis.htm)

[projects/drivers_urb_change/interdim_analysis/rationale_interdim_analysis.htm](http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/interdim_analysis/rationale_interdim_analysis.htm)

(accessed September 10, 2014).

สัมภาษณ์

เขมชาติ เทพไชย, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันบัณฑิตพัฒนาศิลป์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร, 29 กันยายน 2558.

จ๊กกฤษณ์ ภัทรนิตย์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 3 มกราคม 2558.

จันทวดี พิทยเมธากุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 19 มิถุนายน 2558.

จเร สุวรรณชาติ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตสงขลา อ.เมือง จ.สงขลา, 29 ธันวาคม 2557

จรรยา นราคร, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, กระทรวงวัฒนธรรม เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร,
1 ตุลาคม 2558.

จรรยา หยุทอง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา,
8 พฤษภาคม 2558.

ชายแดน เสถียร, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา,
12 พฤษภาคม 2558.

ดาววัน วิเศษสินธุ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ร้านห้องสมุดสองเล ถนนนครใน ต.บ่อยาง อ.เมือง
จ.สงขลา, 15 มิถุนายน 2558.

บัญญัติ วิเชียรศรี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ต.คอหงส์ อ.หาดใหญ่
จ.สงขลา, 30 พฤษภาคม 2558.

บัวยัญ สุวรรณมณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ร้านอาหารครัวราชดำเนิน เขตพระนคร กรุงเทพฯ,
14 มิถุนายน 2558.

บุญชวน บัวสุวรรณ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง
จ.สงขลา, 30 ธันวาคม 2557.

ปกรณ์ รุจิระวิไล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, อาคาร 2เตาหลวง ถ.เตาหลวง ต.บ่อยาง อ.เมือง
จ.สงขลา, 16 มิถุนายน 2558.

ประชาชนผู้อาศัยย่านเมืองเก่า (ไม่ประสงค์ระบุนาม), สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ถนนครนอก ต.บ่อยาง
อ.เมือง จ.สงขลา, 2 มกราคม 2558.

ประสิทธิ์ กุลเทพรหม, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสงขลา ต.บ่อยาง
อ.เมือง จ.สงขลา, 18 มิถุนายน 2558.

ปรีดา จันทจิตต์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงเรียนมหาวชิราวุธ ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา,
13 กุมภาพันธ์ 2558.

พรทิพย์ พันธุ์โกวิทย์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สำนักศิลปากรที่ 13 สงขลา ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา, 12 กุมภาพันธ์ 2558.

พรรณนิภา โสทธิพันธุ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการสงขลาฟอรั่ม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558.

ยงธนีสร์ พิมลเสถียร, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี, 18 สิงหาคม 2558.

มูหะหมัด นุ้ยสามัญ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 99 ถ.เก้าแสน ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 20 มิถุนายน 2558.

โยธิน รอดผล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมาวาส ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 14 กุมภาพันธ์ 2558.

ลาชี จัทรประดิษฐ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มัสยิดอัลฮีดายะห์ ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 15 มิถุนายน 2558.

วัลย์รัตน์ ต้นติเศรณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 29 ธันวาคม 2557.

วิมล วัฒนา, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, องค์การบริหารจังหวัดสงขลา ต.พะวง อ.เมือง จ.สงขลา, 14 ตุลาคม 2558.

วิวัฒน์ นวประภากุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 156 ถ.นางงาม ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 16 มิถุนายน 2558.

วีระศักดิ์ เพ็ชรแสง, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมือง จ.สงขลา, 12 พฤษภาคม 2558.

วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงแรมหาดใหญ่พาราไดซ์แอนด์รีสอร์ท อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา, 13 กุมภาพันธ์ 2558

สมศักดิ์ หวันหลิษา, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มัสยิดอุสาสนอิสลาม ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา,
13 พฤษภาคม 2558.

สมศักดิ์ ตันติเศรณี, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, เทศบาลนครสงขลา ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา,
12 พฤษภาคม 2558.

สาวตรี สัตยานุรักษ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, สถาบันทักษิณคดีศึกษา ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา,
12 กุมภาพันธ์ 2558.

สุนทนา อินทวงษ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 86 – 88 ถ.ไทรบุรี ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา,
12 กุมภาพันธ์ 2558.

สิทธิพงษ์ อินทวงษ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, 86 – 88 ถ.ไทรบุรี ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา,
12 กุมภาพันธ์ 2558.

สืบสกุล ศรีสุข, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ต.บ่อทราย อ.เมือง
จ.สงขลา, 2 มกราคม 2558.

สำราญ ศรีพจนารถ, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, โรงเรียนวัดชัยมงคล ต.บ่อทราย อ.เมือง จ.สงขลา,
14 กุมภาพันธ์ 2558.

อรทัย สัตยสันต์สกุล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, ที่ทำการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ต.บ่อทราย
อ.เมือง จ.สงขลา, 2 มกราคม 2558.

อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ต.เขารูปช้าง
อ.เมือง จ.สงขลา, 3 มกราคม 2558.

อารี รังสิโยภุชณ์, สัมภาษณ์โดย เปรมชัย จันทร์จำปา, มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ต.เขารูปช้าง อ.เมือง
จ.สงขลา, 3 มกราคม 2558.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างในการเก็บข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์
เรื่อง การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา

ชื่อผู้ศึกษา นายเปรมชัย จันทร์จำปา นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาบริหารรัฐกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิวดา กมลเวชช

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
อายุ.....
อาชีพ..... หน่วยงาน/องค์กรที่สังกัด.....
ที่อยู่.....
สถานที่ให้สัมภาษณ์.....
เริ่มการสัมภาษณ์เวลา.....จบการสัมภาษณ์เวลา.....

1. ท่าน/องค์กรของท่านมีบทบาทหรือเกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของเมืองอย่างไร

.....
.....
.....

2. โครงการ/กิจกรรมใดบ้างในเขตเทศบาลนครสงขลาที่ท่านเห็นว่าเป็นการจัดการทุนทางวัฒนธรรม

.....
.....
.....

3. โครงการ/กิจกรรมดังกล่าวดำเนินการโดยหน่วยงานใด มีความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นหรือไม่
อย่างไร (ถามทีละกิจกรรม)

.....
.....
.....

4. โครงการ/กิจกรรมดังกล่าวมีวัตถุประสงค์หลักเพื่ออะไร (ถามทีละกิจกรรม)

.....
.....
.....

5. โครงการ/กิจกรรมดังกล่าวมีลักษณะการดำเนินงานอย่างไร

.....

.....

.....

6. โครงการ/กิจกรรมดังกล่าวต่อยอด/เปลี่ยนแปลงทุนทางวัฒนธรรมเดิมอย่างไร

.....

.....

.....

7. ท่านมีความเห็นต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาในปัจจุบันอย่างไร

.....

.....

.....

8. ท่านมีข้อเสนอแนะต่อการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลนครสงขลาในปัจจุบันอย่างไร

.....

.....

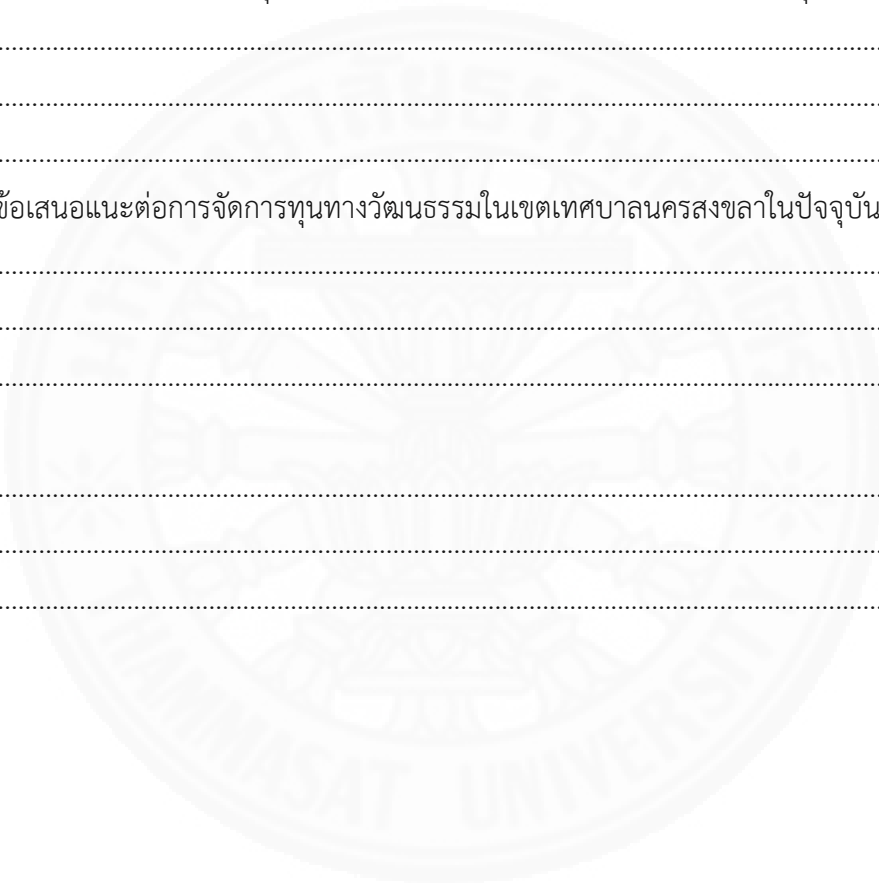
.....

9. อื่น ๆ

.....

.....

.....

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายเปรมชัย จักรจำปา
วันเดือนปีเกิด	26 ธันวาคม 2531
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา2551: รัฐศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ2) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา2558: ศิลปศาสตรบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
ตำแหน่ง	นักวิเคราะห์รัฐวิสาหกิจปฏิบัติการ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ กระทรวงการคลัง
ผลงานทางวิชาการ	เปรมชัย จักรจำปา. "การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขตเทศบาลนครสงขลา." วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.
ประสบการณ์ทำงาน	2554 พนักงานทรัพยากรมนุษย์ บมจ.กรุงเทพโปรดิ๊วส 2554 นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2559 นักวิเคราะห์รัฐวิสาหกิจปฏิบัติการ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ กระทรวงการคลัง